

سند راهبردی انقلاب اقتصادی

برنامه دولت اقدام و تحول

استان مازندران

بسم الله الرحمن الرحيم

سند راهبردی انقلاب اقتصادی

استان مازندران

سند راهبردی انقلاب اقتصادی زیر نظر دکتر
علی رضایی میرقائد تهیه و تدوین شده است.

ویراستار فنی: دکتر سید اسعد حسینی

همکاران پژوهشی: ناصر مولایی، اسماعیل لجمیری، حسن محمدیان مصمم، عباس علی پور، مصطفی رشیدی، بهزاد همتی، سعید ضرغامی، میثم داوری، نواب میرزایی، ایمان ارفعی مقدم، پرستو میمنی، سعید یوسفی، رزیتا لطفی جبلی، سعیده جلالی، مصیب قره بیگی، سمیه ملکی پور، حمید نصیر، سید رمضان عقیلی، بهاره ایمانی، جمیله اسمعیلی، پویان کیانی و فاطمه شیخ زاده

طراح جلد و صفحه آرایی: محمود خستو، مهدی نجفی

بهار ۱۴۰۰

بهره برداری از مطالب پژوهش سند راهبردی انقلاب اقتصادی با ذکر منبع و نام پژوهشگران بلا مانع است.
حق چاپ محفوظ است.

بسمه تعالی

با توجه به برگزاری سیزدهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری، کاندیداها رویکردها و برنامه های مختلف خود را برای دولت آینده مطرح می کنند. یکی از طرح های اینجانب که از سالها قبل مدنظر قرار گرفته، ایجاد ایالت های اقتصادی است که ماحصل آن تمرکززدایی از مرکز و توجه به مناطق و استان ها می باشد.

یکی از اقسام عدالت، عدالت سرزمینی است که در قالب طرح های آمایش سرزمین تجلی می یابد. آمایش سرزمین مدیریت خردمندانه و عالمانه فضا و نگرشی جامع به برنامه ریزی و مدیریت بهینه بهره برداری پایدار از سرزمین است. کاربرد آمایش سرزمین برای شناخت و رعایت قابلیت و استعداد زمین و منابع موجود در آن برای کشورهایی که در صدد حرکت در مسیر توسعه پایدار هستند، اجتناب ناپذیر است.

کشور ایران دارای قابلیت ها و ظرفیت های فراوانی برای پیشرفت است. با اجرایی کردن طرح های آمایش سرزمین و فعال نمودن مزیت ها و استعدادهای هر استان، دستیابی به ایران بزرگ اقتصادی و تعامل سازنده با دنیا به ویژه کشورهای آسیای جنوب غربی و در راس آنها، پانزده کشور همسایه ایران، می تواند ما را به یکی از بازیگران اصلی در عرصه اقتصادی و سیاسی جهان تبدیل نموده و استان ها و مناطق کشور را نیز به بالاترین حد پیشرفت برساند. در این راستا، چناچه دولت اقدام و تحول موفق به کسب اعتماد مردم شود، در ابتدای فعالیت خود، سند اقدام و تحول را بر مبنای این کتاب، با استان ها امضا خواهد نمود تا تکلیف برنامه ریزی استانی و منطقه ای برای چهار سال آینده شفاف و قابل پیش بینی باشد.

در این مجموعه؛ اطلس استعدادها، ظرفیت ها، تنگناها و آسیب ها شناسایی و ترسیم شده و درکی واقع بینانه از مناطق و استانهای کشور ارائه گردیده است.همچنین، راهبردها وسیاست های توسعه اقتصادی استان به تفکیک بخش های مختلف در دو فصل مجزا ارائه شده است. دولت اقدام و تحول، آماده پذیرش پیشنهادات برای افزایش کیفیت و کارایی این سند می باشد.امیداست؛ گردآوری این مجموعه که حاصل تلاش کارشناسان، صاحب نظران و مراکز و نهادهای متعدد کشور بوده، گامی بزرگ برای تحقق آرمان پیشرفت در کشور عزیزمان باشد.

محسن رضایی
کاندیدای سیزدهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری
بهار ۱۴۰۰

فهرست مطالب

فصل نخست: کلیات ۰

۱-۱- مقدمه ۱

۱-۲- بیان مسئله ۱

۱-۳- اهداف بنیادین سند ۳

۱-۴- مواد و روش‌ها ۳

۱-۴-۱- روش تحقیق ۳

۱-۴-۲- استراتژی مطالعه موردی ۴

۱-۴-۳- جمع‌آوری داده‌ها و منبع آن‌ها ۵

۱-۴-۴- روش‌های تحلیل داده‌ها ۵

الف) کیفی ۵

ب) کمی ۷

فصل دوم: تحلیل محیط بیرونی ۸

۲-۱- احصاء و تحلیل سیاست‌های کلان ملی در ابعاد مختلف ۹

۲-۲- بررسی وضعیت، فشارها و روندها در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی و ارتباطی ۱۲۳

۲-۲-۱- بررسی وضعیت ۱۲۳

۲-۲-۲- توان اکولوژیک ۱۲۴

۲-۲-۳- چالش‌های هیدروپلیتیک مازندران ۱۲۴

فصل سوم: تحلیل محیط درونی ۱۲۶

۳-۱- تقسیمات کشوری و هم‌جواری‌ها ۱۲۷

۳-۲- بررسی نظام طبیعی و محیط زیستی ۱۳۱

۳-۲-۱- ویژگی‌های توپوگرافی(ناهمواری‌ها) ۱۳۱

۳-۲-۲- آب و هوا و اقلیم ۱۳۵

۳-۲-۲-۱- بارش ۱۳۷

۳-۲-۲-۲- دما ۱۴۰

۳-۲-۲-۳- رطوبت هوا ۱۴۱
۳-۲-۲-۴- جریان وزش بادها ۱۴۳
۳-۲-۲-۵- تبخیر ۱۴۳
۳-۲-۳- منابع آب ۱۴۴
۳-۲-۴- پایداری منابع آب ۱۴۷
۳-۲-۵- کشاورزی استان ۱۵۱
۳-۲-۶- پوشش گیاهی و جانوری ۱۵۲
۳-۲-۷- وضعیت کانسارهای معدنی ۱۵۴
۳-۲-۸- مخاطرات محیطی ۱۵۷
۳-۲-۸-۱- زلزله ۱۵۷
۳-۲-۸-۲- سیل ۱۵۹
۳-۲-۸-۳- آلودگی محیط‌زیست خزر ۱۶۰
۳-۲-۹- کاربری اراضی ۱۶۱
۳-۲-۱۰- واحدهای اراضی ۱۶۲
۳-۲-۱۱- مناطق حفاظت‌شده ۱۶۵
۳-۳- بررسی نظام اجتماعی-جمعیتی ۱۶۶
۳-۳-۱- بررسی و تحلیل اجتماعی و فرهنگی استان مازندران ۱۶۶
۳-۳-۱-۱- تعیین عوامل و فرایندهای فرهنگی مانع و پیشبرنده توسعه استان مازندران ۱۶۶
۳-۳-۱-۲- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی پیشبرنده توسعه ۱۶۷
۳-۳-۱-۳- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی مانع توسعه ۱۶۸
۳-۳-۱-۴- وضعیت شاخص‌های توسعه انسانی در استان مازندران ۱۶۸
۳-۳-۱-۵- سنجش سرمایه اجتماعی استان ۱۷۸
۳-۳-۲- فقر و محرومیت ۱۹۲
۳-۳-۲-۱- طرح‌های انجام‌شده در زمینه مناطق محروم ۱۹۳
۳-۳-۲-۲- شاخص‌های جمعیتی دهستان‌های محروم استان مازندران ۲۰۱
۳-۳-۲-۳- جمع‌بندی ۲۰۳

۳-۳-۳- سکونتگاه‌های غیررسمی ۲۰۴
۳-۳-۳-۱- نحوه مواجهه دولت‌ها با سکونتگاه‌های غیررسمی ۲۰۵
۳-۳-۳-۲- سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران و به‌طور خاص استان مازندران ۲۰۶
۳-۳-۳-۳- جمع‌بندی ۲۰۷
۳-۳-۴- بررسی ویژگی‌های جمعیتی ۲۱۰
۳-۳-۴-۱- تغییرات تعداد جمعیت ۲۱۱
۳-۳-۴-۲- تراکم جمعیت ۲۱۴
۳-۳-۴-۳- سهم جمعیت استان از کشور ۲۱۶
۳-۳-۴-۴- میزان شهرنشینی و روستانشینی ۲۱۸
۳-۳-۴-۵- متوسط رشد سالانه جمعیت ۲۲۰
۳-۳-۴-۶- هرم سنی جنسی جمعیت ۲۲۲
۳-۳-۴-۷- گروه عمده سنی جمعیت ۲۲۵
۳-۳-۴-۸- نسبت جنسی جمعیت ۲۲۹
۳-۳-۴-۹- متوسط بعد خانوار ۲۳۱
۳-۳-۴-۱۰- موازنه مهاجرتی ۲۳۳
۳-۳-۴-۱۱- مبدأ اقامت قبلی مهاجران ۲۳۶
۳-۳-۴-۱۲- الگوی مهاجرت ۲۳۷
۳-۳-۴-۱۳- ولادت‌های ثبت‌شده ۲۳۸
۳-۳-۴-۱۴- میزان باروری کل ۲۳۹
۳-۳-۴-۱۵- مرگ‌ومیرهای ثبت‌شده ۲۴۰
۳-۳-۴-۱۶- امید به زندگی ۲۴۱
۳-۳-۴-۱۷- پیش‌بینی جمعیت تا سال ۱۴۱۵ ..... ۲۴۱
۳-۳-۴-۱۸- جمع‌بندی ۲۴۲
۳-۳-۵- وضعیت سواد و تعلیم و تربیت رسمی- عمومی ۲۴۴
۳-۳-۵-۱- تعلیم و تربیت رسمی- عمومی ۲۴۴
۳-۳-۵-۱-۱- آمار و اطلاعات ۲۴۴

۳-۳-۵-۱-۲- مهم‌ترین مسائل آموزش‌وپرورش استان مازندران ۲۴۶
۳-۳-۵-۱-۳- راهکارهای پیشنهادی ۲۴۷
۳-۳-۵-۲- وضعیت سواد در استان مازندران ۲۴۷
۳-۳-۵-۲-۱- آمار و اطلاعات ۲۴۸
۳-۳-۵-۲-۲- مهم‌ترین مسائل سوادآموزی ۲۴۹
۳-۳-۵-۲-۳- راهکارهای پیشنهادی ۲۴۹
۳-۳-۵-۳- وضعیت آموزش عالی در استان مازندران ۲۴۹
۳-۳-۵-۳-۱- داده‌ها و اطلاعات ۲۴۹
۳-۳-۵-۳-۲- مهم‌ترین مسائل آموزش عالی ۲۵۱
۳-۳-۵-۳-۳- راهکارهای پیشنهادی ۲۵۱
۳-۴- بررسی نظام اقتصادی و تولید ۲۵۱
۳-۴-۱- نمای کلی اقتصاد استان مازندران ۲۵۱
۳-۵- نظام سکونتگاهی ۲۶۷
۳-۵-۱- نظام شهرنشینی ۲۶۷
۳-۵-۱-۱- بررسی تحولات جمعیتی کانون‌های شهری استان مازندران ۲۷۰
۳-۵-۱-۲- وضعیت نخست شهری در استان مازندران ۲۷۳
۳-۵-۱-۳- بررسی وضعیت ساختار سلسله‌مراتبی کانون‌های شهری استان ۲۷۴
۳-۵-۱-۴- الگوی استقرار سکونتگاه‌های شهری استان ۲۷۷
۳-۵-۲- نظام روستانشینی ۲۷۹
۳-۶- نظام زیربنایی ۲۸۱
۳-۶-۱- نظام حمل‌ونقل و ارتباطات ۲۸۱
۳-۶-۱-۱- حمل‌ونقل جاده‌ای استان مازندران ۲۸۱
۳-۶-۱-۲- پهنه‌بندی دسترسی‌پذیری ۲۸۲
۳-۶-۱-۳- حمل‌ونقل هوایی و فرودگاه‌ها ۲۸۴
۳-۶-۱-۴- حمل‌ونقل ریلی ۲۸۵
۳-۶-۱-۵- بنادر و دریانورد ری ۲۸۵

۳-۶-۱-۶- فناوری اطلاعات و ارتباطات ۲۸۸
۳-۶-۲- نظام انرژی و تامین آب ۲۸۹
۳-۶-۲-۱- زیرساخت‌های مرتبط با برق ۲۸۹
۳-۶-۲-۲- زیرساخت‌های نفت و گاز ۲۸۹
۳-۶-۲-۳- استحصال و تأمین آب ۲۹۰
۳-۷- بررسی نظام مدیریتی ۲۹۲
۳-۷-۱- وضع موجود و مدل مفهومی ۲۹۲
۳-۷-۲- تحلیل وضع موجود ۲۹۶
۳-۸- شناسایی قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها ۳۰۴
۳-۸-۱- قابلیت‌ها و ظرفیت‌های منابع طبیعی ۳۰۴
۳-۸-۲- مزیت‌های موقعیتی و استراتژیکی ۳۰۶
۳-۸-۳- مزیت‌های رقابتی و نسبی ۳۱۲
۳-۸-۴- شناخت قابلیت گردشگری استان مازندران ۳۱۵
فصل چهارم: رویکرد راهبردی ۳۱۸
۴-۱- شناسایی مسائل راهبردی ۳۱۹
۴-۲- تدوین اهداف بنیادین ۳۳۳
۴-۳- تدوین چشم‌انداز ۳۳۵
۴-۴- مأموریت‌های اصلی ۳۳۵
۴-۵- بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید ۳۳۶
فصل پنجم: تدوین راهبردها و سیاست‌ها ۳۴۵
۵-۱- راهبردها و سیاست‌ها ۳۴۶
منابع و مأخذ ۳۵۱

فهرست جدول‌ها

جدول ۱- راهبردها و سیاست‌های طرح‌های فرادست در محور جمعیت و مهاجرت ۱۰
جدول ۲- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اقتصاد ۱۳
جدول ۳- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور زیربنایی ۲۳
جدول ۴- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور نظام سکونتگاهی ۲۶
جدول ۵-راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اجتماعی و فرهنگی ۲۹
جدول ۶- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط‌زیست ۳۳
جدول ۷- تقسیمات سیاسی استان مازندران در سال ۱۳۹۷ ..... ۱۲۹
جدول ۸- توزیع طبقات ارتفاعی استان مازندران ۱۳۲
جدول ۹- اطلاعات بارندگی و پارامترهای بارندگی و دما بلندمدت سالانه ایستگاه‌های هواشناسی استان ۱۳۸
جدول ۱۰- میانگین رطوبت نسبی در ایستگاه‌های مختلف استان ۱۴۲
جدول ۱۱- وضعیت باد در ایستگاه‌های سینوپتیک استان مازندران ۱۴۳
جدول ۱۲- میانگین سالانه تبخیر در ایستگاه‌های مختلف استان ۱۴۴
جدول ۱۳- آمار برداشت از رودخانه به تفکیک نوع برداشت (سال آبی۹۷-۹۸) ۱۴۵
جدول ۱۴- وضعیت حجم برداشت از آب‌های سطحی و زیرزمینی سال آبی ۹۶-۹۷ ..... ۱۴۵
جدول ۱۵- منابع و مصارف آب سطحی و زیرزمینی استان مازندران ۱۴۸
جدول ۱۶- شاخص فالکن مارک و وضعیت منابع آبی استان مازندران و ایران ۱۴۹
جدول ۱۷- شاخص سازمان ملل برای بحران آب ۱۵۰
جدول ۱۸- شاخص نسبت بحرانی و محدوده‌های آن ۱۵۰
جدول ۱۹- مساحت زیر کشت به تفکیک نوع بهره‌برداری ۱۵۱
جدول ۲۰- محصولات عمده کشاورزی استان سال ۹۷-۹۸ ..... ۱۵۲
جدول ۲۱- مساحت پارک‌های جنگلی طبیعی، فضاهای سبز و ذخیره‌گاه‌های جنگلی استان در پایان سال۹۸ ..... ۱۵۳
جدول ۲۲- مساحت جنگل‌ها، مراتع و پدیده‌های بیابانی تا سال۱۳۹۸ ..... ۱۵۳
جدول ۲۳- فهرست دوازده گونه پرجمعیت استان ۱۵۴
جدول ۲۴مشخصات عمومی معادن در حال بهره‌برداری بر حسب نوع استخراج در سال ۹۷ ..... ۱۵۷
جدول ۲۵- موقعیت و مساحت مناطق حفاظت شده استان ۱۶۵
جدول ۲۶- موقعیت و مساحت مناطق شکارممنوع استان ۱۶۶

جدول ۲۷- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر ۱۶۹
جدول ۲۸- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی ۱۶۹
جدول ۲۹- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک جنسیت ۱۷۰
جدول ۳۰- تعداد ازدواج و طلاق واقع شده در استان مازندران ۱۷۰
جدول ۳۱-نسبت طلاق به ازدواج در استان مازندران ۱۷۱
جدول ۳۲-تعداد مراکز (دولتی و غیردولتی) تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت گیرنده ... ۱۷۱
جدول ۳۳-میزان شاخص‌های مرتبط با سازمان بهزیستی ۱۷۲
جدول ۳۴-میزان شاخص‌های مرتبط با کمیته امداد امام خمینی ۱۷۳
جدول ۳۵-درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی ۱۷۳
جدول ۳۶- درصد بیمه‌شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت ایران ۱۷۴
جدول ۳۷- انواع مواد مخدر و روان‌گردان‌های کشف شده ۱۷۴
جدول ۳۸- دستگیرشدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم ۱۷۵
جدول ۳۹-نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف‌شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر) ۱۷۵
جدول ۴۰- نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت(در هر ده هزار نفر) ۱۷۶
جدول ۴۱- سرقت‌های عادی بر حسب نوع (مورد) ۱۷۶
جدول ۴۲- نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت‌های عادی به کل جمعیت(در ده هزار نفر) ۱۷۷
جدول ۴۳-جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران بر حسب موضوع ۱۷۷
جدول ۴۴-نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع‌شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران ۱۷۸
جدول ۴۵- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان مازندران و کل کشور ۱۷۹
جدول ۴۶- میانگین سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان مازندران و کل کشور ۱۷۹
جدول ۴۷- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان مازندران و کل کشور ۱۸۱
جدول ۴۸- میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان مازندران و کل کشور ۱۸۲
جدول ۴۹- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان مازندران و کل کشور ۱۸۳
جدول ۵۰- توزیع درصدی قابل‌اعتماد بودن مردم در استان مازندران و کل کشور ۱۸۳
جدول ۵۱- توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان در استان مازندران و کل کشور ۱۸۴
جدول ۵۲- توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان مازندران و کل کشور ۱۸۵
جدول ۵۳- توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان مازندران و کل کشور ۱۸۵
جدول ۵۴- توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان مازندران و کل کشور ۱۸۶

جدول ۵۵- توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان مازندران و کل کشور ۱۸۶
جدول ۵۶- توزیع درصدی احساس امنیت در استان مازندران و کل کشور ۱۸۷
جدول ۵۷- میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان مازندران و کل کشور ۱۸۷
جدول ۵۸- میانگین سرمایه اجتماعی در استان مازندران و کل کشور ۱۸۷
جدول ۵۹- پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته ۱۸۸
جدول ۶۰- سرانه پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته ۱۸۹
جدول ۶۱- تعداد بیمارستان‌های فعال کشور و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی ۱۸۹
جدول ۶۲-سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی (صد هزار نفر) ۱۹۰
جدول ۶۳- تعداد تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی ۱۹۰
جدول ۶۴- سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی (صد هزار نفر) ۱۹۰
جدول ۶۵- مراکز ارائه‌دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی ۱۹۱
جدول ۶۶-سرانه مراکز ارائه‌دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی(صد هزار نفر) ۱۹۱
جدول ۶۷-تعداد پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵ ..... ۱۹۲
جدول ۶۸-سرانه پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵ ..... ۱۹۲
جدول ۶۹-شاخص‌ها و ابعاد فقر چندبعدی ۱۹۳
جدول ۷۰- مناطق کمتر توسعه‌یافته استان مازندران ۱۹۵
جدول ۷۱- وزن شاخص‌های ترکیبی بر اساس روش مک گراناهان (روش ضریب همبستگی) ۱۹۷
جدول ۷۲- مناطق کم‌تر توسعه‌یافته استان ۱۹۸
جدول ۷۳- شاخص‌های جمعیتی مناطق محروم استان مازندران ۲۰۲
جدول ۷۴- خلاصه رویکردهای مسلط در برنامه‌ریزی و حل مسئله سکونتگاه‌های غیررسمی ۲۰۵
جدول ۷۵- تغییرات تعداد جمعیت کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۲۱۲
جدول ۷۶- تغییرات تعداد جمعیت استان مازندران به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۲۱۳
جدول ۷۷- تراکم نسبی جمعیت شهرستان‌های استان مازندران، در سال ۱۳۹۵ ..... ۲۱۶
جدول ۷۸- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان مازندران از جمعیت شهری و روستایی کشور ۲۱۷
جدول ۷۹- مقایسه روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان مازندران با کشور ۲۱۹
جدول ۸۰- درصد رشد سالانه جمعیت استان مازندران و کشور به تفکیک وضع سکونت ۲۲۰
جدول ۸۱- تعداد و توزیع درصد جمعیت استان مازندران و کشور برحسب گروه‌های عمده سنی ۲۲۷
جدول ۸۲- نسبت جنسی جمعیت استان مازندران و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ..... ۲۳۰

جدول ۸۳- تعداد و متوسط بعد خانوارهای استان مازندران و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ....۲۳۲
جدول ۸۴- مقایسه مهاجران واردشده، خارج‌شده و خالص مهاجرت استان مازندران، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۷۵ .....۲۳۴
جدول ۸۵- تعداد و نسبت مهاجرپذیری استان مازندران و کشور به تفکیک وضع سکونت.....۲۳۵
جدول ۸۶- تعداد و توزیع درصد مهاجران واردشده به استان مازندران برحسب الگوی مهاجرت ۲۳۸
جدول ۸۷- تعداد و میزان ولادت‌های ثبت شده استان مازندران و کشور به تفکیک وضع سکونت.....۲۳۹
جدول ۸۸- تعداد و میزان مرگ‌ومیر ثبت‌شده استان مازندران و کشور به تفکیک وضع سکونت.....۲۴۰
جدول ۸۹- مقایسه‌امید زندگی کل کشور و استان مازندران به تفکیک جنس، در سال‌های ۹۵-۱۳۸۵.....۲۴۱
جدول ۹۰- پیش‌بینی تعداد جمعیت کشور و استان مازندران، بر اساس برآوردهای مرکز آمار ایران تا سال ۱۴۱۵.....۲۴۲
جدول ۹۱- آمار و اطلاعات آموزش و پرورش استان مازندران.....۲۴۶
جدول ۹۲- وضعیت نرخ باسوادی در استان مازندران ۲۴۷
جدول ۹۳- نمای کلی وضعیت استان مازندران در مقایسه با کشور در سال ۹۸.....۲۵۳
جدول ۹۴- تولید ناخالص داخلی (میلیون ریال) ۲۵۴
جدول ۹۵- سهم ارزش‌افزوده بخش کشاورزی و معدن استان مازندران از کشور.....۲۵۵
جدول ۹۶- وضعیت شاخص‌های بخش کشاورزی و معدن در مقایسه با کشور ۲۵۶
جدول ۹۷- سهم ارزش‌افزوده بخش صنعت و ساختمان استان مازندران از کشور.....۲۵۷
جدول ۹۸- وضعیت شاخص‌های بخش صنعت در مقایسه با کشور.....۲۵۸
جدول ۹۹- سهم استان مازندران از ارزش‌افزوده بخش خدمات کشور.....۲۵۹
جدول ۱۰۰- ارزش‌افزوده بخش کشاورزی و معدن نسبت به استان.....۲۶۱
جدول ۱۰۱- ارزش‌افزوده بخش صنعت و ساختمان نسبت به استان.....۲۶۲
جدول ۱۰۲- ارزش‌افزوده بخش خدمات نسبت به استان.....۲۶۳
جدول ۱۰۳- نرخ مکمل‌گری فعالیت‌های اقتصادی در سطح شهرستان‌های استان.....۲۶۵
جدول ۱۰۴- تغییرات جمعیت کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ .....۲۶۸
جدول ۱۰۵-تغییرات جمعیت شهری و نرخ رشد کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ .....۲۶۹
جدول ۱۰۶-جمعیت نقاط شهری استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۷۵.....۲۷۰
جدول ۱۰۷- روند تغییرات شاخص نخست شهری در استان مازندران.....۲۷۳
جدول ۱۰۸-روند تغییرات سطوح جمعیتی نقاط شهری استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۵ .....۲۷۵
جدول ۱۰۹- طبقه‌بندی شهرهای استان بر اساس ویژگی‌های طبیعی و دسترسی به راه‌ها.....۲۷۸
جدول ۱۱۰-تغییرات جمعیت روستایی طی دوره ۱۳۶۵-۱۳۹۵ .....۲۸۰

جدول ۱۱۱- مقایسه شاخص‌های حمل‌ونقل جاده‌ای استان و کشور ۲۸۲
جدول ۱۱۲-ویژگی‌های عمومی منابع آب استان مازندران ۲۹۱
جدول ۱۱۳- سهم مکانی شهرستان‌های استان مازندران ۳۱۳
جدول ۱۱۴- ضریب تخصصی شدن فعالیت‌های صنعتی در استان مازندران ۳۱۴
جدول ۱۱۵- ضریب تمرکز اشتغال صنعتی به تفکیک شهرستان‌های استان ۳۱۵
جدول ۱۱۶- جاذبه‌های طبیعی گردشگری استان مازندران ۳۱۶
جدول ۱۱۷- تعیین مسائل راهبردی نظام مدیریتی ۳۲۱
جدول ۱۱۸- شرح مسائل راهبردی در حوزه مدیریتی ۳۲۵
جدول ۱۱۹- تعیین مسائل راهبردی در حوزه جمعیتی-اجتماعی-آموزش ۳۲۶
جدول ۱۲۰- شرح مسائل راهبردی در حوزه اجتماعی-جمعیتی و آموزش ۳۲۸
جدول ۱۲۱- مسائل راهبردی در عرضه زیربنایی و نظام سکونتگاهی ۳۲۹
جدول ۱۲۲- شرح مسائل راهبردی در حوزه زیربنایی و نظام سکونتگاهی ۳۲۹
جدول ۱۲۳- تعیین مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط‌زیست ۳۳۰
جدول ۱۲۴- شرح مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط‌زیست ۳۳۱
جدول ۱۲۵-تعیین مسائل راهبردی در عرصه اقتصادی ۳۳۱
جدول ۱۲۶-شرح مسائل راهبردی استان مازندران در عرصه اقتصادی ۳۳۲
جدول ۱۲۷- اهداف بنیادین سند راهبردی توسعه مازندران ۳۳۳
جدول ۱۲۸- عوامل درونی و بیرونی در نظام مدیریتی توسعه فضایی استان ۳۳۷
جدول ۱۲۹- عوامل درونی و بیرونی در نظام اقتصادی ۳۳۹
جدول ۱۳۰- عوامل درونی و بیرونی در نظام طبیعی و محیط زیستی توسعه فضایی استان ۳۴۰
جدول ۱۳۱- عوامل درونی و بیرونی در نظام اجتماعی-جمعیتی و آموزشی توسعه فضایی استان ۳۴۱
جدول ۱۳۲- عوامل درونی و بیرونی در نظام زیربنایی و سکونتگاهی توسعه فضایی استان ۳۴۴
جدول ۱۳۳- راهبردها و سیاست‌های سند توسعه استان مازندران در محورهای مختلف ۳۴۷

فهرست شکل‌ها

شکل ۱- شاخص فناوری اطلاعات در استان مازندران ۱۳۹۹ ..... ۲۸۸
شکل ۲- مسیر فعلی و آتی ارتباط بندر بمبئی و مسکو ۳۰۷
شکل ۳- محورهای بزرگراه آسیایی عبوری از کشور ۳۰۸
شکل ۴- ارتباط ایران با کریدور بین‌المللی تراسیکا و موقعیت استان مازندران ۳۰۹

فهرست نمودارها

نمودار ۱- نیمرخ ارتفاعی نواحی پر شیب استان- چالوس ۱۳۴

نمودار ۲- میانگین درازمدت دما در استان ۱۴۰

نمودار ۳- مصرف آب‌های سطحی در بخش‌های مختلف سال آبی۹۶-۹۷ ..... ۱۴۶

نمودار ۴- مصرف آب‌های زیرزمینی در بخش‌های مختلف سال آبی۹۶-۹۷ ..... ۱۴۶

نمودار ۵- درصد ذخایر انواع مواد معدنی در استان مازندران ۱۵۵

نمودار ۶- سهم اراضی استان مازندران ۱۶۱

نمودار ۷- تغییرات تعداد مطلق جمعیت کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۲۱۲

نمودار ۸- تغییرات تعداد جمعیت استان مازندران، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۲۱۳

نمودار ۹- تغییرات افزایش تعداد مطلق جمعیت استان مازندران، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۲۱۴

نمودار ۱۰- تراکم نسبی جمعیت کشور و استان مازندران، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ..... ۲۱۵

نمودار ۱۱- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان مازندران از جمعیت شهری و روستایی کشور ۲۱۸

نمودار ۱۲- روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان مازندران، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵ ..... ۲۱۹

نمودار ۱۳- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان مازندران و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۲۲۱

نمودار ۱۴- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان مازندران و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۲۲۲

نمودار ۱۵- هرم سنی جنسی جمعیت استان مازندران، در سال ۱۳۶۵ ..... ۲۲۳

نمودار ۱۶- هرم سنی جنسی جمعیت استان مازندران، در سال ۱۳۸۵ ..... ۲۲۴

نمودار ۱۷- هرم سنی جنسی جمعیت استان مازندران، در سال ۱۳۹۵ ..... ۲۲۵

نمودار ۱۸- روند تغییرات درصد جمعیت ۱۴-۰ ساله استان مازندران و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۲۲۷

نمودار ۱۹- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۴-۱۵ ساله استان مازندران و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۲۲۸

نمودار ۲۰- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر استان مازندران و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۲۲۸

نمودار ۲۱- مقایسه نسبت جنسی جمعیت استان مازندران به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ..... ۲۳۰

نمودار ۲۲- متوسط بعد خانوارهای نقاط شهری استان مازندران و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ..... ۲۳۲

نمودار ۲۳- متوسط بعد خانوارهای نقاط روستایی استان مازندران و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ..... ۲۳۳

نمودار ۲۴- خالص مهاجرت استان مازندران، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۷۵ ..... ۲۳۴

نمودار ۲۵- مبدأ اقامت قبلی مهاجران استان مازندران، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰ ..... ۲۳۶
نمودار ۲۶- مبدأ اقامت قبلی مردان مهاجر استان مازندران، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰ ..... ۲۳۷
نمودار ۲۷- مبدأ اقامت قبلی زنان مهاجر استان مازندران، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰ ..... ۲۳۷
نمودار ۲۸- میزان باروری کل استان مازندران و کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۶ ..... ۲۳۹
نمودار ۲۹- وضعیت شهرستان‌های استان گلستان از نظر نرخ مکمل‌گری و هم‌افزایی ۲۶۶
نمودار ۳۰- تغییرات رشد سالانه جمعیت کل و شهری کشور و استان ۲۶۹
نمودار ۳۱- تغییرات رتبه جمعیتی شهرهای استان طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ ..... ۲۷۲
نمودار ۳۲- تغییرات نرخ رشد جمعیت روستایی استان و کشور ۲۸۰
نمودار ۳۳- چارچوب مفهومی نظام مدیریت آمایش و توسعه فضایی استان ۲۹۶

فهرست نقشه‌ها

نقشه ۱: موقعیت سیاسی استان نسبت به استان‌های همجوار ۱۲۸

نقشه ۲: تقسیمات سیاسی استان مازندران ۱۳۰

نقشه ۳- طبقات ارتفاعی استان مازندران ۱۳۳

نقشه ۴- طبقات شیب استان مازندران ۱۳۴

نقشه ۵- اقلیم استان مازندران ۱۳۷

نقشه ۶- خطوط هم بارش استان مازندران ۱۳۹

نقشه ۷- خطوط هم‌دما استان مازندران ۱۴۱

نقشه ۸- رودخانه‌های آبراهه‌های استان مازندران ۱۴۷

نقشه ۹- میزان ذخایر مواد معدنی استان‌های برتر کشور ۱۵۵

نقشه ۱۰- پراکندگی معادن استان مازندران ۱۵۶

نقشه ۱۱- موقعیت گسل‌های اصلی استان مازندران ۱۵۷

نقشه ۱۲- پهنه‌های نسبی خطر زمین‌لرزه بر اساس استاندارد ۲۸۰۰ ..... ۱۵۹

نقشه ۱۳- اطلس سیل ایران و استان مازندران ۱۶۰

نقشه ۱۴- کاربری اراضی استان مازندران ۱۶۲

نقشه ۱۵- مناطق حفاظت شده استان مازندران ۱۶۶

نقشه ۱۶- سطح‌بندی سکونتگاه‌های شهری استان مازندران ۲۷۶

نقشه ۱۷-پهنه‌بندی دسترسی‌پذیری در استان مازندران ۲۸۳

نقشه ۱۸-شبکه حمل‌ونقل استان مازندران ۲۸۷

فصل اول

کلیات

۱-۱- مقدمه

در سراسر تاریخ، نیل به کشوری آباد و پیشرفته که در آن اجتماعی کامل و سعادتمند، فرصت‌های عادلانه، شکوفایی استعدادها و تأمین نیازهای مادی و معنوی را میسّر می‌سازد اصلی‌ترین دغدغه و نیرومندترین انگیزه تکاپوی اغلب ایرانیان بوده است. قریب به هفتاد سال است که این اندیشه، چهره تقریباً نظام‌مند به خود گرفته و در پرتو رهیافت‌های نوین مدیریت و برنامه‌ریزی، در قالب برنامه‌ها و طرح‌های مختلف دنبال می‌گردد. با این حال، هنوز کشوری که آرزومند آن هستیم شکل نگرفته و بسیاری از مسائل و مشکلات به قوت خود باقی است. مسائل اجتماعی-جمعیتی، مسائل فرهنگی، تمرکزگرایی، کم‌توجهی به اقتصاد فضا و نظام اقتصادی ضعیف، نابودی کارکردهای سامانه‌های طبیعی پشتیبان حیات، نظام سکونتگاهی نامتوازن و فقر و محرومیت و حاشیه‌نشینی تنها برخی از این مسائل و مشکلات است. شکی نیست که گذار از این وضعیت مستلزم انداختن طرحی نو تمرکز بر آبادانی و توسعه از نوعی دیگر است. آبادانی و پیشرفت در جهان به شدت پیچیده، رقابتی و فشرده، مستلزم، نگرش سیستمی و دگرسان ساز، هماهنگی اثرات فضایی سیاست‌های بخشی، فرایندهای باز ساخت فضایی-اقتصادی، ظرفیت‌سازی نهادی در میان ذینفعان، تدوین چشم‌اندازی جسورانه، مقیاس بندی مجدد و تمرکززدایی (که نیازمند فرم‌های نوین حکمروایی چند سطحی و شیوه‌های جدید یکپارچگی سیاست قلمروی است) است که از طریق تمرکز بر تنوع ویژگی‌های خاص مکان‌ها و روابط اجتماعی ویژه فضا، اهداف یکپارچگی و انسجام، مشارکت، کارآفرینی، نوآوری، رقابت‌پذیری، خلاقیت، حکمروایی شایسته و پایداری را برآورده سازد. در این راستا، این گزارش بر آن است که با بهره‌گیری از رویکردی راهبردی-فضایی سپارده و شناخت پتانسیل‌های اقتصادی و اجتماعی استان‌های کشور و برنامه‌ریزی بر مبنای آن بتواند گامی مهم در گذار از چالش‌ها و مسائل بردارد. این گزارش مشتمل بر پنج فصل است. بدین ترتیب که در فصل نخست به کلیات پرداخته شده و در فصل دوم و سوم محیط درونی و بیرونی استان بررسی و تحلیل می‌گردد. در فصل چهارم به برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری پرداخته شده و در نهایت در فصل پنجم راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌ها تدوین و اولویت‌بندی می‌گردند.

۱-۲- بیان مسئله

استان مازندران سرزمین طبیعت سحرانگیز در قسمت شمالی ایران با جمعیت ۳ میلیون و ۲۰۰ نفری و سهم ۴ درصدی از جمعیت ایران دارد. قرارگیری در سواحل دریاچه خزر و برخورداری از مرز دریایی چند صد کیلومتری، موقعیت ویژه تجاری-بازرگانی و اقتصادی برای استان فراهم آورده است. دسترسی به دریا برای

گسترش اقتصاد دریا پایه، تبدیل‌شدن به هاب جریان کالایی و وجود منطقه ویژه اقتصادی جهت توسعه صادرات، منابع طبیعی و گونه‌های متنوع و چشم‌اندازهای زیبا و شرایط آب و هوایی مناسب به همراه ظرفیت‌های بی‌بدیل طبیعت‌گردی، گردشگری سلامت و گردشگری روستایی، وجود شبکه هیدرو گرافی گسترده در سطح استان از قابلیت‌ها و ظرفیت‌های منحصربه‌فرد استان است. بخش کشاورزی استان نیز جایگاهی ویژه در امنیت غذایی کشور دارد؛ بزرگ‌ترین تولیدکننده محصولات باغی کشور (با سهم نزدیک به ۲۰ درصد) و رتبه یک در محصول مهم و استراتژیک برنج (۳۸/۷ درصد تولید کشور در این استان) گویای این واقعیت است. باوجوداین قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها استان از لحاظ توسعه‌یافتگی و پیشرفت در سطح مطلوبی قرار ندارد. نظام مدیریتی متفرق و چند پارچه، تفرق کارکردی، رقابت محلی به‌جای رقابت اقتصادی، عدم ارتباط منطقی میان نخبگان محلی با مرکز، بروکراسی حاکم و اقتصاد کشاورزی سنتی مدیریت توسعه در استان را با مشکلات زیادی مواجه کرده است. کم‌توجهی به ملاحظات محیط زیستی در طرح‌های توسعه همچون آلودگی اکوسیستم خزر ناشی از فعالیت انسانی و طبیعی آسیب‌های جبران‌ناپذیری به محیط‌زیست وارد کرده است. این استان از نظر مخاطرات طبیعی به‌ویژه سیل و زلزله جزء نقاط بسیار آسیب‌پذیر کشور است و کم توجهی به رهیافت تاب‌آوری و مدیریت پایدار بحران موجب شده که بسیاری از مناطق آن با خطر آسیب‌پذیری بالا مواجه باشد.

۷/۰۸ درصد از جمعیت استان در مناطق محروم هستند و حدود ۱۰۰ محله حاشیه‌نشین دارد و ۱۴۰/۰۰۰ نفر در سکونتگاه‌های غیررسمی این استان سکونت دارند. عدم تعادل نظام سکونتگاهی از نظر رتبه-اندازه و توزیع جمعیت نامتوازن در استان حکم فرماست. بخش خدمات و سپس صنعت در استان بیش از سایر بخش‌ها فعال است و بخش کشاورزی رمق زیادی ندارد و شاغلان این بخش کمتر از سایر بخش‌ها می‌باشد. روستاها کارکرد اقتصادی خود را به‌طور روزافزونی از دست می‌دهند و توسعه ویلانشینی به‌جای گردشگری نه تنها محیط‌زیست استان را تخریب کرده؛ بلکه میزان دسترسی اقتصادی مردم محلی به نیازهای اساسی را با مشکل مواجه کرده است. گسترش زیربناها در استان به زیان محیط‌زیست بوده و طی دهه‌های گذشته گسترش گردشگری کاذب محیط‌زیست را به‌شدت تحت تأثیر قرار داده است. رودخانه‌ها خشک و کم آب شده، کشاورزان آب کافی ندارند و جنگل‌ها در حال نابودی‌اند. بسیاری از صنایع استان از صرفه‌های ناشی از تجمع عقلانی و بهینه محروم‌اند و کشت و کار در زمین‌های متفرق و پراکنده دیگر جوابگوی معیشت مردم نیست. در این استان ارزش‌های فرهنگی همچون اعتماد عمومی و سازمانی رو به افول و آسیب‌ها و مسائل اجتماعی همچون طلاق، اعتیاد و بیکاری زنان رو به افزایش است.

باوجوداین چالش‌ها و مسائل در استان مازندران، گشتن به دنبال رهیافت جهت عبور از وضع نامطلوب شاید یادآور این ضرب‌المثل باشد که تا ریشه در آب است امید ثمری هست! پر واضح است که گذار از این چالش‌ها و مشکلات مستلزم شناخت موشکافانه‌تر مسائل، تعیین قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها و در نهایت سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی نظام‌مند و ژرف‌اندیشانه است. بر این اساس گزارش حاضر بر آن است که بامطالعه و شناخت استان مازندران در ابعاد مختلف، مسائل راهبردی را شناسایی کرده و در نهایت راهبردها و سیاست‌هایی را در جهت توسعه و آبادانی ارائه دهد.

۱-۳- اهداف بنیادین سند

اهداف بنیادین یا به بیانی علمی‌تر، اهداف راهبردی به دنبال نیل به اهداف طرح راهبردی در مدت زمانی معین هستند و به عنوان پلی یا پله‌هایی برای تحقق چشم‌انداز و مأموریت‌های یک سازمان یا منطقه عمل می‌کنند. این سند می‌تواند افق زمانی ۲۰ ساله داشته باشد و هدف بنیادین آن پیشرفت و آبادانی جاوید و در برگیرنده استان‌های کشور است. در چارچوب این هدف اصلی، اهداف بنیادین زیر را نیز دنبال می‌کند:

- ایجاد چارچوب کلی عمل برای اقدام در جهت پیشرفت و آبادانی؛
- رونق و شکوفایی اقتصادی و ارتقای رقابت‌پذیری و کیفیت تولیدات داخلی؛
- ریشه‌کنی فقر و محرومیت و تأمین معیشت پایدار برای تمامی مردم؛
- شناخت قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها استان‌های کشور و ایجاد توازن و سازگاری بین قابلیت‌ها و عملکردها؛
- جلوگیری از هدر رفت منابع و ایجاد توازن و کارآمدی در تخصیص منابع؛
- شناسایی مسائل راهبردی استان‌ها در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، اکولوژیکی، کالبدی و مدیریتی؛
- مشخص ساختن کارآمدترین راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌های پیشرو محرک؛
- اولویت‌بندی برنامه‌های پیشرو محرک استان‌های کشور

۱-۴- مواد و روش‌ها

۱-۴-۱- روش تحقیق

پژوهش علمی، تحلیلی نظام‌مند، کنترل‌شده، تجربی و یا واکاوی انتقادی مفروضات، فرضیه‌ها و تکاپوی برای پاسخ‌دهی به سؤالاتی است که با بهره‌گیری از روش علمی منجر به توسعه تعمیم‌ها، اصول و نظریه‌ها می‌گردد. با توجه به ماهیت و چارچوب میان رشته‌ای سند حاضر، به منظور پاسخ‌دهی به سؤالات و همچنین نیل

به اهداف، روش تحقیق کمی و کیفی برگزیده شده است که در ادبیات جهانی به روش ترکیبی یا آمیخته مشهور است.

اگرچه تعریف جامعی از این روش وجود ندارد؛ ولیکن می‌توان گفت که روش تحقیق ترکیبی، روشی است که در آن محقق عناصر رویکردهای تحقیق کمی و کیفی (برای نمونه استفاده از دیدگاه‌های کمی و کیفی، جمع‌آوری داده، تحلیل) را برای درک ژرفت تر و گسترده پدیده مورد نظر خود، ترکیب می‌کند (Johnson et al, 2007; Teddlie & Tashakkori, 2010). ترکیب روش‌ها شامل، جمع‌آوری، تحلیل، و یکپارچگی داده‌های کمی و کیفی در مطالعه‌ای تک یا چندمرحله‌ای است (Hanson et al, 2005). جانسون و آنوکبوزی (۲۰۰۴) و برایمن (۲۰۰۷) بعدها، اصل یکپارچگی روش تحقیق ترکیبی مطرح ساختند که به موجب آن بایستی برآیندهای تحقیق بایستی در نقطه‌ای یکپارچه گردند و فراتر از مجموع نتایج بخش‌های کمی و کیفی باشد(Bryman, 2007; Johnson & Onwuegbuzie, 2004). در این سند در بند رویکرد راهبردی این عمل انجام می‌پذیرد.

دلیل استفاده از این نوع تحقیق، ویژگی کلیدی آن یعنی روش‌شناسی کثرت‌گرا و التقاط‌گرایی[1] آن است که اغلب نتایج آن را برتر از رویکردهای تک‌روشی[2] می‌سازد (Johnson & Onwuegbuzie, 2004). روش ترکیبی نقشی برجسته در رسیدگی به مسائل پیچیده‌ای ایفا می‌کند که ماهیت و راه حل قطعی نداشته و تبیین سیاست مستلزم شناخت و آگاهی سیستم‌های چندگانه در کنش متقابل باهم است. این روش با رفع کاستی‌های رویکرد تک-روشی و با تکمیل دو روش کمی و کیفی، امکان پاسخگویی نیرومندتر سؤالات سند را فراهم می‌کند.

۱-۴-۲- استراتژی مطالعه موردی

یکی از روش‌های مورد استفاده در این سند، مطالعه موردی است. روش مطالعه موردی نظامی کران‌دار یا موردی را طی زمان و با جزئیات مورد بررسی قرار داده و از منابع داده‌ای مختلفی که در خصوص بستر وجود دارد استفاده می‌کند. این رویکرد از طریق به هم ربط دادن حقایق مختلف به یک مورد واحد، ویژگی یگانه‌ای به داده‌های مورد مطالعه می‌بخشد (Reinharz, 1992). علاوه بر این، فرصت تحلیل فشرده بسیاری از جزئیات ویژه‌ای که ممکن است با دیگر روش‌ها مورد غفلت واقع شود را فراهم می‌کند. از جمله اهداف اصلی

[1]- Methodological pluralism or eclecticism
[2]- Mono-method approach

رویکردهای مطالعه موردی به مشکلات می‌تواند تولید و آزمون یک فرضیه یا نظریه، تحلیل تغییرات در یک پدیده در طی زمان، یا برای تحلیل روابط بین بخش‌های یک پدیده باشد (Reinharz, 1992). مطالعه موردی این سند را استان‌های کشور تشکیل می‌دهند.

۱-۴-۳- جمع‌آوری داده‌ها و منبع آن‌ها

در هر پژوهشی به منظور پاسخ‌دهی به سؤالات و آزمون فرضیات، جمع‌آوری داده صورت می‌گیرد. در روش تحقیق ترکیبی محققان به منظور پاسخ به سؤالات و آزمون فرضیه‌ها داده جمع‌آوری می‌کنند. رویه جمع‌آوری داده بایستی با نوع طرح تحقیق ترکیبی تطابق داشته باشد. توجه به اینکه در روش تحقیق ترکیبی هر دو داده‌های کمی و کیفی جمع‌آوری و تحلیل می‌گردند.

در این سند، جمع‌آوری داده به شکل ترتیبی[3] بوده و در آن نوعی از داده‌ها پیش از داده‌های دیگر جمع‌آوری و تحلیل شده و سپس به عنوان ورودی مرحله بعد مورد استفاده قرار گرفته است. به بیانی، با داده‌های کمی و کیفی جمع‌آوری شده مستقل نبوده و با یکدیگر در ارتباط هستند. با توجه به ماهیت عنوان سند و همچنین روش تحقیق آن، بنابراین منبع داده‌ها چندگانه بوده و شامل اسنادی همچون طرح‌ها و برنامه‌های فرادست و موازی، مقالات، کتاب‌ها، گزارش‌های علمی، قوانین و مقررات است.

۱-۴-۴- روش‌های تحلیل داده‌ها

الف) کیفی

پژوهش کیفی شامل بهره‌گیری از داده‌های کیفی از قبیل مصاحبه، اسناد و مشاهده به منظور درک و شرح پدیده‌های اجتماعی- فضایی است. دغدغه اصلی محققین در انتخاب روش کیفی بهره‌گیری از اندیشه‌های پژوهشگران از مکاتب مختلف، توصیف فربه، پذیرش رهیافت انعطاف‌پذیر و التقاطی و پروراندن مفاهیم و نظریه‌ها بوده است. در این راستا، از روش‌های کیفی تحلیل محتوا و توصیفی استفاده شده است که در زیر به شرح آن‌ها پرداخته شده است.

3- Sequential

تحلیل محتوای کیفی

تحلیل محتوای کیفی یکی از روش‌های تحقیق است که به منظور تحلیل داده‌های متنی بکار گرفته می‌شود. تحلیل محتوای کیفی از شمارش لغات فراتر رفته و با آزمون ژرف زبان به دنبال تولید دانش و درک پدیده مورد مطالعه (Weber, 1990) است. در این سند، از روش تحلیل محتوا کیفی به منظور تعیین وجود واژگان یا مفاهیم خاص در ادبیات جهانی و بنیان‌های فلسفی و نظری در ارتباط با سند استفاده شده است. منظور از متن یا متون، فصول کتاب‌ها، مقالات، گزارش‌ها و طرح‌ها است. به منظور انجام تحلیل محتوا، متون کد بندی شده، خردتر شده و دسته‌های قابل مدیریت در سطوح مختلف واژه، کلمه، جمله و موضوع تبدیل شده و با بهره‌گیری از تحلیل مفهومی[4] تحلیل محتوا انجام شده است. تحلیل مفهومی بدین معناست که داده‌ها با بهره‌گیری از سیستم کدبندی کاهش یافته و بدین‌سان مشخص‌سازی واژگان یا الگوهایی که با سؤال تحقیق در ارتباط بوده‌اند، تسهیل گشته است.

تحلیل اسناد[5]

تحلیل اسناد فرآیند نظام‌مند بررسی و ارزیابی اسناد (هم پرینت شده و هم الکترونیکی) است. همانند دیگر روش‌های تحلیل در پژوهش کیفی، تحلیل اسناد مستلزم نیازمند این است که داده‌های به منظور آشکار ساختن معانی، درک و توسعه دانش تجربی آزمون شده و تفسیر شوند (Corbin & Strauss, 2008).

در این سند، سطح توصیفی شامل توصیفات داده‌های کیفی و کمی بود. در خصوص داده‌های کیفی، توصیفات برگرفته از بازگویی و نقل‌قول متون و نوشته‌های نهایی بود. علاوه بر این، سطح توصیفی تحلیل همچنین شامل شرح ویژگی‌های اصلی داده‌ها، خلاصه‌سازی روش‌شناسی، منطق‌های تحلیل و نتایج مقالات، کتاب‌ها، طرح‌ها و غیره بود. به طور کلی تحلیل توصیفی موارد زیر را فراهم آورد:

- برآوردهای اولیه و خلاصه‌سازی، آرایش جداول و اشکال به منظور برآورد اهداف؛
- اطلاعاتی در خصوص پویایی‌ها و تغییرپذیری داده‌ها؛
- نشانه‌ها و الگوهای غیرمنتظره که بایستی در تحلیل‌های اصلی مورد استفاده قرار می‌گرفت.

4- Conceptual analysis
5- Document analysis

ب) کمی

تحقیق کمی، پژوهشی است که به تفسیر پدیده از طریق جمع‌آوری داده‌های عددی می‌پردازد؛ داده‌هایی که با استفاده از روش‌های ریاضی تحلیل می‌گردند (Creswell,1994). روش‌های کمی مورد استفاده در این سند، آمارهای توصیفی و استنباطی، روش‌های کمی تحلیل جمعیتی و اقتصادی، روش‌های کمی تحلیل نظام سکونتگاهی و تحلیل‌های فضایی با بهره‌گیری از بسته نرم‌افزاری GIS بوده است. علاوه بر این از تحلیل SWOT، نیز استفاده شده است.

فصل دوم

تحلیل محیط بیرونی

۲-۱- احصاء و تحلیل سیاست‌های کلان ملی در ابعاد مختلف

شکی نیست که یکی از مهم‌ترین پیش‌شرط‌های موفقیت و تحقق‌پذیری یک سند، طرح یا برنامه، همسویی سیاست‌ها، برنامه‌ها و پروژه‌های احتمالی آن با اسناد و طرح‌های فرادست هست. علاوه بر این، به هنگام تدوین طرح یا برنامه، آگاهی برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران از اثرات فضایی طرح‌ها و برنامه‌های فرادست بسیار حائز اهمیت است؛ زیرا که می‌تواند عدم قطعیت‌های برنامه‌ریزی را کاهش داده و توان برنامه‌ریزی یا سیاست‌گذاری را بر کنترل نظام فضایی و به‌تبع آن نیل به نظم در سیستم فضایی را افزایش دهد. سند توسعه اقتصادی نیز از این قاعده مستثنا نبوده و بر همین اساس به مطالعه اسناد فرادست و سیاست‌های اصلی آن پرداخته شده است.

در سطح ملی مهم‌ترین اسناد توسعه‌ای که جهت‌گیری‌ها و سیاست‌های کلان ملی را مشخص می‌سازد شامل سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری ۱۳۹۰، سند چشم‌انداز توسعه ۱۴۰۴، طرح کالبدی ملی ۱۳۷۰، قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۹۶-۱۴۰۰)، طرح پایه آمایش سرزمین ۱۳۷۷، ضوابط ملی آمایش سرزمین هیئت‌وزیران ۱۳۸۳ و ضوابط ملی آمایش سرزمین ۱۳۹۴، سند ملی آمایش سرزمین، برنامه آمایش مازندران - سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی ۱۳۹۹ و سند توسعه استان مازندران در برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۱۳۹۵ است.

جدول ۱- راهبردها و سیاست‌های طرح‌های فرادست در محور جمعیت و مهاجرت

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور جمعیت و مهاجرت
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	- ایجاد توازن در استقرار جمعیت - ارتقا و بهبود شاخص توسعه انسانی - جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه به شهرهای بزرگ	- جلوگیری از افزایش عدم تعادل در نظام سکونت (به‌ویژه نخست شهری) با توجه به قابلیت‌ها و ظرفیت‌های مناطق - ارتقای نقش اقتصادی-اجتماعی و حمایت از شهرهای میانی و کوچک به‌عنوان مراکز تعدیل بخش نظام سکونتگاهی - جلوگیری از افزایش بی‌سوادی و سطح مرگ‌ومیر با سازوکارها و برنامه‌های مختلف - جلوگیری از افزایش بی‌عدالتی و نابرابری در شرایط زیست و فعالیت در پهنه سرزمینی در چارچوب محدودیت‌های اکولوژیکی - تسهیل مهاجرت‌های اجباری و تدوین برنامه‌ها و سازوکارهایی در خصوص ارتقای مهارت‌های آن‌ها و تأمین نیاز مسکن
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	- توزیع متوازن جمعیت و فعالیت‌ها در پهنه سرزمین - جستجوی منابعی جانشین و کاهش اتکا به منابع نفتی - حمایت و تشویق توسعه در مناطق دورافتاده و محروم - انجام اقدامات اساسی برای تجهیز و سرمایه‌گذاری در مناطق روستایی - جلوگیری از موج مهاجرت‌های جوامع روستایی به مناطق شهری و به‌تبع آن بروز مشکلات اجتماعی و زیست‌محیطی در شهرهای بزرگ	- ترغیب توسعه مناطق روستایی و کمتر توسعه‌یافته و جلوگیری از افزایش نابرابری‌ها - متنوع‌سازی اقتصاد روستایی و حمایت کارآفرینی‌ها در شهرهای کوچک و نقاط روستایی - ایجاد توازن در پراکنش فضایی جمعیت در استان با توجه به ظرفیت‌های زیستی - حمایت از شهرهای کوچک و میانی به‌منظور جذب مهاجرت‌های اجباری و جلوگیری از مهاجرت‌های مستقیم از روستاها به شهرهای بزرگ - حمایت و توسعه بخش خصوصی با سازوکارهای مختلف - حمایت و تشویق اقتصاد دانش‌بنیان و تولیدات صنعتی
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران ـ مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	- کاهش تمرکز و تراکم جمعیت و فعالیت در مناطق پرتراکم کشور - ایجاد تعادل در افزایش جمعیت و پراکنش آن در پهنه سرزمین - حمایت از اقتصاد مناطق مهاجر فرست - ساماندهی مراکز جدید اشتغال و اسکان مهاجرین در مناطق دارای توان	- جلوگیری از افزایش مهاجرت‌ها و تمرکز آن در کلان‌شهرها از طریق دگرگونی ساختار فعالیت‌های صنعتی و خدماتی و جذب سرمایه‌ها و توسعه اقتصاد دانش‌بنیان در نواحی دیگر - افزایش نرخ رشد جمعیت استان با برنامه‌ها و سازوکارهای مختلف (نرخ رشد ۱ درصد) - توسعه فرصت‌های شغلی و جذب نیروهای کارآفرین در مناطق مهاجرفرست
مطالعات آمایش سرزمین ـ مقدماتی ـ دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	- تعادل بخشی به توزیع جمعیت متناسب با توزیع منابع و فعالیت - ایجاد تعادل در ساختار و ویژگی‌های جمعیت - هدایت هدفمند مهاجرت در تناسب با برنامه‌های توسعه پایدار - تشویق و بازدارندگی به‌منظور کنترل و هدایت نرخ رشد جمعیت	- ایجاد تعادل در نظام فضایی سکونت با توجه به ظرفیت‌ها و قابلیت‌ها - جلوگیری از افزایش میانگین سن ازدواج با برنامه‌های مختلف - مدیریت نرخ باروری و افزایش ولادت برای نیل به نسبت جانشینی و سلامت - کاهش نرخ مرگ‌ومیر و طلاق در استان

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور جمعیت و مهاجرت
		- تمرکززدایی از نقاط دارای تمرکز بیشتر جمعیت به‌ویژه کلان‌شهرها	- ایجاد تعادل در نسبت جنسی استان - جلوگیری از افزایش بیشتر نرخ سالمندی - حمایت و تشویق کارآفرینی و سرمایه‌گذاری در شهرهای کوچک و مناطق روستایی - کاهش نرخ بیکاری و حمایت از اشتغال جوانان - توسعه گزینه‌های مسکن جوانان به‌ویژه در شهرهای کوچک و میانی
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیئت‌وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۴	- توزیع مناسب جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی - ایجاد زمینه‌های لازم برای استقرار جمعیت در نواحی مستعد - مهار و کنترل رشد جمعیت در مناطق کلان‌شهری - ساماندهی و هدایت هدفمند جریان‌های مهاجرت	- برقراری توازن در توزیع جمعیت با توجه به محدودیت‌های اکولوژیکی و توان مناطق - حمایت و افزایش سرمایه‌گذاری در صنعت و خدمات عمومی در نواحی کمتر توسعه‌یافته - جلوگیری یا کاهش شتاب تمرکز جمعیت در شهر با سازوکارهای مختلف با نگرشی منطقه‌ای و سیستمی - حمایت از شهرهای کوچک و میانی استان به‌ویژه در عرصه‌های اقتصادی - حمایت، تشویق و رونق بخشی به اقتصاد مناطق روستایی
مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سرزمین- مهندسان مشاور ستیران	۱۳۵۵	- تسهیل مهاجرت از طریق کاهش فواصل مهاجرت و جذب مهاجران روستایی در مناطق جذب نزدیک - کاهش رشد متمرکز بزرگ‌ترین شهرها و هدایت بخشی از جمعیت آن‌ها به سمت شهرهای ماهواره‌ای - تقویت شهرهای کوچک و میانی به‌عنوان قطب خدمات رسان به نواحی روستایی - تثبیت جمعیت و کاهش مهاجرت از مناطق روستایی	- رونق بخشی به شهرهای کوچک و میانی به‌ویژه در عرصه خدمات عمومی و اقتصادی (صنایع تبدیلی، بازاریابی و غیره) - ترغیب خوداتکایی اقتصادی-اجتماعی شهرهای اقماری - حمایت از طرح‌های مسکن اجتماعی در شهرهای کوچک و میانی به‌ویژه برای نسل‌های جوان - ایجاد مراکز تسهیل گری جذب مهاجران در شهرهای میانی و کوچک
طرح کالبد ملی- وزارت مسکن و شهرسازی	۱۳۷۵	- عدم احداث شهرهای جدید - جلوگیری از تمرکز جمعیت و فعالیت در چند شهر بزرگ - گسترش شهرها در زمین‌های باقابلیت سکونت - جلوگیری از تخریب زمین از طریق طرح‌ریزی یکپارچه و با دقت گسترش شهری و صنعتی - تهیه طرح‌های تفصیلی منطقه‌ای و محلی برای منطقه ساحلی	- جلوگیری از پراکنده رویی شهرها و مناطق روستایی و توسعه درون افزا و فشرده این مناطق - تقویت شهرهای میانی و کوچک به‌عنوان تعدیل بخش‌های نظام سکونتگاهی و به‌منظور جذب مازاد جمعیت در مناطق روستایی - توسعه فشرده و درون افزا در مناطق صنعتی موجود و اجتناب از ایجاد مناطق جدید در نواحی حاصلخیز - اجتناب از ایجاد و ساخت شهرهای جدید؛ - افزایش تراکم شهری (بیش از ۱۰۰ نفر در هکتار)
سند ملی توسعه فرا بخشی: ساماندهی سواحل کشور- سازمان مدیریت و	۱۳۸۵	- ایجاد تعادل در توزیع جمعیت و فعالیت، متناسب با منابع، توان محیطی - قانونمند کردن شیوه بهره‌برداری، استقرار فعالیت و جمعیت در مناطق ساحلی - جلوگیری از گسترش بی‌رویه شهرها نواحی ساحلی	- حمایت و رونق بخشی به شهرهای کوچک و میانی به‌ویژه در عرصه خدمات عمومی و اقتصادی (صنایع تبدیلی، بازاریابی و غیره) با توجه به محدودیت‌های اکولوژیکی - توسعه سکونت و فعالیت قانونمند و با ضابطه در نوار ساحلی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور جمعیت و مهاجرت
برنامه‌ریزی			- جلوگیری از تخریب سواحل ارزشمند به واسطهٔ ساخت و سازها - ایجاد محدودیت‌های محیط زیستی به‌منظور حفظ منابع حساس اکولوژیکی در سواحل - استفاده از ظرفیت‌های ساحلی
برنامه ششم توسعه- مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵	- بهبود کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی و ترویج مهاجرت معکوس - توزیع مناسب جمعیت و منابع و جلوگیری از بروز و تشدید آسیب‌های اجتماعی - برنامه‌ریزی برای مدیریت و توزیع متناسب فعالیت، جمعیت و مهاجرت در کشور - زمینه‌سازی مناسب جهت کنترل و کاهش میانگین سن ازدواج - زمینه‌سازی جهت افزایش نرخ باروری (TFR) به حداقل ۲/۵ فرزند به ازای هر زن - پشتیبانی و حمایت از ترویج ازدواج موفق، پایدار و آسان - ارائه تسهیلات جهت افزایش سلامت ازدواج و درمان ناباروری	- ارتقای نقش اقتصادی-اجتماعی و حمایت از شهرهای میانی و کوچک به‌عنوان مراکز تعدیل بخش نظام سکونتگاهی - سرمایه‌گذاری و ایجاد اشتغال مولد به‌ویژه در نواحی روستایی و شهرهای کوچک و کمتر توسعه‌یافته - حمایت از طرح‌های کارآفرین در مناطق روستایی - ارائه مشوق‌ها (معافیت‌های مالیاتی، زمین ارزان‌قیمت، اعتبارات کم‌بهره و ...) به جوانان تحصیل‌کرده به‌منظور کارآفرینی در مناطق روستایی و شهرهای کوچک - توسعه خدمات عمومی در مناطق کمتر توسعه‌یافته با توجه به سلسله‌مراتب عملکردی - کاهش جذابیت مهاجرت به شهرهای بزرگ از طریق ایجاد شرایط زیست و فعالیت عادلانه - سرمایه‌گذاری و ایجاد فرصت‌های شغلی مولد برای نسل جوان به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه‌یافته و شهرهای کوچک و میانی - توسعه و تجهیز مراکز درمانی و ایجاد کلینیک‌های سلامت به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه‌یافته - جلوگیری از سوداگری و بورس‌بازی زمین و هدایت سرمایه‌ها به بخش مولد

جدول ۲- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اقتصاد

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	- ارتقاء بهره‌وری نیروی کار - ارتقای کار آیی و بازدهی اقتصادی - تسهیل روابط درونی و بیرونی اقتصاد کشور - حفظ، احیا و بهره‌وری بهینه از سرمایه‌ها و منابع طبیعی	- جلوگیری از تورم نیروی انسانی در بخش‌ها - تقسیم‌کار منطقه‌ای در استان با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و توان اکولوژیک - اصلاح و تکمیل زنجیره‌های تولید صنعتی - ایجاد کارکردها و جریان‌های مکمل گر در استان به‌ویژه در شهر منطقه‌ها و شهرک‌های صنعتی - جلوگیری از بی‌علاقگی در محیط کاری و ایجاد تعهد کاری - ایجاد هماهنگی بین استعدادها- تحصیلات فردی و شغلی - رفع هرگونه تبعیض بین کارکنان و اجرای برنامه‌های آموزش ضمن خدمت
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	- کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی و تأمین آن از محل درآمدهای مالیاتی - تنظیم سیاست‌های پولی، مالی و ارزی - ارتقاء ظرفیت و توانمندی‌های بخش تعاونی - توانمندسازی بخش‌های خصوصی و تعاونی - ارتقاء بازار سرمایه ایران و اصلاح ساختار بانکی و بیمه‌ای کشور - هم افزایی و گسترش فعالیت‌های اقتصادی در زمینه‌هایی دارای مزیت نسبی - ایجاد اشتغال مولد و کاهش نرخ بیکاری - افزایش بهره‌وری عوامل و منابع تولید در بخش کشاورزی - ایجاد رقابت‌پذیری در کالاها و خدمات کشور - متنوع سازی اقتصاد - رشد بهره‌وری عوامل تولید - پشتیبانی از کارآفرینی، نوآوری و استعدادهای فنی و پژوهشی - تأمین امنیت غذایی کشور با تکیه بر تولید از منابع داخلی - مهار تورم و افزایش قدرت خرید گروه‌های کم درآمد و محروم - حرکت در جهت تبدیل درآمد نفت و گاز به دارایی‌های مولد	- جلوگیری از گرایش تعاونی‌ها به ارائه خدمات و ارائه مشوق و حمایت از تعاونی‌های فعال در بهره‌برداری بهینه از منابع - ارتقای ظرفیت‌ها و توانمندسازی تعاونی‌ها - تکمیل زنجیره ارزش صنعت و کشاورزی و بخش معدنی - جلوگیری از افزایش فاصله بین دهک‌های بالا و پایین درآمدی - تنوع‌بخشی به اقتصاد استان - حمایت از کارآفرینی و سرمایه‌گذاری در بخش صنایع کاربر به‌ویژه در شهرهای کوچک و مناطق روستایی - جلوگیری یا کاهش خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فرآوری در استان - جلوگیری از افزایش اندازه بخش اجرایی و حذف دستگاه‌های موازی به‌منظور کاهش هزینه‌های عمومی استان - بهره‌گیری از فناوری‌های نوین به‌منظور ارتقای بازار سرمایه استان - حمایت و توانمندسازی بخش‌های تعاونی در استان - حمایت و ترغیب سرمایه‌گذاری در بخش‌های دارای مزیت رقابتی استان - کاهش هزینه‌های غیرضروری سازمان‌های اجرایی - جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی و حمایت از نظام غذایی پایدار - هدایت سرمایه‌ها و اعتبارات به‌سوی بخش‌های داری مزیت نسبی و رقابتی - ترغیب و حمایت از صادرات محصولات استان - واگذاری تأمین زیرساخت‌های اقتصادی به بخش خصوصی همگرا، هم افزا، مسئول، متعهد و آینده‌نگر - کاهش وابستگی به بودجه‌های عمومی و افزایش نقش بخش خصوصی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
			- جلوگیری از ورود سرمایه‌ها به بخش غیر مولد اقتصاد استان - پرهیز از واردات کالاهای غیرضروری به استان - تغییر فرایندهای تولید سنتی به تولید مدرن و دانش‌بنیان - سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات مدرن‌تر و کارآمدتر و منابع انسانی - ارتقای بهره‌وری در بخش‌های مولد - خصوصی‌سازی عادلانه و شفاف و تلاش برای ایجاد نظام مالیاتی کارآمد - توسعه فعالیت گردشگری در استان - استفاده درست از نیروی انسانی
سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی- حضرت آیت‌الله خامنه‌ای	۱۳۹۲	- توسعه کارآفرینی و به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی - پیشتازی اقتصاد دانش بنیان و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش‌بنیان - ارتقای بهره‌وری در اقتصاد - سهم بری عادلانه عوامل در زنجیره تولید تا مصرف - افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی - تأمین امنیت غذا و درمان و ایجاد ذخایر راهبردی - اصلاح و تقویت همه‌جانبه‌ی نظام مالی کشور - حمایت همه‌جانبه هدفمند از صادرات کالاها - افزایش قدرت مقاومت و کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد - توسعه حوزه عمل مناطق آزاد و ویژه‌ی اقتصادی کشور - افزایش ارزش‌افزوده از طریق تکمیل زنجیره ارزش صنعت نفت و گاز - افزایش سهم درآمدهای مالیاتی - تقویت فرهنگ جهادی در ایجاد ارزش‌افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری، کارآفرینی - افزایش پوشش استاندارد برای کلیه محصولات داخلی و ترویج آن - شفاف و روان‌سازی نظام توزیع و قیمت‌گذاری	- ترغیب سرمایه‌گذاری و تخصیص بیشتر اعتبارات به بخش‌های داری مزیت نسبی و رقابتی در استان - جلوگیری از ورود سرمایه‌ها به بخش غیر مولد در استان - هدایت سرمایه‌ها به‌سوی صنایع دانش‌بنیان همچون صنعت فناوری اطلاعات، بیمه، بیوتکنولوژی، بهداشت و درمان، هوافضا - ارتقای فرهنگ تولید خدمات و محصولات دانش‌بنیان - ایجاد معاونت دانش در سازمان برنامه‌وبودجه استان - ارتقای معیار دانش کار (Knowledge Worker) در سازمان‌های عمومی و خصوصی - افزایش سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه - ارتقای بهره‌وری در بخش‌های مولد - تنوع‌بخشی به اقتصاد استان از جمله توسعه گردشگری - افزایش سهم همکاری در تحقیقات کاربردی بین صنعت و دانشگاه - تجاری‌سازی و بازاریابی دانش در استان - جلوگیری از بی‌علاقگی در محیط کاری و ایجاد تعهد کاری - جلوگیری از ناهماهنگی بین استعدادها و تحصیلات فردی و شغلی - رفع هرگونه تبعیض بین کارکنان و اجرای برنامه‌های آموزش ضمن خدمت - افزایش بهره‌وری در عوامل تولید آب، زمین، نیروی کار و غیره - تکمیل زنجیره ارزش صنعت و کشاورزی و بخش معدنی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
		- صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور	- حمایت از نظام غذایی استان و جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی - حمایت از نقش‌آفرینی بخش خصوصی و نهادهای مردمی در عرصه اقتصادی - خصوصی‌سازی عادلانه و شفاف و تلاش برای ایجاد نظام مالیاتی کارآمد - پرهیز از واردات کالاهای غیرضروری به استان و حمایت از صادرات - حمایت و ترغیب کارآفرینی به‌ویژه در شهرهای کوچک و متوسط و مناطق روستایی
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیئت‌وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	- تأکید بر توسعه صنایع شیمیایی و پتروشیمی، صنایع و معدنی با توجه به مزیت‌های نسبی کشور - توسعه صنایع تولید کالاهای موردنیاز کشورهای منطقه - تحول بنیادی در ساختار بخش خدمات و افزایش سهم خدمات نوین و دانش‌پایه - ارتقای جایگاه صنعت گردشگری در اقتصاد ملی - بازتعریف نقش وظایف مناطق آزاد تجاری – صنعتی و ویژه اقتصادی، با توجه به ویژگی‌های مناطق کشور - گسترش تعامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی درون و بین منطقه‌ای - تحول ساختار بخش کشاورزی در راستای دستیابی به کشاورزی پایدار، مدرن و رقابتی - استفاده پایدار از قابلیت‌های طبیعی و امکانات آب و خاک - توسعه بهره‌برداری از قابلیت‌های معدنی کشور - افزایش ظرفیت‌های اکتشاف و بهره‌برداری از ذخایر عظیم نفت و گاز - توسعه صنایع پشتیبان حمل‌ونقل، شامل صنایع خودروسازی، واگن‌سازی، تجهیزات راه‌آهن و صنایع حمل‌ونقل هوایی در مراکز و نواحی مستعد - تاکید بر توسعه فعالیت‌های صنعتی مبتنی بر نفت و گاز در مناطق مواجه با محدودیت‌هایی برای توسعه سایر فعالیت‌های اقتصادی و برخوردار از اهمیت استراتژیک، از جمله مناطق کمتر توسعه‌یافته جنوب شرقی کشور، سواحل خلیج‌فارس و دریای عمان و مناطق کمتر توسعه‌یافته غرب کشور	- توسعه و تقویت خدمات و زیرساخت‌های بنادر و محدوده پس‌کرانه‌ای انها - جلوگیری و کاهش خام‌فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فرآوری در استان - تقسیم‌کار منطقه‌ای در استان با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و توان اکولوژیک - ایجاد انطباق بین ویژگی‌های استان (از نظر اقتصادی، اجتماعی، طبیعی و موقعیتی) و نقش مناطق آزاد و ویژه اقتصادی - تولید کالاها و محصولات و ارائه خدمات بر اساس تقاضای محلی و منطقه‌ای و مزیت رقابتی و نسبی - توسعه گردشگری پایدار و اجتماع محور - نیازسنجی کالاها و خدمات مورد نیاز محلی و منطقه‌ای به‌ویژه در عرصه دریایی - هدایت سرمایه‌ها به‌سوی صنایع و خدمات دانش‌بنیان همچون صنعت فناوری اطلاعات، بیمه، بیوتکنولوژی، بهداشت و درمان و هوافضا - ارتقای فرهنگ تولید خدمات و محصولات دانش‌بنیان - ایجاد معاونت دانش در سازمان برنامه‌وبودجه استان - ارتقای معیار دانش کار (Knowledge Worker) در سازمان‌های عمومی و خصوصی - افزایش سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه - ارتقای بهره‌وری در بخش‌های مولد - افزایش بهره‌وری در عوامل تولید در بخش‌های مختلف اقتصادی - مطالعه و امکان‌سنجی در خصوص بهره‌برداری از منابع نفت و گاز منطقه - اصلاح نظام‌های بهره‌برداری با توسعه تعاونی‌های تولیدی - امکان‌سنجی در خصوص توسعه صنایع فرآوری نفت و گاز با ملاحظات شدید محیط زیستی و با توجه مزیت‌های رقابتی و نسبی
مطالعات آمایش	۱۳۸۳	- گسترش فناوری‌های پیشرفته در تولید محصولات صنعتی	- اجتناب از استقرار صنایع صادراتی در مناطق دور از کریدورهای اصلی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
سرزمین ـ مقدماتی ـ دفتر آمایش و توسعه پایدار		- ارتقاء مهارت و تخصص نیروی شاغل در بخش صنعت و معدن - توسعه بخش صنعت - اولویت استقرار صنایع صادراتی در نزدیکی کرویدورها و مبادی ورودی و خروجی اصلی کشور - رعایت ملاحظات محیط زیستی در استقرار صنایع - ارتقاء عملکرد، اصلاح شبکه‌ها و تجهیزات موردنیاز در مراکز تخلیه، نگهداری و توزیع کالا - ایجاد زمینه‌های لازم جهت ارتقاء سهم و نقش ترانزیتی کشور - حفظ محیط‌زیست در راستای توسعه اکو توریسم - جلب سرمایه‌های خارجی و داخلی برای ایجاد تسهیلات و تجهیزات گردشگری - تشویق و حمایت از ایجاد تأسیسات اقامتی و تفرجگاهی - تحول ساختار بخش کشاورزی در جهت دستیابی به کشاورزی مدرن و رقابتی - افزایش کیفیت محصولات کشاورزی و توجه به صنایع تبدیلی و بسته‌بندی - طراحی و استقرار نظام سلسله مراتبی خدمات پشتیبان تولید - ایجاد مجتمع‌های دامپروری صنعتی و نیمه‌صنعتی - بالا بردن سهم صادرات محصولات صنعتی از کل صادرات کشور - ایجاد زمینه‌های مناسب جهت جذب سرمایه‌های خارجی - محدود نمودن صادرات مواد خام و اولیه و توسعه محصولات فراوری‌شده و صنعتی - توسعه و ایجاد صنایع معدنی در جهت تکمیل زنجیره‌های تولید	- اولویت‌دهی به توسعه راه‌های متصل شونده به کریدورهای اصلی - توسعه صنایع صادراتی در مناطق آزاد تجاری-صنعتی - اجتناب از بهره‌گیری از فناوری‌ها و ابزارهای قدیمی و استفاده از فناوری‌های سبز پیشرو در استان - ایجاد سازمان‌ها و مؤسسات ارائه‌دهنده خدمات توانمندسازی کسب‌وکار مبتنی بر فناوری اطلاعات - توسعه صنعت فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) از طریق سرمایه‌گذاری مشترک با بخش خصوصی - تأمین و مدیریت منابع سرمایه‌ای در صنایع پیشرفته - ایجاد دگرسانی در شیوه‌های سنتی تولید صنعتی استان و ارتقای سرمایه‌گذاری برای ایجاد صنایع مبتنی بر فناوری‌های پیشرفته و انتقال دانش فنی - تجاری‌سازی دستاوردهای پژوهشی و انتقال فنّاوری در زمینه‌های فناوری برتر در استان - اجتناب از خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فناوری به‌ویژه در بخش معدن و کشاورزی - جلوگیری از گسترش ساخت و سازهای خصوصی در مناطق و محورهای گردشگری و حفظ جاذبه‌ها - ترغیب و توسعه شیوه‌های نوین بازاریابی به‌منظور جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی - ایجاد امکانات و خدمات متمرکز گردشگری در نواحی حساس اکولوژیکی - افزایش ظرفیت‌های بنادر استان - اجتناب از استخدام نیروی کار غیرمتخصص در بخش صنعت و معدن - اجتناب از توسعه صنایع در زمین‌های حاصلخیز و مناطق حساس اکولوژیکی - مدرنیزاسیون و بهره‌گیری از شیوه‌های نوین در بخش کشاورزی - اصلاح نظام‌های بهره‌برداری با توسعه تعاونی‌های تولیدی - ایجاد و توسعه خدمات پشتیبان تولید در مجاورت شهرک‌ها و نواحی صنعتی استان یا در شهرهای نزدیک به آن‌ها - جلوگیری از حرکت سرمایه‌ها به‌سوی اقتصاد غیر مولد با سازوکارهای مختلف - تقویت پیوندهای بین بخشی در صنایع استان و افزایش مکمل گری و هم افزایی
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیئت‌وزیران ـ	۱۳۹۴	- رعایت تناسب بین نیازهای استقرار فعالیت در یک قلمرو با امکانات و قابلیت‌های آن - تخصصی کردن عملکرد اقتصادی بر اساس قابلیت‌ها و مزیت‌های نسبی به‌منظور تقویت وابستگی‌های متقابل منطقه‌ای و یکپارچگی ملی	- جلوگیری از افزایش جمعیت و فعالیت‌ها در مکان‌های فاقد توان اکولوژیک - جلوگیری از استفاده ناکارآمد از منابع اقتصادی - جلوگیری از نابودی منابع طبیعی و انسانی گردشگری - جلوگیری و کاهش فعالیت‌های اقتصادی فاقد مزیت نسبی و رقابتی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
مرکز ملی آمایش سرزمین		– توزیع مناسب جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی – اولویت برداشت از میادین مشترک نفت و گاز با مرزهای شمالی – ایجاد و توسعه مناطق ویژه اقتصادی و تخصصی انرژی – سازمان‌دهی بخش کشاورزی در پهنه سرزمین – تدوین الگوی کشت بهینه در دشت‌ها – محدودیت کشت محصولات با نیاز آبی بالا – ایجاد و توسعه مجتمع‌های کشت و صنعت متناسب باقابلیت‌ها – ساماندهی روابط بین بخش کشاورزی و صنعت – توسعه پرورش و صید آبزیان در آب‌های دور و سرزمینی – شناسایی و ایجاد خوشه‌های صنعتی با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و تکمیل زنجیره ارزش – توسعه صنایع دریایی و تعمیر و خدمات وسایط حمل‌ونقل دریایی در جوار بنادر اصلی – ساماندهی مجتمع‌های صنعتی اعم از شهرک‌ها و نواحی صنعتی – توسعه و ساماندهی مجدد فعالیت‌های صنعتی پایه و آب بر – توسعه صنایع تولیدکننده کالاهای موردنیاز کشورهای منطقه – استقرار صنایع فرآوری اولیه منابع معدنی در جوار ذخایر معدنی – توسعه صنایع مبتنی بر فناوری‌های نوین و برتر – ایجاد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی جدید در پهنه سرزمین – استفاده از ظرفیت‌ها و جاذبه‌ها به‌منظور رونق گردشگری – عدم استقرار صنایع پرخطر در محدوده سکونتگاه‌ها و رعایت حریم‌های ایمنی و امنیتی توسعه فعالیت‌های پارک‌ها، مراکز رشد، کریدورهای علم و فن‌آوری و مراکز تخصصی ICT	– امکان‌سنجی در خصوص بهره‌برداری از صنایع نفت و گاز و توسعه صنایع فرآوری نفت و گاز با ملاحظات شدید محیط زیستی و با توجه مزیت‌های رقابتی و نسبی – قطع کامل خام فروشی محصولات استان و ایجاد زنجیره‌ی ارزش‌افزوده محصولات – انعقاد قراردادها و تفاهم‌نامه‌های همکاری با سایر مناطق و نهادهای دولتی و مردم‌نهاد داخلی و خارجی در مناطق ویژه و آزاد – بازاریابی و تبلیغات گسترده به‌منظور جذب سرمایه‌گذاران در مناطق آزاد و ویژه استان – جلوگیری از کشت و پرورش محصولات فاقد مزیت در استان – توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی – ارائه مشوق‌ها و حمایت از ساخت، تولید، تعمیر و نگهداری انواع مختلف تجهیزات شناورهای سطحی، زیرسطحی، اثر سطحی و صنایع فراساحلی به‌ویژه در نزدیکی بنادر و مناطق آزاد – حمایت از کارگاه‌ها و تولیدکنندگان مرتبط با صنایع دریایی کشور – حمایت از مشاغل ایجادی حاصل از طرح‌های فن آورانه و دانش‌بنیان در صنعت دریایی – هدایت اعتبارات به‌سوی طرح‌های کارآفرینی و خوداشتغالی دریایی – افزایش تسهیلات سرمایه در گردش تولیدکنندگان، سازندگان و شرکت‌های خدماتی فعال در صنایع دریایی – جلوگیری از توسعه صنایع در مراکز حساس و رعایت حریم‌های ایمنی – شناسایی تقاضای کالاها و محصولات در منطقه و تلاش برای برآورد آن‌ها بر اساس مزایای نسبی و رقابتی – تکمیل زنجیره تولید و حلقه‌های ارزش‌افزوده بخش معدن استان – هدایت سرمایه‌ها و اعتبارات به‌سوی صنایع با فناوری برتر
مطالعه استراتژی	۱۳۵۵	– توسعه تعاون در روستاها از طریق تعاون‌های خدماتی و اتحادیه‌های	– جلوگیری از توسعه صنایع به‌صورت پراکنده

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
درازمدت طرح آمایش سرزمین- مهندسان مشاور ستیران		تولیدی - تنوع بخشیدن به فعالیت‌های اقتصادی - حمایت از بهره‌برداری‌های کوچک خانوادگی و بالا بردن کارایی آن‌ها - استقرار واحدهای تولیدی کوچک در محیط‌های روستایی - تسهیل توسعه فعالیت‌ها و مشاغل مستقل از بخش اول در محیط روستایی و شهرهای کوچک - ایجاد مؤسسات اعتباری در محیط روستایی و رساندن محصولات به بازار - آرایش گسترده‌تر صنایع نوین - توسعه فعالیت‌های نوین در شهرها متوسط - استفاده از توان گردشگری شهرهای کوچک و توسعه صنایع کوچک - کنترل دقیق برون ریخته‌های صنعتی و شهری در تمامی کرانه‌های دریای خزر	- اصلاح نظام مالکیت اراضی و حمایت و توسعه تعاونی‌های کشاورزی - استفاده کارآمدتر از منابع اب و خاک - تغییر اقتصاد تک محصولی شهرهای کوچک و روستا شهرها به اقتصادی متنوع و پویا - جلوگیری از خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی - حمایت از صنایع دارای مزیت رقابتی و نسبی استان - حمایت از توسعه صنایع کوچک و کارآفرین در نواحی روستایی - توسعه بخش گردشگری در روستاها و شهرهای کوچک - تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی مناطق روستایی - جلوگیری از تمرکز خدمات در یک یا چند شهر اصلی و ضرورت ساماندهی توزیع و استقرار آن
طرح کالبد ملی- وزارت مسکن و شهرسازی	۱۳۷۵	- به حداقل رساند هزینه‌های توسعه شهری از طریق سازگاری با اقلیم، توسعه درون افزا، مکان‌یابی مناسب - خلق سلسله‌مراتب مناسب به‌منظور جلوگیری از تمرکز فعالیت و جمعیت در چند نقطه - توان کم و نسبتاً کم توسعه صنعتی در نوار ساحلی خزر	- عدم ایجاد شهرهای جدید و توسعه فشرده و درون افزا نقاط سکونتگاهی موجود - تجهیز و خدمات‌رسانی و نقش دهی مکمل به نقاط شهری کوچک و متوسط به‌عنوان مراکز رشد تعادل‌بخش - کنترل و محدودسازی تمرکز جمعیت در شهر - ایجاد مناطق شهری (Urban region) مکمل گر و منسجم در سطح استان - جلوگیری از توسعه بی‌برنامه فعالیت و سکونت در نوار ساحلی استان
برنامه ششم توسعه- مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵	- جذب شرکت‌های معتبر جهانی و منطقه‌ای در زنجیره تولید داخلی - حمایت حقوقی، مالی و نهادی لازم برای توسعه دانش و پیشرفت فناورانه و نوآورانه - تجهیز منابع مالی موردنیاز سرمایه‌گذاری - همچنین قطع وابستگی بودجه به نفت تا پایان اجرای قانون برنامه ششم - افزایش و یا دریافت عوارض آلایندگی و عوارض ارزش‌افزوده گاز طبیعی و عوارض شماره‌گذاری خودروها - عملیاتی کردن رویکرد تمرکززدایی و اثربخشی مدیریت اجرائی در مراکز	- بازاریابی گسترده به‌منظور جذب سرمایه‌گذاران و شرکت‌های معتبر جهانی در مناطق آزاد و ویژه استان - اجتناب از بهره‌گیری از فناوری‌ها و ابزارهای قدیمی و استفاده از فناوری‌های سبز پیشرو در استان - ایجاد سازمان‌ها و مؤسسات ارائه‌دهنده خدمات توانمندسازی کسب‌وکار مبتنی بر فناوری اطلاعات - توسعه صنعت فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) از طریق سرمایه‌گذاری مشترک با بخش خصوصی - تأمین و مدیریت منابع سرمایه‌ای در صنایع پیشرفته - ایجاد دگرسانی در شیوه‌های سنتی تولید صنعتی استان و ارتقای سرمایه‌گذاری برای ایجاد صنایع مبتنی بر فناوری‌های پیشرفته و انتقال دانش فنی - تجاری‌سازی دستاوردهای پژوهشی و انتقال فنّاوری در زمینه‌های فناوری برتر در استان

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
		استان‌ها و جهت زمینه‌سازی، تعادل بخشی، توازن و آمایش سرزمینی - گسترش و تعمیق نظام جامع تأمین مالی و ابزارهای آن (بازار پول، بازار سرمایه و بیمه‌ها) - افزایش سهم تعاون در اقتصاد به بیست‌وپنج درصد - تأمین امنیت غذایی و نیل به خودکفایی در محصولات اساسی - توسعه کشاورزی حفاظتی، توسعه کشت نشایی، - مصرف بهینه سموم، دفع آفات نباتی و کودهای شیمیایی و استفاده بیشتر از کود آلی(کمپوست) - توسعه کشت محصولات سالم و محصولات زیستی (ارگانیک) - ممنوعیت هرگونه رهاسازی، تولید، واردات و مصرف محصولات ترا ریخته - حمایت از توسعه ظرفیت صادراتی صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی - ایجاد ردیف مستقل پرداخت خسارت به بیمه‌گذاران محصولات کشاورزی و صندوق بیمه کشاورزی - ایجاد زمینه گسترش و تکمیل زنجیره‌های ارزش، صنایع تبدیلی، تکمیلی و نگهداری محصولات اساسی کشاورزی - ایجاد خوشه‌های صادراتی، نشان‌های تجاری و اختصاص مشوق‌های صادراتی به صادرات محصولات کشاورزی - افزایش سهم سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی در کل سرمایه‌گذاری‌ها - ایجاد شورای معادن در هر استان - منع هرگونه فروش و واگذاری پروانه قبل از بهره‌برداری با رعایت ملاحظات زیست‌محیطی - تکمیل زیربناها و زیرساخت‌های موردنیاز برای معادن	- اجتناب از خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فناوری به‌ویژه در بخش معدن و کشاورزی - جلوگیری از گسترش ساخت و سازهای خصوصی در مناطق و محورهای گردشگری و حفظ جاذبه‌ها - جلوگیری از یا کنترل و محدودسازی فعالیت صنایع آلاینده و اخذ غرامت و مالیات - جلوگیری از تمرکزگرایی مدیریتی در استان و تمرکززدایی تدریجی در کنار ایجاد ظرفیت‌های نهادی - حمایت و ترغیب تعاونی‌های تولیدی - جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی و توسعه کشاورزی با رعایت ملاحظات محیط زیستی و مزیت‌های قابتی - جلوگیری از استفاده بیش‌ازحد از سموم و کودهای شیمیایی - ترغیب و حمایت از تولید کودهای ارگانیک - حمایت و ارائه مشوق و اعتبارات به تولیدکنندگان محصولات ارگانیک - توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی به‌ویژه در شهرهای کوچک و متوسط - جلوگیری یا کنترل فعالیت‌های معدنی آلاینده - جلوگیری از خام فروشی مواد معدنی و تأمین خدمات و زیرساخت‌های موردنیاز معادن و تکمیل زنجیره‌های ارزش - افزایش آگاهی‌های محیط زیستی و شغلی کشاورزان استان - ترغیب و گسترش بیمه محصولات کشاورزی - افزایش توانمندی، رقابت‌پذیری و صادرات کالاها و خدمات تولیدی
طرح جامع گردشگری	۱۳۸۰	- توسعه منابع گردشگری در روستاهای سنتی	- توسعه بازارهای مرزی به‌منظور جذب گردشگر

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
ملی- سازمان ایرانگردی و جهانگردی		- توسعه بازار گذران تعطیلات در کنار دریا و نقاط کوهستانی - توسعه محصولات گردشگری - توسعه نواحی گردشگری دارای اولویت	- جلوگیری از سفرهای کوتاه‌مدت با افزایش بازار گذران تعطیلات در کنار دریا و نقاط کوهستانی - حمایت از طرح‌های ترکیب‌کننده گردشگری و تجارت - توسعه بازارهای علاقمند به سفرهای دریایی - افزایش تسهیلات و خدمات گردشگری - جلوگیری از نابودی جاذبه‌های طبیعی - ایجاد اقامتگاه‌های ارزان‌قیمت متمرکز و پراکنده توسط افراد بومی
سند ملی توسعه مازندران	۱۳۸۴	- افزایش بهره‌وری عوامل و منابع تولید، تجهیز، نوسازی و زهکشی اراضی و توسعه فعالیت‌های نوین کشاورزی، دامی و آبزی‌پروری و حفظ ذخایر آبزیان دریای خزر - مهار آب‌های سطحی، افزایش ظرفیت تولید برق‌آبی، اصلاح الگوی مصرف و بهبود روش‌های آبیاری - توسعه و تجهیز شهرک‌ها و نواحی صنعتی - توسعه صنایع با اولویت در صنایع پیوسته و وابسته (کشاورزی، شیلاتی و جنگلی)، صنایع غذایی و دارویی، صنایع الکترونیک، شیمیایی و سلولزی، نساجی و پوشاک، ماشین‌آلات و تجهیزات تبدیلی و تکمیلی کشاورزی و بسته‌بندی و صنایع نوین و پاک (HT) با فن‌آوری پیشرفته - فراهم نمودن زمینه‌های مناسب جهت سرمایه‌گذاری برای اکتشاف، تجهیز، توسعه و بهره‌برداری از معادن استان و فرآوری تولیدات معدنی - تأکید بر آزادسازی و ساماندهی نوار ساحلی و بستر رودخانه‌ها، مجموعه‌های تفریحی و اقامتی و اختصاص آن‌ها به کاربری‌های عمومی - توسعه تأسیسات زیربنایی و امکانات گردشگری و سیاحتی با توجه به قابلیت‌های عرصه‌های طبیعی جاذب گردشگر و حفظ و احیاء آثار فرهنگی تاریخی -گسترش فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات و تقویت نیروی انسانی	- استفاده از فناوری‌ها و تجهیزات نوین کشاورزی و استفاده از مکانیزاسیون در مزارع پرورشی آبزیان جهت افزایش بهره‌وری - یکپارچه‌سازی اراضی کشاورزی و تبدیل کشت سنتی به کشت صنعتی و استفاده از شیوه‌های نوین آبیاری - جذب سرمایه‌گذار و تجهیز شهرک‌های صنعتی موجود - احداث نیروگاه برق‌آبی در استان - توسعه صنایع تکمیلی و تبدیلی با توجه به نیاز مناطق استان مازندران - فرآوری مواد معدنی استخراج‌شده به‌منظور ایجاد ارزش‌افزوده - فراهم نمودن زیرساخت‌های لازم جهت جذب سرمایه‌گذاری در بخش معدن - آمایش صنایع با توجه به مکمل گری صنایع - احداث کارخانه‌های مجهز برای فراوری مواد معدنی با طرح‌های تشویقی جهت جذب سرمایه‌گذاران خصوصی - تجهیز سواحل به امکانات گردشگری مطلوب و ساماندهی سواحل استان و حاشیه رودخانه‌ها - آموزش و ترویج نیروی متخصص - ارتقا زیرساخت‌های مربوط به فناوری جهت توسعه اشتغال در آن - حفظ و زنده سازی و تبلیغ آثار تاریخی –فرهنگی استان همپای جاذبه‌های طبیعی - توسعه زیرساخت‌های گردشگری باهدف ساماندهی و جهت دادن به توسعه گردشگری استان - توسعه اقتصادی- اجتماعی و حصول عدالت اجتماعی و اقتصادی به‌ویژه در مناطق کمتر برخوردار در استان

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
		متخصص موردنیاز - توسعه آموزش با گرایش IT و ICT در مدارس و مؤسسه‌های آموزشی استان - افزایش جذابیت‌های تولیدات و فعالیت‌های فرهنگی، تقویت جاذبه‌های گردشگری و ارتقای تعامل فرهنگی فراملی در راستای پذیرش گردشگر - زمینه‌سازی برای شکل‌گیری بازار بورس کالا - ریشه‌کنی فقر شدید و گرسنگی و بهره‌مندی همگانی از مواهب توسعه اقتصادی و اجتماعی	
برنامه آمایش مازندران- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی	۱۳۹۹	- تناسب شدت بهره‌برداری از منابع با توان اکولوژیک سرزمین - افزایش کارایی و بهره‌وری تولیدات بخش کشاورزی - افزایش و ایمنی و سلامت محصولات کشاورزی - اشتغال پایدار در بخش کشاورزی - توسعه کمی و کیفی توان گردشگری استان - افزایش توان درآمدزایی فعالیت‌های گردشگری استان - توزیع فعالیت‌های صنعتی و معدنی متناسب با نیازهای توسعه فضایی استان - تکمیل زنجیره‌های فعالیتی مکمل و پشتیبان بخش صنعت - توسعه صنعتی سازگار با فرصت‌ها و محدودیت‌های ساختاری استان - افزایش توان خدمات بازرگانی استان - توسعه خدمات پشتیبان بخش‌های کشاورزی، گردشگری و صنعت	- توان سنجی اکولوژیک زمین و ارائه برنامه متناسب با آن - استفاده از شیوه‌های نوین در کشاورزی. آبیاری برای افزایش بهره‌وری - رو آوردن به تولیدات ارگانیک و سبز -کاهش واردات محصولات کشاورزی و تضمین خرید از کشاورزان داخلی -ایجاد فضاهای خاص گردشگری با حداقل تأثیر در محیط‌زیست و مشارکت بخش خصوصی - ایجاد و تکمیل شهرک‌ها و نواحی صنعتی، صنفی، فن‌آوری و .... با نقش مکمل گری در صنایع به‌ویژه در نواحی کمتر توسعه‌یافته استان - استفاده از فناوری‌های نوین در بخش کشاورزی به‌منظور حفاظت از محصولات کشاورزی، تقویت تولید و کاهش ضایعات - توسعه امکانات و تأسیسات گردشگری - ایجاد/تکمیل زیرساخت‌های دسترسی به مناطق نمونه و قطب‌ها، جاذبه‌های طبیعی، تاریخی و سواحل - بازسازی و نوسازی صنایع به‌منظور کاهش ضایعات و افزایش بهره‌وری در فرایند تبدیل و تکمیل - تدارک و تکمیل زیرساخت‌های کالبدی مبادلات تجاری با کشورهای حاشیه دریای مازندران
سند ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۹	- ایجاد و ارتقای پیوندها و مناسبات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با کشورهای منطقه و جهان - تقویت نقش مفصلی کشور در شبکه گذر ره‌های ترانزیتی منطقه‌ای و بین‌المللی	- اجتناب از تمرکزگرایی در تعیین تعاملات اقتصادی فرامرزی - ایجاد شبکه نیرومند بازاریابی - توسعه و ارتقای تجارت و بازرگانی هوشمند - استفاده کارآمد از قابلیت‌های ترانزیتی ملی و منطقه‌ای

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
		- شبکه‌سازی و ایجاد زنجیره‌های جدید تولید بین‌المللی و ارتقای جایگاه بین‌المللی کشور در بازارهای جهانی به‌ویژه در زمینه انرژی - تنوع‌بخشی به اقتصاد متناسب با مزیت‌ها، قابلیت‌ها و تخصص‌های سرزمین - تحول کشاورزی، اصلاح ساختار و نظام بهره‌برداری و استقرار کشاورزی هوشمند و پایدار با حصول اطمینان از امنیت غذایی، آب و محیط‌زیست - ارتقای بهره‌وری و کاهش انرژی بری و تنوع‌بخشی به منابع تولید انرژی - سازگاری توسعه با محیط‌زیست و منابع طبیعی - ساماندهی استقرار صنایع کشور و شکل‌دهی به زنجیره فعالیت‌های صنعتی - بازآرایی فضایی قلمروهای تولید محصولات کشاورزی - ارتقای گردشگری و آوازهٔ میراث فرهنگی، تاریخی و طبیعی ایران - تولید انرژی برق‌آبی در استان مازندران - ساماندهی تأمین چوب صنایع از طریق کشت فرا سرزمینی و تغییر الگوی کشت اراضی کم بازده زراعی آبی به زراعت چوب در استان مازندران - تولید محصولات کشاورزی راهبردی مانند برنج در مازندران با تاکید بر استفاده از فناوری‌های نوآورانه - ایجاد و توسعه زنجیره ارزش گوشت قرمز، شیر، طیور، و تأمین شیلات در مازندران	- اجتناب از تصویب قوانین و مقررات بازدارنده تولید و تجارت - ارتقای هوشمندی زنجیره‌های تولید و تأمین - رفع موانع جذب سرمایه‌گذاری - جلوگیری از توسعه فعالیت‌های ناسازگار باقابلیت‌ها - ارتقای تنوع فعالیت‌های اقتصادی بر مبنای قابلیت‌ها - اجتناب از رویه‌های ناپایدار کشاورزی - اجتناب از نابودی محیط‌زیست و پایدارسازی فعالیت‌های اقتصادی - ارتقای هم افزایی و مکمل گرایی صنایع - استفاده بهینه، کارآمد و رقابتی از منابع معدنی - توسعه صنایع و محصولات کشاورزی بر اساس قابلیت‌ها - استفاده بهینه از قابلیت‌های گردشگری - تکمیل زنجیره ارزش و تولید گوشت قرمز، شیر، طیور، نوغانداری و تأمین شیلات - استفاده از قابلیت‌های توسعه انرژی برق‌آبی - توسعه صنعت چوب و جنگل کاری در استان - افزایش بازده محصول برنج با استفاده از تکنولوژی‌های روز دنیا

جدول ۳- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور زیربنایی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور زیربنایی
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	- تعمیم و گسترش شبکه‌های ارتباطی و اطلاعاتی - تقویت شبکه ریلی و راه‌های ارتباطی اصلی و شریانی سرزمین و تبدیل کشور به مرکز عبور و مرور هوایی منطقه برای ترانزیت کالا و مسافر - انتخاب تعدادی از بنادر مستعد کشور و تجهیز آن‌ها به خدمات پیشرفته ارتباطی و اطلاعاتی برای پذیرش نقش فراملی - استفاده بهینه از منابع طبیعی و حفظ محیط‌زیست	- افزایش سهم انرژی‌های نو در بخش زیربنایی - جلوگیری از نابودی محیط‌زیست به هنگام توسعه زیرساخت‌ها - توسعه زیرساخت‌های سازگار با محیط‌زیست و سبز - استفاده بهینه از موقعیت استراتژیک استان در خصوص ترانزیت کالا و مسافر - ارتقای نقش خدماتی بنادر استان
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	- تسهیل بهره‌گیری مؤثرتر و جایگزینی سوخت‌های سنتی - حفاظت از سلامت شهروندان در مقابل آلودگی هوا ناشی از احتراق سوخت‌ها - کاهش اثرات منفی ناشی از مصرف انرژی در گرمایش جهانی	- به حداقل رساندن آلودگی‌های ناشی از مصرف سوخت‌های فسیلی - در پیش گرفتن سیاست‌های تقلیل و سازگاری در برابر تغییرات اقلیمی - افزایش سهم انرژی‌های نو - در پیش گرفتن سیاست‌های افزایش آگاهی‌های پایداری
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیئت وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	- توسعه و تجهیز گزیده‌ای از محورهای اصلی ارتباطی کشور در کریدورهای حمل ونقل بین‌المللی - تأمین منابع آب و خدمات اجتماعی متناسب با سهم فعالیت و جمعیت پیش‌بینی‌شده - رفع تنگناهای شبکه‌های زیربنایی مناطق مستعد - توجه ویژه به صنایع انرژی بر در تلفیق مزیت نسبی برخورداری از ذخایر معدنی و مزیت نسبی برخورداری از منابع انرژی، به‌خصوص گاز و استقرار آن‌ها در نقاط واقع بر کریدورها و محورهای حمل‌ونقل بین‌المللی	- کاهش عدم تعادل‌های زیربنایی در سازمان فضایی استان - استفاده بهینه و اقتصادی از موقعیت ترانزیتی استان - خلق دسترسی دربرگیرنده به زیرساخت‌ها به‌ویژه آب و خدمات اجتماعی در سطح استان - توسعه شبکه‌های زیربنایی مناطق با پتانسیل توسعه - توسعه صنایع انرژی بر در نزدیکی محورها و کریدورهای بین‌المللی - جلوگیری از نابرابری‌ها در دسترسی به فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات
مطالعات آمایش سرزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	- توسعه و تجهیز محورهای اصلی ارتباطی کشور در کرویدور شمال-جنوب و شرقی - غربی - افزایش سهم شبکه بزرگراهی در شبکه جاده‌ای - توسعه هماهنگ شبکه ریلی همگام با افزایش ناوگان با اولویت شبکه راه‌آهن برقی - توسعه ارتباطات فیبر نوری با پهنای باند مناسب بین‌شهری و درون‌شهری - استفاده از فناوری‌های نوین و برتر ارتباطی و گسترش شبکه‌های مخابراتی در	- بهره‌گیری از موقعیت ترانزیتی استان با توسعه و تقویت زیربناهای ارتباطی - تکمیل شبکه ریلی استان - کاهش سفرهای غیر اضطراری از طریق فناوری‌های نو - توسعه دورکاری و خدمات از راه دور - توسعه شبکه بزرگراهی در مناطق اولویت‌دار - جلوگیری از نابرابری‌ها در دسترسی به زیرساخت‌ها و تسهیلات اطلاعات و ارتباطات

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور زیربنایی
		کشور - به‌کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات به‌عنوان ابزاری برای تمرکززدایی از شهرهای بزرگ - توسعه کاربری‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات شامل: دولت الکترونیک، اقتصاد الکترونیک، بهداشت و درمان الکترونیک، آموزش الکترونیک، تجارت الکترونیک	
ضوابط ملی آمایش سرزمین‌مصوب هیئت‌وزیران ـ مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۴	- فراهم‌سازی زمینه‌ها، امکانات و زیرساخت‌های موردنیاز به‌منظور ایفای نقش مؤثر ترانزیتی کشور در منطقه - توسعه، تجهیز، ارتقا و اصلاح ساختار فضایی شبکه ریلی کشور - توسعه، تجهیز، تقویت و سطح‌بندی بنادر کشور در سواحل دریای خزر - تقویت و ساماندهی بنادر و اسکله‌های صیادی در سواحل شمال کشور - توسعه، تجهیز و تقویت شبکه حمل‌ونقل هوایی کشور - فراهم‌سازی بسترهای موردنیاز برای توسعه شبکه ارتباطات و انتقال داده - تنوع‌بخشی در منابع تولید انرژی و افزایش سهم انرژی‌های تجدید پذیر در تولید و تأمین بهینه انرژی - ایجاد و توسعه مناطق ویژه اقتصادی و تخصصی انرژی در مناطق دارای قابلیت - بازنگری و تجدیدنظر در تخصیص آب از سد به نفع تقویت مخازن دریاچه‌ها و تالاب‌ها - ایجاد تناسب و هماهنگی در اجرای طرح‌های سد، آبخیزداری، آبخوان‌داری و شبکه آبیاری و زهکشی پایین‌دست	- توسعه و تجهیز زیربناها و تسهیلات موردنیاز برای بهره‌گیری کارآمد و سودآور از موقعیت ترانزیتی استان - توسعه و تکمیل شبکه ریلی استان و افزایش سهم آن در جابجایی کالا و مسافر - توسعه بنادر ماهیگیری استان با توجه به پتانسیل‌ها - جلوگیری از مصرف بی‌رویه سوخت‌های فسیلی و افزایش سهم انرژی‌های پاک - جلوگیری از عدم تخصیص سهم منابع آب تالاب‌ها - جلوگیری از توزیع نامتعادل منابع آب سپیدرود در سطح استان - افزایش بهره‌وری در استفاده از آب - اجرای طرح‌های آبخیزداری و آبخوان‌داری باهدف ارتقای منابع آبی استان
مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سرزمین- مهندسان مشاور ستیران	۱۳۵۵	- ایجاد شبکه راه‌های مناسب برای سکونتگاه‌های روستایی - توسعه زیربناهای حمل‌ونقل در مناطق ممتاز	- ایجاد پیوندهای نیرومند منطقه‌ای - کاهش تنگناهای دسترسی راحت مناطق روستایی - توسعه حمل‌ونقل زمینی به‌ویژه در مناطق اولویت‌دار
سند ملی توسعه فرا بخشی: ساماندهی سواحل کشور- سازمان	۱۳۸۵	- ممنوع کردن استفاده‌های اختصاصی از حریم سواحل و تأمین دسترسی همگانی به آن - تجهیز اسکله‌ها و بنادر صیادی، ساماندهی و ارتقای کیفی ناوگان صیادی	- جلوگیری از ساخت سازهای بی‌رویه و تملک اراضی ساحلی - توسعه ظرفیت و زیرساخت‌های بندری استان - افزایش ظرفیت صیادی استان با سازوکارهای مختلف

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور زیربنایی
مدیریت و برنامه‌ریزی کشور		- توسعه و تجهیز مبادی ورود و خروج دریایی و افزایش ضریب بهره‌برداری از بنادر	- جلوگیری از نابودی و کاهش ظرفیت ذخیره‌گاه‌های محصولات دریایی همچون ماهی و ... - تجهیز و توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل به‌منظور بهره‌گیری از پتانسیل‌های ترانزیتی
برنامه ششم توسعه- مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵	- ارتقای عدالت اجتماعی، افزایش بهره‌وری در مصرف آب و انرژی - استفاده از منابع حاصل از اجرای هدفمندی یارانه‌ها برای افزایش تولید، اشتغال، حمایت از صادرات غیرنفتی، بهره‌وری، کاهش شدت انرژی، کاهش آلودگی هوا و ارتقای شاخص‌های عدالت اجتماعی - تکمیل زیربناها و زیرساخت‌های موردنیاز برای معادن و زیرساخت‌های عمومی صنایع معدنی - کاهش تلفات انرژی و جلب سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی - افزایش بازدهی و ضریب بهره‌وری نیروگاه‌ها - تشکیل بازار منطقه‌ای و ایجاد قطب(هاب) منطقه‌ای برق و اتصال شبکه برق کشور از شمال، جنوب، شرق و غرب به کشورهای همسایه - افزایش سهم نیروگاه‌های تجدید و پاک - جذب سرمایه‌گذاران (داخلی و خارجی) و بهره‌برداری از بنادر اصلی با کارکرد بین‌المللی - واگذاری حق بهره‌برداری و مدیریت بنادر کوچک و محلی به اشخاص حقوقی حرفه‌ای و معتبر غیردولتی - جذب سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی در احداث و بهره‌برداری از حمل‌ونقل ریلی - حمایت از اقتصاد دانش‌بنیان و تقویت و توسعه صنعت هوایی - تکمیل و اجرای طرح‌های(پروژه‌های) حمل‌ونقل ریلی، دوخطه کردن مسیرها و احداث خطوط برقی و سریع‌السیر - اصلاح الگوی مصرف به‌ویژه مصرف انرژی در بخش ساختمان و مسکن	- جلوگیری از مصرف بی‌رویه منابع آب و اصلاح الگوی مصرف - جلوگیری از افزایش بی‌عدالتی‌های اجتماعی - کاهش سطوح آلاینده‌ها و آلودگی‌های انسانی - جلوگیری از خام فروشی و تکمیل زنجیره ارزش بخش صنعت استان - افزایش نقش بخش خصوصی در تأمین و عرضه انرژی - افزایش ضریب بهره‌وری نیروگاه‌های استان با اتصال شبکه به کشورهای منطقه - کاهش سهم سوخت‌های فسیلی و افزایش سهم انرژی‌های سبز و نو - ارتقای نقش فراملی بنادر استان و جذب سرمایه‌گذاری‌ها - توسعه حمل‌ونقل ریلی استان با مشارکت بخش خصوصی - توسعه سیستم حمل‌ونقل ریلی برقی در استان - ارتقای استانداردهای مصرف انرژی در بخش مسکن

جدول ۴- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور نظام سکونتگاهی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	- ایجاد شبکه به‌هم‌پیوسته مناطق اسکان و فعالیت‌های ملی و تعریف نقش و کارکرد فراملی هریک از آن‌ها - انتخاب تعدادی از کلان‌شهرها، بنادر و جزایر مستعد کشور و تجهیز آن‌ها به خدمات پیشرفته ارتباطی و اطلاعاتی برای پذیرش نقش فراملی - برقراری تناسب کمی و کیفی جمعیت و استقرار متعادل آن در پهنه سرزمین و تعمیم و گسترش شبکه‌های ارتباطی و اطلاعاتی؛ - ساماندهی سطوح خدمات و استقرار جمعیت در کشور با توجه به مدیریت سوانح طبیعی، حوادث و منابع آب و رعایت شرایط زمین‌شناسی - دستیابی به تعادل‌های منطقه‌ای متناسب باقابلیت‌ها و توان‌های هر منطقه	- کاهش پیوندها و مناسبات نابرابر و تک سویه - توسعه خدمات اطلاعاتی و ارتباطی
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیئت‌وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	- کاهش تمرکز و تراکم جمعیت و فعالیت در مناطق پر تراکم کشور - ایجاد شبکه‌های سازمان‌یافته از شهرهای بزرگ و متوسط کشور و تجهیز آن‌ها - زمینه‌سازی لازم برای استفاده حداکثر از ظرفیت‌ها و توان‌های مراکز جمعیتی کوچک و پراکنده (روستاها، روستا- شهرها، شهرهای کوچک) در حفظ و نگهداشت جمعیت و برقراری تعادل در الگوی استقرار جمعیت - تعادل بخشی به توزیع جمعیت و فعالیت متناسب با منابع، توان محیطی و ظرفیت تحمل زیست‌بوم‌ها - بهره‌برداری از شبکه نسبتاً توسعه‌یافته مراکز زیست و فعالیت در این مناطق با اعمال تقسیم‌کار تخصصی بین آن‌ها، با تأکید بر توسعه فعالیت‌های کشاورزی، صنعتی، گردشگری و بازرگانی - ساماندهی مراکز جدید اشتغال و اسکان مهاجرین در مناطق دارای توان پذیرش جمعیت متناسب با سرمایه‌گذاری‌های جدید تولیدی و خدماتی - تحول بنیادی در ساختار بخش خدمات و افزایش سهم خدمات نوین و دانش‌پایه، با تاکید بر توسعه خدمات پشتیبان تولید، خدمات گردشگری، خدمات بازرگانی، بانکی و بیمه‌ای، حمل‌ونقل و ترانزیت و استفاده از فن‌آوری‌های نوین در این بخش، متناسب با نقش و جایگاه بین‌المللی کشور	- جلوگیری از تراکم بیش‌ازحد جمعیت در نقاط محدود - حمایت از شهرهای کوچک و میانی و تنوع‌بخشی به اقتصاد آن‌ها - جلوگیری از تمرکز جمعیت فراتر از ظرفیت زیستی - توسعه خدمات نوین و برتر در مراکز سکونتگاهی
مطالعات آمایش سرزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	- ایجاد شبکه‌ای سازمان‌یافته از شهرهای بزرگ و متوسط کشور و تجهیز آن‌ها به‌منظور پذیرش وظایف بالاتر در منطقه تحت نفوذ در راستای عدم تمرکز در تقسیم کار ملی و منطقه‌ای - تبدیل روستاهای مستعد و دارای توان‌های رشد و استقرار فعالیت، به‌روستاشهر و ایجاد و تقویت زیرساخت‌های شهر در آن‌ها - ایجاد نقاط شهری جدید در مناطق مستعد گسترش فعالیت و فاقد ظرفیت کافی اسکان جمعیت جدید در مراکز شهری موجود - تقویت شهرهای کوچک و متوسط کوچک باقابلیت توسعه دارای مسافت مناسب از یکدیگر به‌عنوان منطقه‌های شهری در جهت هماهنگی بیشتر در ارائه عملکردهای مشخص در پهنه سرزمین - استقرار شبکه‌های سازمان‌یافته از شهرهای موجود و نقاط شهری جدید در کشور - بازنگری و تغییر استخوان‌بندی الگوی نظام شهری با اولویت توسعه، تقویت و تجهیز شهرهای متوسط - توسعه پایدار و موزون روستایی و هماهنگ با توسعه کشور با تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی سازگار با محیط روستایی، توسعه منابع انسانی و تجهیز	- جلوگیری از افزایش پدیده نخست شهری - ارتقای نقش شهرهای میانی و کوچک - کاهش بی‌عدالتی‌ها در دسترسی به خدمات و زیرساخت‌ها - جلوگیری از نابودی روستاها و تقویت بنیه اقتصادی آن‌ها - ارتقای مهارت‌های شغلی به‌ویژه در مناطق محروم و روستایی - جلوگیری از دلالی و واسطه‌گری

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات
		فضاهای روستایی - توسعه منابع انسانی محلی با استفاده از دانش و فنّاوری نوین، افزایش سطح مهارت‌های فنی و حرفه‌ای، توسعه بخش اطلاع‌رسانی برای تحرک اقتصادی بیشتر جوامع روستایی - بهره‌گیری از قابلیت‌های محیطی محلی مناطق روستایی به‌منظور سازمان‌دهی نظام خدمات‌رسانی چند سطحی و اصلاح نظام برنامه‌ریزی توسعه روستایی - استفاده حداکثر از ظرفیت محیط‌های روستایی برای حفظ و نگهداشت جمعیت متناسب با اقتصاد منطقه‌ای، توان‌های اکولوژیک و بهره‌گیری مؤثر و متوازن از منابع پایه پراکنده کشور در فضاهای روستایی - توانمندسازی و ارتقای ظرفیت‌های اجتماعی با تأکید بر توسعه فرصت‌های برابر از حیث دسترسی به منابع، امکانات و منافع میان شهر و روستا - توجه به شبکه‌های بازار و بازاریابی محلی روستایی و تحکیم پیوند آن‌ها با شبکه‌های بازارهای ملی و جهانی	محصولات روستایی و توسعه بازاریابی مستقیم
ضوابط ملی آمایش سرزمین مصوب هیئت‌وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۴	- سازمان‌دهی شبکه سکونتگاهی کشور باهدف ارتقای بهره‌وری از سرزمین با ملاحظات محیط زیستی و کاهش مشکلات - به لحاظ رویکردهایی چون گسترش حوزه نفوذ اقتصاد کشور در منطقه و محیط آسیای جنوب غربی، سازمان فضایی مطلوب توسعه کشور، مؤلفه‌های نوین برنامه‌ریزی و تجارب جدید جهانی و تمرکززدایی از طریق انتخاب مراکز متعدد با اختیارات لازم، شبکه سکونتگاه شهری کشور در سه لایه طبقه‌بندی می‌شود: ۱- لایه پیرامونی، شامل استان‌های مرکزی کشور به‌عنوان مراکز راهبردی، تسهیل و پشتیبانی تعاملات اقتصادی و اجتماعی با کشورهای واقع در عمق راهبردی اقتصادی و سیاسی آن‌ها در خارج از مرزهای کشور؛ ۲- لایه مرکزی، شامل مراکز منتخب مناطق ۹گانه به‌عنوان مراکز راهبری، تسهیل و پشتیبانی از تعاملات اقتصادی و اجتماعی کشور با جامعه بین‌المللی در حوزه‌های علم و فناوری، آموزش، تحقیق و توسعه، تبادلات کالا، خدمات و اطلاعات و گسترش کسب‌وکار با بازارهای جهانی؛ ۳- لایه میانی، شامل مراکز استان‌ها و شهرهای برخوردار از توانمندی و یا استقرار در موقعیت‌های مناسب نسبت به این مناطق شهری و روستایی به‌عنوان مراکز راهبری، تسهیل و پشتیبانی از تعاملات اقتصادی و اجتماعی بین این مراکز با حوزه نفوذ خود، با سایر مراکز منتخب لایه میانی و نیز با لایه مرکزی فعالیت می‌نماید. - تقویت و ساماندهی سکونتگاه‌ها و عرصه‌های روستایی باهدف حفظ ارتباط پویا و سازنده بین نواحی شهری و روستایی و تقویت زنجیره‌های ارزش با تأکید بر استقرار صنایع کوچک و اشتغال‌زا؛ - انتظام بخشی به فرایندها و رویه‌های تبدیل و الحاق سکونتگاه‌های روستایی به شهر باهدف ماندگاری جمعیت در روستاها و حفظ و بهره بری از اراضی قابل‌کشت؛ - ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی پیرامون شهرها به‌ویژه کلان‌شهرها	
برنامه ششم توسعه- مجلس	۱۳۹۵	- بهبود کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی و ترویج مهاجرت معکوس از طریق آمایش سرزمین، توزیع مناسب جمعیت و منابع و جلوگیری از بروز و تشدید آسیب‌های اجتماعی در این مناطق با ایجاد شغل و سکونتگاهی مناسب در روستاها	- جلوگیری از پراکنده رویی و توسعه درون افزا

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات
شورای اسلامی		- سامان‌بخشی مناطق حاشیه‌نشین تعیین‌شده توسط شورای عالی شهرسازی و معماری ایران از طریق تدوین و اجرای سازوکارهای حقوقی، مالی و فرهنگی و توانمندسازی ساکنان بافت‌های واقع در داخل محدوده‌های شهری با مشارکت آن‌ها - تأمین منابع مالی و تسهیلات ارزان‌قیمت و زمین موردنیاز برای روستائیان - توسعه حمل‌ونقل عمومی و مدیریت مصرف سوخت و تأمین ناوگان و تجهیزات قطار شهری شهرها و حومه آن‌ها - بهسازی و نوسازی در بافت‌های فرسوده و ساماندهی و احیاء شهرهای آسیب‌دیده از جنگ تحمیلی و استفاده از اراضی رهاشده و ساختمان‌های مخروبه	- جلوگیری از مهاجرت‌های روستا-شهری با سازوکارهای منطقی و منصفانه - کاهش آسیب‌های اجتماعی - ارتقای ظرفیت‌های شغلی و مهارتی - حمایت از مسکن اجتماعی و توسعه آن - کاهش اتکا به خودروهای شخصی
مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سرزمین- مهندسان مشاور ستیران	۱۳۵۵	- ایجاد پوشش خدماتی مناسب برای روستاها به‌منظور دسترسی آن‌ها به نیازهای روزانه، هفتگی و غیره. . - تنوع بخشیدن به فعالیت‌ها و ایجاد اشتغال در شهرهای کوچک - کاهش تمرکز در شهرهای بزرگ به نفع شهرهای ماهواره‌ای - حمایت از توسعه شهرهای متوسط در نواحی حاشیه‌ای و دورافتاده - توسعه شبکه‌ای از شهرهای کوچک برای تأمین پوشش خدماتی روستاها - تحکیم و بنا کردن شبکه شهری درجه‌بندی‌شده‌ای که بتواند میان مراکز تقویتی و محیط روستایی رابطه برقرار کند - پیوستن شهرهای متوسط به شبکه‌های بزرگ زیربنایی (شبکه بزرگراه، شبکه راه‌آهن، شبکه انتقال گاز و نفت و برق) - ایجاد تجهیزات خدمات تولیدی در شهرهای متوسط؛ - تسهیل جذب مهاجران روستایی و شهرهای کوچک به شهرهای متوسط از طریق آموزش مهارت به آن‌ها و اجرای سیاست‌های مسکن اجتماعی - تدوین طرح‌های جامع برای تمامی شهرهای متوسط - تقویت تجهیزات خدماتی در شهرهای حومه‌ای - توسعه تأسیسات زیربنایی و تجهیزات و خدمات عمومی و دستگاه‌های اداری در شهرهای متوسط دور از مراکز اصلی - توسعه صنایع کوچک و پیشه‌های تولیدی و همچنین کارکرد گردشگری در شهرهای متوسط دورافتاده - عرصه کشاورزی پیرامون شهرها حفظ شود - برنامه‌ریزی و هماهنگ کردن توسعه مناطق شهری - خلق چارچوب نهادی برای مناطق شهری یا شهر منطقه‌ها (زیر نظر مستقیم استاندار) به‌منظور رسیدگی به مسائل برنامه‌ریزی و هماهنگی توسعه فضایی	- جلوگیری از بی‌عدالتی فضایی در دسترسی به خدمات - توسعه اقتصادهای محلی - ایجاد ساختار شبکه‌ای نظام شهری - توسعه زیربناهای اصلی بر اساس سلسله‌مراتب جمعیتی - توسعه خدمات پشتیبان تولید در شهرهای کوچک و میانی - مبدل سازی شهرهای حومه‌ای به شهرهای اقماری خوداتکا - ایجاد چارچوب نهادی منطقه‌ای در کلان‌شهرها - جلوگیری از نابودی زمین‌های کشاورزی پیرامون شهرها

جدول ۵-راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اجتماعی و فرهنگی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	- تربیت انسان‌های سالم، باانگیزه، شاداب، متدین، وطن‌دوست، جمع‌گرا، نظم‌پذیر و قانون‌گرا - ارتقاء سطح آموزش، پژوهش و بهره‌وری نیروی کار - تقویت همگرایی، یکپارچگی ملی، وحدت و پیوندهای اجتماعی - ایجاد و تقویت نهادها و تشکل‌های منطقه‌ای - بهبود شاخص‌های توسعه انسانی با تأکید بر تدین، شکوفایی استعدادها و خلاقیت‌ها، گسترش سلامت و ارتقای سطح دانش عموم - تعامل سازنده میان ارزش‌ها و مزیت‌های مناطق گوناگون کشور با استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی، آموزشی، اقتصادی و انگیزه‌های ملی و اقدام در جهت تفویض اختیارات مناسب قانونی به سطوح منطقه‌ای و محلی - تقویت هدفمند عوامل پیشرفت و آبادانی در مناطق حساس و ویژه	- جلوگیری از دین‌گریزی، قانون‌گریزی و آسیب اجتماعی - جلوگیری از نابودی انسجام ملی - ارتقای همکاری‌های منطقه‌ای - توسعه منابع و سرمایه‌های انسانی
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	- تمرکز دادن فعالیت‌های مربوط به رشد و توسعه اقتصادی به سمت و سوی عدالت اجتماعی و کاهش فاصله میان درآمدهای طبقات و رفع محرومیت از قشرهای کم‌درآمد - حفظ وحدت، امنیت و یکپارچگی سرزمین - رفع محرومیت‌ها خصوصاً در مناطق روستایی کشور - ایجاد نظام جامع تأمین اجتماعی برای حمایت از حقوق محرومان و مستضعفان و مبارزه با فقر	- جلوگیری از فقر و محرومیت - جلوگیری از کاهش وحدت ملی - ریشه‌کنی فقر در نواحی روستایی - توسعه نظام تأمین اجتماعی
ضوابط ملی آمایش سرزمین‌مصوب هیئت‌وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	- گسترش تعامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی درون و بین منطقه‌ای در راستای تقویت همبستگی ملی - توسعه رفاه و تأمین اجتماعی در مناطق مختلف کشور و بر قراری تعادل در شاخص‌های اصلی آن - توسعه علوم، آموزش، پژوهش و فن‌آوری و گسترش و تجهیز مراکز آموزشی، پژوهشی، شهرک‌ها و پارک‌های علمی – فن‌آوری کشور - تاکید بر استفاده از ظرفیت‌های اجتماعی، فرهنگی و علمی استان‌ها و مناطق کشور، به‌ویژه شهرهای تهران، شیراز، اصفهان، مشهد، تبریز، اهواز و یزد - تأکید بر حفظ و پویایی هویت ایرانی – اسلامی در تعامل با برون‌نگری و اتکا بر این هویت برای تحکیم و انسجام وحدت ملی در ابعاد درونی - گسترش آموزش و بهداشت، به‌ویژه برای زنان و جوانان در مناطق کمتر توسعه‌یافته و گروه‌های اجتماعی در معرض خطر - ارتقای جایگاه صنعت گردشگری در اقتصاد ملی	- جلوگیری از کاهش همبستگی ملی - ارتقای رفاه اجتماعی و جلوگیری از افزایش عدم تعادل‌ها - جلوگیری از نابودی هویت ایرانی-اسلامی - استفاده بهینه از منابع فرهنگی - جلوگیری از طردشدگی گروه‌های محروم و آسیب‌پذیر
مطالعات آمایش	۱۳۸۳	- تأمین، حفظ و ارتقای سلامت افراد و جامعه؛	- جلوگیری از کاهش سطح سلامت عمومی جامعه

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات
سرزمین ـ مقدماتی ـ دفتر آمایش و توسعه پایدار		- ترویج الگوهای رفتاری سالم و افزایش آگاهی‌های بهداشتی مردم و کاهش رفتارهای پرخطر؛ - تقدم پیشگیری بر درمان، به‌منظور کنترل و ریشه‌کنی بیماری‌های واگیردار؛ - ایجاد و توسعه بیمه‌های سلامت‌نگر و تأکید بر روش‌های پرداخت سرانه و نظارت بر عملکرد نظام بیمه درمان کشور؛ - تقویت هماهنگی بین بخشی به‌خصوص برای گسترش کمی و کیفی نظارت بر بهداشت و امنیت مواد غذایی، دارویی، بهداشتی و آرایشی و ارتقای شاخص‌ها و عوامل مؤثر در بهداشت و ایمنی محیط‌های خصوصی و عمومی با تأکید بر دسترسی آب آشامیدنی سالم و کنترل آلودگی‌های صوتی، شیمیایی، و نظیر این‌ها؛ - ایجاد و توسعه محیط‌های حمایتی سلامت جسمی، روانی و اجتماعی با تأکید بر حفظ کرامت انسانی و حقوق مدنی بیماران و مشارکت با سایر بخش‌ها برای تأمین نیازهای اساسی آن‌ها؛ - اصلاح ساختار نظام سلامتی جامعه در راستای ایجاد یک نظام پاسخگو برای ارائه خدمات سلامتی به آحاد مردم؛ - وضع قوانین برای حمایت از اقشار آسیب‌پذیر از قبیل زنان، افراد کم‌درآمد، معتادان و کودکان و نوجوانان؛ - تغییر الگوها و اولویت‌های سرمایه‌گذاری در زمینه منابع فیزیکی، نیروی انسانی و فناوری؛ - طراحی و عملیاتی کردن نظام جامع اطلاعات در بخش سلامت؛ - تأکید بر واگذاری ارائه خدمات سلامت به بخش غیردولتی با بهره‌گیری از نظام مناسب خرید خدمت، به‌منظور افزایش کار آیی و بهبود مستمر کیفیت خدمات؛ - عادلانه ساختن دریافت خدمات سلامت برای آحاد جامعه و تأمین منابع مالی موردنیاز برای مراقبت‌های اولیه بهداشتی؛ - طراحی و استقرار نظام جامع مدیریت خدمات درمانی کشور با تأکید بر تخصیص بهینه منابع و در نظر گرفتن سطح‌بندی، نظام ارجاع و ...؛ - توجه سرمایه‌گذاری بیشتر در دو بخش آموزش‌وپرورش و ارتقای پژوهش‌های علمی، کاربردی	- ایجاد سامانه بیمه دربرگیرنده - جلوگیری از ناهماهنگی و توسعه همیاری‌های بین بخشی - حمایت از سلامت گروه‌های آسیب‌پذیر - ایجاد پایگاه داده منسجم برای نظام سلامت - جلوگیری از بی‌عدالتی فضایی در دسترسی به خدمات و امکانات درمانی - ایجاد پیوند نیرومند بین پژوهش و بخش سلامت - جلوگیری از فعالیت‌های مخرب سلامت - تمرکز بر پیشگری به‌جای درمان
ضوابط ملی آمایش سرزمین‌مصوب هیئت‌وزیران ـ مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۴	- افزایش همگرایی و تقویت هویت ملی در طراحی و اجرای طرح‌های ملی - تقویت انسجام ملی و ارتقای هویت اسلامی-ایرانی اقوام مختلف و مشارکت آنان در اداره امور، توسعه و امنیت مناطق مختلف کشور؛ - تقویت پیوندهای مناطق مرزی با داخل کشور با رویکرد وحدت و یکپارچگی اجتماعی و ارتقای سرمایه‌های اجتماعی ملی در پهنه سرزمین - توسعه رفاه و تأمین اجتماعی در نواحی مختلف کشور و زمینه‌سازی تحقق عدالت فراگیر در پهنه سرزمین، کاهش فقر، نابرابری و آسیب‌های اجتماعی با تأکید بر توانمندسازی و حداکثر استفاده از مشارکت مردم	- جلوگیری از نابودی هویت ملی و ارتقای همگرایی - ارتقای همبستگی و انسجام ملی بر مبنای رویکردهای مشارکتی - توانمندسازی و مقتدر سازی مردم - تمرکز بر مهارت به‌جای مدرک - ایجاد هماهنگی بین قابلیت‌های منطقه‌ای و آموزش تخصصی - توسعه ارتباط دانشگاه با صنعت - آمایش فضایی فضاهای آموزشی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات
		- توسعه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و مهارت‌آموزی متناسب با عملکرد تخصصی هر قلمرو به‌ویژه نواحی مرزی و حاشیه شهرها؛ - توزیع جغرافیایی و ساماندهی دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی و پژوهشی در سطح کشور و جذب دانشجوی آن‌ها بر اساس مقتضیات و اولویت‌های توسعه ملی، منطقه‌ای و استانی و کار ویژه‌های هر منطقه - تأکید بر استفاده از ظرفیت‌های اجتماعی، فرهنگی و علمی استان‌ها و مناطق کشور به‌ویژه کلان‌شهرها با محدود نمودن توسعه کمی سطوح پایین آموزش عالی به نفع سطوح بالاتر - طراحی و ساخت فضاهای تربیتی متناسب با اقتضائات برنامه درسی، استانداردهای تربیتی، تحولات جمعیتی - الزام به پیوست نیازمندی‌های نیروی انسانی برای طرح‌های توسعه‌ای، خدماتی و تولیدی عمده برای تعیین نیازهای آموزشی آن در منطقه - توسعه و تقویت قطب‌های علمی-دانشگاهی در شهرهای منتخب	- جلوگیری از بی‌عدالتی فضایی در حوزه‌های رفاهی و تأمین اجتماعی
نقشه مهندسی فرهنگی کشور- دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی	۱۳۹۲	- نهادینه‌سازی فرهنگ تمسک به قرآن و عترت امام عصر(عج) و تبیین، ترویج، تقویت و ساماندهی شعائر الهی، نمادها و آیین‌های اسلامی ـ ایرانی - بازآفرینی نظام فکری، ساختارهای رسمی و غیررسمی و میراث تمدنی جامعه مبتنی بر جهان‌بینی و تعالیم اسلام ناب محمدی(ص) - تبیین، تشکیل، تحکیم، تعالی و ایمن‌سازی خانواده - جلوگیری از کاهش نرخ باروری کل و ارتقای آن - مطالعات جمعیت شناختی و آمایش و پایش مستمر جمعیتی - طراحی و نهادینه‌سازی آداب و سبک زندگی اسلامی—ایرانی - انسجام‌بخشی و تقویت مشارکت فراگیر و نظام‌مند نهاد خانواده، نظام تعلیم و تربیت، سازمان‌های اجتماعی و اداری و سایر نهادهای مرتبط در گسترش نظم و انضباط، قانون‌گرایی و احساس امنیت عمومی و ظرفیت‌سازی و فرهنگ‌سازی برای رفع موانع فرهنگی، ساختاری و رفتاری - تبیین، نهادینه‌سازی و ارتقای اخلاق و رفتار و نظام حقوقی اسلام در حوزه‌های اجتماعی و سیاسی - طراحی و استقرار الگوی اسلامی اخلاق و فرهنگ کار و رفتار اقتصادی دولت و مردم در عرصه تولید، توزیع و مصرف - تبیین، ترویج و نهادینه‌سازی هنر متعهد، تعالی‌بخش، شوق‌آفرین و استکبارستیز و تعمیق درک زیبا شناسانه عمومی و بهره‌گیری از ظرفیت هنر در تحکیم فرهنگ اسلامی- ایرانی و گفتمان انقلاب اسلامی مبتنی بر بیانات امام خمینی(ره) و مقام معظم رهبری(مدظله العالی) - طراحی و استقرار نظام جامع و کارآمد اطلاعات، ارتباطات و رسانه‌ای مبتنی بر آموزه‌های دینی، انقلابی و ارزش‌های اخلاقی، مقتضیات راهبردی کشور و سیاست‌های کلی نظام	- توسعه فرهنگ قرآنی و سیره امامان و پیامبران - جلوگیری از فروپاشی و نابودی نقش‌های خانواده - افزایش نرخ باروری - جلوگیری از نابودی سبک زندگی ایرانی-اسلامی - توسعه مشارکت‌های مدنی - جلوگیری از غرب‌زدگی و توسعه فرهنگ ایثار و شهادت - گسترش نقش فناوری‌های نو در توسعه فرهنگی - صدور و توسعه فرهنگ ایرانی-اسلامی و ارزش‌های آن در سطح بین‌المللی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات
		- گسترش تأثیرگذاری و ارزش‌آفرینی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران - بازنگری و اصلاح اهداف و کارکردهای فرهنگی نظام‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی - ساماندهی جبهه فرهنگی انقلاب اسلامی، راهبری فعال جنگ نرم و ارتقای مؤلفه‌های قدرت نرم نظام اسلامی	
برنامه ششم توسعه- مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵	- افزایش ضریب ایمنی و تاب‌آوری جامعه، پیشگیری و کاهش خطرات ناشی از حوادث و سوانح - کمک به حفظ و ارتقای سرمایه اجتماعی با استفاده از توان و ظرفیت‌های مردمی و افزایش مشارکت‌های اجتماعی مردم - تحقق عدالت اجتماعی و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر و بسط پوشش‌های امدادی، حمایتی و بیمه‌ای و پیشگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی - خدمات‌رسانی به‌موقع به افراد در معرض آسیب‌های اجتماعی - بسط و توسعه نقش مردم و سازمان‌های مردم‌نهاد در حوزه‌های مشارکت‌های گروهی و تأمین مالی - بهبود کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی و ترویج مهاجرت - برنامه‌ریزی برای مدیریت و توزیع متناسب فعالیت، جمعیت و مهاجرت در کشور - حمایت و توانمندسازی زنان سرپرست خانوار - مقابله با اعتیاد، ساماندهی کودکان کار و حمایت از بیماران روانی مزمن و سالمندان - تأمین نیاز اقشار آسیب‌پذیر و گروه‌های هدف سازمان‌های حمایتی به مسکن - توسعه فرهنگ کتاب‌خوانی با اولویت کتابخانه‌های روستایی در مناطق کمتر توسعه‌یافته - حمایت از کتاب‌فروشان، ناشران و مطبوعات و توسعه فضاهای مذهبی فرهنگی و بهره‌گیری بهینه از اماکن مذهبی - صیانت از میراث فرهنگی و حمایت از صنایع‌دستی و تشویق و توسعه گردشگری - تقویت و تحکیم جامعه‌ای خانواده محور و تقویت و تحکیم و تعالی خانواده و کارکردهای اصلی آن	- جلوگیری از آسیب‌پذیری در برابر مخاطرات - افزایش سرمایه اجتماعی - جلوگیری از افزایش بی‌عدالتی اجتماعی - توسعه نقش جنبش‌ها و نهادهای مردمی - جلوگیری از افزایش سکونت‌گاه‌های غیررسمی - توانمندسازی گروه‌های آسیب‌پذیر - توسعه مساکن اجتماعی - توسعه مراکز فرهنگی و فرهنگ توسعه و کتاب‌خوانی - توسعه تولیدات فرهنگی - جلوگیری از فروپاشی نهاد خانواده

جدول ۶- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط‌زیست

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط‌زیست
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	- حفظ، احیا و بهره‌وری بهینه از سرمایه‌ها، منابع طبیعی تجدیدشونده و حفظ محیط‌زیست در طرح‌های توسعه - تقویت هدفمند عوامل پیشرفت و آبادانی در مناطق حساس و ویژه با توجه به ملاحظات دفاعی، امنیتی، فرهنگی، اجتماعی و زیست‌محیطی و افزایش نقش و فعالیت مردم در فرآیند توسعه - دستیابی به تعادل‌های منطقه‌ای متناسب باقابلیت‌ها و توان‌های هر منطقه - استفاده مؤثر از موقعیت، میراث تاریخی و جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی کشور در مسیر اهداف توسعه، تقویت گردشگری و حفاظت از سوابق تاریخی	- کاهش وابستگی به منابع تجدید ناپذیر - حفظ مناطق حساس اکولوژیکی - جلوگیری از عدم تو ازن‌های منطقه‌ای - استفاده از پتانسیل‌ها و قابلیت‌های گردشگری
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	- ایجاد و توسعه نظام ارزیابی، پایش و ارائه گزارش در زمینه تنوع - تدوین و اجرای راهبردهای بخشی توسعه پایدار مبتنی بر حفاظت از تنوع زیستی - تقویت و تعمیق ملاحظات تنوع زیستی در سطح زیست‌بوم‌ها و زیستگاه‌ها - تدوین اصول، سیاست‌ها و دستورالعمل‌های اعمال ضوابط تنوع زیستی در فعالیت‌ها - تدوین و تکمیل شاخص‌های پایداری و اعمال آن‌ها در فعالیت‌های مرتبط با تنوع زیستی - تدوین و اجرای برنامه جامع توسعه طبیعت‌گردی - اصلاح و تقویت مدیریت شبکه مناطق حفاظت‌شده - تدوین اصول، سیاست‌ها و ضوابط توسعه فناوری زیستی و به‌کارگیری آن در زمینه‌های مرتبط با تنوع زیستی - پیشگیری و مبارزه با تخریب سرزمین با تأکید بر استفاده از دانش بومی جوامع محلی - اصلاح نظام بهره‌برداری از منابع طبیعی (منابع پایه تولید) و مهار عوامل ناپایداری منابع - هماهنگی بین مجموعه دستگاه‌های اجرایی اثرگذار بر عرصه‌های منابع طبیعی با اعمال مدیریت یکپارچه و نظام‌مند بر منابع طبیعی کشور - اعمال دیدگاه‌های آمایشی برای تعیین کاربری اصولی عرصه‌های جنگلی و مرتعی در فرایند توسعه کشور - ایجاد و تقویت سیستم‌های پایش و ارزیابی تغییرات ایجادشده در جنگل‌ها و مراتع	- جلوگیری از نابودی تنوع زیستی - کاهش فرآیندهای مخرب اکولوژیکی - ارتقای مدیریت محیط زیستی - ارتقای جایگاه دانش محلی در حفظ محیط‌زیست - استفاده بهینه و پایدار از منابع طبیعی - اجتناب از مدیریت چند پارچه و متفرق - جلوگیری از نابودی جنگل‌ها و مراتع - ایجاد نظام پایش و دیده‌بانی کارآمد
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	- تعادل بخشی به توزیع جمعیت و فعالیت متناسب با منابع، توان محیطی و ظرفیت تحمل زیست‌بوم‌ها - رعایت ملاحظات "امنیتی و دفاعی "، "حفاظت از محیط‌زیست " و " حراست از میراث فرهنگی " در استقرار جمعیت و فعالیت - استفاده پایدار از قابلیت‌های طبیعی و امکانات آب و خاک برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی و صنایع وابسته و تبدیلی مرتبط با آن - توجه به محدودیت‌های آب برای مصارف کشاورزی	- جلوگیری از تمرکز جمعیت فراتر از ظرفیت تحمل زیستی - جلوگیری از نابودی میراث فرهنگی و طبیعی - اجتناب از رویه‌های ناپایدار در بخش کشاورزی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط‌زیست
مطالعات آمایش سرزمین ـ مقدماتی ـ دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	- انجام برنامه‌های محیط زیستی با توجه به اصل توسعه پایدار برای جلوگیری از بروز صدمات محیط زیستی - ارتقاء فن‌آوری‌های لازم جهت کاهش آلودگی‌های آب، خاک، هوا، سروصدا در مناطق شهری، صنعتی و مناطق کشاورزی - اجرای طرح‌های مدیریت پسماند و گسترش روش‌های بازیافت در شهرها و مناطق صنعتی - ارتقاء آگاهی‌های عمومی و جلب مشارکت‌های مردمی در حفظ محیط‌زیست - ارزیابی طرح‌ها و پروژه‌های ملی با معیارهای زیست‌محیطی قبل از تصویب - ارتقاء کمی و کیفی دانش و مهارت‌های فنی نیروهای متخصص در مسائل زیست‌محیطی با توجه به شرایط محیطی کشور - الزام صنایعی که باعث آلودگی آب می‌شوند به تجهیز به سیستم تصفیه فاضلاب - بهره‌برداری از منابع طبیعی متناسب با ظرفیت و تحمل محیط و تجدید پذیری منابع طبیعی - رعایت معیارهای زیست‌محیطی در توسعه یا ایجاد شهرها و شهرک‌های با عملکرد صنعتی - رعایت معیارهای زیست‌محیطی در احداث راه‌های جاده‌ای و ریلی - ایجاد و توسعه مناطق ویژه زیستی به‌عنوان مناطق چندمنظوره برای حفاظت از گونه‌ها و مجموعه‌های طبیعی در مناطق حساس - استفاده از انرژی‌های پاک و جانشین در شهرهای بزرگ و کاهش آلودگی هوا در این شهرها - تقویت مدیریت ملی آب کشور بر اساس مدیریت جامع و توأمان عرضه و تقاضا در کل چرخه آب با توجه به اصول آمایش سرزمین و توسعه پایدار - هماهنگ‌سازی طرح‌های آمایش سرزمین، توسعه کالبدی و برنامه‌های توسعه بخش آب با توجه به ظرفیت قابل‌تحمل حوضه‌های آبریز و امکانات توسعه منابع آب در مناطق مختلف کشور - اصلاح و بهبود ساختار نظام مصرف آب و مدیریت؛ - اولویت‌بندی در سرمایه‌گذاری‌ها و طرح‌های در دست مطالعه انتقال بین‌حوزه‌ای و ایجاد سدهای مخزنی بر اساس استراتژی‌های توزیع جمعیت و فعالیت و الزامات آمایش سرزمین - تمرکززدایی از ساختار مدیریت منابع آبی کشور و مشارکت گروه‌های ذینفع در انطباق با برنامه‌های مدیریت پیشگیری - اولویت ایجاد شبکه‌های آبیاری و زهکشی در پایین‌دست سدها و مسیرهای انتقال - مهار، کنترل و بهره‌برداری روان آب‌های سطحی از طریق اجرای سدهای مخزنی، تأسیسات کوچک آبی و طرح‌های آبخیزداری	- جلوگیری از تخریب محیط‌زیست - هوشمندسازی حفاظت از محیط‌زیست - ایجاد چرخه بسته در مدیریت پسماند - تمرکززدایی و افزایش مشارکت‌های مردمی در حفظ محیط‌زیست - ارتقای مهارت و دانش مسئولان و کارکنان بخش محیط‌زیست - جلوگیری از توسعه‌های فاقد ارزیابی‌های محیط زیستی - کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی - مدیریت یکپارچه و پایدار منابع آب - جلوگیری از هدر رفت منابع طبیعی - رعایت حقابه‌های محیط‌زیستی - جلوگیری از بی‌عدالتی‌ها در تخصیص و توزیع منابع آب
ضوابط ملی آمایش سرزمین‌مصوب هیئت‌وزیران ـ مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۴	- ممنوعیت تغییر کاربری زمین خارج از برنامه‌ها و طرح‌های مصوب و مغایر با ملاحظات محیط زیستی - تنوع‌بخشی به منابع تولید انرژی و افزایش سهم انرژی‌های تجدید پذیر (به‌ویژه بادی و خورشیدی) در تولید و تأمین انرژی بهینه - اعمال مدیریت یکپارچه بر منابع آب - ممنوعیت برداشت بی‌رویه و ناپایدار از منابع آب‌های زیرزمینی و سطحی کشور	- جلوگیری از تخریب زمین - کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی - جلوگیری از برداشت ناپایدار منابع آب‌های زیرزمینی و سطحی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط‌زیست
		- مهار آب‌های مرزی و مدیریت کارآمد و بهینه آب‌های ورودی و خروجی کشور - رعایت نیازهای پایه محیط زیستی رودخانه‌ها، تالاب‌ها، دریاچه‌ها بر اساس میزان تجدیدشوندگی آب و ظرفیت قابل‌تحمل حوضه‌های آبریز در مهار و کنترل آب‌های سطحی کشور - توجه به محدودیت آب در جانمایی و استقرار فعالیت‌های اقتصادی آب بر در قلمروهای مختلف کشور - رعایت ملاحظات ژئوپلیتیکی و اکولوژیکی در طرح‌های استحصال، تأمین، انتقال، توزیع و مصرف آب در سطح فراملی، ملی، منطقه‌ای و محلی - افزایش تراز مثبت آب مجازی در تجارت کالا - بازنگری و تجدیدنظر در تخصیص آب از سدها به نفع تقویت مخازن دریاچه‌ها و تالاب‌ها در پایین‌دست و حفظ حقابه‌های محیط زیستی رودخانه‌ها و تالاب‌ها - کاهش نسبت حجم آب مصرفی کل کشور به حجم آبی منابع آب تجدیدشونده متناسب با ظرفیت هر منطقه - ایجاد تناسب و هماهنگی در اجرای طرح‌های سد، آبخیزداری، آبخوان‌داری؛ و شبکه‌های آبیاری و زهکشی پایین‌دست - تدوین الگوی بهینه کشت در دشت‌ها (واحدهای اکولوژیکی) با تأکید بر ارزش اقتصادی آب - ارتقای بهره‌وری آب و به‌کارگیری روش‌های مناسب آبیاری با شرایط اقلیمی و منطقه‌ای در راستای صرفه‌جویی و استفاده بهینه از منابع آب با توجه به محدودیت‌های ناشی از تغییرات آب و هوایی - حفاظت، پیشگیری و کاهش فرسایش خاک و تغذیه آبخوان‌ها با اجرای عملیات آبخیزداری و آبخوان‌داری در حوضه‌های آبخیز کشور - محدودیت کشت محصولات آبی با نیاز آبی بالا در فضای باز و جایگزینی در موارد ممکن از طریق کشت گلخانه‌ای، - مدیریت جامع و یکپارچه حوضه‌های آبخیز برای بهره‌برداری از منابع آب پایه (آب، خاک و پوشش گیاهی) - توسعه، حفاظت و احیای جنگل‌ها و مراتع کشور - ارتقاء سطح تعاملات و همکاری‌های دو یا چندجانبه با کشورهای منطقه به‌منظور حفاظت از محیط‌زیست و منابع طبیعی - رعایت ملاحظات محیط زیستی (توان اکولوژیک و ظرفیت تحمل زیستی) در استقرار فعالیت‌های توسعه‌ای در پهنه سرزمین - بیابان‌زدایی و جلوگیری از بیابان‌زایی و تثبیت شن‌های روان و مهار کانون‌های شکل‌دهنده ریز گردها - صیانت و استفاده بهینه از ظرفیت‌ها و جاذبه‌های طبیعی	- توسعه دیپلماسی آب - جلوگیری از عدم رعایت حقابه‌های محیط زیستی - توسعه صنایع و فعالیت‌ها بر اساس منابع آب و ظرفیت تحمل - جلوگیری از تخصیص و استفاده ناعادلانه و ناپایدار منابع آب - صرفه‌جویی در مصرف آب و ارتقای بهره‌وری آن - اصلاح الگوی کشت - سازگاری در برابر تغییرات اقلیمی - جلوگیری از فرسایش و تخریب خاک - جلوگیری از نابودی جنگل‌ها و مراتع - جلوگیری از بیابان‌زایی و ریز گردها - جلوگیری از نابودی جاذبه‌های طبیعی
مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی کشور: طرح کاربری مطلوب	۱۳۵۵	- نوین‌سازی واحدهای بهره‌برداری و بزرگ‌مقیاس نمودن اراضی کشاورزی، افزایش کارایی واحدهای موجود، محدود نمودن کاربرد سموم دفع افات، محدود نمودن تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی و افزایش بازدهی سیستم‌های آبیاری - احیا و ضابطه‌مند نمودن بهره‌برداری از منابع طبیعی با تأکید بر صیانت اکوسیستم‌های ملی و ویژه استان	- اجتناب از بهره‌برداری‌های ناپایدار در بخش کشاورزی - اجتناب از نابودی اکوسیستم‌ها طبیعی - جلوگیری از ساخت و سازهای بی‌رویه در مناطق حساس

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط‌زیست
اراضی مناطق ساحلی کشور- وزارت راه و ترابری ۱۳۸۸		- ضابطه‌مند نمودن ساخت‌وساز در اراضی ساحلی، جنگلی و حاشیه محورهای گردشگری - اختصاص اراضی ساحلی و جنگلی با کاربری عمومی با تاکید بر احیاء حفظ جنگل‌ها، حریم دریا و رودخانه - توسعه عمودی شهرها و بهره‌گیری از اراضی موات و بایر داخل شهرها	اکولوژیکی - اجتناب از توسعه در حرایم - جلوگیری از پراکنده رویی شهرها
سیاست‌های کلی محیط‌زیست- حضرت آیت‌الله خامنه‌ای	۱۳۹۴	- مدیریت جامع، هماهنگ و نظام‌مند منابع حیاتی(از قبیل هوا، آب، خاک و تنوع زیستی) مبتنی بر توان و پایداری زیست‌بوم به‌ویژه با افزایش ظرفیت‌ها و توانمندی‌های حقوقی و ساختاری مناسب همراه با رویکرد مشارکت مردمی - ایجاد نظام یکپارچه ملّی محیط‌زیست - اصلاح شرایط زیستی به‌منظور برخوردار ساختن جامعه از محیط‌زیست سالم و رعایت عدالت و حقوق بین نسلی - پیشگیری و ممانعت از انتشار انواع آلودگی‌های غیرمجاز و جرم‌انگاری تخریب محیط‌زیست و مجازات مؤثر و بازدارنده آلوده‌کنندگان و تخریب‌کنندگان محیط‌زیست و الزام آنان به جبران خسارت - پایش مستمر و کنترل منابع و عوامل آلاینده هوا، آب، خاک، آلودگی‌های صوتی، امواج و اشعه‌ی مخرب و تغییرات نامساعد اقلیم - تهیه اطلس زیست‌بوم کشور و حفاظت، احیاء، بهسازی و توسعه منابع طبیعی تجدیدنظر (مانند دریا، دریاچه، رودخانه، مخزن سدها، تالاب، آبخوان زیرزمینی، جنگل، خاک، مرتع و تنوع زیستی به‌ویژه حیات‌وحش) و اعمال محدودیت قانونمند در بهره‌برداری از این منابع - مدیریت تغییرات اقلیم و مقابله با تهدیدات زیست‌محیطی نظیر بیابان‌زایی، گردوغبار به‌ویژه ریز گردها، خشک‌سالی و عوامل سرایت دهنده میکروبی و رادیواکتیو گسترش اقتصاد سبز - تعادل بخشی و حفاظت کیفی آب‌های زیرزمینی از طریق اجرای عملیات آبخیزداری، آبخوان‌داری، مدیریت عوامل کاهش بهره‌برداری از آب‌های زیرزمینی و تبخیر و کنترل ورود آلاینده‌ها - استقرار نظام حسابرسی زیست‌محیطی در کشور با لحاظ ارزش‌ها و هزینه‌های زیست‌محیطی (تخریب، آلودگی و احیاء) در حساب‌های ملّی - حمایت و تشویق سرمایه‌گذاری‌ها و فناوری‌های سازگار با محیط‌زیست با استفاده از ابزارهای مناسب از جمله عوارض و مالیات سبز - تدوین منشور اخلاق محیط‌زیست و ترویج و نهادینه‌سازی فرهنگ و اخلاق زیست‌محیطی مبتنی بر ارزش‌ها و الگوهای سازنده ایرانی ـ اسلامی - ارتقاء مطالعات و تحقیقات علمی و بهره‌مندی از فناوری‌های نوآورانه زیست‌محیطی و تجارب سازنده بومی در زمینه حفظ تعادل زیست‌بوم‌ها و پیشگیری از آلودگی و تخریب محیط‌زیست	- اجتناب از بخشی نگری و مدیریت متفرق در عرصه منابع طبیعی - افزایش مشارکت‌های مردمی - اجتناب از افزایش آلاینده‌های محیط زیستی - ایجاد نظام پایش کارآمد محیط زیستی - بازبینی قوانین محیط زیستی - کاهش آسیب‌پذیری و سازگاری با تغییرات اقلیمی - ارتقای مدیریت منابع آب کشور - توسعه فناوری‌های سبز - ارتقای آگاهی‌های محیط زیستی - ارتقا و کارآمد سازی دیپلماسی محیط زیستی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط‌زیست
		- گسترش سطح آگاهی، دانش و بینش زیست‌محیطی جامعه و تقویت فرهنگ و معارف دینیِ مشارکت و مسئولیت‌پذیری اجتماعی - تقویت دیپلماسی محیط‌زیست	
برنامه ششم توسعه- مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵	- ارزیابی راهبردی محیط‌زیست(SEA) در سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای و ارزیابی اثرات زیست‌محیطی(EIA) طرح‌های بزرگ کلیه دستگاه‌های اجرائی و بخش‌های خصوصی و تعاونی، نهادهای عمومی غیردولتی در پهنه سرزمینی - اجرای برنامه عمل حفاظت، احیاء، مدیریت و بهره‌برداری مناسب از تالاب‌های کشور - اجرای طرح‌های جامع مدیریت پسماند به‌ویژه در سواحل دریاها، رودخانه‌ها، جنگل‌ها و دشت‌های حاشیه تالاب‌ها - تهیه و اجرای طرح جامع پیشگیری و اطفای حریق در عرصه تحت مدیریت سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری و سازمان حفاظت محیط‌زیست - تکمیل و اجرای تأسیسات جمع‌آوری، تصفیه، بازچرخانی و مدیریت پساب و فاضلاب در شهرها و شهرک‌های صنعتی و خدماتی - احیاء، توسعه و غنی‌سازی جنگل‌ها - اجرای عملیات آبخیزداری و حفاظت از خاک و آبخوان - بیابان‌زدایی و کنترل کانون‌های بحرانی آن - تهیه نقشه‌های حدنگاری(کاداستر) منابع‌طبیعی - اجرای برنامه مدیریت سبز شامل مدیریت مصرف انرژی، آب، مواد اولیه، تجهیزات و کاغذ، کاهش مواد جامد زائد و بازیافت آن‌ها در ساختمان‌ها و وسائط نقلیه - احیای رویشگاه‌های مرتعی و توسعه و فرآوری گیاهان دارویی - تبدیل پسماند به کود یا انرژی برای شهرهای مختلف - - اقدامات سیاسی، اقتصادی و عمرانی لازم برای تثبیت، استمرار و افزایش حقآبه به رودخانه‌های مشترک و مرزی - تهیه، تدوین و اجرای برنامه عمل حفاظت و مدیریت از مناطق چهارگانه محیط‌زیست و گونه‌های در معرض تهدید و خطر انقراض حیات‌وحش کشور - جلوگیری از تغییر کاربری، تجاوز و تصرف، مبارزه با قاچاق چوب، استقرار مدیریت پایدار جنگل	- اجتناب از توسعه بدون ارزیابی محیط‌زیستی - جلوگیری از نابودی تالاب‌ها - جلوگیری از هدر رفت پسماندها و مدیریت پایدار پسماند - ایجاد چرخه‌های بسته آب - جلوگیری از نابودی جنگل‌ها و مراتع - جلوگیری از بیابان‌زایی - جلوگیری از نابودی خاک و آبخوان‌ها - مدیریت سبز منابع طبیعی و سوخت‌ها - توسعه جنگل‌ها و مراتع - رعایت حقابه‌های محیط زیستی - جلوگیری از نابودی تنوع زیستی

۲-۲- بررسی وضعیت، فشارها و روندها در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی و ارتباطی

۲-۲-۱- بررسی وضعیت

از منظر جغرافیایی، استان مازندران از شمال با دریای مازندران، از غرب با استان‌های گیلان و قزوین، از جنوب با استان تهران، از جنوب شرق با استان سمنان و از غرب با استان گلستان همسایه است. استان مازندران با وسعت ۲۳۸۳۳ کیلومترمربع، ۱/۵ درصد از مساحت کشور را تشکیل می‌دهد. مازندران، استانی است ساحلی که دارای مرز مشترک طولانی با دریاست. تمامی شهرستان‌های استان به‌جز آمل، بابل، قائم‌شهر و سوادکوه، با دریا دارای مرز ساحلی هستند. قسمت هموار و جلگه‌ای مازندران، سرزمینی هلالی شکل است که از دامنه‌های قسمت کوهستانی استان شروع و به کناره‌های دریا ختم می‌شود. بقایای چین‌خوردگی‌های دوران سوم در کوهپایه‌های مازندران و بقایای آبرفت‌های قدیمی، کوهستان و ارتفاعات جنوب استان را به جلگه وصل می‌کند و در همین مناطق، رودهای متعدد، تقریباً به‌موازات هم از کوهستان به سوی جلگه و دریا روان هستند. مازندران با توجه به وسعت خود به لحاظ جمعیت از استان‌های پرتراکم ایران است (جغرافیای استان مازندران، ۱۳۹۹). مناطق جلگه‌ای استان مازندران به دلیل موقعیت مکانی خود، دارای آب و هوایی متأثر از همسایگی با سواحل دریای خزر است. کناره‌های کم عرض ساحلی واقع در حد فاصل کوهستان البرز و دریای خزر، اصولاً دارای آب و هوایی معتدل و مرطوب است. تقریباً در تمام ماه‌های سال میزان بارش بیش از میزان تبخیر است و مقایسهٔ سالانه دما در ایستگاه‌های سواحل جنوبی دریای خزر با یکدیگر وضع متعادلی را بیان می‌کند. اما هر چه به جنوب استان یعنی به کوهپایه‌ها نزدیک می‌شویم از میزان گرما کاسته شده و در نواحی کوهستانی سرما و یخبندان‌های طولانی (۱۸۰ روز در سال)، حاکمیت دارد و حتی در ارتفاعات جنوب استان به‌ویژه قله دماوند برف و یخبندان دائمی قابل مشاهده است (سازمان نقشه‌برداری کشور، ۱۳۹۹).

سرزمینی که امروز از آن با نام مازندران یاد می‌شود، به لحاظ موقعیت مساعد جغرافیایی خود همواره مسکون و آباد بوده است و در متون تاریخی از آن به بزرگی یاد شده است از جمله در حدودالعالم: «طبرستان [ناحیتیست] بزرگ از این ناحیت دیلمان و حدش از چلوس است تا حد تمیشه و این ناحیت آبادان و [با نعمت و] بسیار خواسته و بازرگانان بسیار و طعامشان بیشترین نام برنج است و ماهی، بام خان‌هایشان [خانه‌هایشان] سفال سرخست از بسیاری باران کی آنجا آید به تابستان و زمستان» و در البلدان نیز در شرح طبرستان آمده است: «طبرستان سرزمینی مستقل است که آن را مملکتی است با شکوه و پیوسته

شاهش سپهبد نامیده می‌شود» و در عجایب‌المخلوقات نیز از طبرستان به‌عنوان اقلیمی بزرگ که «حد وی از بلاد اران تا جرجان و حدی تا دریای خزر تا طالقان و شهرهای بسیار است»، یاد شده است. استان مازندران از دیرباز به‌عنوان یکی از ایالت‌های ایران در تقسیمات کشوری محسوب می‌شده است. در عصر مغول متشکل از هفت تومان بوده است. در زمان کریم‌خان زند نیز با نام «دارالبرکت مازندران» همچنان از ایالت‌های مهم ایران به شمار می‌آمده و در قانون تقسیمات کشوری سال ۱۳۲۵ هجری قمری تا کنون به‌عنوان استانی مستقل، در تقسیمات کشوری ایران مطرح است (دفتر تقسیمات کشوری، ۱۳۹٤).

۲-۲-۲- توان اکولوژیک

موقعیت کوهستانی، کوهپایه‌ای و جلگه‌ای بودن استان و نیز میزان رطوبت، اندازه دما و کمیت بارندگی، موجب ایجاد انواع پوشش گیاهی و نهایتاً باعث تنوع در معیشت مردم و چگونگی شکل‌گیری زیستگاه‌های آنان شده است. استان مازندران افزون بر استعدادهای بالقوه رشد کشاورزی، صنایع‌دستی و توسعه صنایع مختلف جنگلی، توانمندی بالایی برای رونق و توسعه گردشگری کشور نیز محسوب می‌شود. موقعیت ارتباطی این استان از طریق هوا، خشکی و دریا با استان‌ها و کشورهای همجوار موقعیت ممتازی به آن بخشیده است. مازندران از جمله استان‌هایی است که بیشترین طول راه را نسبت به وسعت خود داشته و از این نظر در مقام دوم کشور قرار دارد. در سال‌های اخیر این استان به لحاظ تعداد شاغلان در بخش معدن در ردیف چهارم و از نظر سرمایه‌گذاری، اشتغال، ارزش‌افزوده و تعداد کارگاه‌ها، جزو هفت استان برتر کشور محسوب می‌شود. مازندران به لحاظ گردشگری از استان‌های پر جاذبه و قابل‌توجه و همواره مقصد بسیاری از گردشگران بوده است. طبیعت زیبا، جنگل‌ها، رودها، آبشارها، سواحل دریا و بسیاری از بناهای تاریخی و استراحتگاهی جذب‌کننده بسیاری از گردشگران در طول سال است (شهام و دادفر، ۱۳۹۷).

۲-۲-۳- چالش‌های هیدروپلیتیک مازندران

بر اساس نتایج تحلیل‌های آماری، میانگین میزان نزولات جوی در حوضه دریای خزر و اراضی مابین رودخانه‌های هراز تا قره‌سو که بخش عمده زمین‌های کشاورزی استان مازندران را شامل می‌شود، نسبت به سال آبی گذشته حدود ۵ درصد و نسبت به میانگین ۵۰ ساله تقریباً ۱۰ درصد کاهش داشت. این در حالی است که در سایر حوضه‌ها به‌جز دریاچه ارومیه این کاهش نسبت به سال گذشته و میانگین ۵۰ ساله به

مقدار چشمگیر بیش از ۵۰ درصد رسید. برای مثال در فلات مرکزی و خلیج‌فارس و دریای عمان افت میزان بارش به ۵۵ درصد رسیده و در حوضه‌هایی نظیر دریاچه بختگان نزدیک به ۲۷۰ درصد و حوضهٔ‌مند و کاریان تا ٤۰۰ درصد کاهش نزولات جوی رخ داد. بنابراین گستردگی این بحران در استان‌های شمالی و به‌ویژه مازندران با بقیه نقاط کشور به‌هیچ‌وجه قابل‌مقایسه هم نیست. در گزارش‌های مختلف استانداری و شرکت سهامی آب منطقه‌ای مازندران، به میزان استحصال ۸ تا حداکثر ۲۰ درصد از منابع آب سطحی استان اشاره شده است. بنابراین باید پذیرفت بیش از ۸۰ درصد منابع آبی به‌ویژه نزولات جوی بدون هیچ‌گونه مدیریتی مستقیماً یا وارد دریا می‌شود یا عملا در شرایط بسیار نامناسب و با راندمان بسیار پایین در حال بهره‌برداری است. بر اساس آمارنامه سال ۱۳۹۵ وزارت جهاد کشاورزی (معتبرترین مرجع رسمی تخصصی این بخش)، رتبه استان مازندران از نظر مجموع پروژه‌های اجراشده و در حال اجرای آبیاری تحت‌فشار با سطحی کمتر از ۱۸۰۰ هکتار فقط از ۳ استان البرز، خوزستان و گیلان وضعیت بهتری داشت. باوجود حجم عظیم کانال‌های خاکی برجای‌مانده از تجهیز و نوسازی زمین‌های شالیزاری، می‌بینیم که شبکه‌های فرعی آبیاری و زهکشی فقط در حدود ۲ هزار هکتار از زمین‌های استان اجرا شد. این حجم عملیات انجام‌شده کمتر از یک‌بیستم استان خوزستان و یک‌ششم استان‌های ایلام و سیستان است (شفیعی و همکاران، ۱۳۹۹).

فصل سوم

تحلیل محیط درونی

۳-۱- تقسیمات کشوری و هم‌جواری‌ها

استان مازندران با مساحتی حدود ۲۳۷۵۶/۴ کیلومترمربع در نیمه شمالی کشور واقع‌شده و ۱/۴۶ درصد مساحت کشور را در بر می‌گیرد که به لحاظ مساحت خاکی، هجدهمین استان کشور محسوب می‌شود. حد شمالی آن، دریای خزر، حد جنوبی آن، استان‌های تهران و سمنان، حد غربی، گیلان و حد شرقی، استان گلستان می‌باشد.

استان مازندران در سرتاسر شمال خود با دریای مازندران در تماس است و با توجه به وجود پنج کشور در حوزه این دریا می‌توان استان را به نوعی استانی مرزی محسوب نمود. ترکمنستان در شرق دریای مازندران به لحاظ بعد فاصله (زمینی، دریایی و هوایی) نزدیکترین همسایه خارجی استان مازندران محسوب می‌شود. جمهوری آذربایجان در غرب این دریا، جمهوری قزاقستان در شرق و شمال و جمهوری فدراتیو روسیه در شمال غرب و غرب دریای مازندران به ترتیب نزدیک‌ترین همسایگان خارجی مازندران محسوب می‌شوند.

استان مازندران مانند سایر استان‌های کشور از سال ۱۳۱۶ یعنی زمان آغاز تعیین تقسیمات کشوری در ایران تا کنون دچار تغییر و تحولات فراوانی از جمله در تقسیمات کشوری گردیده است. این استان در سال‌های ۱۳۱۶ تا ۱۳۳۹ شامل استان‌های سمنان، گلستان و مازندران کنونی به انضمام شهر کاشان بوده که در کل، این پهنه مازندران و گیلان نامیده شده است.

در سال ۱۳۴۵ شهرستان‌های دامغان، سمنان، شاهرود، کاشان و بخشی از شهرستان رودسر از مرزهای مازندران جدا گردید و تعداد شهرستان‌های استان به ۱۰ شهرستان آمل، بابل، بهشهر، تنکابن، دشت گرگان، ساری، قائمشهر، گرگان، نور و نوشهر محدود شده است. استان مازندران در سال ۱۳۹۷ دارای ۲۲ شهرستان، ۵۷ بخش، ۶۱ شهر، ۱۳۱ دهستان و ۳۶۰۵ آبادی (۲۹۰۰ آبادی دارای سکنه، ۷۰۵ آبادی خالی از سکنه) بوده است.

نقشه ۱: موقعیت سیاسی استان نسبت به استان‌های همجوار

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸

استان مازندران در سال ۱۳۹۷ دارای ۲۲ شهرستان آمل، بابل، بابلسر، بهشهر، تنکابن، جویبار، چالوس، رامسر، ساری، سوادکوه، سوادکوه شمالی، سیمرغ، عباس‌آباد، فریدونکار، قائمشهر، کلاردشت، گلوگاه، محمودآباد، ، نکا، نور و نوشهر بوده است. از نظر وسعت شهرستان ساری با ۳۲۴۸/۴ کیلومترمربع، بزرگترین و شهرستان سیمرغ با ۸۷/۵ کیلومترمربع مساحت، کوچک‌ترین شهرستان هست.

جدول ۷- تقسیمات سیاسی استان مازندران در سال ۱۳۹۷

نام شهرستان	مساحت (کیلومترمربع)	تعداد بخش	تعداد دهستان	تعداد شهر	تعداد آبادی	تعداد آبادی دارای سکنه	تعداد آبادی خالی از سکنه
آمل	۳۰۷۴/۴	۵	۱۱	۶	۳۷۳	۳۲۵	۴۸
بابل	۱۵۷۸/۱	۶	۱۳	۷	۶۷۳	۴۵۲	۲۲۱
بابلسر	۲۴۶/۵	۳	۶	۳	۶۴	۶۴	۰
بهشهر	۱۴۱۶/۳	۲	۵	۳	۱۴۲	۱۱۰	۳۲
تنکابن	۱۷۳۲/۲	۳	۷	۴	۳۷۱	۲۴۳	۱۲۸
جویبار	۲۸۵/۵	۲	۴	۲	۷۶	۷۴	۲
چالوس	۱۰۸۹/۵	۲	۴	۳	۱۴۲	۱۲۹	۱۳
رامسر	۷۲۹/۸	۲	۴	۲	۲۰۵	۱۱۴	۹۱
ساری	۳۲۴۸/۴	۶	۱۵	۵	۴۰۰	۳۷۴	۲۶
سوادکوه	۱۵۸۹/۶	۲	۴	۳	۱۶۳	۱۲۷	۳۶
سوادکوه شمالی	۴۸۸/۴	۲	۴	۱	۵۷	۵۴	۳
سیمرغ	۸۷/۵	۲	۴	۱	۳۰	۳۰	۰
عباس‌آباد	۳۱۱	۳	۵	۳	۴۸	۴۵	۳
فریدونکنار	۹۹/۲	۲	۴	۱	۲۶	۲۶	۰
قائمشهر	۳۷۱	۱	۵	۲	۱۱۵	۱۱۴	۱
کلاردشت	۵۰۷/۸	۱	۲	۱	۳۲	۲۱	۱۱
گلوگاه	۴۵۱/۲	۲	۴	۱	۴۵	۲۶	۱۹
محمودآباد	۲۶۲/۸	۲	۵	۲	۹۰	۸۹	۱
میاندورود	۴۳۶/۹	۲	۵	۲	۵۸	۴۸	۱۰
نکا	۱۳۵۸/۸	۲	۵	۱	۱۳۴	۱۲۸	۶
نور	۲۶۷۵	۳	۹	۵	۲۲۳	۱۸۱	۴۲
نوشهر	۱۷۱۶/۵	۲	۶	۳	۱۳۸	۱۲۶	۱۲
کل استان	۲۳۷۵۶/۴	۵۷	۱۳۱	۶۱	۳۶۰۵	۲۹۰۰	۷۰۵

منبع: سالنامه آماری استان مازندران، ۱۳۹۷

نقشه ۲: تقسیمات سیاسی استان مازندران

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۷

۳-۲- بررسی نظام طبیعی و محیط زیستی

۳-۲-۱- ویژگی‌های توپوگرافی(ناهمواری‌ها)

مورفولوژی اصلی استان مازندران متأثر از تیغه شمالی رشته‌کوه البرز هست. روند غالب این ارتفاعات به‌موازات روند عمومی ساختارهای تکتونیکی حوضه آبریز دریای مازندران است. بنابراین ساختار عمومی، (زون‌های زمین ساختی) عامل اصلی کنترل‌کننده فیزیوگرافی و حتی مورفوکلیمای آن می‌باشد. خط الرأس رشته ارتفاعات البرز، مرز حوضه آبریز دریای مازندران را تشکیل داده است.

بخش‌های میانی ارتفاعات مذکور برآمدگی‌ها و فرورفتگی‌هایی را به‌صورت دشت‌های میان کوهی در برگرفته که منطبق بر طاقدیس‌ها و ناودیس‌ها می‌باشد. وسعت دشت‌ها متفاوت بوده و این دشت‌ها و جلگه‌های ساحلی، محل تجمع رسوبات ادواری حاصل فرآیندهای فرسایش مکانیکی و شیمیایی ارتفاعات مجاور خود می‌باشد. محل برخورد ارتفاعات با دشت‌ها و جلگه‌های ساحلی را غالباً بادبزن‌های آبرفتی(Alluvial Fan) با شیب‌های زیاد تا متوسط تشکیل می‌دهد.

رسوبات این مخروط افکنه‌ها غالباً درشت دانه است و به‌طرف مراکز دشت‌ها و جلگه‌های ساحلی از قطر دانه‌ها کاسته می‌شود. به‌طورکلی دامنه ارتفاعات از شیب بیشتری برخوردار بوده و در جلگه ساحلی و میان دشت‌ها شیب آن کاهش می‌یابد. از نظر وضعیت ژئومورفولوژیکی، استان مازندران را می‌توان به سه واحد عمده تقسیم‌بندی نمود.

واحد ساحلی و جلگه‌ای: منطقه ژئومورفولوژیکی ساحلی و جلگه‌ای استان به‌صورت نواری طولانی از ساحل میانکاله در بهشهر تا ساحل جلگه‌ای رامسر کشیده شده و جزوی از جلگه خزری محسوب می‌شود. این منطقه دارای خصوصیات منحصربه‌فردی می‌باشد که مشخص‌ترین آن منفی بودن ارتفاع (۲۷-متر) در این ساحل است که باعث رسوب‌گذاری شدید رودخانه‌ها در اثر کاهش شیب و تشکیل رخساره‌های دلتایی در محدوده سواحل دریای مازندران خصوصاً در دهانه رودخانه‌های بزرگ استان نظیر تالار، تجن، بابل رود، هزار، سه هزار، چالوس و دیگر رودهای مهم استان می‌گردد.

واحد کوهپایه‌ای: یکی از آثار مشخص در کوهپایه‌های استان، تشکیل تپه‌ماهورهای لسی در دوران یخبندان اواخر کواترنری می‌باشد که در سمت شرق استان یعنی ساری، نکا و بهشهر به‌طور مشخص دیده می‌شوند. سرد شدن نواحی شمالی خزر و بوجود آمدن دمایی سرد که از آسیای مرکزی در دوران یخبندان کواترنری(Riss) به سمت دامنه‌های البرز وزیدن گرفتند باعث بوجود آمدن بادرفت لسی از بیابان‌های آن مناطق و رسوبگذاری در دریای دامنه‌های البرز خصوصاً در خاور این رشته جبال گردید.

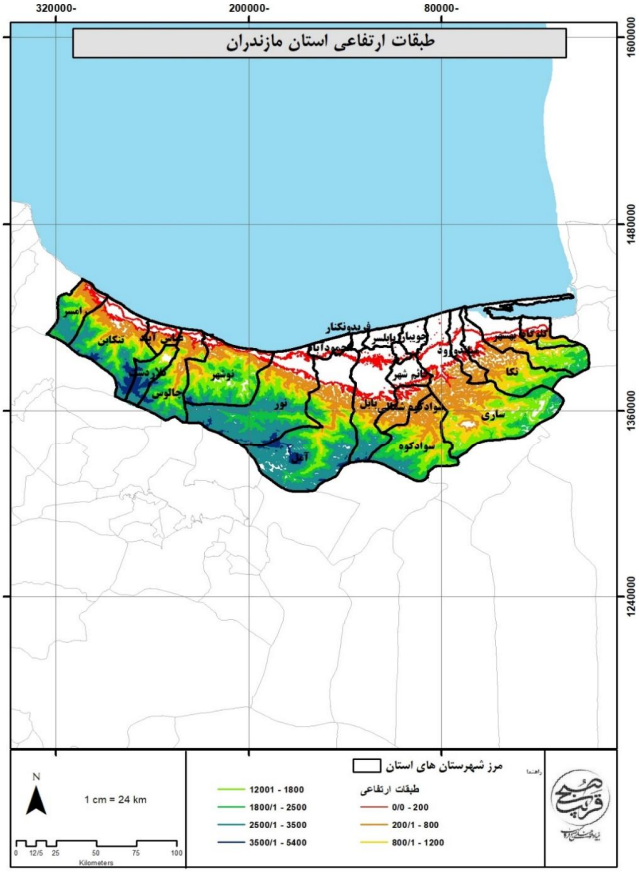
واحد کوهستانی بلند: مناطق کوهستانی استان از نظر ژئومورفولوژی تحت تأثیر چند عامل تشکیل شده است. اولین عامل، روند کوه‌های البرز است که شرقی- غربی بوده و در آب و هوا و فرسایش نواحی کوهستانی بلند این استان تأثیر دارد.

عامل دیگر تکتونیک و زمین‌شناسی و از عوامل دیگر نیز می‌توان به ترتیب به اقلیم منطقه، فیزیوگرافی و دینامیک رودخانه‌ای اشاره نمود.

با توجه به روند رشته‌کوه البرز (شرقی- غربی)، اکثر رودخانه‌های استان روندی جنوبی–شمالی دارند که باعث ایجاد دره‌های رودخانه‌ای جنوبی - شمالی شده است. از رودخانه‌های موجود در سطح استان فقط نکا رود در مسیر طولانی روندی موازی با البرز دارد و در نزدیکی شهر نکا، روند جنوب به شمال پیدا می‌کند.

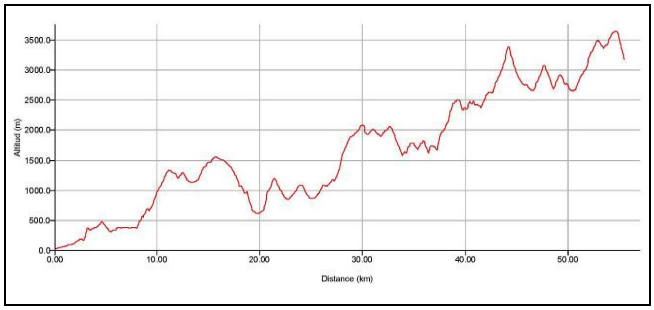
جدول ۸- توزیع طبقات ارتفاعی استان مازندران

طبقه ارتفاعی	مساحت (هزار هکتار)	درصد از مساحت
کمتر از ۲۰ - متر	۵۳	۲/۲۱
۰ تا ۲۰-	۲۰۴	۸/۵۸
۱۰۰-۰	۲۲۱	۹/۲۷
۲۰۰-۱۰۰	۶۹	۲/۹۰
۴۰۰-۲۰۰	۱۲۴	۵/۲۲
۶۰۰-۴۰۰	۱۲	۵/۲۴
۱۲۰۰-۶۰۰	۳۶۱	۱۵/۱۶
۱۸۰۰-۱۲۰۰	۳۷۴	۱۵/۷۱
۲۲۰۰-۱۸۰۰	۲۱۸	۹/۱۷
۳۰۰۰-۲۲۰۰	۴۰۹	۱۷/۲۰
بیشتر از ۳۰۰۰ متر	۲۲۲	۹/۳۴
جمع کل	۲۳۸۱	۱۰۰

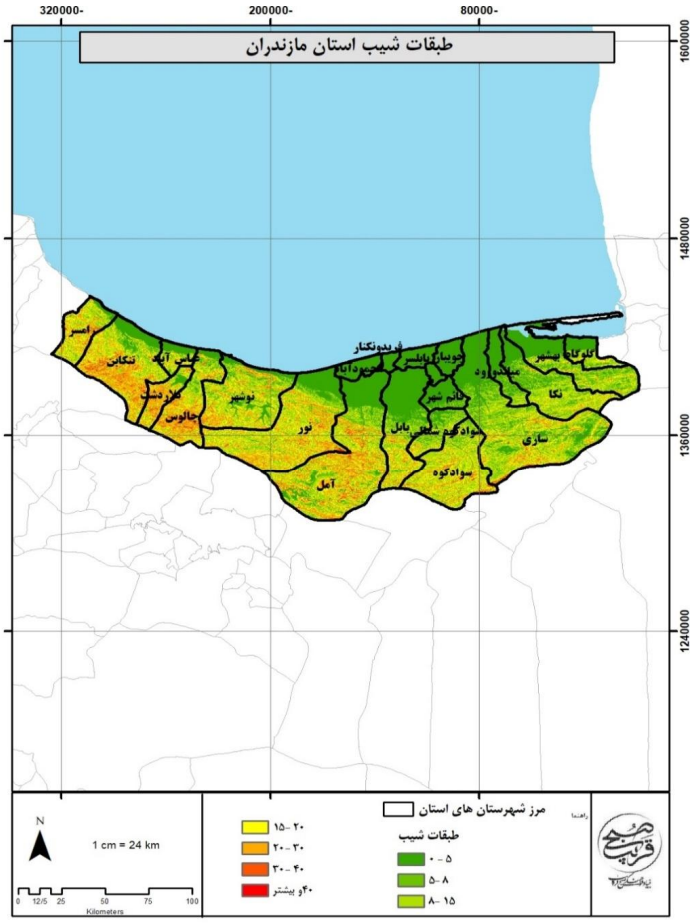

نقشه ۳- طبقات ارتفاعی استان مازندران

همان‌طور که در جدول فوق آمده است، بیشترین مساحت استان را زمین‌هایی با شیب ۱۵-۳۰ درصد تشکیل می‌دهد که نشانه گسترش مناطق کوهستانی و ناهموار دامنه‌های شمالی البرز در استان مازندران می‌باشد. از ویژگی‌های بارز این استان گسترش نواحی صاف و هموار با شیب ۰-۱ درصد است که در نواحی ساحلی و خصوصا از نزدیکی شهرستان‌های نکا و بهشهر تا شهرستان نور دیده می‌شود. این طبقه شیب در ژئومورفولوژی استان نقش بسزایی دارد زیرا باعث رسوب‌گذاری رودخانه‌های جاری و تشکیل جلگه حاصلخیز خزری و همچنین دلتاهای وسیع در سطح استان گردیده است. لازم به ذکر است که این طبقه شیب فقط مختص منطقه ساحلی نبوده و در ارتفاعات مختلف استان نیز به‌صورت پراکنده دیده می‌شود. نیمرخ ارتفاعی که از شهر چالوس به سمت جنوبی‌ترین نقطه استان کشیده شده نشان می‌دهد که نواحی پرشیب استان در این مسیر تسلط کاملی دارد.

نمودار ۱- نیمرخ ارتفاعی نواحی پر شیب استان- چالوس

نقشه ۴- طبقات شیب استان مازندران

۳-۲-۲- آب و هوا و اقلیم

استان مازندران به لحاظ ویژگی‌های دمایی در تیپ معتدل با ویژگی‌های اقلیمی مخصوص به خود طبقه‌بندی می‌گردد که از آن به آب و هوای خزری یاد می‌شود.

محدوده استان مازنـدران شامل بخشی از حوزه‌های ساحلی شمال است. این استان بخش‌های وسیعی از جلگه‌های جنوبی دریای مازندران و کوهپایـه‌ها و دامنه‌های شمالی رشته‌کوه البرز را شامل می‌شود. حوزه رودخانه سفیدرود و جلگه گیلان به همراه دامنه‌های شمالی البرز غربی و کوه‌های تالش در غرب این استان شرایط اقلیمی نسبتاً مشابهی بـا این اسـتان داشته و به دلیل قرارگیری در نیمه غربی دریای مازندران که در پیش رس جریانـات مرطوب غربی قرارگرفته و همچنین اشباع رطوبتی بیشتر توده سرد و خشک سیبری که از سمت شرق وارد می‌شود از اقلیم مرطوب‌تری برخوردار است.

حوزه گذاری گرگان و حوزه اترک که از اقلیم نیمه مرطوب و معتدل بـه اقلیم نیمه‌خشک و معتدل تا نیمه‌خشک و سرد درحـال‌گذار است در شـرق ایـن اسـتان قابـل مشاهده است. در مجموع استان مازندران شامل ۴ پهنه اقلیمی آب‌وهوای خشک، آب‌وهوای مدیترانه‌ای، آب‌وهوای نیمه مرطوب و آب‌وهوای مرطوب می‌باشد.

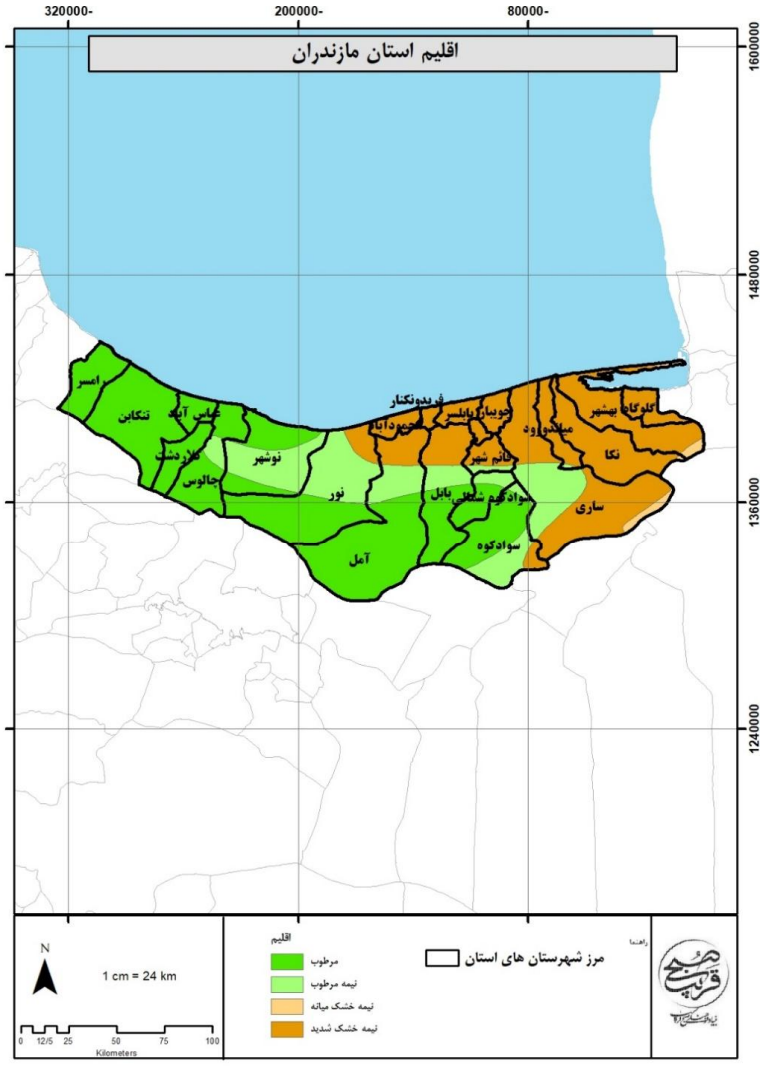
آب‌وهوای نیمه‌خشک: این اقلیم پهنه‌های نسبتاً محدود و بسیار کوچکی از سطح استان را شامل می‌شود. دلیل عمده خشکی در این گروه اقلیمی کمی بارش در ارتفاعات میانی البرز و یا نقاط نیمه فرازمند البرز است که بنا به دلایل ژئومورفولوژیکی در سایه باران (دامنه بادیناه) قرارگرفته و یا گرادیان بارش بر اساس ارتفاع رابطه معنادار نداشته و یا منفی است. از دیگر دلایل آن نسبت دوری از دریا و عدم تکاپوی رطوبت با افزایش ارتفاع است که اصولا اشباع رطوبتی در آن صورت نمی‌گیرد. با این حال این پهنه در ابتدای نقطه تراکم ابرهاست و اصولاً منطقه پوشیده از ابر و مه حاصل از صعود رطوبت دریای مازندران است. نمونه ایستگاهی این مناطق پل ذغال در دره چالوس و زردگل سرخ آباد در دره رودخانه تالار و قسمت‌هایی از پل پنجاب در سه راهی نمارستاق در دره رودخانه هراز است.

در مجموع این پهنه کمتر از ۱ درصد از کل وسعت استان را شامل می‌شود که وسعت ناچیزی از کل محدوده استان بشمار می‌رود. لازم به ذکر است که در بعضی از سال‌های پرباران و نسبتاً مرطوب این پهنه در شرایط اقلیم مدیترانه‌ای معتدل جای می‌گیرد.

آب‌وهوای مدیترانه‌ای: قلمرو این اقلیم در مجاورت مرزهای شرقی استان با استان گلستان در حوزه رودخانه نکا و نیز قسمتی از پهنه‌های البرز است. ضریب خشکی این اقلیم در ناحیه شرقی بالاتر از ۲۲ است و به اقلیم نیمه مرطوب نزدیک می‌شود درحالی‌که تیپ حرارتی آن معتدل و یا سرد بوده و ضریب خشکی ارتفاعات البرز بین ۲۰ تا ۲۲ در نوسان است. در مقابل تیپ حرارتی آن سرد تا فراسرد است و به همین دلیل دامنه‌های شمالی که تحت تأثیر این اقلیم هستند و در بعضی از ماه‌های سال با برف پوشیده می‌شوند.

آب‌وهوای نیمه: این پهنه‌های اقلیمی نسبتاً گسترده است و بخش‌های وسیعی از قسمت‌های جنوبی جلگه خزری و دامنه‌های کم ارتفاع را شامل می‌شود. در این نواحی علیرغم نامعتبر بودن گرادیان بارش به دلیل عدم دوری زیاد از دریا و نیز دامنه‌های کوهستانی پوشیده از جنگل نمود اقلیمی آن با درختان بلندقامت هیرکانی مشخص می‌شود. در قسمت‌های شرقی استان اقلیم نیمه مرطوب بافاصله نسبتاً مشخص از دریا که در قلمرو اقلیم مرطوب است تا ارتفاعات حدودا ۵۰۰ متری گسترش‌یافته‌اند. در نیمه غربی نیز پیرامون اقلیم مدیترانه‌ای در اطراف پل ذغال نواحی مانند دشت کلاردشت و گرم رودبار و دره‌های نیمه مرتفع مانند ناحیه نمارستاق در دره هراز در این گروه مشخص می‌شوند در مجموع حدود ۲۰ درصد از پهنه استان در این گروه اقلیمی قرار گرفته است.

آب و هوای مرطوب: تیپ اقلیمی مرطوب بخش‌های وسیعی از مناطق جلگه‌ای و کوهستانی استان را شامل می‌شود. در این تیپ اقلیمی تقوق بارش و یا میانگین دمای سالیانه پایین باعث گردیده تا قسمت‌های وسیعی از پهنه‌های جلگه‌ای و یا دره‌های کوهستانی و نقاط مرتفع استان برخوردار از یکی از دو شرط پیش گفته شده باشند. وسعت آب و هوای مرطوب که نمود غالب تیپ اقلیمی استان است. در این گروه اقلیمی به خوبی نمایان است.

نقشه ۵- اقلیم استان مازندران

۳-۲-۲-۱- بارش

استان مازندران بخشی از پرباران‌ترین محدوده اقلیمی کشور را شامل می‌شود. همچنان که در مبحث توده‌های هوا و عوامل مؤثر بر بارندگی بیان گردید، رطوبت و بارش به انواع مختلف خود از قبیل (باران، برف، شبنم، تگرگ، رگبارهای شدید، مه) از پدیده مألوف با ساکنان این نواحی است.

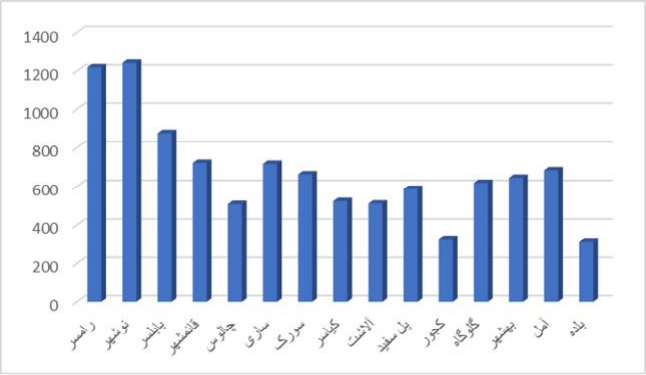
توزیع زمانی بارش از نظر، شروع بارش‌ها و پایان دوره بارش طول دوره خشک، زمان وقوع حداکثر رگبارها و یا هم‌زمانی رگبارها با پدیده ذوب برف در نواحی کوهستانی در سیل‌خیزی حوزه‌ها و یا آستانه‌های خشک‌سالی و ترسالی بسیار بااهمیت هستند.

شاید بتوان گفت در استان مازندران فصل خشک و یا ماه بدون باران وجود ندارد، به‌طوری‌که در کم باران‌ترین ماه سال و یا خشک‌ترین فصل سال نیز مقداری بارش فرومی‌ریزد. این‌همه بدون شک متأثر از مجاورت به دریای مازندران و وجود رشته‌کوه البرز در فاصله کمی در جنوب آن است.

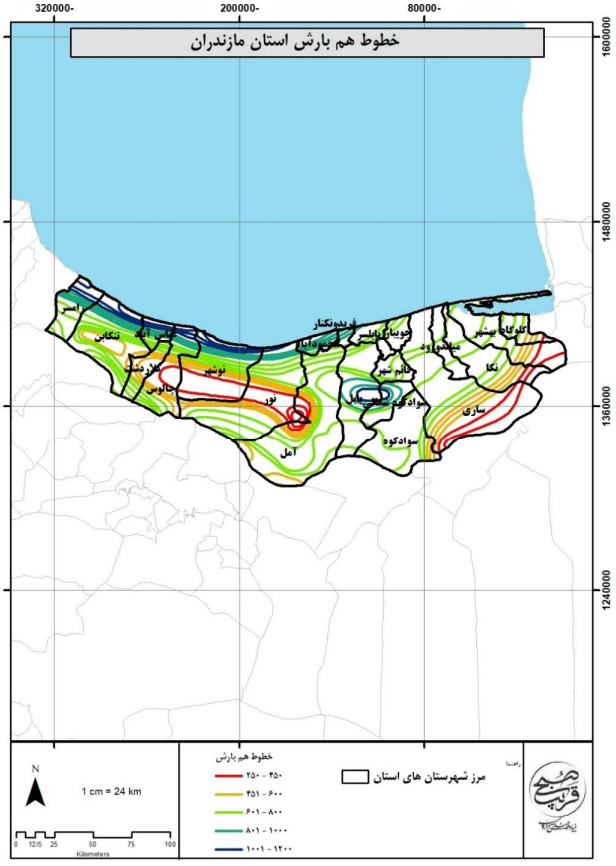
کمترین میانگین سالانه بارش در استان مازندران با ۳۱۰/۴ میلی‌متر متعلق به ایستگاه بلده و بیشترین میانگین متعلق به ایستگاه نوشهر با ۱۲۴۱/۹ میلی‌متر می‌باشد. همچنین میانگین بارش سالانه استان مازندران در بلندمدت برابر با ۶۷۶/۵ میلیمتر است.

جدول ۹- اطلاعات بارندگی و پارامترهای بارندگی و دما بلندمدت سالانه ایستگاه‌های هواشناسی استان

ردیف	ایستگاه	میانگین بارندگی(میلی‌متر)	میانگین (سانتی گراد)
۱	رامسر	۱۲۱۸/۴	۱۶/۵
۲	نوشهر	۱۲۴۱/۹	۱۶/۵
۳	بابلسر	۸۷۷/۳	۱۷/۶
۴	قائمشهر	۷۲۱/۸	۱۷/۱
۵	چالوس	۵۰۸/۳	۱۱
۶	ساری	۷۱۶/۹	۱۸/۲
۷	سورک	۶۶۲/۵	۱۷/۷
۸	کیاسر	۵۲۳/۷	۱۳/۳
۹	آلاشت	۵۱۰/۹	۱۱/۲
۱۰	پل سفید	۵۸۶/۷	۱۵/۴
۱۱	کجور	۳۲۲/۵	۱۱/۸
۱۲	گلوگاه	۶۱۸/۴	۱۷/۲
۱۳	بهشهر	۶۴۴/۴	۱۷/۳
۱۴	آمل	۶۸۳/۵	۱۷/۶
۱۵	بلده	۳۱۰/۴	۹/۵
میانگین استانی		۶۷۶/۵	۱۵/۲

نمودار ۱- میانگین بلندمدت بارش در استان

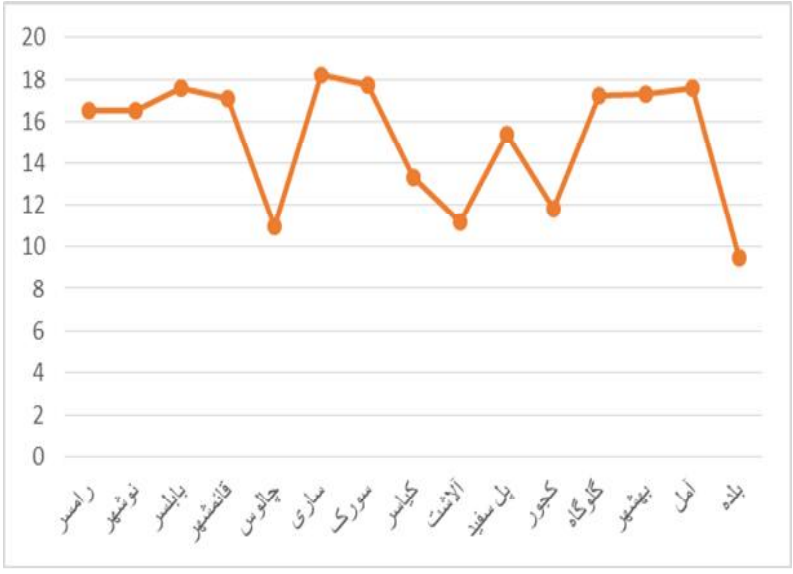

نقشه ۶- خطوط هم بارش استان مازندران

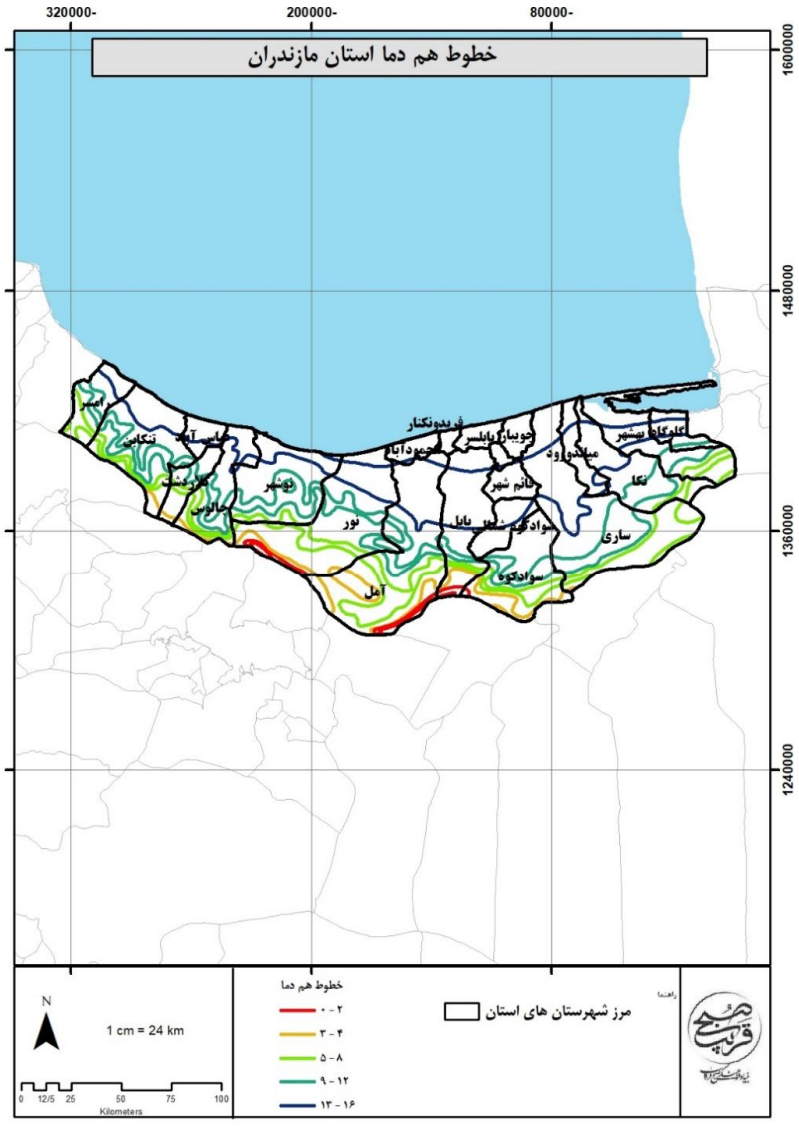
۳-۲-۲-۲- دما

استان مازندران به لحاظ ویژگی‌های دمایی در تیپ معتدل با ویژگی‌های اقلیمی مخصوص به خود طبقه‌بندی می‌گردد که از آن به‌عنوان آب و هوای معتدل خزری یاد می‌شود، مجاورت به دریا و ارتفاع کم سرزمین‌های جلگه‌ای و همچنین پوشش غنی و تبخیر و تعرق حاصل از انبوه جنگل‌های موجود، باعث اعتدال دما و نوسان اندک دمای شبانه‌روزی در طی ماه‌ها و فصول مختلف سال می‌گردد. به‌طوری که تمام نواحی واقع در قسمت‌های جلگه‌ای و کم ارتفاع در هر یک از ماه‌های سال نوسان کمتر از ۱۰ درجه در طول شبانه‌روز دارند، با افزایش ارتفاع و کاهش مقدار رطوبت و سردی نسبی هوا بر میزان نوسان افزوده می‌شود و تا حدودی اثرات اعتدال دمایی خزر محو می‌گردد، بااین‌حال تا ارتفاع حدود ۱۰۰۰ متری اثرات رطوبت بر تعدیل دما و کاهش نوسان آن قابل‌ردیابی است.

کمترین میانگین سالانه دما در استان مازندران با ۹/۵ درجه سانتی‌گراد متعلق به ایستگاه بلده و بیشترین میانگین متعلق به ایستگاه ساری با ۱۸/۲ سانتی‌گراد می‌باشد. همچنین میانگین دمای سالانه استان مازندران در بلندمدت برابر با ۱۵/۲ سانتی‌گراد است.

نمودار ۲- میانگین درازمدت دما در استان

نقشه ۷- خطوط هم دما استان مازندران

۳-۲-۲-۳- رطوبت هوا

این استان بر اساس تیپ اقلیمی در اقلیم مرطوب و معتدل جای می‌گیرد. در این اقلیم به دلیل تبخیر زیاد حاصل از دریا و تعرق پوشش گیاهی و همچنین وفور بارندگی‌ها، میزان رطوبت در منطقه بسیار بالاست.

بررسی رطوبت نسبی در استان نشان می‌دهد که این شاخص در طول سال توسان کمی دارد و در تمام سطح استان متوسط سالانه رطوبت در ساعت ۱۲:۳۰ ظهر که گرم‌ترین و به عبارتی خشک‌ترین ساعات روز است برای ایستگاه‌های ساحلی بالاتر از ۷۰ درصد است و برای نواحی کوهستانی و مرتفع این شاخص در حدود ۵۵ تا ۸۰ درصد است. به‌این‌ترتیب در فصل تابستان نواحی جلگه‌ای و نزدیک به خط دریا با پدیده شرجی روبرو هستند. نواحی جلگه که در فاصله نسبی بیشتری با دریا هستند دارای هوای نیمه شرجی یا شرجی خفیف هستند.

در ساعات اولیه صبح نیز ایستگاه‌های حاشیه ساحلی دارای رطوبت بالای ۹۰ درصد هستند که نزدیک به اشباع است لذا در بسیاری از روزها پدیده مه صبحگاهی در این نقاط مشاهده می‌شود وجود شبنم بر روی سطح برگ درختان و اجسام صلب و سخت مانند دیوارهای سنگی و شیروانی‌های پشت‌بام‌ها حاصل همین رطوبت است که به‌صورت بارش پنهان باعث مرطوب شدن محیط می‌گردد.

دامنه نوسان رطوبت روزانه در ایستگاه‌های ساحلی بسیار کم و از حداقل ۷۰ درصد در هنگام ظهر تا ۹۲ درصد در ساعت ۶:۳۰ صبح متغیر است این توسان در مناطق کوهپایه‌ای و مرتفع از ۵۵ درصد تا ۸۷ درصد است به لحاظ شرایط زیست‌اقلیمی و آسایش حرارتی برای انسان بر اساس نمودار زیست‌اقلیمی ادلگی، هیچ‌گونه خشکی یا کمبود رطوبت در منطقه وجود نداشته و دامنه رطوبت برای بسیاری از ماه‌های سال در حد مطلوب برای آسایش زیست‌اقلیمی قرار دارد.

جدول ۱۰- میانگین رطوبت نسبی در ایستگاه‌های مختلف استان

ردیف	ایستگاه	رطوبت نسبی(درصد)
۱	رامسر	۸۲/۵
۲	نوشهر	۸۳/۵
۳	بابلسر	۸۰/۳
۴	قائمشهر	۷۹/۶
۵	عباس‌آباد	۸۱
۶	ساری	۷۳/۱
۷	شیرگاه	۷۸/۴
۸	آمل	۸۴
۹	بابل	۸۵
میانگین استانی		۸۰/۸

۳-۲-۲-۴- جریان وزش بادها

بادهای منطقه‌ای که استان را تحت تأثیر قرار داده و به‌نوعی شرایط آب و هوایی آن را نیز در کنترل خوددارند بر اثر کانون‌های بزرگ فشار در محیط پیرامون آن شکل می‌گیرند.

در مبحث توده‌های هوا و تناوب فصلی آن‌ها و نیز میدان‌های فشار مؤثر در اقلیم استان به‌طور مفصل ویژگی کانون‌های فشار از قبیل پرفشار سیبری و کم فشارهای مدیترانه‌ای و دریای سیاه بحث به‌عمل‌آمده است. در این قسمت ضمن بررسی ایستگاهی و تحلیل گلبادهای منطقه مقدار وزش و سمت وزش و آثار و تبعات زیستی آن‌ها موردبررسی قرار می‌گیرد. به‌طورکلی در سطح جلگه مازندران و نوار ساحلی آن سمت غربی باد غالب در تمام فصول و اکثر ماه‌های سال به شمار می‌رود. مسیر باد نایب غالب تحت تأثیر کانون‌های محلی فشار تغییرات زیادی دارد اما مسیر شرقی و شمال شرقی از فراوانی به نسبت بیشتری برخوردارند. ضمن آنکه مسیر شمالی کمترین دفعات وزش را داشته است. این امر نشان می‌دهد که تأثیر خشکی‌ها و دیگر عوامل جغرافیایی به دلیل نوسانات حرارتی بیشتر از دریای مازندران است و در فصول مختلف یک مرکز کم فشار محلی و نسبتاً بسته بر روی نواحی مرکزی دریای مازندران شکل می‌گیرد که مرکز مکش جریانات از محیط پیرامون است به همین دلیل بادهای وزش یافته از سمت شمال اندک است و در شرایط محلی صرف بادهای دریا به خشکی را به‌صورت نسیم‌های محلی شاهد هستیم که عمق نفوذ آن‌ها به داخل جلگه مازندران اندک است.

جدول ۱۱- وضعیت باد در ایستگاه‌های سینوپتیک استان مازندران

نام ایستگاه	باد غالب		میانگین باد سرعت (متربرثانیه)
	سمت(جهت)	درصد وقوع در ماه	
نوشهر	غربی	۱۴/۴۸	۱۲
آمل	جنوب‌غربی	۱۶/۸۴	۷/۵
ساری	غربی	۷/۱	۷/۱
سیاه بیشه	شمال غربی	۱۸/۸	۱۱/۷

۳-۲-۲-۵- تبخیر

کمترین میانگین سالانه تبخیر در استان مازندران، با ۲۰۸/۱ میلی‌متر متعلق به ایستگاه گرم رودبار و بیشترین میانگین متعلق به ایستگاه سفید چاه با ۱۷۳۹/۶ میلی‌متر می‌باشد. همچنین میانگین دمای سالانه استان مازندران در بلندمدت برابر با ۹۶۲/۵ میلی‌متر است.

جدول ۱۲- میانگین سالانه تبخیر در ایستگاه‌های مختلف استان

ردیف	ایستگاه	میانگین تبخیر(میلی‌متر)
۱	سفید چاه	۱۷۳۹/۶
۲	نوذرآباد	۱۰۰۴/۴
۳	سلیمان تنگه	۷۹۷/۹
۴	درزی کلا	۹۰۲/۶
۵	سنگ ده	۸۸۱/۸
۶	توری ملک	۸۱۰/۱
۷	کره سنگ	۶۵۱/۹
۸	بابل	۹۲۸/۶
۹	پل ذغال	۱۱۱۵/۲
۱۰	کورکور سر	۸۴۳/۲
۱۱	چمستان	۹۲۸/۲
۱۲	رامسر	۸۴۷/۹
۱۳	اسب چن	۹۱۴/۵
۱۴	فاضل آباد	۱۴۹۹/۷
۱۵	گرم رودبار	۲۰۸/۱
۱۶	تیرتاش	۱۰۳۴/۹
۱۷	سدگرگان	۱۲۵۴/۳
	میانگین استانی	۹۶۲/۵

۳-۲-۳- منابع آب

محدوده استان مازندران از نظر خصوصیات هیدرولوژیکی و پایانه‌ای که رودخانه‌ها به آن می‌ریزند، بخش اعظم از یک حوضه آبریز اصلی بانام حوضه آبریز ساحلی را تشکیل داده که حدغربی آن شهر رامسر، حدشرقی آن انتهای خلیج گرگان، حدشمالی آن دریای مازندران و حد جنوبی آن خط الرأس ارتفاعات البرز مرکزی و شرقی شامل دیواره میانی یا اصلی و دیواره شمالی آن می‌باشد. این حوضه آبریز به هفت زیر حوضه تقسیم گردیده است. این زیر حوضه‌ها با محدوده‌های مطالعاتی آب زیرزمینی و همچنین تقسیمات طرح جامع آب کشور نیز تطابق داشته و هر کدام از آن‌ها به‌عنوان یک واحد هیدرولوژیکی در نظر گرفته شده است.

استان مازندران با میانگین بارندگی ۶۷۶/۵ میلی‌متر در سال دارای ۶ میلیارد مترمکعب پتانسیل آبی قابل‌برنامه‌ریزی (آب‌های سطحی۴/۵میلیارد مترمکعب و آب‌های زیرزمینی۱/۵ میلیارد مترمکعب) که از طریق۱۱سد در دست بهره‌برداری با حجم مخزن ۴۰۰ میلیون مترمکعب، بیش از ۸۸۰ قطعه آب‌بندان در سطح ۱۷۰۰۰ هکتار و حجم آبگیری بیش از ۲۴۰ هزارمترمکعب بوده که حدود ۴۳۸ هزارهکتار اراضی کشاورزی را

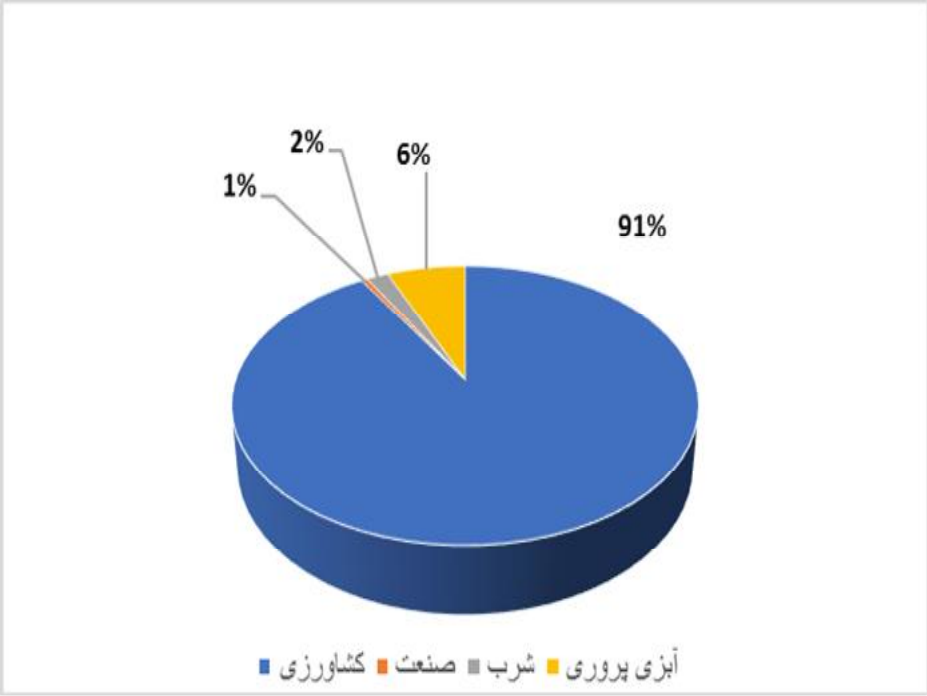
تحت پوشش قرار می‌دهد که با درنظر گرفتن ۱/۴۶ درصد از مساحت کشور، ۶/۴ درصداز سهم منابع آب کشور را به خود اختصاص داده است. درحال حاضر میان امکان بهره‌برداری و پتانسیل وفور منابع آبی همپوشانی مناسبی وجود ندارد. به عبارت دیگر در نواحی که پتانسیل بالایی از منابع آبی وجود دارد، ویژگی‌های طبیعی به گونه‌ای است که امکان بهره‌برداری و مصرف چندان زیاد نیست و بالعکس در نواحی با پتانسیل پایین، ظرفیت برای فعالیت‌های آب‌بر بسیار زیاد است. همچنین مهمترین مصارف آب در سه بخش کشاورزی، شرب و صنعت-خدمات می‌باشند که از این میان بخش کشاورزی مهم‌ترین مصرف‌کننده آب به شمار می‌رود که توسط چاه، آبخوان‌های استان را تخلیه می‌نمایند. در همین راستا حدود ۷۴ درصد از کل آب‌های زیرزمینی توسط چاه‌ها تخلیه شده و به مصرف اراضی کشاورزی می‌رسد.

جدول ۱۳- آمار برداشت از رودخانه به تفکیک نوع برداشت (سال آبی۹۷-۹۸)

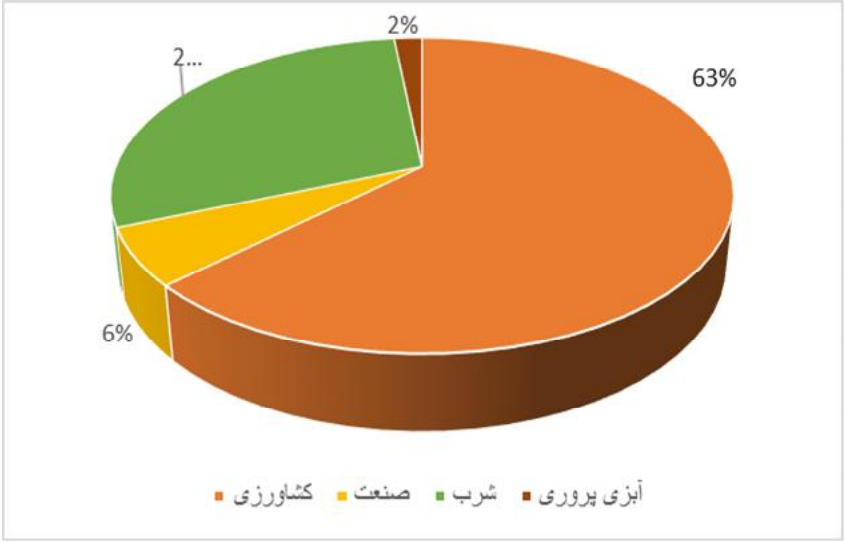
نام رودخانه	تعداد نقاط برداشت از رودخانه‌ها بر اساس نوع برداشت				حجم آب برداشتی بر اساس مجوزهای صادره (میلیون‌مترمکعب)
	موتور پمپ	سردهانه سنتی	آب بندان	سدانحرافی	
گلورد	۶۸۳	۳۸	۶۷	۲	۱۲۱
تجن	۲۷۴۵	۲۱۳	۱۴۵	۱	۳۳۶
تالار	۲۳۹۹	۱۸۵	۱۶۲	۰	۳۷۷
بابلرود	۱۳۵۳	۵۹۹	۲۹۱	۲	۴۵۵
هراز	۱۴۲	۴۱۲	۱۱۲	۱	۷۵۵
آلیش رود	۳۹	۴۵	۷۷	۰	۷۳
سردآبرود	۳۶۳	۱۸۲	۱	۲	۵۲
چشمه کیله	۸۴۷	۲۲۴	۴	۰	۶۱
جمع	۸۵۷۱	۱۸۹۸	۸۵۹	۸	۲۲۳۰

جدول ۱۴- وضعیت حجم برداشت از آب‌های سطحی و زیرزمینی سال آبی ۹۶-۹۷

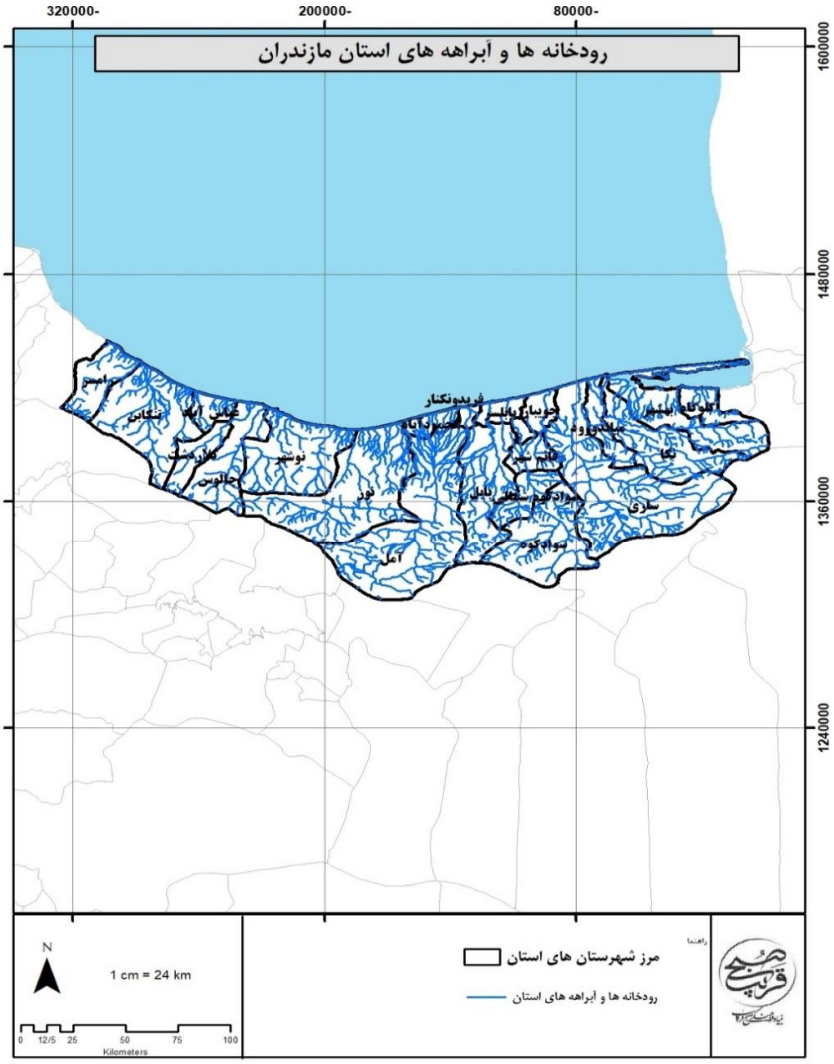
بخش	حجم برداشت آب‌های سطحی (میلیون‌مترمکعب)	حجم برداشت آب‌های زیرزمینی (میلیون‌مترمکعب)
کشاورزی	۲۰۴۳	۷۳۱
صنعت	۱۱	۶۸
شرب شهری و روستایی	۴۰	۳۴۱
آبزی پروری	۱۴۵	۲۰
جمع	۲۲۳۰	۸۰۰

نمودار ۳- مصرف آب‌های سطحی در بخش‌های مختلف سال آبی۹۶-۹۷

نمودار ۴- مصرف آب‌های زیرزمینی در بخش‌های مختلف سال آبی۹۶-۹۷

نقشه ۸- رودخانه‌های آبراهه‌های استان مازندران

۳-۲-۴- پایداری منابع آب

استان مازندران در حوزه آبریز اصلی مازندران قرار دارد و حجم کل منابع آب تجدیدشونده برابر با ۶۲۹۸ میلیون مترمکعب در سال است که از این مقدار ۲۰۷۵ میلیون مترمکعب مربوط به آب‌های زیرزمینی و ۴۲۲۳ میلیون مترمکعب برای آب‌های سطحی است.

جدول ۱۵- منابع و مصارف آب سطحی و زیرزمینی استان مازندران

مشخصات جغرافیایی و اقلیمی			
عنوان	واحد		مقدار
نوع اقلیم	-		معتدل تا نیمه‌خشک
مساحت	کیلومترمربع		۲۳۸۷۰
جمعیت	نفر		
تعداد و نام حوضه‌های آبریز اصلی (درجه۱)	حوضه	۲	فلات مرکزی-مازندران
تعداد و نام حوضه‌های آبریز فرعی (درجه۲)	حوضه	۵	هراز- نکا، لاهیجان - نور، سفیدرود بزرگ، دریاچه نمک، کویر مرکزی
میانگین سالانه نزولات جوی	میلی‌متر		۷۰۳
متوسط سالانه حجم نزولات جوی	میلیون مترمکعب		۱۶۷۷۰
حجم کل منابع آب تجدیدشونده	میلیون مترمکعب		۶۲۹۸
منابع آب سطحی			
عنوان	واحد		مقدار
حجم منابع آب سطحی از منابع تجدیدشونده	میلیون مترمکعب		۴۲۲۳
تعداد رودخانه‌های مهم	رودخانه		۴۰
تعداد رودخانه‌های مرزی	رودخانه		-
حجم سالانه آب رودخانه‌های مرزی	میلیون مترمکعب		-
حجم سالانه آب در چرخه (خروجی از استان، یا ورودی به دریاچه‌ها، کفه‌ها و کویرها)	میلیون مترمکعب		۳۸۴۶
حجم سالانه آب ورودی از طریق مرزهای استان یا انتقالی به استان	میلیون مترمکعب		۰
منابع آب زیرزمینی			
عنوان	واحد		مقدار
حجم منابع آب زیرزمینی از منابع تجدیدشونده	میلیون مترمکعب		۲۰۷۵
تعداد چاه‌ها	حلقه		۱۳۰۲۷۱
حجم برداشت سالانه آب از چاه‌ها	میلیون مترمکعب		۷۶۵
تعداد چشمه‌ها	دهنه		۲۰۱۶۸
حجم سالانه تخلیه از چشمه‌ها	میلیون مترمکعب		۷۲۲
تعداد قنوات	رشته		۲۱
حجم سالانه تخلیه از قنوات	میلیون مترمکعب		۶
میزان کل برداشت و مصارف			
عنوان	واحد		مقدار
میزان مصرف سالانه از منابع آب زیرزمینی	میلیون مترمکعب		۴/۷۸۸
اضافه برداشت سالانه از منابع آب زیرزمینی	میلیون مترمکعب		۷
میزان برداشت سالانه از منابع آب سطحی استان	میلیون مترمکعب		۸/۸۸۶
حجم کل سالانه آب مصرفی (سطحی و زیرزمینی)	میلیون مترمکعب		۲/۱۶۷۵
مصارف سالانه کشاورزی	میلیون مترمکعب		۸/۱۴۵۹
مصارف سالانه شرب	میلیون مترمکعب		۸/۲۰۳
مصارف سالانه صنعت	میلیون مترمکعب		۶/۱۱

شاخص فالکن مارک

فالکن مارک دانشمند سوئدی در مطالعات خود بحران آب را بر اساس مقدار سرانه منابع آب تجدیدپذیر سالانه هر کشور تعریف کرده است. فالکن مارک میزان سرانه آب ۱۷۰۰ مترمکعب در سال را به‌عنوان شاخص کمبود معرفی کرده‌است. بر این اساس کشورهایی که دارای سرانه منابع آب سالانه تجدیدپذیر بیش از ۱۷۰۰ مترمکعب هستند، مشکل بحران آب ندارند و کشورهایی که دارای سرانه منابع آب تجدیدپذیر بین ۱۰۰۰ تا ۱۷۰۰ مترمکعب هستند جزو کشورهای با تنش آبی محسوب می‌شوند و کشورهایی که دارای سرانه آب تجدیدپذیر کمتر از ۱۰۰۰ مترمکعب در سال هستند جزو کشورهای با کمبود آب هستند و سرانه آب کمتر از ۵۰۰ مترمکعب در سال، فشار بسیار شدیدی به آن کشور تحمیل می‌کند. با توجه به جمعیت کشور، در حال‌حاضر سرانه آب تجدیدپذیر ایران از مرز ۱۷۰۰ مترمکعب عبور کرده و کشور ما وارد دوره تنش آبی شده است. با توجه به تقسیم حجم آب تجدید شونده استان مازندران بر جمعیت در سال 1398 (۳۲۸۳۵۸۲ نفر) عدد ۱۹۱۸ به دست آمد. ازاین‌رو استان مازندران در محدوده کم آبی قرار دارد.

جدول ۱۶- شاخص فالکن مارک و وضعیت منابع آبی استان مازندران و ایران

تعیین وضعیت/دسته بندی	شاخص (سرانه/مترمکعب)	عدد شاخص برای ایران و استان مازندران
بدون تنش	بالاتر از ۱۷۰۰	مازندران
تنش آبی	۱۷۰۰- ۱۰۰۰	ایران
کم آبی	۱۰۰۰-۵۰۰	-
کم آبی مطلق	کمتر از ۵۰۰	-

شاخص سازمان ملل

بنیاد کمیسیون توسعه پایدار سازمان‌ملل میزان درصد برداشت از منابع آب تجدیدپذیر در هر کشور را به‌عنوان شاخص اندازه‌گیری بحران آب معرفی کرده‌است. بر اساس شاخص مذکور هرگاه میزان برداشت آب یک کشور بیشتر از ۴۰ درصد کل منابع آب تجدیدپذیر آن باشد این کشور با بحران شدید آب مواجه است و اگر این مقدار در حدفاصل ۲۰ تا ۴۰ درصد باشد بحران در وضعیت متوسط و چنانچه این شاخص بین ۱۰ تا ۲۰ درصد باشد بحران در حد متعادل و کمتر از ۱۰ درصد بدون بحران تلقی می‌شود. با توجه به اینکه در ایران هم‌اکنون ۷۰ درصد کل آب تجدید پذیر کشور مورداستفاده قرار می‌گیرد، ایران در وضعیت بحران شدید آبی قرار دارد.

جدول ۱۷- شاخص سازمان ملل برای بحران آب

شاخص‌ها	محدوده بحرانی
کمتر از ۱۰ درصد	بدون بحران
بین ۱ تا ۲۰ درصد	بحران در حد متعادل
بین ۲۰ تا ۴۰ درصد	بحران در وضعیت متوسط
بیشتر از ۴۰ درصد	بحران شدید آب

حجم آب تجدیدشونده استان مازندران برابر با ۶۲۹۸ میلیون مترمکعب است و حجم کل سالانه آب مصرفی (سطحی و زیرزمینی) ۱۶۷۵ میلیون مترمکعب است. ازاین‌رو برداشت از منابع تجدید پذیر استان مازندران برابر با ۰/۲۶۵ درصد است. بنابراین طبق این شاخص استان در وضعیت بحران در وضعیت متوسط قرار دارد.

شاخص نسبت بحرانی

به‌منظور مقایسه سطح کم‌آبی در حوضه‌های آبریز متفاوت می‌توان از شاخص نسبت بحرانی استفاده کرد. آلکامو همکاران (۲۰۰۰) این شاخص را نسبت میزان آب برداشت شده برای استفاده‌های انسانی به‌کل منابع آب تجدید پذیر تعریف نموده‌اند. هرچه نسبت بحرانی عدد بزرگ‌تری باشد. فشار بیشتری بر منابع آب وارد می‌شود و به همان میزان هم کیفیت آب مصرف‌کنندگان پایین دست کاهش می‌یابد.

$$CR = W/WA$$

W= آب برداشت‌شده

WA= منابع آب در دسترس (منابع آبی تجدید پذیر)

جدول ۱۸- شاخص نسبت بحرانی و محدوده‌های آن

شاخص‌ها	محدوده بحرانی
بدون تنش	۰/۱-۰
تنش آبی کم	۰/۲-۰/۱
تنش آبی متوسط	۰/۴-۰/۲
تنش آبی زیاد	۰/۸-۰/۴

محاسبه شاخص نسبت بحرانی برای منابع آب استان مازندران در سال ۱۳۹۸

کل منابع آبی استان (سطحی و زیرزمینی) CR=1675/6298=0/265 تنش آبی متوسط

منابع آب سطحی استان CR=886/6298=0/140 تنش آبی کم

منابع آب زیرزمینی استان CR=788/6298=0/125 تنش آبی کم

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از شاخص‌های ارائه‌شده در این قسمت مشخص‌شد که استان مازندران در مرحله بدون تنش قرار دارد. شایان‌ذکر است که این استان در مرحله بحران آب قرار ندارد چراکه با توجه به دو شاخص سازمان ملل و همچنین شاخص نسبت بحرانی این استان در محدوده بحران متوسط آب قرار دارد.

۳-۲-۵- کشاورزی استان

مازندران به دلیل قابلیت بالا و مزیت نسبی در تولید محصولات کشاورزی دارای رتبه ممتازی در کشور است. بر اساس آخرین سرشماری کشاورزی در سال ۱۳۹۳، در استان مازندران تعداد ۲۸۵۹۸۶ بهره‌برداری کشاورزی جود داشته است. بیشترین بهره‌برداری مربوط ه بهره‌برداری زراعت(۱۸۹۶۹۹) و باغداری(۱۸۲۷۸۶) بوده است.

بر اساس نتایج این سرشماری مساحت اراضی زراعی استان برابر با ۲۴۲۵۶۳هکتار و مساحت اراضی باغ و قلمستان استان برابر با ۹۰۸۴۷هکتار بوده است. همچنین میزان تولید آبزیان دریایی و پرورشی در سال۱۳۹۸، به ۱۱۰۵۳۶/۲ تن رسیده است.

جدول ۱۹- مساحت زیر کشت به تفکیک نوع بهره‌برداری

نوع بهره‌برداری		مساحت(هکتار)	
اراضی زراعی	آبی	۱۵۱۴۹۲	۲۴۲۵۶۳
	دیم	۹۱۰۷۲	
باغ و قلمستان	آبی	۷۵۲۴۱	۹۰۸۴۷
	دیم	۱۵۶۰۶	

جدول ۲۰- محصولات عمده کشاورزی استان سال ۹۷-۹۸

محصول		سطح کشت(هکتار)	تولید(تن)
غلات	جو	۲۶۵۸۴	۵۴۴۵۹
	گندم	۵۱۰۰۰	۱۵۳۶۹۰
	شلتوک	۲۷۲۱۶۱	۱۴۲۸۷۶۹
	سایر	۶۰	۴۲۸
حبوبات	لوبیا	۷۲۴	۱۹۲۵
	عدس	۸۳۳	۴۷۶
	سایر	۷۵۸	۲۴۶۵
محصولات جالیزی	هندوانه	۷۴۱	۱۹۸۶۲
	خیار	۱۰۰۰	۲۹۹۰۸
	سایر	۱۵۲۸	۳۲۴۶۵
سبزیجات	سیب زمینی	۲۱۹۳	۳۷۳۰۷
	پیاز	۱۱۹۴	۱۹۱۲۰
	گوجه فرنگی	۶۲۹	۱۵۲۲۶
	سایر	۱۸۵۲۸	۳۸۸۹۰
نباتات علوفه‌ای	شبدر	۲۷۷۱۷	۲۹۴۹۳۳
	ذرت علوفه‌ای	۲۰۸۴	۹۲۸۹۲
	سایر	۱۱۱۰۳	۲۳۰۱۲۳

۳-۲-۶- پوشش گیاهی و جانوری

پوشش گیاهی منابع طبیعی(جنگل و مراتع) متأثر از عوامل توپوگرافی(پستی‌وبلندی)، خاک، عوامل زیر ساختاری و سایر عوامل مؤثر اکولوژیک بوده و این عوامل سبب ایجاد رویشگاهای مختلف برای استقرار پوشش می‌گردد.

منطقه شمال کشور یکی از مناطق خاص و نادر در جهان است که با شرایط اکولوژیک مخصوص به خود نوار سبزی را به‌صورت جنگل‌های پهن‌برگ هیرکانی در کشور در خود جای داده است. این جنگل خزان شونده از جنگل‌های نادر جهان بوده و به‌صورت نگین سبزی در کشور ما وجود دارد. مراتع استان نیز متأثر از شرایط اکولوژیک این منطقه بوده است و یکی از بهترین مراتع کشور می‌باشند. استان مازندران دارای خصوصیات

منحصربه‌فرد است، به‌عنوان نمونه ساحل دریای مازندران که از حداقل ارتفاع برخوردار بوده و بلندترین قله کشور یعنی قله دماوند نیز در این منطقه قرار دارد.

جنگل‌های حاشیه شمالی رشته جبال البرز در استان مازندران مهم‌ترین منابع جنگلی ایران هست که مساحت آن ۹۶۰۶۴۷ هکتار برآورد می‌گردد، مدیریت این جنگل‌ها به‌وسیله دو اداره کل منابع طبیعی انجام می‌گیرد (منطقه غرب - نوشهر و منطقه ساری) که جنگل‌های غرب مازندران (رامسر) را تا مرز شهرستان بندر گز در شرق تحت پوشش دارد. مجموع بهره‌برداری سالانه چوب از جنگل‌های مازندران بالغ بر ۸۲۶۸۱۵ میلیون مترمکعب می‌باشد.

مجتمع‌های بهره‌برداری و تولیدی مهم (علاوه بر سایر بخش‌های تولیدی و خصوصی در این استان متمرکز می‌باشند، این مجتمع‌ها به‌صورت شرکت‌های دولتی عمل می‌نمایند و عبارت‌اند از: چوب فریم (متمرکز در بخش سگده) واقع در بخش دودانگه شهرستان ساری که بهره‌برداری از جنگل و تولید چوب و برخی فرآورده‌های چوبی را انجام می‌دهد، شرکت نکاچوب واقع در شهرستان نکا که بهره‌برداری از جنگل را مشابه شرکت چوب فریم عمل می‌کند و چوب و کاغذ مازندران که در جنوب شهر ساری واقع‌شده و بهره‌برداری از جنگل و تولید کاغذ و همچنین برخی از فرآورده‌های چوبی را انجام می‌دهد.

جدول ۲۱- مساحت پارک‌های جنگلی طبیعی، فضاهای سبز و ذخیره گاه‌های جنگلی استان در پایان سال۹۸

پوشش گیاهی	مساحت(هکتار)
پارک‌های جنگلی طبیعی	۲۱۴۵۲/۱
فضاهای سبز	۱۱۷۸/۸
ذخیره گاه‌های جنگلی	۱۰۱۹۴
جمع کل عرصه‌های جنگلی	۱۰۷۲۵۶

جدول ۲۲- مساحت جنگل‌ها، مراتع و پدیده‌های بیابانی تا سال۱۳۹۸

شرح		مساحت(هکتار)	
جنگل			۱۱۰۷۲۵۶
مرتع	خوب (پرتراکم)	۲۹۱۰۲۳	۵۸۵۰۲۲
	متوسط(نیمه متراکم)	۲۴۱۷۹۷	
	فقیر(تراکم کم)	۵۲۲۰۲	
بیابان			۰

استان مازندران به دلیل موقعیت جغرافیایی و شرایط اکولوژیک، مجاورت دریا با کوه، دریاچه‌های فصلی، تنوع پوشش گیاهی و آب‌وهوایی، زندگی جانوری متنوعی دارد و مجموعه‌ای از جانوران کوهستانی، جنگلی، جلگه‌ای و استری توأم با پرندگان بومی مهاجر و آبزیان، شرایط زیستی متنوعی به وجود آورده‌اند.

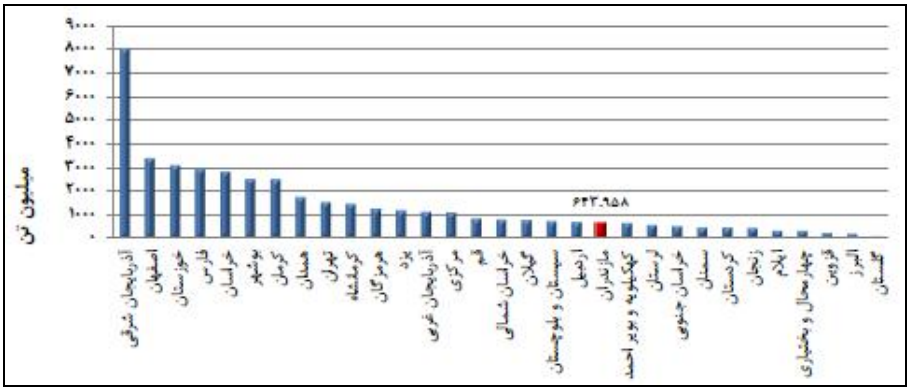
پستاندارانی از قبیل گراز، پلنگ، گربه وحشی، فوج، خرس، شغال، گرگ، گوزن، و پرندگانی از قبیل شاهین، قرقاول، عقاب، کیک، و خزندگانی از قبیل مار و لاک پشت در این استان وجود دارند دریای مازندران و دهانه رودهای آن انواع ماهیان استخوانی و غضروفی (ماهی سفید، دسوق، کپور، ماش، اورنج و ماهیان خاو باری) بافت می‌شود که زیر نظر شرکت شیلات اداره می‌شود.

جدول ۲۳- فهرست دوازده گونه پرجمعیت استان

نام گونه	جمعیت سرشماری سده در استان	نواحی سرشماری
چنگرمعمولی	۱۰۷۵۷۶۰	تالاب میانکاله
فلامینگو	۷۴۶۴۱	تالاب میانکاله
خوتکا	۶۶۴۵۳	دامگاه فریدونکنار
فیلوش	۶۳۸۳۳	دامگاه ازباران
سرحنایی	۵۶۱۰۶	تالاب میانکاله
سرسبز	۴۱۱۰۴	خلیج میانکاله
سیاه کاکل	۲۸۶۷۳	خلیج میانکاله
غاز خاکستری	۲۰۷۴۸	دامگاه فریدون‌کنار
کاکایی سرسیاه	۸۴۳۸	ساحل خزر تنکابن-رامسر
کشیم بزرگ	۷۴۰۰	خلیج میانکاله
گیلار	۶۸۸۲	شور
باکلان بزرگ	۱۴۵۵۳۵۸	چالا دشت
جمع		-

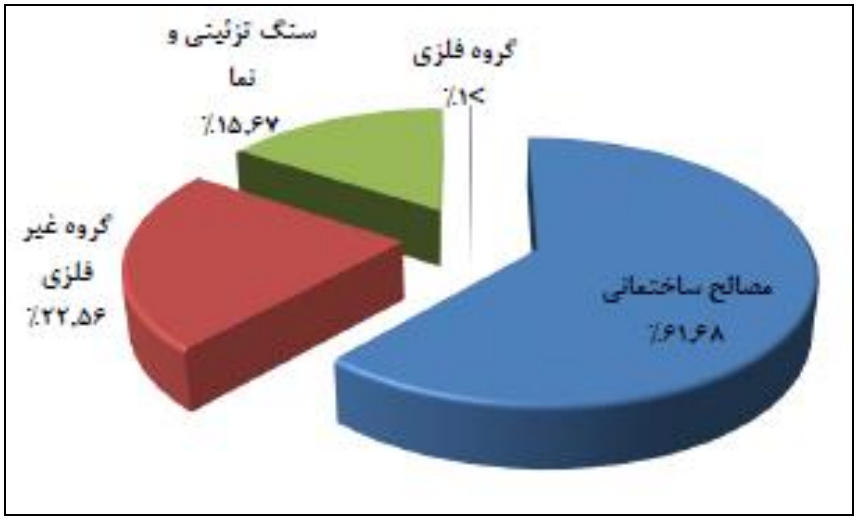
۳-۲-۷- وضعیت کانسارهای معدنی

بر اساس آمارهای وزارت صنعت، معدن، تجارت، استان مازندران با ذخیره ۶۴۴ میلیون تن از لحاظ میزان ذخایر معدنی رتبه بیستم کشور را به خود اختصاص داده است.

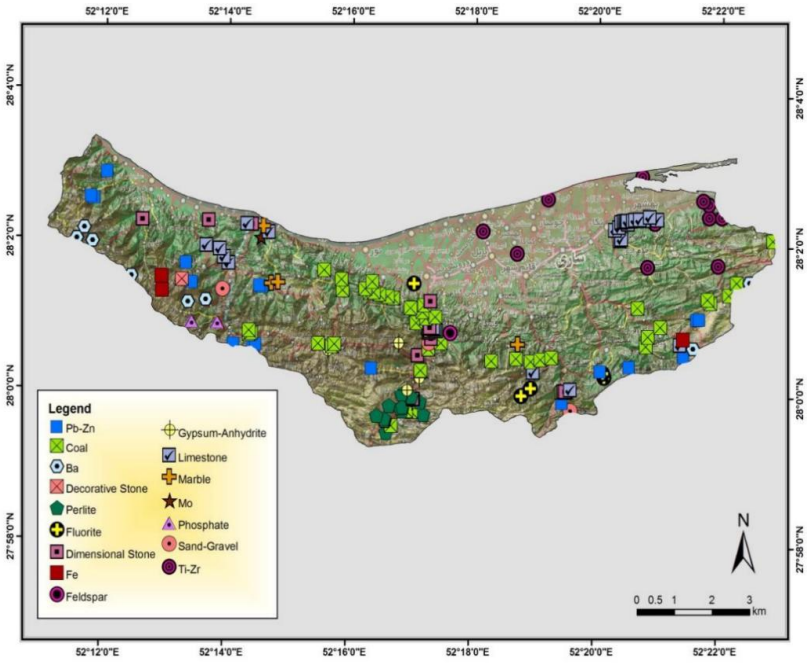

نقشه ۹- میزان ذخایر مواد معدنی استان‌های برتر کشور

گروه مصالح ساختمانی با ۶۲ درصد بیشترین و گروه فلزی با کمتر از ۱ درصد، کمترین میزان ذخیره استان را به خود اختصاص داده است.

نمودار ۵- درصد ذخایر انواع مواد معدنی در استان مازندران

نقشه ۱۰- پراکندگی معادن استان مازندران

بر اساس اطلاعات موجود از معادن فعال استان در سال ۱۳۹۷، تعداد ۱۱۳ معدن در حال بهره‌برداری وجود داشته که ۲۱ معدن آن شن و ماسه و ۹۲ معدن آن مربوط به استخراج مواد معدنی دیگر می‌باشد. این استان رتبه ۱۸ کشور در سهم استان از معادن در حال بهره‌برداری را در سال ۱۳۹۷ به خود اختصاص داده است.

نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد که در ۱۱۳ معدن فوق ۲۷۸۳ نفر، به کار اشتغال داشته‌اند (رتبه ۱۵ کشور) و تعداد شاغلان نسبت به سال ۱۳۹۶، حدود ۹/۷ درصد، افزایش یافته است.

در سال ۱۳۹۷، ارزش کل تولیدات ۱۱۳ معدن بالغ بر ۲۱۸۱ میلیارد ریال بوده که در بین فعالیت‌های مختلف معادن سنگ‌آهک، ذغال سنگ و شن و ماسه به ترتیب با ۱۱۷۹، ۶۷۹ و ۱۴۲ میلیارد ریال، بالاترین ارزش تولیدات سالانه را داشته‌اند. ارزش‌افزوده حاصل از فعالیت معادن در حال بهره‌برداری استان در سال ۱۳۹۷، بالغ بر ۱۶۵۲ میلیارد ریال بوده است که معادن سنگ‌آهک، ذغال سنگ و شن و ماسه به ترتیب با ۸۹۵، ۵۴۱ و ۸۰ میلیارد ریال دارای بالاترین میزان ارزش‌افزوده بوده‌اند. مجموع ارزش‌افزوده معادن فوق در حدود ۹۱/۸ درصد از کل ارزش‌افزوده معادن را به خود اختصاص داده است.

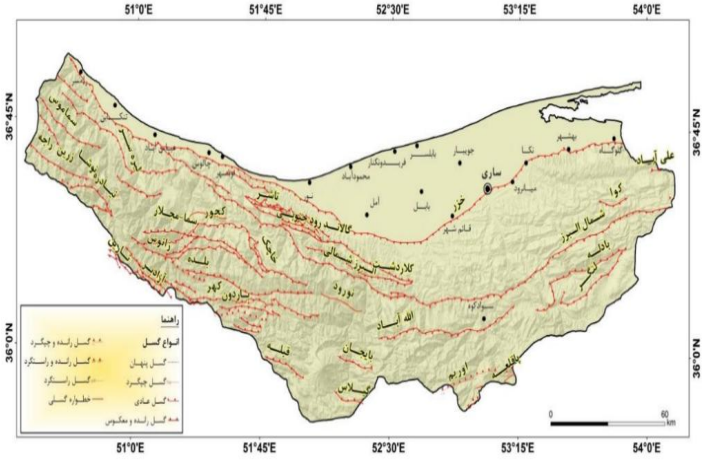
جدول ۲۴مشخصات عمومی معادن در حال بهره‌برداری بر حسب نوع استخراج در سال ۹۷

نوع استخراج	تعداد معادن			تعداد شاغلین	مقدار بهره‌برداری (هزارتن)	ارزش بهره‌برداری (میلیون ریال)
	جمع کل	نحوه مدیریت				
		خصوصی	عمومی			
استخراج زغال سنگ خشک	۱۹	۱۹	۰	۱۱۸۹	۲۲۵	۶۷۹۹۴۱
استخراج سنگ آهن	۱	۱	۰	۷	۲۰	۷۰۰۰
استخراج سنگ سرب و روی	۱	۰	۱	۱۲	۱۸	۷۱۹۲۲
استخراج شن و ماسه	۲۱	۲۰	۱	۱۶۱	۷۸۱	۱۴۲۹۸۵
استخراج سنگ‌های تزئینی	۱	۱	۰	۱۲	۱۳	۱۵۵۲۵
استخراج سنگ لاشه	۶	۶	۰	۵۲	۴۵۳	۴۴۸۷۴
استخراج سنگ آهک	۵۸	۵۳	۵	۱۲۷۳	۸۳۲۹	۱۱۷۹۳۵۲
استخراج فلورین	۵	۵	۰	۴۸	۳	۲۴۳۴۳
استخراج پوکه معدنی	۱	۰	۱	۱۳	۳۴	۱۵۷۰۴
کل	۱۱۳	۱۰۵	۸	۲۷۸۳	۹۸۷۶	۲۱۸۱۶۴۷

۳-۲-۸- مخاطرات محیطی

۳-۲-۸-۱- زلزله

در سطح استان مازندران دو گسل اصلی و بزرگ ۱- گسل مازندران - خزر ۲- گسل بزرگ شمال البرز در امتداد یکدیگر از شرق به غرب تا نزدیک چالوس کشیده شده‌اند. غیرازاین دو گسل در محدوده‌های مختلف استان گسل‌های مختلفی دیده می‌شوند. تقریبا تمام زمین‌ها در البرز از نوع کم عمق هستند (عمق بین ۱۰ تا ۷۰ کیلومتر). بخش شرقی البرز در طول قرن بیستم لرزه‌خیزتر از بخش غربی آن بوده است.

نقشه ۱۱- موقعیت گسل‌های اصلی استان مازندران

لازم به ذکر است فرکانس رخ داده زمین‌لرزه در شمال ایران خیلی کمتر از زاگرس است، همچنین دارای نظم قابل‌توجهی می‌باشد. درمجموع می‌توان کوه‌های البرز را به‌عنوان یکی از نواحی لرزه‌خیز ایران نام برد.

مطالعه لرزه‌خیزی تاریخی کوه‌های البرز قبل از ۱۹۰۰ میلادی نشان می‌دهد که بیشتر نواحی مانند رشت، لاهیجان، فشم، جاجرود، دماوند، آمل، بابل، بابلسر، ساری، بهشهر، گرگان و دیگر نواحی چندین بار در اثر زمین لرزه آسیب دیده‌اند. دوره فعالیت لرزه‌خیزی متمرکز در هر ناحیه از چهار سال (شمال‌غربی البرز) تا ۱۲ سال (شمال و شمال البرز) بوده است به‌طوری که این نواحی زمین لرزه‌های ویرانگر زیادی را در طول این دوره تجربه کرده‌اند. این نظم و به عبارت دیگر نوعی مهاجرت به وسیله فعالیت پی در پی هر ایالت (ناحیه) مشخص شده است. از این رو اهمیت محور شمال – جنوب که در محلی قرار گرفته که روند زمین ساختی البرز از شمال شرق به شمال غرب تغییر می‌کند نمایان می‌شود. زمانی که نواحی شرق این محور فعال هستند (البرزشرقی) نواحی متقابل آن در غرب ساکن می‌شوند (شمال‌غرب البرز) و بالعکس.

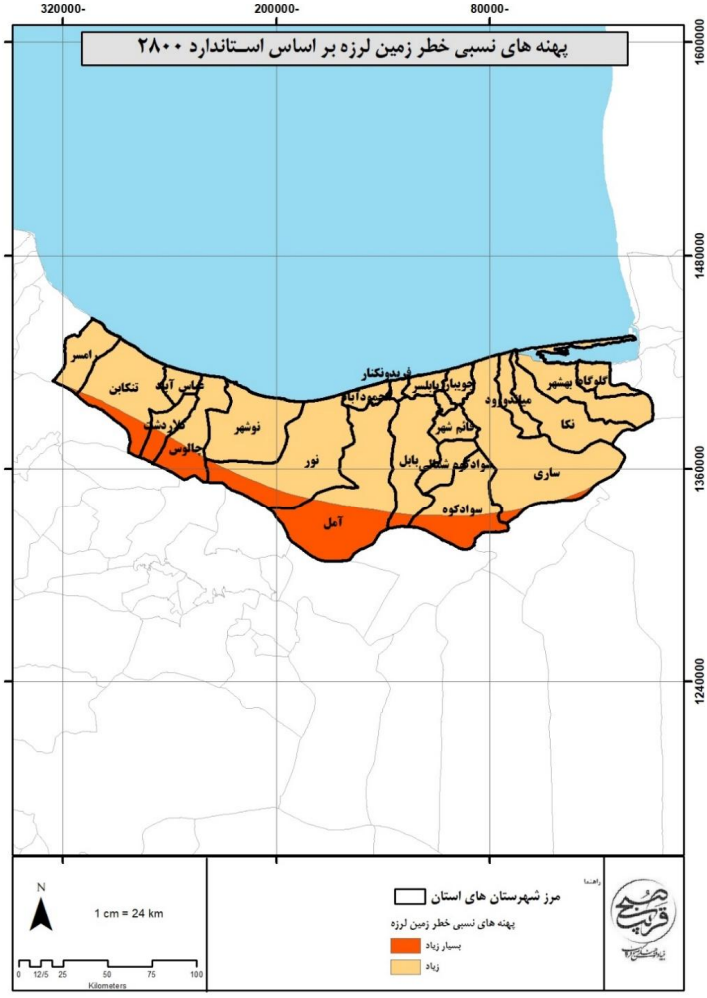
زمین‌لرزه‌های تاریخی در صده اخیر در گستره این استان بیشتر در بخش‌های مرکزی، شرقی و شمال‌شرقی آن و در اثر عملکرد پهنه‌های گسلی شمال البرز، مازندران، بهشهر و خطواره‌های آمل و بابل روی داده‌اند.

درمجموع نیمه شرقی استان از نکا تا آمل در خطر لرزه‌ای بالاتری نسبت به نیمه غربی آن می‌باشد. این ناحیه به عنوان پرخطرترین پهنه زمین لرزه‌ای استان است که احتمال بروز خسارت زیاد و ویرانی شدید را به همراه دارد. شهرهای نکا، قائمشهر، جویبار و ساری به ترتیب جزو مخاطره آمیزترین نقاط جمعیتی استان به شمار می‌آیند.

با توجه به مشخصات زمین‌لرزه‌هایی که قادر به ایجاد پارامترهای جنبش زمین می‌باشند، زمین‌لرزه‌های طراحی مطابق با آیین‌نامه طراحی ساختمان‌ها در برابر زلزله (استاندارد ۲۸۰۰) مناطق مختلف کشور را از دیدگاه خطر لرزه‌ای به چهار قسمت تقسیم می‌نماید. این چهار قسمت عبارتند از:

- مناطق با خطر نسبی خیلی زیاد (شتاب $\geq$0.35 g)
- مناطق با خطر نسبی زیاد (شتاب =0.30 g)
- مناطق با خطر نسبی متوسط(شتاب =0.25 g)
- مناطق با خطر نسبی کم (شتاب $\geq$0.20 g)

بر اساس نقشه پهنه‌بندی خطر نسبی، بیشترین وسعت گستره استان مازندران در محدوده با خطر نسبی زیاد قرار دارد. به سمت جنوبی استان از خطر زمین‌لرزه افزایش می‌شود به‌طوری که جنوبی‌ترین بخش استان، دارای خطر نسبی بسیار زیاد می‌باشد.

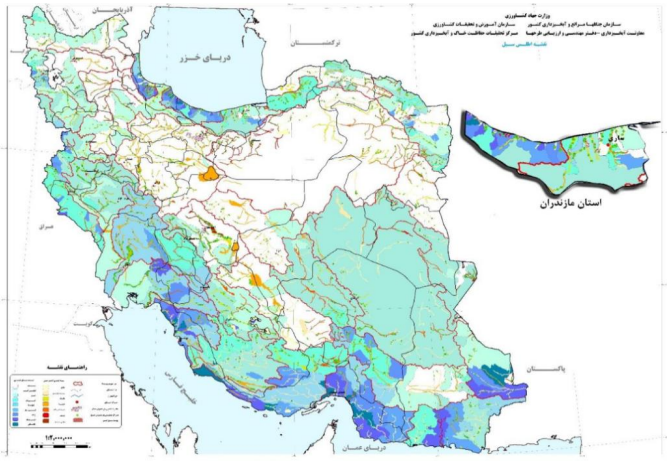

نقشه ۱۲- پهنه‌های نسبی خطر زمین لرزه بر اساس استاندارد ۲۸۰۰

۳-۲-۸-۲- سیل

بطور کلی سیلاب‌ها نقش اساسی در جریان رودخانه‌ها داشته و قسمت اعظم آبدهی آن‌ها ناشی از سیل می‌باشد بنابراین بررسی و تحلیل آن‌ها از اهمیت زیادی برخوردار است. سیلاب رودخانه‌های واقع در استان مازندران غالبا در اثر وقوع بارندگی و رگبار بوده‌است. به استثنای تعداد محدودی از رودخانه‌ها (چالوس، سرداب رود، چشمه کیله و هراز) که جریان سیلاب‌ها ناشی از بارندگی و ذوب برف است؛ سایر آن‌ها با رگبارهای شدید و طولانی یا کوتاه مدت باعث جریان‌های سیلابی می‌گردند. زمان وقوع سیل‌های حاصل از بارش همراه با ذوب

برف در فصول بهار و اوایل تابستان بوده و سیل‌های ناشی از بارندگی در فصل‌های تابستان و پاییز اتفاق می‌افتد. بر اساس گزارش مرکز مطالعات استان مازندران، در حدود ۱۰۱۳ کیلومترمربع از سطح استان که ۴/۲۵ درصد از کل مساحت آن را شامل می‌شود جزو حریم سیلاب‌های بزرگ که دوره برگشت‌های ۵۰ تا ۱۰۰ سال دارند منظور شده است. این پهنه‌ها در نواحی کوهستانی بصورت دره‌های پرشیب و پرتگاه‌ها و آبشارها مشخص می‌شوند که بجز فعالیت آبخیزداری مانند گابیون‌بندی و سه خشکه چین هیچ کاربری دیگری برای آن‌ها متصور نیست. در ناحیه کوهپایه‌ای نیز طغیان‌های دوره‌ای همواره با تخریب اراضی کشاورزی و یا باغات همراه بوده و در پایاب نیز بصورت جریان هرز آبی و رواناب گسترده پهنه‌های سیل‌گیر در پیرامون خود بوجود می‌آورند. بطور کلی حدود ۱۰۶۰ کیلومتر مربع از مساحت استان جزو اراضی پر خطر به لحاظ سیل شناخته می‌شود از این مقدار حدود ۸۸۷ کیلومترمربع جزو نواحی سیل‌گیر در سطح جلگه است که بطور عمده در پایاب رودخانه هراز و نیز حوضه‌های کوچک رودخانه‌ای واقع در شرق استان و حوضه خلیج گرگان و همچنین در منتهی‌الیه غربی استان در حوضه تیرم (شیرود) است. همچنین شهرستان‌های آمل و قائمشهر با بیشترین تعداد روستا و بیشترین حجم جمعیت در معرض خطر سیل هستند.

نقشه ۱۳- اطلس سیل ایران و استان مازندران

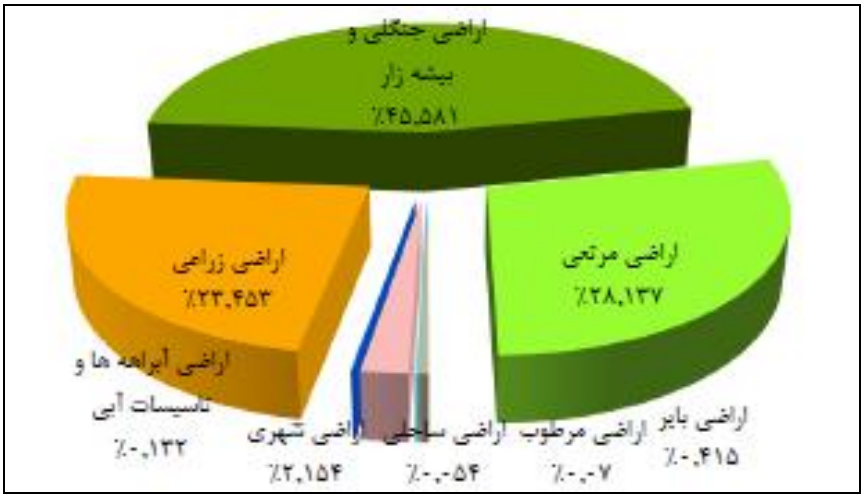
۳-۲-۸-۳- آلودگی محیط زیست خزر

دریای خزر (قسمت جنوبی منتهی به ایران) در محدوده سه استان گیلان، مازندران و گلستان قرار دارد. این سه استان با مساحتی حدود ۵۸ هزار کیلومترمربع، در منطقه آب و هوایی خزری واقع شده‌اند. بدلیل محصور در خشکی بودن دریاچه خزر، آلودگی‌های وارد شده به آن تاثیرات مخرب‌تری برجای می‌گذارد. عوامل انسانی و

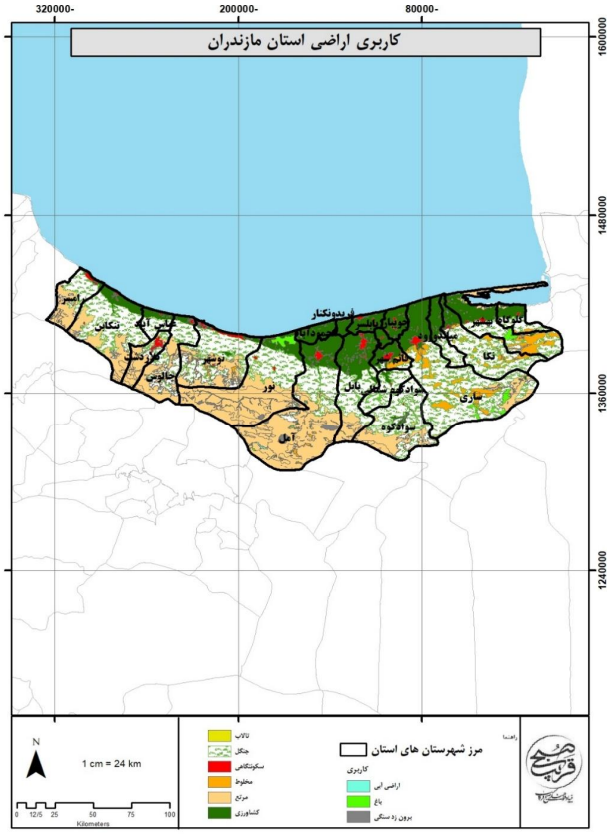
طبیعی بسیاری در آلودگی دریای خزر وجود دارد. فعالیت‌های نفتی، کشاورزی، پسماندها، صید بی‌رویه و... اثراتی منفی روی دریای خزر گذاشته و باعث تغییرات جدی در منابع زیستی این دریا شده است. جمعیت نامتوازن شهرهای ساحلی بر میزان و توزیع مکانی آلاینده‌ها نیز تاثیرگذار است و رشد جمعیت و افزایش پسماند شهری در منطقه، باعث افزایش فشار بر محیط ساحل این دریا شده است. گزارش اولیه و مقدماتی دفتر بررسی و مقابله با آلودگی‌های دریایی سازمان حفاظت محیط زیست نشان می‌دهد هشت عامل تنش‌زا در منطقه بر خزر تاثیرگذار هستند و بار آلودگی بسیاری را بر این پهنه آبی تحمیل کرده‌اند این عوامل شامل آلودگی هوا، صنایع نفت و گاز، شیلات و آبزی‌پروری، کشاورزی، رواناب و بارش، تغییرات آب‌وهوا، پسماند خشکی و دریایی، و گردشگری است که زیست‌بوم خزر را تهدید می‌کنند.

۳-۲-۹- کاربری اراضی

کاربری اراضی نتیجه روابط متقابل توان بالقوه سرزمین با پارامترهای اجتماعی- فرهنگی است. الگوهای موجود کاربری اراضی به دلیل تأثیر نوع استفاده از اراضی در آینده دارای اهمیت می‌باشد. پایداری منابع طبیعی مستقیم و یاغیرمستقیم با پوشش سطحی اراضی منطقه ارتباط دارند از این رو حفظ هماهنگی بین منابع پایدار و نیازهای اجتماعی اقتصادی نیازمند مطالعاتی در زمینه پوشش و کاربری اراضی می‌باشد. از مجموع مساحت استان ۲۸/۱۳ درصد مربوط به مراتع و ۲۳/۴۵ درصد مربوط به زمین‌های کشاورزی می‌باشد. جنگل‌ها ۴۵/۵۸ درصد و مناطق مسکونی ۲/۱۵ درصد از مساحت استان را شامل می‌گردد.

نمودار ۶- سهم اراضی استان مازندران

نقشه ۱۴- کاربری اراضی استان مازندران

۳-۲-۱۰- واحدهای اراضی

در استان مازندران تعداد ۸ تیپ اصلی و یک تیپ متفرقه اراضی به شرح زیر وجود دارد:

تیپ کوه‌ها: این تیپ اراضی شامل بیشترین عوارض و سطوح تخریبی استان می‌باشد که در اثر حرکات کوهزایی و چین خوردگی در دوران‌های مختلف زمین‌شناسی به وجود آمده است. اختلاف ارتفاع از پایین‌ترین نقطه کوه‌ها تا بالاترین آن بیش از ۱۵۰۰ متر و شیب آن معمولا ۱۰۰ تا ۲۵۰ درصد است که در بعضی نقاط آن به‌ندرت ممکن است شیب اراضی ۸ تا ۲۵ درصد باشد. ضخامت خاک در کوه‌ها متفاوت و از گونه‌های بدون خاک تا کوه‌های با خاک نسبتا عمیق می‌باشد. محدوده مطالعه تعداد ۶ واحد اراضی به شرح ۱-۱،۱-۲،۱-۳،۱-۴،۱-۵ و ۱-۸ مشخص شده است وسعت این قبیل اراضی ۱۸۰۹۳۰۸/۱۵۳ هکتار است که ۷۵/۹۸ درصد کل اراضی را شامل می‌شود.

تیپ تپه‌ها: این تیپ در اثر تغییرات شکل ظاهری زمین و وجودفرسایش و یا چین خوردگی‌های زمین‌شناسی به وجود آمده است. اختلاف ارتفاع پایین‌ترین نقطه تا بالاترین آن ۵۰ تا ۵۰۰ متر، شیب آن ۱۲ تا ۲۵ درصد و ندرتا ۸ تا ۱۲ درصد می‌باشد. شکل ظاهری تپه‌ها نیز مانند کوه‌ها با توجه به جنس سنگ‌های تشکیل‌دهنده، نحوه تأثیر عوامل، فردایش و شرایط آب و هوایی حاکم بر منطقه متفاوت و به صورت عمدتاً مدور و ندرتا با قلل تیز و یا سنگلاخی دیده می‌شود. در منطقه مورد مطالعه تپه‌ها نیز معمولا به موازات کوه‌ها گسترش داشته و جنس آن‌ها غالبا مشابه سنگ‌های تشکیل‌دهنده ارتفاعات و قسمتی از ساختار زمین‌شناسی منطقه می‌باشد.

در محدوده مورد مطالعه تعداد یک واحد اراضی به شرح ۲-۵ مشخص می‌باشد. همچنین وسعت کل تیب تپه‌ها ۳۸۴۱۸/۴۴ هکتار و ۱/۶۱ درصد کل اراضی استان می‌باشد.

تیپ فلات‌ها یا تراس‌های بالایی: اراضی نسبتا مرتفع با شیب ملایم و پستی و بلندی متغیر می‌باشد که از مواد رسوبی رودخانه‌های دائمی یا سیلابی که در زمان‌های خیلی قدیم حمل و رسوبگذاری شده تشکیل گردیده است، سپس در اثرفرسایش با شدت‌های متفاوت دارای پستی و بلند برپایی شده که به صورت فعلی در آمده است. در تیپ فلات‌ها اختلاف ارتفاع به ندرت تا ۵۰ متر و شیب عمومی کمتر از ۵ درصد می‌رسد. در منطقه مورد مطالعه بخشی از این اراضی تحت پوشش جنگل نیز قرار دارد. این تیپ با توجه به خصوصیات خاک، مواد تشکیل‌دهنده، درجه‌فرسایش، میزان پستی و بلندی و شیب آن به واحدهای مختلف تقسیم گردیده است.

در این منطقه تعداد یک واحد اراضی به شرح ۲-۲ مشخص گردیده که در مبحث تشریح واحدهای اراضی خصوصیات آن تشریح خواهد شد. وسعت تیب اراضی فلات‌ها یا تراس‌های بالایی حدود ۴۸۹۶/۲۰ هکتار و ۰/۲۱ درصد کل اراضی استان می‌باشد.

تیپ دشت‌های آبرفتی دامنه‌ای: تیپ اراضی دشت‌های آبرفتی دامنه‌ای شامل اراضی نسبتا مسطح دامنه ارتفاعات که منتهی به آبرفت‌ها ووواریزه‌های بادبزنی شکل سنگریزه دار می‌باشد که با شیب ملایم به طرف مرکز دشت کشیده می‌شود.

این تیپ اراضی متشکل از مواد آبرفتی قدیمی است که به وسیله سیلاب‌ها حمل شده و به موازات کوه‌ها و در جهت عمود به آن‌ها رسوبگذاری شده است. شیب اراضی در این تیپ نیز ملایم (کمتر از ۵ درصد) وفرسایش آن نسبتا کم است.

دشت‌های دامنه‌ای بر حسب نوع خاک، پستی و بلندی، شوری و قلیائیت، شیب و مواد تشکیل‌دهنده و قدمت مواد رسوبگذاری شده به واحدهای مختلف تقسیم می‌شود. این تیپ اراضی شامل ۳ واحد اراضی به شرح ۴-۴،۱-۲ و ۴-۳ با وسعت حدود۱۲۲۳۶۶/۶۴ هکتار و ۵/۱۴ درصد کل اراضی استان است.

تیپ دشت‌های آبرفتی رودخانه‌ای: شامل آن قسمت از اراضی است که از ته نشست رسوبات رودخانه‌های دائم تشکیل شده است. با توجه به منشاء تشکیل و تحول و تکامل خاک‌ها و عواملی مانند پستی و بلندی و مسائل ماندابی و زهکشی به واحدهای مختلف تقسیم می‌گردد که در محدوده مورد مطالعه تعداد یک واحد اراضی به شرح ۵-۱ مشخص شده است وسعت این تیپ اراضی حدود ۶۸۸۱۰/۷ هکتار است و ۲/۸۹ درصد کل اراضی استان می‌باشد.

تیپ اراضی پست و گود: این تیپ اراضی شامل آن قسمت از اراضی مسطح و با کمی تقعر یا با شیب خیلی ملایم می‌باشد. این تیپ، از رسوبات دانه ریز تشکیل یافته و معمولا آب زیرزمینی نزدیک سطح زمین و یا در عمق کمی از سطح خاک قرار دارد و اغلب مقداری نمک یا سایر املاح به صورت قشر نازک یا ضخیمی سطح خاک را می‌پوشاند. این اراضی به واحدهای مختلف تقسیم می‌گردد که در محدوده مطالعه شده تعداد دو واحد اراضی به شرح ۶-۲ و ۶-۳ مشخص شده است که در مبحث تشریح واحدهای اراضی ذکر می‌شود. وسعت این تیپ اراضی۱۲۶۹۵۹/۱۲ هکتار و ۵/۳۳ درصد کل اراضی استان می‌باشد.

تیپ دشت‌های سیلابی: این تیپ اراضی شامل آن قسمت از اراضی و دشت‌های بافت ریز و مسطحی است که در آن آبراهه‌های سیلابی بزرگ و کوچک به تعداد زیاد دیده می‌شود و در مواقع بارندگی آب‌های سطحی منطقه را از خود عبور می‌دهد. شیب این اراضی ملایم و بر حسب نوع و تکامل خاک و پستی و بلندی و کمی و زیادی آبراهه‌های‌فرسایشی به واحدهای مختلف تقسیم می‌گردد. محدوده مورد مطالعه تعداد ۲ واحد اراضی به شرح ۷-۱و ۷-۲ مشخص شده است. وسعت اراضی حدود ۱۴۹۸۴۶/۰۸ هکتار و ۶/۲۹ درصد کل اراضی استان می‌باشد.

تیپ‌واریزه‌های بادبزنی شکل سنگریزه‌دار: این تیپ اراضی شامل اراضی شیب دار و سنگریزه‌ای پای کوه‌ها است که از مواد ریز و درشت و سنگریزه‌ای تشکیل یافته است. این مواد به وسیله آبراهه‌های فصلی از دامنه کوه‌ها حمل شده و به دست اثر قوه ثقل در سطوح مختلف شیب دار پای کوه‌ها و به موازات آن رسوب نموده است. سنگریزه‌های موجود درواریزهای بادبزنی شکل سنگریزه دار به دلیل آنکه مسافت زیادی را طی نکرده‌اند عموما زاویه دار بوده و شیب اراضی معمولا ۲ تا ۵ درصد و گاهی بیشتر می‌باشد، شکل ظاهری این

تیپ اراضی محدب و گرده ماهی به نظر می‌رسد. این واحد اراضی به یک واحد اراضی به شرح ۸-۱مشخص شده است. این تیپ اراضی حدود ۶۱۹۴/۲ هکتار و ۰/۲۶ درصد کل اراضی استان می‌باشد.

تیپ اراضی متفرقه: تیپ اراضی متفرقه با حرف (X) در نقشه مشخص می‌شود. این تیپ با هیچ یک از تیپ‌های اصلی منطبق نمی‌باشد. در محدوده مورد مطالعه تعداد یک واحد اراضی به شرح X1 مشخص گردیده و اغلب شامل شن‌های ساحلی می‌باشد. وسعت این تیپ اراضی حدود ۵۴۵۵۳/۷۶ هکتار و ۲/۲۹ درصد کل اراضی استان می‌باشد.

۳-۲-۱۱- مناطق حفاظت شده

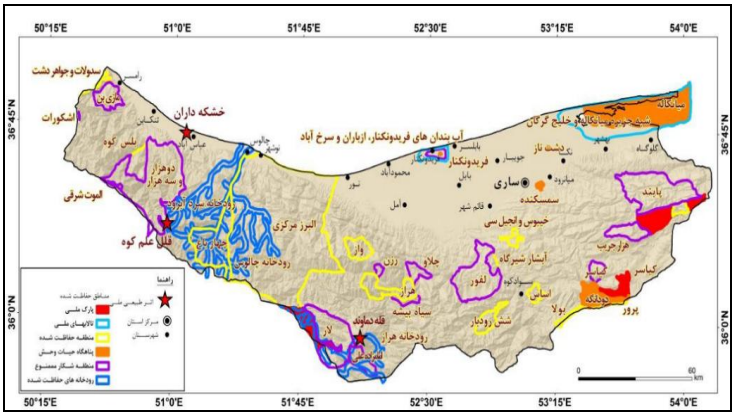
بر اساس گزارش اداره کل حفاظت محیط زیست استان مازندران مناطق تحت مدیریت استان(بیش از ۸۰۹۰۵۵ هکتار) شامل ۱۱ منطقه حفاظت شده، (۵۰۴۰۳۵ هکتار)، ۵ پارک ملی و اثر طبیعی-ملی (۴۱۴۸۷ هکتار) و ۹ منطقه شکارممنوع(۱۷۸۵۴۵ هکتار) و همچنین ۴ پناهگاه حیات وحش(۸۴۹۹۷ هکتار) می‌باشد.

جدول ۲۵- موقعیت و مساحت مناطق حفاظت شده استان

منطقه حفاظت‌شده	مساحت(هکتار)	موقعیت
منطقه حفاظت‌شده البرز مرکزی-شمالی	۴۲۰۰۰۰	از یک سو به دریای خزر و از طرف دیگر با قلل مرتفع البرز محدود می‌شود
منطقه حفاظت‌شده واز و لاویج	۹۶۴۷	دامنه‌های شیب شمالی البرز در حوزه شهرستان نور
منطقه حفاظت شده شش رودبار	۷۹۲۲	در مسیر جاده قائم شهر- آلاشت
منطقه حفاظت‌شده خیبوس و انجیل سی	۳۴۷۱	در مسیر جاده قائم شهر – تهران
منطقه حفاظت شده هزارجریب	۶۱۹۵	در جنوب گلوگاه و جنوبِ شرقی بهشهر
منطقه حفاظت شده هراز	۱۵۴۸۱	در مسیر جاده ارتباطی آمل – تهران (جاده هراز)
منطقه حفاظت شده چهارباغ	۱۹۴۸۳	در بخش غربی جاده چالوس – تهران
منطقه حفاظت شده بولا	۳۹۰۷	هم مرز با استان سمنان
منطقه حفاظت شده بلس کوه	۱۱۲۹۲	غرب مازندران
منطقه حفاظت شده اساس	۲۹۹۷	در شرق جاده ارتباطی قائم شهر به تهران و در محدوده پل سفید درحوزه شهرستان سوادکوه
منطقه حفاظت شده آبشار	۳۶۴۰	مسیر جاده اصلی قائمشهر- تهران ر حوزه شهرستان سوادکوه
پارک ملی شاهدژ	۹۵۲۸	
پارک ملی پابند	۲۴۶۶۸	واقع در جنوب شهرستان‌های نکا و بهشهر
اثر طبیعی ملی خشکه داران	۲۶۴	در شرق تنکابن
اثر طبیعی ملی قلل سه‌گانه علم کوه، تخت سلیمان، سیاه کوه	۴۰۷۷	در شهرستان چالوس، مازندران
اثر طبیعی ملی دماوند	۲۹۵۰	در بخش مرکزی استان مازندران و جنوب شهرستان آمل

جدول ۲۶- موقعیت و مساحت مناطق شکارممنوع استان

منطقه شکارممنوع	مساحت(هکتار)	موقعیت
شکارممنوع هزارجریب	۴۹۰۰۰	در جنوب گلوگاه و جنوبِ شرقی بهشهر
شکارممنوع لفور	۱۰۰۰۰	شهرستان سواد کوه
شکارممنوع سیاه بیشه	۹۰۰۰	در شهرستان چالوس، مازندران
شکارممنوع رزن	۴۰۰	شهرستان نور
شکارممنوع دوهزار و سه هزار	۸۰۴۵۳	در شمال کوه‌های تخت سلیمان
شکارممنوع کیاسر	۹۲۶۵	در جنوب شهر کیاسر
شکارممنوع مازی بن و سی بن	۱۵۰۰۰	در فاصله حدود ۶۰ کیلومتری جنوب رامسر
منطقه تیراندازی ممنوع فریدون‌کنار	۵۴۲۷	در نزدیکی شهر فریدونکنار
شکارممنوع آریم	-	سواد کوه
پناهگاه حیات‌وحش میانکاله	۶۸۰۰۰	در ۱۲ کیلومتری شمال شهرستان بهشهر
پناهگاه حیات‌وحش سمسکنده و دشت ناز	۱۰۰۰	در فاصله ۵ کیلومتری جنوب شرقی شهرستان ساری
پناهگاه حیات‌وحش دودانگه و چهاردانگه	۱۵۵۳۱	در جنوب شهرستان ساری
پناهگاه حیات‌وحش فریدون‌کنار	۴۶۶	فریدون‌کنار

نقشه ۱۵- مناطق حفاظت شده استان مازندران

۳-۳- بررسی نظام اجتماعی-جمعیتی

۳-۳-۱- بررسی و تحلیل اجتماعی و فرهنگی استان مازندران

۳-۳-۱-۱- تعیین عوامل و فرایندهای فرهنگی مانع و پیشبرنده توسعه استان مازندران

توسعه اجتماعی با چگونگی و شیوه زندگی افراد یک جامعه پیوند تنگاتنگی دارد و ناظر بر بالا بردن سطح زندگی عمومی از طریق ایجاد شرایط مطلوب و بهینه در زمینه‌های فقرزدایی، تغذیه، بهداشت، مسکن، اشتغال،

آموزش و چگونگی گذران اوقات فراغت می‌باشد. توسعه اجتماعی باید به رفاه وآسایش بیشتر افراد جامعه منجر شود تا افراد رضایت بیشتری از زندگی داشته باشند. توسعه اجتماعی، یک حوزه میان رشته‌ای و میان بخشی در جست و جوی بهزیستی مادی و اجتماعی مردم در همه سطوح جامعه تعریف می‌شود. از طرفی دیگر توسعه اجتماعی در برگیرنده بعدی از توسعه است که بر کنش و واکنش‌های انسانی، نهادها و روابط اجتماعی با یکدیگر تاکید می ورزد و بر آن‌ها تمرکز می‌نماید. امروز طرح رویکرد اجتماع محوردر فرایند مدیریت و برنامه‌ریزی سبب شده که سنجش میزان توسعه یافتگی بر مبنای شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی بخش مهمی از جریان تحقیق در راستای رفع نابرابری‌های منطقه‌ای به حساب آید(سرور و خلیجی، ۱۳۹۴). به‌طور کلی در مسیر رسیدن به توسعه عواملی وجود دارد که مانع و عواملی نیز پیشبرنده توسعه است که پژوهشگران نیز در پی شناخت این عوامل هستند؛ شناسایی عوامل مانع و یا پیشبرنده توسعه این امکان را فراهم می‌نماید که در شناخت و تحلیل روند تغییرات نیروهای پیشران توسعه در استان به یک چارچوب مشخص دست یافت. در واقع هدف از شناخت عوامل و فرایندهای فرهنگی و اجتماعی در نهایت دستیابی به چارچوبی جامع از این عوامل در ارتباط با توسعه استان است؛ اینکه روند تغییرات شاخص‌ها و مؤلفه‌های فرهنگی و اجتماعی استانی به‌طور کلی در راستای توسعه و به عنوان بسترساز و محرک توسعه عمل می‌کنند یا اینکه در فرایند توسعه به عنوان اختلال ایجاد می‌کنند (گزارش آمایش استان مازندران، ۱۳۹۷).

۳-۳-۱-۲- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی پیشبرنده توسعه

در بخش فرهنگی، مهمترین ویژگی استان مازندران را می‌توان تنوع فرهنگی، قومی و همچنین وجود زیاد خرده فرهنگ‌ها عنوان کرد. بعضی از مهمترین متغیرهای فرهنگی- اجتماعی در استان مانند هویت قومی، دگرخواهی، عام گرایی و موارد دیگر را در راستای غنای فرهنگی استان مازندران مورد بررسی قرار داد؛ که به راحتی می‌توان تأثیرات بخش فرهنگی را بر به وجود آمدن چنین متغیرهایی یافت. به‌طور کلی وجود برخی از مؤلفه‌های فرهنگی مانند پیشینه قوی در همیاری و همکاری فرهنگی و اجتماعی و برخورداری از مهارت‌های بومی و سنتی و صنایع دستی را می‌توان در قالب شاخص‌های ایجابی سرمایه اجتماعی پیدا کرد. به هرصورت، پیشینه، غنا و تنوع فرهنگی استان مازندران را می‌توان به عنوان مهمترین عامل فرهنگی محرک توسعه استان معرفی کرد. در حوزه اجتماعی نیز از مهم‌ترین عوامل محرک توسعه می‌توان به ارزیابی مثبت نسبت به مطلوب بودن جامعه از نظر پاسخگویان و میزان بالای رضایت از زندگی در استان اشاره کرد زیرا که این پنداشت مثبت نسبت به مطلوب بودن جامعه به همراه میزان بالای رضایت از زندگی تا حدودی تسهیل‌کننده مسیر توسعه در جامعه خواهد بود. از دیگر عوامل پیشبرنده در توسعه استان نیز باید به عواملی چون بالا بودن میزان رضایت از

عملکرد و پاسخگویی سازمان‌ها به نیازها، دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه‌شناسی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای و عام گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با غریبه‌ها اشاره کرد که بالا بودن میزان این عوامل می‌تواند پذیرش مردم استان را نسبت به برنامه‌های توسعه‌ای بیشتر کند.

۳-۳-۱-۳- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی مانع توسعه

از موانع اصلی توسعه در استان می‌توان به سطح پایین پنداشت نسبت به موفقیت نظام در رفع و حل مشکلات، پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف، وجود عدالت و برابری، ارزیابی نسبت به آینده، اعتماد سازمانی، کیفیت پایین خدمات‌رسانی، آمادگی مشارکت و کمک به سازمان‌ها در صورت نیاز، پایین بودن سطح احساس امنیت، پایین بودن سطح مشارکت و یا به‌طور کلی پایین بودن سطح سرمایه اجتماعی در هر سه سطح و شاخص کلی آن در استان اشاره کرد، در رابطه با میانگین متغیرها و سرمایه اجتماعی در هر سه سطح در استان مازندران فقط در سه یا چهار متغیر بالاتر از سطح کشور بوده و وضعیت مطلوبی نداشته است که این موضوع از موانع در مسیر توسعه استان به حساب می‌آید زیرا که اعتماد لازم از سوی مردم به سازمان وجود نداشته و مردم بر این اعتقاد هستند که نظام در رفع مشکلات موجود ضعیف عمل کرده و نتوانسته در رفع مشکلات و مسائل موفق باشد. از دیگر موانع مهم در مسیر توسعه استان می‌توان به روند افزایشی برخی از آسیب‌ها و مسائل اجتماعی مهم همچون انواع شرارت‌ها(زورگیری، چاقوکشی و قمه‌کشی، سایر شرارت‌ها)، قاچاق مواد مخدر، اعتیاد، سرقت، طلاق و بیکاری اشاره کرد که هر کدام از این عوامل در مسیر توسعه به عنوان مانعی بزرگ عمل کرده و توسعه استان را با مشکل مواجه می‌سازد.

۳-۳-۱-۴- وضعیت شاخص‌های توسعه انسانی در استان مازندران

مسائل و مشکلات اجتماعی

بیکاری

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر تا سال ۱۳۹۷ استان مازندران را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول زیر مشاهده می‌شود نرخ بیکاری در استان یک روند سینوسی داشته است. همچنین در سال ۱۳۹۷ نرخ بیکاری در استان برابر ۸/۵ درصد بوده است که از میزان آن در کل کشور کمتر بوده است. باتوجه به اطلاعات جدول در همه سال‌های بررسی شده میزان بیکاری نسبت به کل کشور کمتر بوده است.

جدول ۲۷- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر

استان	۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷
مازندران	۱۰	۸	۱۰/۲	۱۱/۶	۸/۵
کل کشور	۱۴/۲	۱۱/۳	۱۲/۳	۱۲/۴	۱۲

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی در استان مازندران و کل کشور را نشان می‌دهد. باتوجه به اطلاعات جدول نرخ بیکاری در استان مازندران در مناطق شهری نسبت به مناطق روستایی بالاتر بوده است؛ همچنین همانطور که در جدول مشاهده می‌شود نرخ بیکاری در مناطق شهری استان مازندران در سال ۱۳۹۸ برابر ۱۱/۵ درصد و در مناطق روستایی ۶/۵ درصد بوده است که در مقایسه با نرخ بیکاری کل کشور در مناطق روستایی و شهری وضعیت بهتری داشته است؛ همچنین باید اشاره کرد که روند نرخ بیکاری در استان مازندران روند خوبی را دنبال کرده و میزان آن در استان در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۴ کمتر شده است.

جدول ۲۸- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی

سال		جمع		نقاط شهری		نقاط روستایی	
		نرخ	رتبه	نرخ	رتبه	نرخ	رتبه
۱۳۹۴	مازندران	۱۲/۱	۱۰	۱۴/۱	۱۰	۹/۷	۹
	کل کشور	۱۱	–	۱۲/۲	–	۸/۱	–
۱۳۹۵	مازندران	۱۱/۶	۱۴	۱۴/۱	۱۲	۸/۶	۱۶
	کل کشور	۱۲/۴	–	۱۳/۷	–	۸/۹	–
۱۳۹۶	مازندران	۱۰	۲۷	۱۲/۳	۲۲	۶/۷	۲۱
	کل کشور	۱۲/۱	–	۱۳/۴	–	۸/۲	–
۱۳۹۷	مازندران	۸/۵	۲۶	۱۰/۴	۲۵	۶	۲۳
	کل کشور	۱۲	–	۱۳/۵	–	۷/۹	–
۱۳۹۸	مازندران	۹/۴	۲۲	۱۱/۵	۱۷	۶/۵	۱۹
	کل کشور	۱۰/۶	–	۱۱/۸	–	۷/۳	–

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک جنسیت در استان مازندران و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشاهده می‌شود نرخ بیکاری زنان در همه سال‌های مورد بررسی نسبت به بیکاری مردان، در استان مازندران بیشتر بوده و نسبت به کل کشور نیز در همه سال‌های بررسی شده به جز سال ۱۳۹۷ کمتر بوده است. استان مازندران در ارتباط با بیکاری زنان وضعیت مناسبی نداشت و در همه سال‌های بررسی به جز ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ جزو ۵ استانی بوده که بالاترین نرخ بیکاری در رابطه با زنان را داشته است.

جدول ۲۹- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک جنسیت

سال		نرخ بیکاری مردان		نرخ بیکاری زنان	
		نرخ	رتبه	نرخ	رتبه
۱۳۹۴	مازندران	۸/۳	۲۳	۲۷/۶	۳
	کل کشور	۹/۳	–	۱۹/۴	–
۱۳۹۵	مازندران	۸/۱	۲۷	۲۶/۴	۴
	کل کشور	۱۰/۵	–	۲۰/۷	–
۱۳۹۶	مازندران	۷/۲	۲۸	۲۱/۸	۱۲
	کل کشور	۱۰/۲	–	۱۹/۸	–
۱۳۹۷	مازندران	۶/۲	۳۱	۱۸/۶	۱۴
	کل کشور	۱۰/۴	–	۱۸/۹	–
۱۳۹۸	مازندران	۶/۵	۲۸	۲۰/۳	۵
	کل کشور	۹	–	۱۷/۵	–

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

طلاق

جدول زیر تعداد طلاق و ازدواج را به تفکیک مناطق شهری و روستایی استان مازندران را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر میزان طلاق در تمام سال‌های مورد بررسی به جز سال ۱۳۹۷ افزایش داشته است و میزان ازدواج نیز از سال ۱۳۸۵ به بعد یک روند کاهشی را دنبال کرده است.

جدول ۳۰- تعداد ازدواج و طلاق واقع شده در استان مازندران

سال	جمع		نقاط شهری		نقاط روستایی	
	ازدواج	طلاق	ازدواج	طلاق	ازدواج	طلاق
۱۳۸۰	۳۰۴۱۱	۲۴۳۰	۱۸۷۱۵	۲۰۷۲	۱۱۶۹۶	۳۵۸
۱۳۸۵	۳۴۴۴۰	۴۱۲۳	۲۵۵۲۳	۳۶۳۲	۸۹۱۷	۴۹۱
۱۳۹۰	۳۴۱۸۷	۶۳۲۶	۲۶۷۵۳	۶۱۰۸	۷۴۳۴	۲۱۸
۱۳۹۵	۲۵۶۲۳	۸۱۸۲	۲۱۱۸۳	۷۰۵۱	۴۴۴۰	۱۱۳۱
۱۳۹۷	**۲۱۵۷۱**	**۸۰۱۸**	**۱۸۷۵۰**	**۷۲۶۹**	**۲۸۲۱**	**۷۴۹**
۱۳۹۷ کل کشور	**۵۵۰۵۶۵**	**۱۷۵۶۱۴**	**۴۸۶۶۶۱**	**۱۶۴۱۲۴**	**۶۳۹۰۴**	**۱۱۴۹۰**

منبع: سالنامه آماری استان مازندران، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر نسبت طلاق به ازدواج در استان مازندران را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول قابل مشاهده است؛ نسبت طلاق به ازدواج طی سال‌های مورد بررسی افزایش یافته است به گونه‌ای که از ۷/۹۹ در سال ۱۳۸۰ به ۳۷/۱۷ در سال ۱۳۹۷ رسیده است، و نسبت طلاق آن از میزان کل کشور بیشتر بوده است و استان مازندران از جمله استان‌هایی بوده است که بالاترین نسبت طلاق به ازدواج را داشته است.

جدول ۳۱-نسبت طلاق به ازدواج در استان مازندران

سال	۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷	۱۳۹۷ کل کشور
تعداد طلاق به ازای هر ۱۰۰ ازدواج	۷/۹۹	۱۱/۹۷	۱۸/۵۰	۳۱/۹۳	۳۷/۱۷	۳۱/۹۰

منبع: سالنامه آماری استان مازندران، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

بهزیستی و تأمین اجتماعی

جدول زیر تعداد مراکز(دولتی و غیردولتی) تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت‌گیرنده را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر در سال ۱۹۶۶۷۴،۱۳۹۷ نفر در ۱۱۶ مراکز نگهداری افراد دچار آسیب اجتماعی هستند که این تعداد نسبت به سال ۱۳۹۵ هم در تعداد افراد تحت پوشش و هم در تعداد مراکز بیشتر شده است؛ همچنین در سال ۱۹۲،۱۳۹۷ نفر در ۱۹ مرکز نگهداری کودکان تحت پوشش هستند که نسبت به سال ۱۳۹۵ در تعداد مراکز افزایش و در تعداد افراد کاهش پیدا کرده است.

جدول ۳۲-تعداد مراکز (دولتی و غیردولتی) تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت‌گیرنده

سال	نگهداری کودکان بی‌سرپرست		آسیب‌های اجتماعی [۶]	
	تعداد مراکز	تعداد افراد	تعداد مراکز	تعداد افراد
۱۳۸۰	۴	۵۹۸	۱۰	۱۰۰۶
۱۳۸۵	۹	۱۵۲۱	۷	۱۰۵۲
۱۳۹۰	۱۶	۲۰۰	۱۷	۲۲۳۱
۱۳۹۵	۱۸	۲۱۱	۸۹	۹۹۱۳۰
۱۳۹۷	**۱۹**	**۱۹۲**	**۱۱۶**	**۱۹۶۶۷۴**

منبع: سالنامه آماری استان مازندران، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

۶. شامل فعالیت واحدهای بازپروری زنان و دختران آسیب دیده اجتماعی، خانه سلامت، ساماندهی کودکان خیابانی، مداخله در بحران های فردی، خانوادگی و اجتماعی، مداخله به منظور کاهش طلاق، مهمانسرای سلامت کودک و طرح تلفن کودک است که در سال ۱۳۹۰ اطلاعات پایگاه خدمات اجتماعی، اسکان موقت، خدمات سیار اورژانس اجتماعی و حمایت از مبتلایان به اختلال هویت جنسی را نیز شامل می‌شود.

جدول زیر میزان شاخص‌های مرتبط با سازمان بهزیستی را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول زیر مشخص است استان مازندران در نسبت تعداد مراکز ارائه‌دهنده خدمات اجتماعی شهری در بخش آسیب‌های اجتماعی رتبه ۳۱، نسبت تعداد مراکز نگهداری از کودکان بی‌سرپرست رتبه ۳، تعداد معلولان تحت نظارت سازمان بهزیستی کشور رتبه ۹ و تعداد افراد پذیرفته‌شده در مراکز آسیب‌های اجتماعی تحت پوشش سازمان بهزیستی رتبه ۱ را داشته است. باید توجه داشت که استان مازندران در نسبت تعداد مراکز ارائه‌دهنده خدمات اجتماعی شهری در بخش آسیب‌های اجتماعی کمترین میزان به نسبت کل کشور و در تعداد افراد پذیرفته‌شده در مراکز آسیب‌های اجتماعی تحت پوشش سازمان بهزیستی بیشترین تعداد را داشته است.

جدول ۳۳-میزان شاخص‌های مرتبط با سازمان بهزیستی

موارد	استان	۱۳۹۸	
		شاخص	رتبه
نسبت تعداد مراکز ارائه‌دهنده خدمات اجتماعی شهری در بخش آسیب‌های اجتماعی به تعداد افراد دارای آسیب اجتماعی	مازندران	۰/۰۵	۳۱
	کل کشور	۰/۱۸	-
نسبت تعداد مراکز نگهداری از کودکان بی‌سرپرست به تعداد کودکان بی‌سرپرست	مازندران	۳/۸۸	۳
	کل کشور	۲/۶۰	-
تعداد معلولان تحت نظارت سازمان بهزستی کشور	مازندران	۶۲۶۸۵	۹
	کل کشور	۱۷۱۰۴۷۵	-
تعداد افراد پذیرفته‌شده در مراکز آسیب‌های اجتماعی تحت پوشش سازمان بهزیستی	مازندران	۱۳۴۲۱۷	۱
	کل کشور	۹۴۵۳۹۴	-

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول ذیل موارد مرتبط در خصوص کمیته امداد امام خمینی استان مازندران را در مقایسه با کل کشور نشان می‌دهد؛ همانطور که مشاهده می‌شود استان مازندران در تعداد واحدهای کمیته امداد امام خمینی رتبه ۱۱، تعداد مددجویان مورد حمایت کمیته امداد خمینی رتبه ۱۶ و در سهم زنان سرپرست خانوار از کل افراد تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی رتبه ۴ را دارد که در این خصوص از نسبت کل کشور بالاتر بوده و جزو ۵ استانی است که بیشترین سهم زنان سرپرست خانوار از کل افراد تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی را داشته است.

جدول ۳۴-میزان شاخص‌های مرتبط با کمیته امداد امام خمینی

موارد	استان	۱۳۹۸	
		شاخص	رتبه
تعداد واحدهای کمیته امداد امام خمینی	مازندران	۲۹	۱۱
	کل کشور	۸۳۲	-
تعداد مددجویان مورد حمایت کمیته امداد خمینی	مازندران	۱۲۱۳۲۵	۱۶
	کل کشور	۴۷۸۳۶۸۱	-
سهم زنان سرپرست خانوار از کل افراد تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی	مازندران	۳۶/۴	۴
	کل کشور	۲۵/۱	-

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی در استان مازندران و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است در مجموع ۵۸/۵ درصد مردم در استان بیمه شده و مستمری بگیر هستند که این درصد از درصد کل کشور بالاتر است.

در استان مازندران ۴۹/۴۸ درصد بیمه شده و ۱۹/۶۸ درصد مستمری بگیر هستند. که این درصد در کل کشور برابر با ۴۵/۶۱ درصد بیمه شده و ۸/۱۵ درصد مستمری بگیر می‌باشد.

جدول ۳۵-درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی

استان	سال ۱۳۹۷		
	مجموع	بیمه‌شدگان	مستمری‌بگیران
مازندران	۵۸/۵۰	۴۹/۴۸	۱۹/۶۸
کل کشور	۵۳/۷۶	۴۵/۶۱	۸/۱۵

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر درصد بیمه شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت در سال ۱۳۹۷ در استان مازندران و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است در استان مازندران درصد افرادی که تحت پوشش بیمه سلامت ایران شده‌اند برابر با ۴۳/۸۱ درصد بوده است که از درصد بیمه شدگان پوشش سازمان بیمه سلامت در کل کشور(۵۱/۶۳ درصد) پایین‌تر بوده است.

جدول ۳۶- درصد بیمه‌شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت ایران[۷]

استان	سال ۱۳۹۷
مازندران	۴۳/۸۱
کل کشور	۵۱/۶۳

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

آسیب‌های اجتماعی

اعتیاد و قاچاق مواد مخدر

جدول زیر مربوط به انواع مواد مخدر و روان‌گردان‌های کشف شده در استان مازندران می‌باشد؛ همانطور که در جدول قابل مشاهده است بیشترین مواد مخدر کشف شده مربوط به‌تریاک و شیره‌تریاک بوده است که به نسبت سال ۱۳۹۵ افزایش پیدا کرده است؛ و همچنین در سایر مواد مخدر نیز بالاترین میزان کشف به آمپول قرص‌های روانگردان مربوط می‌شود که به نسبت سال ۱۳۹۵ کاهش پیدا کرده است.

جدول ۳۷- انواع مواد مخدر و روان‌گردان‌های کشف شده

مواد مخدر (کیلوگرم)		سال				
		۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷
مواد افیونی	هروئین (هروئین، کراک، کریستال)	۶	۲۳	۳۹	۱۶	۵۴
	مرفین	۰	۰	۰	۰	۰
	تریاک و شیره‌تریاک	۳۳۸	۶۲۱	۱۲۶۷	۱۹۹۸	۳۰۸۲
	سایر					
کانابیس	حشیش	۳۸	۹۰	۶۴۳	۴۷۳	۶۰۴
	گراس	۱۲۵	۶۲	۲۱۸	۹۷۴	۱۰۷۴
محرک‌ها	شیشه (متا آمفتامین)	۰۰۰	۰۰۰	۹۶	۴۲	۱۲۳
سایر موارد		۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۴۵/۸
سایر موارد	آمپول و قرص‌های روان‌گردان	۰۰۰	۰۰۰	۵۹۵۵	۲۹۰۷۶	۱۱۹۴۴۸
	مواد پیش‌ساز (لیتر)	۰۰۰	۰۰۰	۰	۰	۰

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷
سالنامه آماری استان مازندران، ۱۳۹۸

[۷] از تاریخ ۱۳۹۱/۷/۱ سازمان بیمه خدمات درمانی به سازمان بیمه سلامت ایران تغییر نام پیدا کرده‌است.

جدول زیر در خصوص دستگیرشدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم است؛ همانطور که در جدول مشاهده می‌شود تعداد دستگیر شدگان در ارتباط با مواد مخدر کشف شده در سال ۱۳۹۷ به نسبت سال ۱۳۹۵ کاهش پیدا کرده است؛ همچنین میزان دستگیری قاچاقچیان و عوامل توزیع‌کننده و اتباع بیگانه در سال ۱۳۹۷ به نسبت سال ۱۳۹۵ افزایش یافته و در ارتباط با دستگری افراد معتاد و مصرف‌کننده افزایش پیدا کرده است.

جدول ۳۸- دستگیر شدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم

سال	جمع کل	قاچاقچیان و عوامل توزیع کننده	معتاد و مصرف کننده	اتباع بیگانه
۱۳۸۰	...	...	...	...
۱۳۸۵	...	...	...	...
۱۳۹۰	۱۱۳۹۵	۱۰۴۶۷	۸۵۵	۷۳
۱۳۹۵	۱۸۲۸۴	۱۳۰۰۰	۵۱۳۶	۵۶
۱۳۹۷	۱۵۴۴۲	۸۵۸۶	۶۸۲۶	۳۰

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان مازندران، ۱۳۹۸

جدول زیر نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف‌شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر) در استان مازندران را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است این نسبت در سال ۱۳۹۸ در استان برابر با ۱۵/۳۵ و در کل کشور ۱۱۴/۴۴ بوده است که این مساله نشان از میزان کم مواد مخدر کشف شده در استان در مقایسه با کل کشور است که استان در این مساله رتبه ۲۶ را دارا می‌باشد.

جدول ۳۹-نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف‌شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر)

استان	۱۳۹۸	
	نسبت	رتبه
مازندران	۱۵/۳۵	۲۶
کل کشور	۱۱۴/۴۴	-

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت در استان مازندران را درسال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است این نسبت در استان برابر با ۴۳/۶۶ و در کل کشور ۵۰/۲۵ بوده است و میزان متوسط توانایی در دستگیری قاچاقچیان مواد را نشان می‌دهد استان مازندران در این رابطه رتبه شانزدهم را در بین استان‌های دیگر داشته است.

جدول ۴۰- نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت(در هر ده هزار نفر)

استان	۱۳۹۸	
	نسبت	رتبه
مازندران	۴۳/۶۶	۱۶
کل کشور	۵۰/۲۵	-

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

سرقت

جدول ذیل سرقت‌های عادی بر حسب نوع را در استان مازندران نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول زیر مشاهده می‌شود میزان سرقت‌های اتفاق افتاده در همه موارد در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال ۱۳۹۵ افزایش پیدا کرده است. میزان سرقت در سال ۱۳۹۷ از اماکن خصوصی برابر ۸۵۳۱، اماکن دولتی ۵۰۸، منزل ۶۳۹۹ و مغازه ۱۷۱۴ مورد گزارش شده است.

جدول ۴۱- سرقت‌های عادی بر حسب نوع (مورد)

سال	سرقت از اماکن				سرقت انواع وسایل نقلیه و لوازم آن			احشام
	اماکن خصوصی	اماکن دولتی	منزل	مغازه	اتومبیل	موتورسیکلت	لوازم خودرو یا وسایل داخل آن	
۱۳۸۰	...	...	...	...	...	...	...	...
۱۳۸۵	...	۶۹	۸۳۱	۲۸۴	۳۷۱	۱۰۶۴	۳۶۲	۱۰۷
۱۳۹۰	...	۱۶۱	۲۸۷۷	۹۸۹	۹۱۱	۲۳۷۲	۲۵۹۸	۴۵۵
۱۳۹۵	...	۱۹۱	۳۵۸۲	۱۲۱۱	۱۰۳۶	۱۵۰۸	۳۸۶۹	۶۳۶
۱۳۹۷	۸۵۳۱	۵۰۸	۶۳۹۹	۱۷۱۴	۱۲۳۸	۱۷۰۹	۵۵۹۶	۱۰۳۵

منبع: سالنامه آماری استان مازندران، ۱۳۹۸

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت‌های عادی به کل جمعیت را در هر ده هزار نفر نشان می‌دهد که این نسبت در استان مازندران برابر با ۵۹/۱۵ در ده هزار نفر می‌باشد که به نسبت کل کشور(۴۲/۸۲) بالاتر است و در این خصوص رتبه ۲ را دارد که این موضوع نشان از میزان بالای دستگیرشدگان در خصوص سرقت در استان مازندران است.

جدول ۴۲- نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت‌های عادی به کل جمعیت(در ده هزار نفر)

استان	۱۳۹۸	
	نسبت	رتبه
مازندران	۵۹/۱۵	۲
کل کشور	۴۲/۸۲	-

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران

بنابر سالنامه آماری کشور در سال ۱۳۹۷، میزان انواع شرارت‌ها در استان مازندران به مراتب بالاتر از میزان کل کشور بوده است و در دیگر جرائم نسبت پایین‌تری را به کل کشور داشته است. میزان زورگیری و باج‌گیری (اخاذی)، چاقو و قمه کشی، سایر شرارت‌ها و دستگیرشدگان در استان به ترتیب برابر ۴/۲۹،۱۶/۹۶،۱/۳۱ و ۳۰/۹۷ در هر صد هزار نفر بوده است که از نسبت آن در کل کشور بالاتر بوده است.

جدول ۴۳-جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران بر حسب موضوع(در صدهزار نفر)

سال ۱۳۹۷								
استان	قتل	مرگ‌های مشکوک		نزاع و درگیری		شرارت		
		خودکشی	سایر	فردی	دسته جمعی	زورگیری و باج‌گیری (اخاذی)	چاقو و قمه کشی	سایر شرارت‌ها	دستگیر شدگان
مازندران	۱/۶۱	۴/۴۸	۱۰/۴۵	۷۶۴/۹۰	۰/۲۷	۱/۳۱	۱۶/۹۶	۴/۲۹	۳۰/۹۷
کل کشور	۲/۲۵	۵/۳۰	۲۸/۵۳	۹۴۳/۳۴	۸/۰۴	۰/۱۵	۷/۶۵	۲/۱۸	۹/۰۰

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر در خصوص نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع‌شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر) می‌باشد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر استان مازندران نسبت دستگیرشدگان در این مورد ۲۶/۶۶ در صد هزار نفر می‌باشد که به نسبت کل کشور (۷/۵۲) وضعیت بالاتری داشته و در بین استان‌های دیگر رتبه دوم در نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم را داشته است.

جدول ۴۴-نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع‌شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر)

استان	۱۳۹۸	
	نسبت	رتبه
مازندران	۲۶/۶۶	۲
کل کشور	۷/۵۲	-

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

۳-۳-۱-۵- سنجش سرمایه اجتماعی استان

سرمایه اجتماعی در علوم اجتماعی مفهوم جدیدی نیست بلکه صرفاً مفهومی قدیمی در بسته‌بندی جدید است(شارع‌پور، ۱۳۸۵). سرمایه اجتماعی جزئی جدا نشدنی از مجموعه داشته‌های یک جامعه است که نقش اساسی در توسعه پایدار و متوازن دارد. در این بخش از گزارش به مطالعه و بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی در سطوح کلان میانی و خرد و همچنین شاخص سرمایه اجتماعی کل بر اساس نتایج آخرین گزارش سنجش سرمایه اجتماعی کشور در سال ۱۳۹۳ پرداخته شده است.

سرمایه اجتماعی سطح کلان

بر اساس گزارش سنجش سرمایه اجتماعی کشور در سال ۱۳۹۳، سنجش سرمایه اجتماعی در سطح کلان از ترکیب ۴ مؤلفه زیر ساخته می‌شود که میانگین هرکدام از این مؤلفه‌ها در تعیین وضعیت سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان و کل کشور مهم است.

۱- پنداشت نسبت به موفقیت نظام در رفع و حل مشکلات
۲- پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف
۳- پنداشت نسبت به نکویی جامعه
- مطلوب بودن جامعه

- وجود عدالت و برابری

۴- ارزیابی نسبت به آینده

جدول زیر میانگین متغیرهای سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان مازندران و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است در همه متغیرها به جز پنداشت به نکویی جامعه(مطلوب بودن جامعه)، میانگین استان مازندران پایین‌تر از میانگین کل کشور است، که سطح نامناسب استان نسبت به کل کشور در متغیرهای سرمایه اجتماعی کلان را نشان می‌دهد. همچنین باید در نظر داشت که میانگین اصلی طیف سرمایه اجتماعی کلان در همه‌ی متغیرها در استان پایین‌تر بوده و دارای وضعیت نامناسبی است.

جدول ۴۵- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان مازندران و کل کشور

مؤلفه‌ها	استان	میانگین	رتبه
پنداشت نسبت به موفقیت نظام در رفع و حل مشکلات(میانگین طیف ۳۰)	مازندران	۲۴/۲۲	۶
	کل کشور	۲۳/۶۴	-
پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف(میانگین طیف ۳۰)	مازندران	۳۵/۲۸	۶
	کل کشور	۲۹/۳	-
پنداشت نسبت به نکویی جامعه(مطلوب بودن جامعه) (میانگین طیف ۲۴)	مازندران	۶۰/۲۲	۲۱
	کل کشور	۲۱/۹۱	-
پنداشت نسبت به نکویی جامعه(وجود عدالت و برابری) (میانگین طیف ۲۷)	مازندران	۲۶/۲۱	۷
	کل کشور	۲۲/۰۸	-
ارزیابی نسبت به آینده(میانگین طیف ۲۱)	مازندران	۷۵/۱۸	۱۵
	کل کشور	۱۸/۸۲	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر نشان‌دهنده شاخص سرمایه اجتماعی در سطح کلان در استان مازندران و همچنین کل کشور است؛ با توجه به اطلاعات جدول میانگین استان مازندران در شاخص سرمایه اجتماعی سطح کلان برابر با ۱۲/۹۳ است که از میانگین کل کشور با ۱۳/۱۸ و میانگین طیف اصلی(۱۵) پایین‌تر بوده است، که نمایانگر میانگین پایین شاخص سرمایه اجماعی کلان در استان مازندران است.

جدول ۴۶- میانگین سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان مازندران و کل کشور

مورد	استان	میانگین طیف (۱۵)	رتبه
سرمایه اجتماعی در سطح کلان	مازندران	۹۳/۱۲	۹
	کل کشور	۱۳/۱۸	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی سطح میانی

سرمایه اجتماعی در سطح میانی از ترکیب ۸ متغیر زیر ساخته می‌شود که مبتنی بر نظر پاسخگویان نسبت به نهادها و سازمان‌ها می‌باشد که این ۸ متغیر عبارتند از:

۱- اعتماد سازمانی
۲- کیفیت خدمات سازمانی
۳- عملکرد و پاسخگویی سازمان‌ها به نیازها
۴- آمادگی مشارکت و کمک به سازمان‌ها در صورت نیاز
۵- اعتماد تعمیم یافته (اعتماد به گروه‌های شغلی و حرفه‌ای)
۶- دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه شناسی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای
۷- عام گرایی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای
۸- ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی مسئولین

جدول زیر مربوط به متغیرهای شاخص سرمایه اجتماعی در سطح میانی می‌باشد. همانطور که در جدول مشخص است میانگین استان مازندران نسبت به کل کشور در متغیرهای اعتماد سازمانی، کیفیت خدمات سازمانی، آمادگی مشارکت و کمک به سازمان‌ها در صورت نیاز، اعتماد تعمیم یافته (اعتماد به گروه‌های شغلی و حرفه‌ای) و عام گرایی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای پایین‌تر بوده است و در دیگر مؤلفه‌ها میانگین بالاتری را نسبت به کل کشور داشته است.

میانگین متغیر اعتماد سازمانی در استان مازندران برابر ۶۰/۷ بوده است که در ارتباط با استان‌های دیگر رتبه دوم را در این خصوص داشته و دومین استانی است که ارزیابی پایین نسبت به این متغیر داشته است.

باید توجه داشت که همه متغیرهای بررسی شده به جز دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه شناسی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای و ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی منفی مسئولین از میانگین اصلی طیف پایین‌تر بوده و وضعیت نامناسبی در استان دارند و در دو متغیر یاد شده نیز میانگین نزدیک به میانگین اصلی طیف بوده و میزان متوسطی در استان داشته‌اند.

جدول ۴۷- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان مازندران و کل کشور

مؤلفه‌ها	استان	میانگین	رتبه
اعتماد سازمانی(میانگین طیف ۶۹)	مازندران	۷۰/۶	۲
	کل کشور	۶۴/۳۴	-
کیفیت خدمات سازمانی(میانگین طیف ۶۰)	مازندران	۳۹/۵۴	۸
	کل کشور	۵۵/۶۱	-
عملکرد و پاسخگویی سازمان‌ها به نیازها(میانگین طیف ۵۴)	مازندران	۳۳/۵۳	۱۹
	کل کشور	۵۲/۲۶	-
آمادگی مشارکت و کمک به سازمان‌ها در صورت نیاز(میانگین طیف ۴۸)	مازندران	۴۳	۷
	کل کشور	۴۵/۵۴	-
اعتماد تعمیم یافته (اعتماد به گروه‌های شغلی و حرفه‌ای) (میانگین طیف ۳۹)	مازندران	۳۵ .۳۸	۸
	کل کشور	۳۹/۴۹	-
دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه شناسی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای (میانگین طیف ۳۹)	مازندران	۱۹/۴	۱۸
	کل کشور	۳۹/۷۵	-
عام گرایی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای (میانگین طیف ۳۹)	مازندران	۷۰/۳۷	۱۰
	کل کشور	۳۸	-
ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی منفی مسئولین(میانگین طیف ۱۸)	مازندران	۲۰	۱۶
	کل کشور	۱۹/۹۷	-
ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی مثبت مسئولین(میانگین طیف ۱۵)	مازندران	۴۴ .۱۳	۲۵
	کل کشور	۱۳	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان مازندران و کل کشور نشان می‌دهد که استان مازندران با میانگین ۲۶/۳۳ پایین‌تر از میانگین کل کشور با میانگین ۲۶/۳۶ و میانگین اصلی طیف با ۲۷ قرار دارد و میانگین نامناسبی در رابطه با شاخص سرمایه اجتماعی میانی داشته است در صورتی که در بین استان‌های کشور رتبه ۱۵ را داشته که بدین معنی است که استان مازندران در این خصوص میانگین متوسطی را در بین استان‌های کشور داشته است.

جدول ۴۸- میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان مازندران و کل کشور

مورد	استان	میانگین طیف (۲۷)	رتبه
سرمایه اجتماعی در سطح میانی	مازندران	۳۲/۲۶	۱۵
	کل کشور	۲۶/۳۶	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی سطح خرد

سرمایه اجتماعی در سطح خرد با ۸ مؤلفه زیر تعریف می‌شود که از مجموع این مؤلفه شاخص سرمایه اجتماعی سطح خرد ساخته می‌شود که این ۸ مؤلفه عبارتند از:

۱- اعتماد عمومی
۲- ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی
۳- عام گرایی اجتماعی(شـعاع اعتماد و تعاملات نزدیک و دور؛ از اعضای خانواده تا غریبه‌ها)
۴- مشارکت اجتماعی
۵- بده بستان اجتماعی
۶- تعلق و عرق ملی
۷- رضایت از زندگی
۸- احساس امنیت

جدول زیر میانگین متغیرهای سرمایه اجتماعی سطح خرد را در استان مازندران و کل کشور نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول میانگین استان مازندران در همه متغیرها به جز عام گرایی اجتماعی شـعاع اعتماد و تعاملات با غیرهمشهری و غریبه‌ها پایین‌تر از میانگین کل کشور بوده و وضعیت نامناسبی نسبت به کل کشور داشته است. میزان بالای عام گرایی اجتماعی شـعاع اعتماد و تعاملات با غیرهمشهری و غریبه‌ها می‌تواند بدلیل ارتباط زیاد مردم استان با گردشگران داخلی و پذیرش بالای مردم باشد.

جدول ۴۹- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان مازندران و کل کشور

مؤلفه‌ها	استان	میانگین	رتبه
ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی منفی(میانگین طیف ۲۱)	مازندران	۴۷.۲۴	۲۱
	کل کشور	۲۴/۹	-
ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی مثبت(میانگین طیف ۲۷)	مازندران	۳۰/۲۴	۱۴
	کل کشور	۲۳/۷۶	-
عام‌گرایی اجتماعی شـعاع اعتماد و تعاملات با اعضای خانواده	مازندران	۷۰/۲۴	۶
	کل کشور	۲۵/۱۱	-
عام‌گرایی اجتماعی شـعاع اعتماد و تعاملات با همسایه‌ها و آشنایان	مازندران	۹۵/۱۸	۱۰
	کل کشور	۱۹/۱۱	-
عام‌گرایی اجتماعی شـعاع اعتماد و تعاملات با غیر همشهری و غریبه‌ها	مازندران	۲۷/۱۶	۲۵
	کل کشور	۱۵/۱۶	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

اعتماد عمومی

قابل‌اعتماد بودن مردم

جدول زیر توزیع درصدی قابل‌اعتماد بودن مردم از نظر پاسخگویان در استان مازندران و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۱۰ درصد از پاسخگویان استان مازندران میزان قابل‌اعتماد بودن مردم را زیاد و خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۱۷/۴ درصد بوده است؛ همچنین باید توجه داشت که ۳۴/۶ درصد پاسخگویان عنوان کرده‌اند که میزان قابل‌اعتماد بودن مردم در استان کم و خیلی کم است که استان مازندران در رابطه با ارزیابی کم از این متغیر رتبه ۱۱ را در بین استان‌های دیگر دارد که نشان از میزان پایین اعتماد به مردم در استان است.

جدول ۵۰- توزیع درصدی قابل‌اعتماد بودن مردم در استان مازندران و کل کشور

استان	خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	رتبه
مازندران	۱۰/۳	۲۴/۳	۵۵/۴	۸/۵	۱/۵	۱۱
کل کشور	۱۲/۵	۲۳/۱	۴۷/۱	۱۴/۹	۲/۵	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت)

جدول زیر توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت) در استان مازندران و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۹/۸ درصد از پاسخگویان استان مازندران این میزان را زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۱۸/۲ درصد بوده است؛ همچنین ۶۶/۱ درصد از پاسخگویان در این رابطه میزان کم و خیلی کم را عنوان کرده‌اند. استان مازندران در مقایسه با استان‌های دیگر در این خصوص رتبه ۵ را دارد و جزو استان‌هایی است که پایین‌ترین ارزیابی را نسبت به این متغیر داشته‌اند.

جدول ۵۱- توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت) در استان مازندران و کل کشور

استان	خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	رتبه
مازندران	۳۳/۳	۳۲/۸	۲۴/۱	۸/۵	۱/۳	۵
کل کشور	۳۱/۴	۲۴/۴	۲۶	۱۵/۴	۲/۸	–

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

مشارکت اجتماعی

مشارکت در فعالیت داوطلبانه

جدول زیر توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان مازندران و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات مندرج در جدول زیر ۶۰/۹ درصد از پاسخگویان استان مازندران میزان مشارکت در فعالیت داوطلبانه خود را کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند که این میزان در کل کشور برابر با ۵۱/۳ درصد بوده و همچنین ۱۰/۴ درصد از پاسخگویان استان نیز میزان مشارکت در این خصوص را بالا و خیلی بالا عنوان کرده‌اند که این درصد در کل کشور برابر ۱۴/۱ درصد بوده است.

استان مازندران در این رابطه رتبه ۵ را در کشور داشته و جزو استان‌هایی بوده است که درصد پایینی در این خصوص داشته و مشارکت آن‌ها در فعالیت‌های داوطلبانه پایین بوده است.

جدول ۵۲- توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان مازندران و کل کشور

استان	خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	رتبه
مازندران	۳۳/۶	۲۷/۳	۲۸/۸	۷/۵	۲/۹	۵
کل کشور	۲۳/۹	۲۷/۴	۳۴/۶	۱۰/۸	۳/۳	–

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

تعلق و عرق ملی

افتخار به ایرانی بودن

جدول زیر توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان مازندران و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۷۹/۸ درصد از پاسخگویان استان مازندران میزان افتخار به ایرانی بودن خود را زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۷۵/۵ درصد بوده است؛ استان مازندران در رابطه با این موضوع رتبه ۲۰ را داشته و در بین استان‌هایی قرار دارد که در حد متوسط رو به بالایی افتخار به ایرانی بودن خوددارند.

جدول ۵۳- توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان مازندران و کل کشور

استان	خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	رتبه
مازندران	۲/۴	۳/۵	۱۴/۳	۳۷/۹	۴۱/۹	۲۰
کل کشور	۳	۵/۸	۱۵/۸	۳۰/۵	۴۵	–

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

تمایل به مهاجرت

جدول زیر توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان مازندران و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول زیر ۵۸/۶ درصد از پاسخگویان استان مازندران تمایل به مهاجرت خود را کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۵۶/۹ درصد بوده است و ۱۸/۹ درصد پاسخگویان نیز میزان تمایل به مهاجرت خود را زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند؛ استان مازندران در بین دیگر استان‌ها دارای رتبه ۱۲ بوده و میزان تمایل به مهاجرت از کشور آن‌ها در حد متوسطی بوده است.

جدول ۵۴- توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان مازندران و کل کشور

استان	خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	رتبه
مازندران	۳۳/۳	۲۵/۳	۲۲/۵	۱۱/۲	۷/۷	۱۲
کل کشور	۳۴/۹	۲۲	۲۰	۱۳/۲	۹/۹	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

رضایت از زندگی

جدول زیر توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان مازندران و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول زیر قابل مشاهده است ۲۷/۷ درصد از پاسخگویان استان مازندران میزان رضایت از زندگی خود را زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند که این میزان در کل کشور برابر با ۳۳/۶ درصد بوده است. با توجه به رتبه استان(۹) نیز می‌توان عنوان کرد که استان مازندران در میزان رضایت از زندگی در بین دیگر استان‌های کشور دارای میانگین پایینی بوده و جزو ۱۰ استانی است که میزان پایینی از زندگی خود رضایت داشته‌اند.

جدول ۵۵- توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان مازندران و کل کشور

استان	خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	رتبه
مازندران	۷/۷	۱۹/۶	۴۵	۲۱/۸	۵/۹	۹
کل کشور	۸/۷	۱۷/۲	۴۰/۵	۲۶/۳	۷/۳	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

احساس امنیت

جدول زیر توزیع درصدی احساس امنیت در استان مازندران و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول زیر قابل مشاهده است ۲۰ درصد از پاسخگویان استان مازندران میزان احساس امنیت خود را زیاد و خیلی زیاد بیان کرده‌اند که در مقایسه با کل کشور (۳۳/۹ درصد) پایین‌تر بوده است همچنین ۴۳/۲ درصد از پاسخگویان نیز در این رابطه میزان کم و خیلی کمی را ارزیابی کرده‌اند. بر اساس اطلاعات جدول استان مازندران از استان‌هایی است که احساس امنیت در آن در حد پایینی ارزیابی شده است. استان مازندران در بین استان‌های دیگر رتبه ۵ را داشته و جزو استان‌هایی بوده است که در آن میزان احساس امنیت کم ارزیابی شده است.

جدول ۵۶- توزیع درصدی احساس امنیت در استان مازندران و کل کشور

استان	خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	رتبه
مازندران	۱۴/۷	۲۸/۵	۳۶/۸	۱۶/۷	۳/۳	۵
کل کشور	۱۴/۲	۲۰/۲	۳۱/۷	۲۶/۹	۷	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر میانگین شاخص سرمایه اجتماعی سطح خرد را در استان و کل کشور نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد استان مازندران (۲۴/۸۵) پایین‌تر از میانگین کل کشور (۲۵/۲۳) بوده و دراین‌ارتباط رتبه ۱۲ را داشته و میانگین پایینی را دارد.

جدول ۵۷- میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان مازندران و کل کشور

مورد	استان	میانگین طیف (۲۷)	رتبه
سرمایه اجتماعی در سطح خرد	مازندران	۸۵/۲۴	۱۲
	کل کشور	۲۵/۲۳	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی کل

جدول زیر میانگین شاخص سرمایه اجتماعی را در استان مازندران و کل کشور نشان می‌دهد با توجه به جدول، میانگین سرمایه اجتماعی استان مازندران (۲/۷۶) پایین‌تر از میانگین کل کشور(۲/۷۹) است و میزان سرمایه اجتماعی در استان پایین‌تر از حد متوسط بوده است. رتبه استان در رابطه با این شاخص از نظر ارزیابی نسبت به سرمایه اجتماعی ۱۰ بوده است که استان مازندران در بین ۱۰ استانی قرار دارد که ارزیابی پایینی نسبت به شاخص سرمایه اجتماعی دارند.

جدول ۵۸- میانگین سرمایه اجتماعی در استان مازندران و کل کشور

مورد	استان	میانگین (۱ تا ۵)	رتبه
سرمایه اجتماعی کل	مازندران	۷۶/۲	۱۰
	کل کشور	۲/۷۹	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

وضعیت سلامت و درمان استان مازندران

در سال ۱۳۹۸، تعداد ۲۶۱۲ پزشک در دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمانی استان گزارش شده است که از این تعداد ۱۰۱۰ نفر پزشک عمومی، ۱۱۸۰ نفر پزشک متخصص، ۲۷۸ نفر دندان‌پزشک و ۱۲۶ نفر داروساز بوده‌اند. حدود ۶۴۹۰ تخت مصوب در ۴۰ بیمارستان فعال در استان وجود داشته که ۷۸/۹ درصد آن‌ها به وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی وابسته است. در این سال ۳۲۱ مرکز خدمات جامع سلامت، ۱۸۹ پایگاه بهداشت شهری و روستایی، ۱۲۵۸ خانه بهداشت و ۵ مرکز ارائه‌دهنده تسهیلات زایمانی در کل استان فعالیت داشته است. تعداد آزمایشگاه تشخیص پزشکی ۳۰۹ مورد، داروخانه ۵۴۶ مورد، مرکز تشخیصی- درمانی هسته‌ای ۱۷۴ مورد و مرکز توان‌بخشی ۴۹۲ مورد گزارش شده است(سالنامه آماری استان مازندران، ۱۳۹۸).

دو جدول زیر تعداد و سرانه(در هر صد هزار نفر) پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته و نوع تخصص را نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول در سال ۱۳۹۷ سرانه مجموع پزشکان شاغل در استان ۶۸/۶۴ در هر صد هزار نفر بوده است که در مقایسه با کل کشور ۶۱/۰۶ بالاتر بوده و به نسبت کل کشور وضعیت مناسبی داشته است. استان مازندران در رابطه با پزشکان در سرانه‌های پزشک عمومی، دندان‌پزشک، دکترای علوم آزمایشگاهی و داروساز، وضعیت بهتری نسبت به‌کل کشور داشته است.

جدول ۵۹- پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته و نوع تخصص

سال	جمع	پزشک عمومی	دندان‌پزشک	دکترای علوم آزمایشگاهی	داروساز	پزشک متخصص	پزشک فوق متخصص	دکترای تخصصی
۱۳۹۷ کل کشور	۴۸۸۰۶	۱۶۱۳۰	۵۲۲۲	۳۴۰	۲۴۰۶	۱۶۵۳۰	۲۶۲۶	۵۵۵۲
۱۳۸۰	۰۰۰	۹۵۷	۹۵	–	۴۷	۵۸۰	۰۰۰	–
۱۳۸۵	۰۰۰	۷۹۴	۱۵۸	–	۶۶	۶۶۱	۰۰۰	–
۱۳۹۰	۲۴۸۲	۱۱۱۸	۲۳۱	۱۴	۱۴۴	۷۵۰	۸۰	۱۴۵
۱۳۹۵	۲۳۸۶	۸۸۶	۲۹۲	۱۷	۱۴۲	۷۴۵	۱۳۲	۱۷۲
۱۳۹۷	۲۲۵۴	۱۰۱۳	۲۷۹	۱۵	۱۲۵	۶۳۸	۷۰	۱۱۴

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷
سالنامه آماری استان مازندران، ۱۳۹۸

جدول ۶۰- سرانه پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته و نوع تخصص (صد هزار نفر)[۸]

سال	جمع	پزشک عمومی	دندان‌پزشک	دکترای علوم آزمایشگاهی	داروساز	پزشک متخصص	پزشک فوق متخصص	دکترای تخصصی
کل کشور	۶۱/۰۶	۲۰/۱۸	۶/۵۳	۰/۴۳	۳/۰۱	۲۰/۶۸	۳/۲۹	۶/۹۵
۱۳۸۵	۰	۲۷/۱۷	۵/۴۱	۰	۲/۲۶	۲۲/۶۲	۰	۰
۱۳۹۰	۸۰/۷۴	۳۶/۳۷	۷/۵۱	۰/۴۶	۴/۶۸	۲۴/۴۰	۲/۶۰	۴/۷۲
۱۳۹۵	۷۲/۶۶	۲۶/۹۸	۸/۸۹	۰/۵۲	۴/۳۲	۲۲/۶۹	۴/۰۲	۵/۲۴
۱۳۹۷	۶۸/۶۴	۳۰/۸۵	۸/۵۰	۰/۴۶	۳/۸۱	۱۹/۴۳	۲/۱۳	۳/۴۷

دو جدول زیر تعداد و سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. سرانه بیمارستان‌های فعال استان مازندران در سال ۱۳۹۷ برابر با ۱/۴۶ بوده است که از سرانه کل کشور بالاتر بوده است؛ همچنین در تخت‌های فعال و مصوب وضعیت استان(۱۹۱/۲۹ در هر صد هزار نفر) در مقایسه با کل کشور(۲۰۸/۳۷ در هر هزار نفر) وضعیت نامناسبی است.

جدول ۶۱- تعداد بیمارستان‌های فعال کشور و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی

سال و شهرستان	مجموع		دولتی						غیردولتی				سایر	
			دانشگاه علوم پزشکی		تأمین اجتماعی		سایر نهادهای عمومی		خیریه		خصوصی			
	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب
۱۳۹۷ کل کشور	۱۰۱۶	۱۶۶۵۴۳	۶۲۹	۱۱۲۶۸۳	۷۵	۱۲۷۵۶	۶۹	۱۱۵۳۳	۳۵	۵۳۳۸	۱۷۴	۱۸۷۰۳	۲	۱۱۱۴
۱۳۸۰	۳۴	۳۷۵۸	۲۶	۲۹۴۳	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۸	۸۱۵	۰	۰
۱۳۸۵	۳۰	۴۱۱۹	۲۴	۳۵۴۶	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰	۰	۶	۵۷۳	۰	۰
۱۳۹۰	۴۱	۵۱۶۷	۲۹	۴۱۴۰	۵	۴۶۷	۱	۱۲	۰	۰	۶	۵۴۸	۰	۰
۱۳۹۵	۴۴	۵۹۹۹	۳۰	۴۷۵۶	۵	۴۶۰	۱	۳۵	۰	۰	۸	۷۴۸	۰	۰
۱۳۹۷	۴۸	۶۲۸۱	۳۱	۴۹۱۳	۵	۴۳۶	۰	۰	۰	۰	۹	۸۰۴	۰	۰

منبع: سالنامه آماری استان مازندران، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

[۸]. سرانه سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ بر اساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۹۵) محاسبه شده است.

جدول ۶۲-سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی (صد هزار نفر)

سال	مجموع		دولتی						غیردولتی				سایر	
			دانشگاه علوم پزشکی		تأمین اجتماعی		سایر نهادهای عمومی		خیریه		خصوصی			
	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب
کل کشور	۱/۲۷	۲۰۸/۳۷	۰/۷۹	۱۴۰/۹۸	۰/۰۹	۱۵/۹۶	۰/۱۳	۱۹/۹۵	۰/۰۴	۶/۶۸	۰/۲۲	۲۳/۴۰	۰/۰۰	۱/۳۹
۱۳۸۵	۱/۰۳	۱۴۰/۹۴	۰/۸۲	۱۲۱/۳۴	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۲۱	۱۹/۶۱	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۰	۱/۳۳	۱۶۸/۰۹	۰/۹۴	۱۳۴/۶۸	۰/۱۶	۱۵/۱۹	۰/۰۳	۰/۳۹	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۲۰	۱۷/۸۳	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۵	۱/۳۴	۱۸۲/۷۰	۰/۹۱	۱۴۴/۸۴	۰/۱۵	۱۴/۰۱	۰/۰۳	۱/۰۷	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۲۴	۲۲/۷۸	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۷	۱/۴۶	۱۹۱/۲۹	۰/۹۴	۱۴۹/۶۲	۰/۱۵	۱۳/۲۸	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۲۷	۲۴/۴۹	۰/۰۰	۰/۰۰

دو جدول زیر تعداد و سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع تخت‌های فعال در استان مازندران در سال ۱۳۹۷ برابر ۱۶۴/۳۳ در هرصدهزار نفر است که نسبت به‌کل کشور پایین‌تر است. استان مازندران در تخت‌های فعال بیمارستانی در همه تخت‌ها به‌جز مراقبت بیماران قلبی(سی سی یو) و مراقبت‌های ویژه سرانه پایین‌تری نسبت به‌کل کشور داشته است.

جدول ۶۳- تعداد تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی

سال	مجموع	روانی	سوختگی	مراقبت‌های ویژه (آی سی یو)	مراقبت بیماران قلبی (سی سی یو)	مراقبت نوزادان (ان آی سی یو)	سایر
کل کشور	۱۳۸۱۱۷	۱۰۲۴۷	۹۲۱	۸۹۲۹	۵۹۳۰	۳۲۶۲	۱۰۸۸۲۸
۱۳۸۰	...	...	...	...	...	...	...
۱۳۸۵	...	...	...	...	...	...	...
۱۳۹۰	۴۴۱۸	۱۵۷	۳۴	۲۸۸	۲۳۵	۸۶	۳۶۱۸
۱۳۹۵	۵۰۹۰	۲۱۷	۳۴	۳۸۷	۲۸۹	۱۲۵	۴۰۳۸
۱۳۹۷	۵۳۹۶	۲۲۵	۳۴	۴۶۰	۳۲۲	۱۳۱	۴۲۲۴

منبع: سالنامه آماری استان مازندران، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول ۶۴- سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی (صد هزار نفر)

سال	مجموع	روانی	سوختگی	مراقبت‌های ویژه(آی سی یو)	مراقبت بیماران قلبی(سی‌سی یو)	مراقبت نوزادان (ان آی سی یو)	سایر
کل کشور	۱۷۲/۸۱	۱۲/۸۲	۱/۱۵	۱۱/۱۷	۷/۴۲	۴/۰۸	۱۳۶/۱۶
۱۳۹۰	۱۴۳/۷۲	۵/۱۱	۱/۱۱	۹/۳۷	۷/۶۴	۲/۸۰	۱۱۷/۷۰
۱۳۹۵	۱۵۵/۰۱	۶/۶۱	۱/۰۴	۱۱/۷۹	۸/۸۰	۳/۸۱	۱۲۲/۹۸
۱۳۹۷	۱۶۴/۳۳	۶/۸۵	۱/۰۴	۱۴/۰۱	۹/۸۱	۳/۹۹	۱۲۸/۶۴

دو جدول زیر تعداد و سرانه مراکز ارائه‌دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع مراکز ارائه‌دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی در استان مازندران در سال ۱۳۹۷ برابر ۵۰/۵۹ است که نسبت به‌کل کشور بالاتر بوده و در اکثر موارد نیز وضعیت استان بهتر از کل کشور بوده است.

جدول ۶۵- مراکز ارائه‌دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی

سال	مجموع	مراکز خدمات جامع (مراکز بهداشتی و درمانی)				پایگاه بهداشت		خانه‌های بهداشت فعال	تسهیلات زایمانی	پایگاه مراقبت بهداشت مرزی
		شهری	روستایی	شهری روستایی	شبانه‌روزی	روستایی	شهری			
۱۳۹۷ کل کشور	۲۹۴۶۵	۱۵۵۹	۲۶۴۵	۱۰۵۹	۵۶۱	۳۲۴	۵۲۶۵	۱۷۷۴۶	۲۱۴	۹۲
۱۳۸۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۳۸۵	۱۳۰۲	۸۲	۱۵۴	۰	۰	۱	۵۰	۱۰۰۶	۹	۰
۱۳۹۰	۱۶۲۸	۱۰۴	۱۹۱	۰	۰	۱	۷۰	۱۲۵۱	۱۱	۰
۱۳۹۵	۱۶۷۳	۹۶	۲۰۱	۰	۰	۲	۷۶	۱۲۸۸	۱۰	۰
۱۳۹۷	**۱۶۶۱**	**۱۱۰**	**۲۰۰**	۰	۰	**۵**	**۸۳**	**۱۲۵۸**	**۵**	۰

منبع: سالنامه آماری استان مازندران، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول ۶۶-سرانه مراکز ارائه‌دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی(صد هزار نفر)

سال و شهرستان	مجموع	مراکز خدمات جامع (مراکز بهداشتی و درمانی)				پایگاه بهداشت		خانه‌های بهداشت فعال	تسهیلات زایمانی	پایگاه مراقبت بهداشت مرزی
		شهری	روستایی	شهری روستایی	شبانه‌روزی	روستایی	شهری			
۱۳۹۷ کل کشور	۳۶/۸۷	۱/۹۵	۳/۳۱	۱/۳۲	۰/۷۰	۰/۴۱	۶/۵۹	۲۲/۲۰	۰/۲۷	۰/۱۲
۱۳۸۵	۴۴/۵۵	۲/۸۱	۵/۲۷	...	...	۰/۰۳	۱/۷۱	۳۴/۴۲	۰/۳۱	...
۱۳۹۰	۵۲/۹۶	۳/۳۸	۶/۲۱	...	...	۰/۰۳	۲/۲۸	۴۰/۷۰	۰/۳۶	...
۱۳۹۵	۵۰/۹۵	۲/۹۲	۶/۱۲	...	...	۰/۰۶	۲/۳۱	۳۹/۲۳	۰/۳۰	...
۱۳۹۷	۵۰/۵۹	۳/۳۵	۶/۰۹	...	...	۰/۱۵	۲/۵۳	۳۸/۳۱	۰/۱۵	...

دو جدول زیر تعداد و سرانه پایگاه‌های اورژانس در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع پایگاه‌های اورژانس در استان مازندران در سال ۱۳۹۷ برابر ۳/۱۱ است که نسبت به‌کل کشور پایین‌تر است. باید توجه داشت که سرانه پایگاه‌های اورژانس در نقاط شهری پایین‌تر و در نقاط جاده‌ای بالاتر از سرانه کل کشور بوده است.

جدول ۶۷-تعداد پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵

سال ۱۳۹۷	مجموع	شهری	جاده‌ای
مازندران	۱۰۲	۳۶	۶۶
کل کشور	۲۵۳۶	۹۶۷	۱۵۶۹

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول ۶۸-سرانه پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵

سال ۱۳۹۷	مجموع	شهری	جاده‌ای
مازندران	۳/۱۱	۱/۱۰	۲/۰۱
کل کشور	۳/۱۷	۱/۲۱	۱/۹۶

۳-۳-۲- فقر و محرومیت

محوریت موضوع فقر و محرومیت از جمله مهم‌ترین مسائل کشور به‌خصوص در دوره پس از انقلاب اسلامی بوده است. فقر با تعابیری چون فقر مطلق (تعریف معیشتی و حداقلی) و فقر نسبی (به‌مثابه محرومیت نسبی) همواره موردتوجه سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و متخصصان کشور بوده است. با پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ به دلیل پشتوانه ایدئولوژیک انقلاب در بسط عدالت اجتماعی، اشتیاق برای تساهل، توازن و تعادل بین همه مناطق کشور و تعدیل شکاف میان شهر و روستا، دیدگاه‌های محرومیت‌زدایی رونق یافت. تلاش برای محرومیت‌زدایی و توسعه مناطق محروم و دورافتاده کشور در دستور کار نظام جمهوری اسلامی قرار گرفت. پس از آن برنامه‌های اول تا ششم توسعه نیز گواه اهمیت این موضوع در دولت‌های مختلف بوده است. درواقع کاهش محرومیت و نابرابری منطقه‌ای به دلیل تبعات اقتصادی و سیاسی، موضوع مهمی در بیش‌تر کشورهای درحال‌توسعه است. کیفیت زندگی افراد دستخوش نابرابری‌های منطقه‌ای عظیمی است که در بسیاری موارد به‌سرعت در حال افزایش است. زیرا هرچقدر تفاوت‌های منطقه‌ای از ابعاد مختلف بیشتر باشد، منجر به حرکت جمعیت و سرمایه به سمت قطب‌های پرجاذبه می‌گردد.

در ایران یکی از اهداف مهم در برنامه‌های اقتصادی- اجتماعی پس از انقلاب، کاهش محرومیت و رفع نابرابری میان مناطق بوده است. توسعه منطقه‌ای در ایران در طول دهه اول بعد از انقلاب اسلامی، با توجه ویژه به مناطق محروم در کل کشور موردتوجه قرار گرفت. در دهه دوم بعد از انقلاب، جهت‌گیری جدیدی در برنامه‌ریزی منطقه‌ای ایجاد گردید؛ تغییر جهت برنامه‌ریزی منطقه‌ای از سطوح ملی و بین منطقه‌ای به سطوح منطقه‌ای و درون منطقه‌ای، توجه به سازمان‌دهی طرح‌های مناطق روستایی و توجه به شناسایی پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های مناطق برای حصول توسعه از آن جمله است. بااین‌وجود علیرغم تلاش‌های صورت گرفته در برنامه‌ها و سیاست‌ها، در حال

حاضر نابرابری‌های مشهودی میان مناطق مختلف کشور به لحاظ شاخص‌های توسعه و سطوح محرومیت موجود است. ازاین‌رو پژوهش‌های متفاوتی در راستای شناسایی و طبقه‌بندی مناطق محروم کشور و برنامه‌ریزی به‌منظور اتخاذ سیاست‌های مناسب جهت ارتقای وضعیت موجود صورت گرفته است.

۳-۳-۲-۱- طرح‌های انجام‌شده در زمینه مناطق محروم

طرح مطالعاتی «نگاهی به فقر چندبعدی و بررسی وضعیت آن در ایران»توسط دفتر مطالعات رفاه اجتماعی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماع (بر اساس داده‌های سرشماری سال ۱۳۹۱)؛ «شناسایی مناطق کمتر توسعه‌یافته کشور» زیر نظر سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۸۶-۱۳۸۵) و «اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق» توسط بنیاد برکت (۱۳۹۶) از جمله مطالعاتی است که در زمینه شناسایی مناطق محروم کشور در سطوح شهرستان، بخش و دهستان در سطح ملی صورت گرفته است.

الف) دفتر مطالعات رفاه اجتماعی به بررسی فقر چندبعدی در ایران پرداخته است. در این پژوهش با استفاده از فایل خام داده‌های طرح آمارگیری از هزینه و درآمد خانوار شهری و روستایی سال ۱۳۹۱ مرکز آمار ایران، محاسبات شاخص فقر چندبعدی انجام شده است. بدین منظور ۵ شاخص سلامت، آموزش، مسکن، استانداردهای زندگی و اشتغال به‌عنوان مشخصه‌های فقر چندبعدی در نظر گرفته شده است. سپس با استفاده از وزن دهی به شاخص‌ها و مؤلفه‌های هریک، میزان اهمیت آن‌ها تعیین شده است.

جدول ۶۹-شاخص‌ها و ابعاد فقر چندبعدی

شاخص	وزن شاخص	مؤلفه	وزن مؤلفه‌ها
سلامت	۲۰	سوءتغذیه	۱۰
		عدم برخورداری از بیمه درمان	۱۰
آموزش	۲۰	خانوارهای دارای عضو کمتر از ۵ سال تحصیل	۱۰
		خانوارهای دارای کودک ۶ تا ۱۸ سال کمتر از ۸ کلاس سواد (متناسب باسن)	۱۰
مسکن	۲۰	مصالح بی‌دوام	۱۰
		سطح زیربنای کمتر از ۱۶ مترمربع	۱۰
استانداردهای زندگی	۲۰	سطح دسترسی به آشپزخانه	۴
		عدم دسترسی به آب و برق	۴
		نداشتن حمام	۴
		نداشتن دارایی مانند اتومبیل، دوچرخه و...	۴
		نوع سوخت خانوار برای پخت و پز	۴
اشتغال	۲۰	سرپرست بیکار	۱۰
		عدم برخورداری از بیمه اجتماعی	۱۰

شاخص‌های مذکور درصد خانوارهایی را که دچار فقر چندبعدی هستند به تفکیک استان نشان می‌دهد. بر این اساس ۱۵ درصد از خانوارهای مناطق شهری استان مازندران دچار فقر شهری هستند. همچنین ۲۳درصد از خانوارهای مناطق روستایی دچار فقر چندبعدی هستند. در این گزارش میانگین محرومیت هر استان نیز مشخص شده است. میانگین محرومیت در مناطق شهری استان مازندران برابر با ۳۳/۶و در مناطق روستایی برابر با ۳۶/۴هست. مقدار عددی این شاخص هرچه بیش‌تر باشد به معنی فاصله زیاد خانوارهای دچار فقر چندبعدی از آستانه فقر است. این شاخص درواقع معادل شاخص شکاف فقر در محاسبه فقر درآمدی است.

علاوه بر این، بر اساس مطالعات انجام‌شده، ۵ اولویت اول هر استان جهت برنامه‌ریزی به تفکیک مناطق شهری و روستایی مشخص شده است.

۵ اولویت اول استان مازندران در مناطق شهری عبارت است از سلامت، اشتغال، استاندارد زندگی، آموزش و مسکن. اولویت‌های استان مازندران به تفکیک مناطق روستایی نیز عبارت است از: مسکن، استانداردهای زندگی، سلامت، اشتغال و آموزش(دفتر مطالعات رفاه اجتماعی، بی‌تا).

ب) طرح مطالعاتی شناسایی مناطق کمتر توسعه‌یافته کشور باهدف شناسایی مناطق کمتر توسعه‌یافته و تهیه نقشه مرکب آن‌ها (چگالی شاخص، بیکاری، بی‌سوادی، کمبود امکانات سکونتی، ارتباطی، فرهنگی، آموزشی و بهداشتی و ...) به‌منظور حمایت و تقویت توان منطقه‌ای صورت گرفته است.

در این پژوهش پس از انجام مطالعات اولیه و بحث و بررسی مراجع صاحب‌نظر ۲۵ شاخص به‌منظور سنجش میزان محرومیت در سطوح شهرستان، بخش و دهستان استفاده شده است. لازم به ذکر است برخی از شاخص‌ها به‌تناسب سطوح موردبررسی (شهرستان، بخش و دهستان) متفاوت بوده است.

شاخص‌هایی نظیر نرخ بیکاری، نرخ بی‌سوادی (به دلیل وجود رابطه مستقیم و شدید با محرومیت)، تراکم خانوار در واحد مسکونی (پایین بودن این نرخ بیانگر بهبود وضعیت اقتصاد و توسعه‌ای هر جامعه‌ای است)، نرخ مهاجرت (نشانگر عدم رضایت از مکان زندگی و بازتاب توزیع نامتوازن امکانات)، بار تکفل شغلی(بیانگر نسبت جمعیت شاغل به‌کل جمعیت)، نسبت مراکز بهداشتی و درمانی به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت آموزشگاه متوسطه به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت تأسیسات ورزشی به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت روستاهای برخوردار از گاز، نسبت روستاهای دارای آب آشامیدنی سالم به‌کل روستاها(از مهم‌ترین شاخص‌های توسعه انسانی و اجتماعی که عدم برخورداری از آن سهم تعیین‌کننده‌ای در تشخیص محرومیت دارد)، نسبت جمعیت تحت پوشش کمیته امداد و بهزیستی به‌کل جمعیت، چگالی جمعیت (نشانگر رابطه میان جمعیت و مساحت شهرستان، بخش و دهستان است)، فاصله مرکز شهرستان از مرکز (به‌منظور دسترسی یا عدم دسترسی مردم منطقه به خدمات مرکزی استان)،

فاصله مرکز شهرستان از نزدیک‌ترین فرودگاه، فاصله مرکز شهرستان به ایستگاه راه‌آهن، نسبت پزشک به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت روستاهای بهره‌مند از دفاتر پستی به تعداد روستا، نسبت شرکت تعاونی روستایی به تعداد روستا، نسبت شعب بانک به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت کتابخانه‌های عمومی یا کانون پرورش فکری و ... در سه سطح شهرستان، بخش و دهستان مورد ارزیابی قرار گرفت.

درواقع شاخص‌ها ترکیبی از متغیرهای اجتماعی و فرهنگی و از سوی دیگر متغیرهای اقتصادی و زیرساختی بوده است. اهمیت شاخص‌های مذکور در میزان محرومیت و قابل‌سنجش بودن؛ در انتخاب آن‌ها نقش اساسی داشته است.

سنجش میزان محرومیت: در این طرح به دلیل محدودیت‌های موجود در دستیابی به شاخص‌های مذکور در محدوده‌های شهرستان، بخش و دهستان؛ از نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵ استفاده شده است. در طی جلساتی با مسئولین استانداری‌ها و معاونین و همین‌طور متخصصین امر، فرآیند وزن دهی شاخص‌ها انجام شده است.

بر اساس روش ضریب همبستگی، میانگین وزن هریک از شاخص‌ها مشخص‌شده و بر پایه آن پهنه‌بندی و سطح‌بندی بخش‌های محروم (به‌واسطه مجموع امتیاز شاخص ترکیبی کل) مشخص شده است. ازاین‌رو با رتبه‌بندی شاخص‌ها از طریق وزن دهی جایگاه هر شهرستان، بخش و دهستان به لحاظ میزان محرومیت مشخص شده است. بر این اساس مناطق محروم استان شرح جدول زیر است.

جدول ۷۰- مناطق کمتر توسعه‌یافته استان مازندران

دهستان کمتر توسعه‌یافته	ضریب دهستان	تابعیت تقسیماتی		
		استان	شهرستان	بخش
بالالاریجان	۶	مازندران	آمل	لاریجان
لاریجان سفلی	۶	مازندران	آمل	لاریجان
چلاو	۶	مازندران	آمل	مرکزی
درازکلا	۶	مازندران	بابل	بابل کنار
بابل کنار	۶	مازندران	بابل	بابل کنار
سجادرود	۶	مازندران	بابل	بندپی شرقی
فیروزکوه	۶	مازندران	بابل	بندپی شرقی
خوش رود	۶	مازندران	بابل	بندپی شرقی
شهید آباد	۶	مازندران	بابل	بندپی شرقی
پنج هزاره	۶	مازندران	بهشهر	مرکزی
شهدا	۷	مازندران	بهشهر	یانه سر
عشرستاق	۷	مازندران	بهشهر	یانه سر

دهستان کمتر توسعه‌یافته	ضریب دهستان	تابعیت تقسیماتی		
		استان	شهرستان	بخش
دوهزار	۶	مازندران	تنکابن	خرم آباد
سه هزار	۸	مازندران	تنکابن	خرم آباد
گلیجان	۶	مازندران	تنکابن	مرکزی
بیرون بشم	۶	مازندران	چالوس	کلاردشت
کوهستان	۶	مازندران	چالوس	کلاردشت
جنت رودبار	۷	مازندران	رامسر	مرکزی
اشکور	۸	مازندران	رامسر	مرکزی
پشتکوه	۸	مازندران	ساری	چهاردانگه
چهاردانگه	۷	مازندران	ساری	چهاردانگه
گرماب	۷	مازندران	ساری	چهاردانگه
بنافت	۸	مازندران	ساری	دو دانگه
فریم	۷	مازندران	ساری	دو دانگه
لفور	۶	مازندران	سوادکوه	شیرگاه
شرق و غرب شیرگاه	۶	مازندران	سوادکوه	شیرگاه
راستوپی	۶	مازندران	سوادکوه	مرکزی
سرخکلا	۶	مازندران	سوادکوه	مرکزی
کسلیان	۶	مازندران	سوادکوه	مرکزی
ولوپی	۶	مازندران	سوادکوه	مرکزی
بی‌رجه	۷	مازندران	نکا	مرکزی
استخرپشت	۷	مازندران	نکا	هزارجریب
زارم رود	۷	مازندران	نکا	هزارجریب
شیخ فضا لله نوری	۶	مازندران	نور	بلده
اوزرود	۶	مازندران	نور	بلده
تتارستاق	۶	مازندران	نور	بلده
پنجک رستاق	۶	مازندران	نوشهر	کجور
توابع کجور	۶	مازندران	نوشهر	کجور
زانوس رستاق	۶	مازندران	نوشهر	کجور

(شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور، ریاست جمهوری، ۱۳۸۶)

بر اساس مطالعات مذکور، ۱۰/۲۵ درصد از دهستان‌ها محرومیت بالایی (ضریب ۸) داشته، ۲۳/۰۷ درصد دارای محرومیت متوسط (ضریب ۷) و ۶۶/۶۶ درصد نیز از محرومیت پایینی (ضریب۶) برخوردار بوده‌اند. شایان ذکر است، ضرایب بر اساس ۵ تا ۹ تعیین شده و ضریب ۵ به معنی محرومیت کمتر و ضریب ۹ به معنی محرومیت بیش‌تر است.

دهستان‌های سه هزار، اشکور، پشتکوه، بنافت شهرستان تنکابن، رامسر، ساری، ساریدر اولویت میزان فقر قرار دارند.

ج) پژوهش دیگر مربوط به اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق توسط بنیاد برکت صورت گرفته است. در این طرح ۵۴ شاخص به‌منظور سنجش سطح محرومیت مورداستفاده قرارگرفته شده است.

سنجش میزان محرومیت: بر اساس روش مک گراناهان (روش ضریب همبستگی) میانگین وزن هریک از شاخص‌ها مشخص‌شده و بر پایه آن پهنه‌بندی و سطح‌بندی بخش‌های محروم (به‌واسطه مجموع امتیاز شاخص ترکیبی کل) مشخص شده است. ازاین‌رو با رتبه‌بندی شاخص‌ها از طریق وزن دهی جایگاه هر استان، شهرستان و بخش به لحاظ میزان محرومیت مشخص شده است. شاخص‌های مذکور به شرح جدول زیر است:

جدول ۷۱- وزن شاخص‌های ترکیبی بر اساس روش مک گراناهان (روش ضریب همبستگی)

ردیف	شاخص	میانگین وزن شاخص‌ها
۱	نرخ اشتغال (درصد)	۰/۰۸۳۵
۲	نرخ اشتغال زنان (درصد)	۰/۱۱۴۸
۳	نرخ فعالیت (درصد)	۰/۱۴۰۷
۴	بار تکفل شغلی (نفر به ازای هر نفر شاغل)	۰/۱۶۴۳
۵	نسبت شاغلان بخش کشاورزی به‌کل شاغلان (درصد)	۰/۱۹۱۶
۶	نسبت شاغلان بخش صنعت به‌کل شاغلان (درصد)	۰/۲۲۲۳
۷	نسبت شاغلان بخش خدمات به‌کل شاغلان (درصد)	۰/۲۴۳۳
۸	نسبت مساحت اراضی راعی به‌کل مساحت بخش	۰/۲۷۴۵
۹	نسبت مساحت اراضی زراعی آبی به‌کل اراضی زراعی (درصد)	۰/۳۰۲۳
۱۰	نسبت مساحت اراضی زراعی دیم به‌کل اراضی زراعی (درصد)	۰/۳۲۵۱
۱۱	نسبت مساحت اراضی باغی به‌کل اراضی (درصد)	۰/۳۵۸۸
۱۲	سرانه دام سنگین خانوار (راس)	۰/۳۹۳۰
۱۳	سرانه دام سبک خانوار (راس)	۰/۴۱۹۵
۱۴	تراکم تراکتور در هر ۱۰۰ هکتار اراضی	۰/۴۵۰۲
۱۵	تراکم کمباین در هر ۱۰۰۰ هکتار اراضی	۰/۴۸۱۵
۱۶	نسبت شرکت تعاونی روستایی به تعداد روستا (درصد)	۰/۵۰۲۷
۱۸	نسبت روستاهای بهره‌مند از گاز به تعداد روستا (درصد)	۰/۵۳۶۰
۱۹	نسبت شعب بانک به ۱۰/۰۰۰ نفر جمعیت	۰/۵۵۵۴
۲۰	فاصله مرکز بخش از مرکز شهرستان (Km)	۰/۵۸۵۹
۲۱	فاصله مرکز بخش از مرکز استان (Km)	۰/۶۰۳۷
۲۲	شدت‌فرسایش	۰/۶۳۷۴
۲۳	قابلیت اراضی	۰/۶۶۸۹
۲۴	ارتفاع	۰/۶۹۳۴
۲۵	کلاس شیب	۰/۷۲۳۲
۲۶	میزان بارش	۰/۷۴۶۲

ردیف	شاخص	میانگین وزن شاخص‌ها
۳۱	دما	۰/۷۶۹۱
۳۲	اقلیم	۰/۷۹۹۸
۳۳	منابع آب	۰/۸۲۷۱
۳۴	تعداد معدن	۰/۸۵۵۵
۳۵	پتانسیل زلزله	۰/۸۷۹۴
۳۶	پتانسیل سیل	۰/۹۰۵۹
۳۷	بعد خانوار	۰/۹۳۰۰
۳۸	نرخ رشد جمعیت (درصد)	۰/۹۵۸۹
۳۹	نسبت جنسی (درصد)	۰/۹۸۵۰
۴۰	تراکم جمعیت	۱/۰۱۰۸
۴۱	نسبت شهرنشینی (درصد)	۱/۰۴۴۰
۴۲	نرخ باسوادی (درصد)	۱/۰۶۷۸
۴۳	نرخ باسوادی زنان (درصد)	۱/۰۹۸۱
۴۴	نسبت باسوادان با تحصیلات عالی به‌کل باسوادان (درصد)	۱/۱۲۲۸
۴۵	نسبت مراکز بهداشتی درمانی و خانه بهداشت به جمعیت (ده هزار نفر جمعیت)	۱/۱۴۶۵
۴۶	نسبت پزشک به جمعیت (ده هزار نفر جمعیت)	۱/۱۸۲۲
۴۷	نسبت مدرسه راهنمایی به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۰۴۲
۴۸	نسبت دبیرستان و هنرستان به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۳۰۶
۴۹	نسبت کتابخانه و کانون پرورش فکری کودکان به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۵۸۸
۵۰	نسبت تأسیسات ورزشی به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۹۰۰
۵۱	نسبت روستاهای بهره‌مند از آب آشامیدنی سالم (درصد)	۱/۳۱۳۳
۵۲	نسبت روستاهای بهره‌مند از دفتر پستی به تعداد روستا (درصد)	۱/۳۳۷۲
۵۳	نسبت جمعیت تحت پوشش کمیته امداد و بهزیستی به‌کل جمعیت (درصد)	۱/۳۶۱۱
۵۴	نسبت روستاهای خالی از سکنه به‌کل روستاها(درصد)	۰/۰۳۴۶

(اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶)

جدول ۷۲- مناطق کم‌تر توسعه‌یافته استان

ردیف	استان	شهرستان	بخش
۱	مازندران	بابل	بندپی شرقی
۲	مازندران	بابل	بندپی غربی
۳	مازندران	بهشهر	یانه سر
۴	مازندران	ساری	چهاردانگه
۵	مازندران	ساری	دو دانگه
۶	مازندران	گلوگاه	کلباد
۷	مازندران	نکا	هزارجریب
۸	مازندران	نور	بلده
۹	مازندران	نوشهر	کچور
۱۰	مازندران	سوادکوه	مرکزی
۱۱	مازندران	سوادکوه	شیرگاه (زیراب)

(اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶)

نتایج این پژوهش حاکی از آن است که در مجموع، ۵۶۴ بخش و شهرستان محروم در استان‌های مختلف کشور موردسنجش قرار گرفته است. در این میان استان مازندران دارای ۸ شهرستان و ۱۱ بخش محروم است. شهرستان‌های نور (بخش بلده)، بهشهر (بخش یانه سر)، ساری (بخش چهاردانگه) در ردیف۱۴۱، ۱۶۰، ۲۰۱ مناطق محروم کشور به‌حساب آمدند. بدیهی است رفع محرومیت مناطق مذکور مستلزم شناخت کافی از امکانات و پتانسیل‌های منطقه‌ای و بهره‌گیری از آن‌ها در جهت رفع محرومیت و دستیابی به توسعه پایدار است. مزیت‌های نسبی مناطق محروم استان مازندران در سه بخش عمده اقتصادی یعنی کشاورزی، صنعت و خدمات و زیر بخش‌های آن به شرح زیر است:

الف) کشاورزی:

۱- مزیت نسبی در تولید محصولات باغی نظیر پرتغال، نارنگی، هلو، کیوی، سیب، چای، نارنج، گیلاس، آلو، لیموشیرین، انار، گردو، توت‌فرنگی، زیتون، گلابی، فندق و آلبالو (شایان‌ذکر است استان مازندران در تولید مرکبات رتبه اول در کشور را داراست).

۲- مزیت نسبی در تولید شلتوک، شبدر، گندم، جو، سیب‌زمینی، گوجه‌فرنگی، سایر سبزی‌ها، یونجه، ذرت، علوفه و سایر نباتات ، هندوانه، کلزا، سویا، خیار و پیاز

۳- مزیت نسبی در دامداری و دامپروری و پرورش دام سبک و سنگین (احداث دامداری‌های صنعتی تجاری)

۴- مزیت نسبی در پرورش دام سنگین به‌خصوص در بخش‌های بندپی‌شرقی بابل، شیرگاه سوادکوه، بندپی‌غربی، بابل، مرکزی سوادکوه، کجور نوشهر، چهاردانگه‌ساری، هزارجریب نکا و بخش دودانگه ساری

۵- مزیت نسبی در تولید تخم‌مرغ و گوشت مرغ

۶- مزیت نسبی در پرورش شترمرغ، بلدرچین، مرغابی و غاز

۷- مزیت نسبی در پرورش زنبورعسل به‌ویژه در کوهپایه‌ها و دامنه‌های کوه‌های البرز میانی

۸- مزیت نسبی در شیلات و صید و صیادی انواع ماهی در نوار ساحلی و تولید ماهیان پرورشی و آبزی‌پروری با توجه به وجود رودخانه‌های دائمی در اکثر بخش‌های استان

۹- مزیت نسبی در وجود جنگل‌های هیرکانی و مراتع مناسب میان دشت‌ها که زمینه مناسب پرورش دام سبک مدیریت‌شده نژاد گوسفند بی دنبه زل را فراهم کرده است. دراین‌ارتباط متناسب کردن تعداد دام با وضعیت و ظرفیت مراتع و بیشه‌زارها به‌منظور حفظ پوشش گیاهی و جلوگیری از تخریب مراتع و جنگل‌ها اولویت دارد.

۱۰- مزیت نسبی چشمگیر در تولید گل و گیاهان گلخانه‌ای و درختچه‌های زینتی

ب) صنعت:

۱- وجود ناحیه صنعتی سفید چاه در بخش یانسر شهرستان بهشهر

۲- وجود ناحیه صنعتی گرماب در بخش چهاردانگه شهرستان ساری

۳- وجود شهرک صنعتی پل سفید در بخش مرکزی شهرستان سوادکوه
۴- وجود شهرک صنعتی سوادکوه(بشل) در بخش شیرگاه شهرستان سوادکوه
۵- وجود شهرک صنعتی بابل(بندپی)در بخش بندپی شرقی شهرستان بابل
۶- وجود شهرک صنعتی دودانگه در بخش دودانگه شهرستان ساری
۷- وجود شهرک صنعتی بلده در بخش بلده شهرستان نور
۸- وجود شهرک صنعتی کجور در بخش کجور شهرستان نوشهر
۹- وجود شهرک صنعتی کیاسر در بخش چهاردانگه شهرستان ساری
۱۰-وجود شهرک صنعتی نکا در بخش مرکزی شهرستان نکا
۱۱-وجودظرفیت‌های‌معدنی و معادن سنگ‌آهک، سنگ‌گچ و سولفات‌سدیم در بخش‌های محروم‌استان
۱۲-مزیت نسبی در تولید صنایع‌دستی چوبی و مجسمه‌های چوبی حصیر و زیلو، ابریشم‌بافی، چوقا و چادرشب بافی در بخش‌های نور و هزارجریب شهرستان نکا، ظروف سفالی و سفال‌های پوشش بام، جاجیم و گلیم، قالی و قالیچه. همچنین صنایع‌دستی کله(اجاق‌های سنتی کاه‌گلی، سنگی، چوبی) به‌ویژه در بخش کجور نوشهر
۱۳- مزیت نسبی در تولید چرم و صنایع چرمی مزیت نسبی در تولید کلوچه و مربا (تمشک، بهارنارنج، بالنگ و شقاقل) آب نارنج و رب نارنج و ترشیجات و کنسرو زیتون شور با داشتن صنایع غذائی و وجود پتانسیل ایجاد صنایع تبدیلی متنوع محصولات کشاورزی و شیلات و آبزی‌پروری

ج) خدمات:

۱- مزیت نسبی در ارائه خدمات بازرگانی به لحاظ تولید و صادرات قارچ صدفی(۴۲ درصد از تولید کشور) تولید و صادرات مرکبات و محصولات فرآورده از آن‌ها، تولید و عرضه فراورده‌های گوشتی (قرمز و سفید) و لبنی به دیگر استان‌های کشور. همچنین به لحاظ قرار گرفتن در مسیر کریدور حمل‌ونقل شمال به جنوب کشور و برخورداری از راه‌های متعدد دسترسی به مرکز کشور و استان‌های مجاور، وجود منطقه ویژه اقتصادی امیرآباد شهرستان بهشهر، شهرستان محمودآباد و خزر شهر ساری، همچنین وجود اسکله و تأسیسات بندری در بنادر نوشهر، نکا، خزر، فریدون‌کنار، بابلسر و نقش آن‌ها در ترانزیت دریایی کالا و به‌ویژه تولید و صادرات خاویار و تولید گوشت ماهیان و مزیت تولید ابریشم. شایان توجه است الویت داشتن احداث پایانه صادراتی گل و گیاه در استان زمینه توسعه تولید گل و گیاه در بخش‌های محروم را نیز فراهم کرده است.
۲- مزیت نسبی در وجود گمرکات ساری، نوشهر و بابلسر
۳- وجود پتانسیل و مزیت نسبی در ارائه خدمات مرزی به لحاظ استقرار در کنار دریای خزر و برخورداری از مبادی ورودی و خروجی کالا و مسافر با کشورهای آسیای میانه و اروپا و همچنین

وجود گمرکات نکا، ساری، آمل، محمودآباد و نوشهر، بنادر نوشهر، فریدونکنار، امیرآباد بهشهر و نکا. همچنین وجود اسکله نفتی نکا برای تسهیل سوآپ مواد نفتی

۴- مزیت نسبی در فعالیت‌های مرتبط با گردشگری باوجود برخورداری از شرایط مناسب اقلیمی و قابلیت‌های گوناگون طبیعی در نواحی ساحلی، جنگلی، کوهستانی، عرصه‌های طبیعی و کشتزارهای زیبای برنج و کلزا و شرایط زیست‌محیطی جاذب گردشگری و همچنین داشتن پیشینه کهن سنت‌های فرهنگی و آثار تاریخی در بخش‌های محروم استان

۵- مزیت نسبی وجود مراکز آموزش فنی و حرفه‌ای متعدد در استان، که زمینه توانمندسازی مهارتی جوانان مستعد بخش‌های مناطق محروم را فراهم می‌کند.

۱۱- مزیت نسبی در ارائه خدمات حمل‌ونقل مسافر و کالا و تبادل کالای بین‌المللی در منطقه خزر با داشتن سه فرودگاه بین‌المللی ساری، نوشهر و رامسر بعلاوه وجود راه‌آهن سراسر شمال که از بخش‌های محروم مرکزی سوادکوه شهرستان زیرآب و تأثیر مستقیم و غیرمستقیم آن‌ها در ایجاد فرصت‌های شغلی برای جوانان مستعد بخش‌های پرجمعیت محروم استان و تسهیل عرضه و فروش محصولات آن مناطق(اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶).

۳-۳-۲-۲- شاخص‌های جمعیتی دهستان‌های محروم استان مازندران

همان‌طور که مشاهده می‌شود بر اساس داده‌های تمام شماری سال ۱۳۹۵، جمعیت کل ساکن در مناطق محروم استان مازندران برابر با ۲۳۹,۴۸۲ نفر (۷,۰۸ درصد از جمعیت استان) است. از این تعداد ۱۱۸,۵۱۰ نفر زن و ۱۲۰,۹۷۲ نفر مرد هستند. تعداد خانوار ساکن در این مناطق برابر با ۸۲,۶۲۴ است. میانگین بعد خانوار برابر با ۲/۸ است و میانگین نسبت جنسی در این مناطق برابر با ۱۰۲/۵است. نسبت جنسی در مناطق محروم این استان پایین‌تر از متوسط نسبت جنسی در کل کشور (۱۰۳) است. بعد خانوار این مناطق نیز کم‌تر از بعد خانوار در کل کشور است (متوسط بعد خانوار کل کشور در سرشماری ۱۳۹۵ برابر با ۳/۳ بوده است). بالاترین نسبت جنسی مربوط به دهستان اشکور شهرستان رامسر با نسبت ۱۱۲/۷ است. پس از آن دهستان‌های بالالاریجان، چلاو، لاریجان و راستوپی در شهرستان‌های آمل، آمل، آمل و سوادکوه به ترتیب ۱۱۲/۴،۱۰۹/۷،۱۰۹/۷ و ۱۰۹/۴ بالاترین نسبت جنسی را دارند.

بالاترین میزان بعد خانوار نیز مربوط به دهستان استخرپشن شهرستان نکا با بعد خانوار ۳/۲ است. بعد خانوار در دهستان‌های زارم رود، بی‌رجه، پنج‌هزاره، سجادرود و چلاو با بعد خانوار ۳/۱ در شهرستان‌های نکا، نکا، بهشهر، بابل و آمل بیش‌ترین میزان را داشته است.

جدول ۷۳- شاخص‌های جمعیتی مناطق محروم استان مازندران

سرشماری سال ۹۵						تابعیت تقسیماتی			
خانوار	جمعیت	تعداد مردان	تعداد زنان	نسبت جنسی	بعد خانوار	دهستان کمتر توسعه‌یافته	استان	شهرستان	بخش
۱,۳۹۸	۳,۷۴۶	۱,۹۸۲	۱,۷۶۴	۱۱۲,۴	۲,۷	بالا لاریجان	مازندران	آمل	لاریجان
۱,۲۸۲	۳,۶۳۷	۱,۹۰۳	۱,۷۳۴	۱۰۹,۷	۲,۸	لاریجان سفلی	مازندران	آمل	لاریجان
۱,۵۴۴	۴,۷۲۰	۲,۴۶۹	۲,۲۵۱	۱۰۹,۷	۱,۳	چلاو	مازندران	آمل	مرکزی
۲,۹۴۲	۸,۴۸۷	۴,۲۷۲	۴,۲۱۵	۱۰۱,۴	۲,۹	دراز کلا	مازندران	بابل	بابل کنار
۵,۴۴۹	۱۵,۸۱۵	۷,۷۸۳	۸,۰۳۲	۹۶,۹	۲,۹	بابل کنار	مازندران	بابل	بابل کنار
۸,۲۹۸	۲۵,۷۲۴	۱۳,۰۸۷	۱۲,۶۳۷	۱۰۳,۶	۳,۱	سجادرود	مازندران	بابل	بندپی شرقی
۸۶۵	۲۶۰۰	۱۲۹۹	۱۳۰۱	۹۹,۸	۳,۰	فیروزجاه	مازندران	بابل	بندپی شرقی
۳,۸۰۳	۱۱,۳۰۹	۵,۷۲۱	۵,۵۸۸	۱۰۲,۴	۳,۰	خوش رود	مازندران	بابل	بندپی شرقی
۳,۲۰۲	۹,۱۸۲	۴,۶۱۹	۴,۵۶۳	۱۰۱,۲	۲,۹	شهید آباد	مازندران	بابل	بندپی شرقی
۱,۲۰۰	۳,۷۷۲	۱,۸۹۷	۱,۸۷۵	۱۰۱,۲	۳,۱	پنج هزاره	مازندران	بهشهر	مرکزی
۱,۵۸۶	۴,۷۶۱	۲,۳۸۱	۲,۳۸۰	۱۰۰,۰	۳,۰	شهدا	مازندران	بهشهر	یانه سر
۲,۲۸۱	۶,۹۱۱	۳,۵۷۷	۳,۳۳۴	۱۰۷,۳	۳,۰	عشرستاق	مازندران	بهشهر	یانه سر
۸۸۳	۲,۳۲۶	۱,۱۸۷	۱,۱۳۹	۱۰۴,۲	۲,۶	دوهزار	مازندران	تنکابن	خرم آباد
۴۸	۱,۳۰۸	۶۷	۶۳۱	۱۰۷,۳	۲,۷	سه هزار	مازندران	تنکابن	خرم آباد
۸,۲۳۰	۲۳,۶۴۳	۱۱,۹۸۷	۱۱,۶۶۵	۱۰۲,۷	۲,۹	گلیجان	مازندران	تنکابن	مرکزی
۳۴۸,۲	۶۷۸,۶	۳۴۱,۳	۳۳۷,۳	۱۰۰,۱	۲,۸	بیرون بشم	مازندران	چالوس	کلاردشت
۲,۵۵۴	۶,۹۴۲	۳,۵۵۶	۳,۳۸۶	۱۰۵,۰	۲,۷	کوهستان	مازندران	چالوس	کلاردشت
۲۴۷	۵۵۱	۲۸۱	۲۷۰	۱۰۴,۱	۲,۲	جنت رودبار	مازندران	رامسر	مرکزی
۳۴۷	۹۹۱	۵۲۵	۴۶۶	۱۱۲,۷	۲,۹	اشکور	مازندران	رامسر	مرکزی
۱,۱۷۰	۳,۳۲۴	۱,۶۶۸	۱,۶۵۶	۱۰۰,۷	۲,۸	پشتکوه	مازندران	ساری	چهاردانگه
۱,۸۱۰	۴,۸۶۴	۲,۴۴۳	۲,۴۲۱	۱۰۰,۹	۲,۷	چهاردانگه	مازندران	ساری	چهاردانگه
۱,۹۷۱	۵,۸۰۴	۲,۸۹۳	۲,۹۱۱	۹۹,۴	۲,۹	گرماب	مازندران	ساری	چهاردانگه
۱,۰۰۰	۲,۷۵۹	۱,۳۵۷	۱,۴۰۲	۹۶,۸	۲,۸	بنافت	مازندران	ساری	دو دانگه
۱,۷۴۳	۴,۵۲۵	۲,۱۶۰	۲,۳۶۵	۹۱,۳	۲,۶	فریم	مازندران	ساری	دو دانگه
۱,۸۰۸	۴,۹۵۹	۲,۴۴۳	۲,۵۱۶	۹۷,۱	۲,۷	لفور	مازندران	سوادکوه	شیرگاه
۱,۴۱۰	۴,۱۸۸	۲,۰۹۲	۲,۰۹۶	۹۹,۸	۳,۰	شرق و غرب شیرگاه	مازندران	سوادکوه	شیرگاه
۲,۷۳۱	۷,۵۲۹	۳,۹۳۴	۳,۵۹۵	۱۰۹,۴	۲,۸	راستوپی	مازندران	سوادکوه	مرکزی
۳۲۹	۹۶۸	۵۰۴	۴۶۴	۱۰۸,۶	۲,۹	سرخکلا	مازندران	سوادکوه	مرکزی
۱,۴۶۶	۴,۲۱۷	۲,۱۴۱	۲,۰۷۶	۱۰۳,۱	۲,۹	کسلیان	مازندران	سوادکوه	مرکزی
۱,۹۸۴	۵,۵۲۱	۲,۸۰۰	۲,۷۲۱	۱۰۲,۹	۲,۸	ولوپی	مازندران	سوادکوه	مرکزی
۴,۱۶۹	۱۳,۰۲۹	۶,۶۱۰	۶,۴۱۹	۱۰۳,۰	۳,۱	بی‌رجه	مازندران	نکا	مرکزی
۱,۵۹۳	۵,۰۳۵	۲,۵۲۴	۲,۵۱۱	۱۰۰,۵	۳,۲	استخرپشت	مازندران	نکا	هزارجریب
۲,۶۸۹	۸,۳۷۰	۴,۱۴۰	۴,۲۳۰	۹۷,۹	۳,۱	زارم رود	مازندران	نکا	هزارجریب
۱,۱۹۵	۳,۲۳۱	۱,۶۵۶	۱,۵۷۵	۱۰۵,۱	۲,۷	شیخ فضل الله نوری	مازندران	نور	بلده
۹۲۹	۲,۴۵۲	۱,۲۰۹	۱,۲۴۳	۹۷,۳	۲,۶	اوزرود	مازندران	نور	بلده
۴۶۹	۹۷۷	۴۷۴	۵۰۳	۹۴,۲	۲,۱	تارستاق	مازندران	نور	بلده
۱,۶۰۴	۴,۵۷۷	۲,۳۳۸	۲,۲۳۹	۱۰۴,۴	۲,۹	پنجک رستاق	مازندران	نوشهر	کجور
۱,۱۳۱	۳,۰۶۸	۱,۵۴۹	۱,۵۱۹	۱۰۲,۰	۲,۷	توابع کجور	مازندران	نوشهر	کجور
۲,۴۷۶	۶,۹۸۲	۳,۵۰۲	۳,۴۸۰	۱۰۰,۶	۲,۸	زانوس رستاق	مازندران	نوشهر	کجور
۸۲,۶۲۴	۲۳۹,۴۸۲	۱۲۰,۹۷۲	۱۱۸,۵۱۰	۱۰۲,۵	۲,۸	جمع میانگین			

(داده‌های سرشماری مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

۳-۳-۲-۳- جمع‌بندی

استان مازندران با مساحت ۲۲,۸۴۲ کیلومترمربع و جمعیت ۳,۲۸۳,۵۸۲ نفر در شمال ایران و در کرانه‌های جنوبی دریای مازندران قرار گرفته است. این استان از شهرستان رامسر در غرب آغاز و به شهرستان گلوگاه در شرق محدود می‌گردد. از شمال به دریای مازندران و کشورهای حاشیه دریای خزر، از جنوب به سلسله جبال البرز و استان‌های سمنان، تهران، البرز و قزوین، از غرب به استان گیلان و از شرق به استان گلستان محدود می‌شود.

جاذبه‌های گردشگری بسیار، وجود اراضی حاصلخیز، قرار گرفتن در ساحل جنوبی دریای خزر و هم جواری آبی با چهار کشور ساحلی نظیر ترکمنستان، قزاقستان، روسیه و جمهوری آذربایجان، امتیاز حمل‌ونقل دریایی با کشورهای همسایه از طریق منطقه ویژه اقتصادی ، فریدون کنار، امیرآباد و اسکله و سکوی نفتی نکا در شرق مازندران، هم جواری با استان تهران، دسترسی به زیرساخت‌های ارتباطی و ... از جمله پتانسیل‌های استان مازندران به شمار می‌آید.

بااین‌وجود فقر موضوعی است جهانشمول و استان مازندران نیز از این قاعده مستثنی نیست؛ بر اساس گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، در رابطه با سنجش فقر ایران در سال ۱۳۹۵؛ نرخ فقر مطلق (درصد فقرا) در استان مازندران برابر با ۲/۰۹ بوده است. تعداد فقرا ۷۴۱۳۳ نفر و تعداد خانوارهای فقیر ۳۱۴۲۴۶ بوده است (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۷:۳۱).

در مقایسه با بسیاری از استان‌های کشور وضعیت استان مازندران در رابطه با فقر مطلوب‌تر است اما در مقایسه باقابلیت‌ها و فرصت‌های بی‌شمار این استان، میزان فقر قابل توجه است. بر اساس نتایج حاصل از طرح آمارگیری از نیروی کار کشور در سال ۱۳۹۵، نرخ بیکاری کشور ۱۲/۴ درصد و نرخ بیکاری استان مازندران ۱۱/۶ درصد است (برنامه آمایش استان مازندران، چکیده مطالعات آمایش استان مازندران، ۱۳۹۷:۲۷). علیرغم پایین‌تر بودن نرخ بیکاری استان به نسبت کشور؛ آهنگ رشد بیکاری در استان شدیدتر از کشور است؛ به‌طوری‌که در سال ۱۳۹۵ حدود ۳/۴ درصد از میانگین کشور بالاتر بوده است (برنامه آمایش استان مازندران، چکیده مطالعات آمایش استان مازندران، ۱۳۹۷:۲۶). بررسی روند اشتغال استان در بیست سال اخیر، تغییر نگرش از کسب‌وکار کشاورزی به خدمات را به‌وضوح نشان می‌دهد. علت عمده این دگردیسی، گسترش فرهنگ مسافرت در کشور و گسترش زیرساخت‌های گردشگری است (خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب‌وکار و اشتغال پایدار استان مازندران، ۱۳۹۶:۶). این در حالی است که این استان به دلیل وجود ویژگی‌های آب و هوایی ساحلی و کوهپایه‌های جنگلی، ظرفیت بسیاری در تولید محصولات کشاورزی و صادرات دارد. نکته شایان‌ذکر آن است

که فعالیت‌های خدماتی در این استان بیش‌تر فعالیت‌های غیر مولد بوده و تاثیری بر اشتغال پایدار این استان ندارد. ازاین‌رو بیم آن می‌رود که در آینده‌ای نه چندان دور با تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی به شهرک‌های مسکونی و خروج از روستاها و تبعات بعدی آن مواجه باشیم. بنابراین توجه به فرصت‌ها و پتانسیل‌های این استان از جمله بهره‌گیری از جاذبه‌های گردشگری، توسعه صنایع، معادن و ممانعت از خام فروشی، رونق کشاورزی، توسعه صادرات و بهره‌گیری از پتانسیل مسیر ترانزیت کالا از جمله راهکارهای غلبه بر فقر و محرومیت و پیشگیری از گسترش آن در استان مازندران است.

۳-۳-۳- سکونتگاه‌های غیررسمی

سکونتگاه‌های غیررسمی به‌مثابه یکی از پیامدها و ویژگی‌های بارز شهرنشینی در کشورهای درحال‌توسعه و از جمله ایران بوده است. این سکونتگاه‌ها یکی از عوامل تهدیدکننده کیفیت زندگی و برهم زننده تعادل اجتماعی در شهرها به‌حساب می‌آیند. اسکان غیررسمی در شهرها به‌طور اساسی ناشی از عوامل متعددی است. بخشی از آن سبب توسعه ناهمگون و نابرابر مناطق شهری و تفاوت‌های مکانی- فضایی (افتراق مکانی) نسبت به امکانات و تسهیلات موجود است. تعاریف متعددی از سکونتگاه‌ها ارائه شده است که هریک بر ملاک‌ها و معیارهای خاصی مانند کالبد، جغرافیا، اقتصاد، روابط اجتماعی و ویژگی‌های روانی تأکید کرده‌اند. برخی از نظر «بوم‌شناسی شهری» بر عواملی مانند نحوه استفاده از زمین، کمبود مسکن، قیمت و اجاره زمین توجه کرده و عده‌ای دیگر از چشم‌انداز «فقر شهری» و مسائلی مانند نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی و «تبعیض» نگریسته‌اند. این پدیده به اشکال متفاوت در گوشه و کنار شهرها، حتی در بخش مرکزی شهرها در قالب محله‌هایی با عناوین زاغه، آلونک‌نشینی، حاشیه‌نشینی، سکونتگاه‌های خودرو و سکونتگاه‌های غیرمجاز، سکونتگاه‌های برنامه‌ریزی نشده و ... مشاهده می‌شود. فقدان مالکیت بر زمین، قرارگیری در اراضی نامناسب (حریم خطوط راه‌آهن و بزرگراه‌ها و ...)، در دسترس نبودن امکانات پایه زندگی، بی‌نظمی و نابسامانی کالبدی، اقتصادی و اجتماعی، وجود فضاهای بی‌دفاع، گم و بدون نظارت؛ از ویژگی‌های این سکونتگاه‌هاست. مهم‌ترین عوامل شکل‌گیری و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی؛ روند شتابان جمعیت شهری و عدم توسعه زیرساخت‌های ضروری، مهاجرت گسترده اعم از روستا به شهر و مهاجرت افراد از هسته داخلی شهر به حواشی آن، سطح پایین درآمد خانوار و بالا بودن بهای زمین و همچنین هزینه ساخت‌وساز رسمی، فقدان منطقه بندی و کاربری نامناسب زمین، ناکارآمدی سیاست‌ها و برنامه دولت‌ها، برنامه‌ریزی از بالا به پایین، توزیع ناعادلانه خدمات و امکانات بوده است.

۳-۳-۳-۱- نحوه مواجهه دولت‌ها با سکونتگاه‌های غیررسمی

به دنبال شهرنشینی شتابان معاصر در کشورهای درحال‌توسعه و از جمله ایران، سکونتگاه‌های غیررسمی به‌مثابه جلوه‌ای کالبدی از فقر شهری در درون یا پیرامون شهرها شکل گرفتند. بنا به شرایط تاریخی و جغرافیایی و با توجه به مکاتب اقتصادی و سیاسی حاکم، از این پدیده برداشت‌های متفاوتی شکل گرفت و برای حل آن نیز رویکردهای متفاوتی اتخاذ گردید. از نادیده انگاشتن تا توانمندسازی، طیفی از اقدامات و سیاست‌ها را در برمی‌گیرد که به فراخور شرایط تاریخی و جغرافیایی موردتوجه قرارگرفته‌اند. این سیاست‌ها تحت تأثیر مکاتب، نظام‌های سیاسی و اجرایی و یا سازمان‌های بین‌المللی ترویج‌شده و کمابیش در بیش‌تر این کشورها تجربه‌شده‌اند. سیاست‌هایی چون نادیده گرفتن، تخریب و تخلیه اجباری، مسکن عمومی، بهسازی و توانمندسازی و ... نتایج متفاوتی را در کشورهای مختلف به همراه داشته است. از اوایل سده بیستم که مسئله فقر و سکونتگاه‌های فقیرنشین موردتوجه جدی برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران قرار گرفت؛ تمرکز بر سیاست‌های اقتصادی کلان از جمله سیاست‌های فقرزدایی و سیاست‌هایی برای افزایش متوسط درآمد و نیز ایجاد عدالت اجتماعی، همواره به‌مثابه راه حل ریشه‌ای فقر و محلات فقیرنشین موردتوجه بوده است.

جدول ۷۴- خلاصه رویکردهای مسلط در برنامه‌ریزی و حل مسئله سکونتگاه‌های غیررسمی

رویکرد	دوره رواج و تسلط	نکات اصلی
نادیده گرفتن	تا دهه ۱۹۶۰	با توسعه اقتصادی در کل جامعه مشکل حل خواهد شد. مشکل ساختاری است و با برنامه‌ریزی محلی حل نخواهد شد.
حذف و تخلیه اجباری	۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰ برخی کشورها تاکنون	سکونتگاه‌های غیررسمی غده چرکین بر بدن شهر هستند و باید برچیده شوند.
خودیاری	۱۹۷۰ و ۱۹۸۰	بهره‌گیری از نیروی کار، مهارت و توان مدیریت ساکنان در حل مشکل
مسکن عمومی (اجتماعی)	۱۹۵۰ تا ۱۹۸۰	دولت و منابع دولتی کلید حل مشکل است. نیاز به یارانه‌های هدف‌دار مسکن
مکان- خدمات	۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰	تامین زمین و زیرساخت‌های اولیه راه حل است.
ارتقاء بخشی (بهسازی)	۱۹۸۰ تاکنون	تامین حق سکونت و
توانمندسازی	۱۹۹۰ تاکنون	ایجاد چارچوب سیاسی، [illegible] استفاده از ظرفیت‌های درونی اجتماعات محل توسعه اقتصادی و اجتماعی
اجتماع‌محوری (تام)	از ۲۰۰۰	با ترکیبی از توانمندسازی و تاکید بر حکمروایی شایسته (به‌ویژه حق نگاهداشت مسکن)محور، اجتماع محلی دانسته شد.

(ایراندوست، ۱۳۸۹:۱۳۹)

۳-۳-۳-۲- سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران و بطور خاص استان مازندران

ایران از جمله کشورهای در حال توسعه‌ای محسوب می‌شود که با مشکل وجود سکونتگاه‌های غیررسمی روبروست. سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران پیش از سال ۱۳۳۰ به‌صورت محدود در چند شهر به وجود آمد. بااین‌وجود تا قبل از اصلاحات ارضی، روندی بسیار آرام و کند داشته است. اما بعد از اصلاحات ارضی ۱۳۴۲ همراه با رشد مهاجرت، حاشیه‌نشینی نیز ابعاد وسیع‌تری پیدا کرد. چراکه اکثر خوش‌نشینانی که صاحب نسق نبوده و در نتیجه زمینی به آن‌ها واگذار نشد، همچنین کشاورزانی که مقدار ناچیزی زمین به آن‌ها رسیده بود مهاجرت نموده و در محلات فقیرنشین و حاشیه شهرها سکنی گزیدند. نکته قابل ذکر آن است که وجه اشتراک تمامی انواع سکونتگاه‌های غیررسمی دستیابی محدود و یا عدم دسترسی به امکانات و خدمات اساسی و زیرساختی است. اما در ایران سکونتگاه‌های غیررسمی به‌گونه‌ای متفاوت از سایر کشورها شکل گرفته است. به‌طوری که در غالب سکونتگاه‌های ایران، تصرف و مالکیت به‌صورت ملکی است و شکل تصرف عدوانی و غصبی بسیار نادر است. ساکنان این سکونتگاه‌ها مسکن را خود بر روی زمینی که تملک کرده‌اند، ساخته اما ضوابط و مقررات رسمی را رعایت نکرده و در نتیجه این سکونتگاه‌ها بدون برنامه ایجاد شده است. ازاین‌رو سکونتگاه‌های بی‌ضابطه با سکونتگاه‌های ایران قرابت معنایی بیش‌تری دارد. در حال حاضر بیش از ۳۰ درصد از جمعیت کشورمان در سکونتگاه‌های غیررسمی ساکن هستند. متأسفانه این پدیده به‌سرعت در حال رشد و گسترش است و مشکلات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، امنیتی و زیست‌محیطی فراوانی را در اغلب شهرهای ایران به وجود آورده است. استان مازندران و به‌خصوص شهر ساری نیز همانند شهرهای بزرگ و رو به رشد ایران از این قاعده مستثنی نبوده است. محلات متعددی با ویژگی‌های تقریباً مشابه به‌صورت پراکنده در سطح و حاشیه شهر ساری از مشکلات ناشی از اسکان غیررسمی رنج می‌برند (لحمیان، ۱۳۹۶:۱۲۹). در استان مازندران نیز کمتر پژوهش و تحقیق می‌دانی (در دسترس) در رابطه با سکونتگاه‌های غیررسمی صورت گرفته است. از این‌رو آمارهای متفاوت از میزان سکونتگاه‌های غیررسمی این استان اعلام شده است. گفته‌های عضو شورای شهر ساری حاکی از آن است که ۷ درصد از جمعیت شهر؛ معادل ۲۴،۰۰۰ نفر را حاشیه‌نشین تشکیل داده‌اند (خبرگزاری مهر، ۱۳۹۷،۴،۳۰). بر اساس اعلام سرپرست بهزیستی مازندران (باقری) ۱۴۰،۰۰۰ نفر در ۳۳ منطقه حاشیه در استان زندگی می‌کنند (خبرگزاری مهر، ۱۳۹۸،۰۷،۱۵). بر اساس گزارش‌های وزارت راه و شهرسازی نیز استان مازندران حدود ۱۰۰ محله حاشیه‌نشین دارد که ۱۴۰،۰۰۰ نفر در سکونتگاه‌های غیررسمی این استان سکونت دارند (خبرگزاری ایرنا، ۱۳۹۸،۱۰،۲۲).

اگرچه آمار جمعیت سکونتگاه‌های غیررسمی استان مازندران حدود ۴ درصد است و نسبت به میانگین کشوری (۳۰ درصد) پایین‌تر است، اما بررسی آمار چند سال اخیر نشان می‌دهد که مناطق حاشیه‌نشین در این خطه از

شمال کشور به‌خصوص شهرهای بزرگ روند افزایشی به خود گرفته است؛ به‌طوری که از سال ۹۴ تاکنون ۲۰ هزار نفر به جمعیت این مناطق افزوده شد.

طبق این آمار حدود یک هزار و ۲۰۰ هکتار از اراضی شهرهای مازندران دارای بافت سکونتگاه‌های غیررسمی است. شهرهای ساری، قائمشهر و بابل از جمله شهرهای درگیر پدیده سکونتگاه‌های غیررسمی هستند.

رشد سفرهای داخلی به استان مازندران و گسترش زیرساخت‌های گردشگری در سال‌های اخیر منجر به تغییرات عمده فرهنگی، زیست‌محیطی و اقتصادی در این استان شده است. روند این تغییرات را به‌روشنی می‌توان طی ۲۰ سال اخیر مشاهده نمود. بسیاری از زمین‌داران که شغل غالب آن‌ها کشاورزی بوده است با فروش زمین‌های خود و تبدیل آن به ویلا و مراکز رفاهی اقدام به کسب سود نموده و دیگر تمایل چندانی به شغل‌های پر زحمت و کم سود حوزه کشاورزی نشان نمی‌دهند. این امر علیرغم وجود پتانسیل بالای کشاورزی در استان، فرصت‌های بسیاری را از مازندران سلب نموده است. به لحاظ میزان مهاجرپذیری نیز، استان مازندران در مقایسه با ۳۱ استان کشور، هجدهمین استان مهاجرپذیر کشور است. مازندران تقریبا در انتهای فهرست استان‌ها به لحاظ مهاجرپذیری قرار می‌گیرد. اما به خاطر میزان مهاجرت کم‌تر، مهاجرت خالص آن بیش‌تر از برخی استان‌های مهاجرپذیرتر است. بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، سهم مهاجران واردشده طی ۵ سال گذشته به استان مازندران نسبت به کشور ۳/۴۵ درصد است که دارای رتبه ۱۰ در کشور است (برنامه آمایش استان مازندران، چکیده مطالعات استان مازندران، ۱۳۹۷). بااین‌وجود توزیع جغرافیایی جمعیت شهری در استان مازندران یکنواخت نیست. بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ از مجموع ۳,۲۸۳,۵۸۲ نفر جمعیت استان، ۵۷/۸ درصد جمعیت شهرنشین هستند. از این تعداد حدود ۴۲ درصد در شهر ساری، قائمشهر و بابل سکونت دارند (برنامه آمایش استان مازندران، چکیده مطالعات استان مازندران، ۱۳۹۷).

رشد شهرنشینی به دلایل مختلفی چون رشد طبیعی جمعیت، مهاجرت روستا- شهری، افزایش تعداد نقاط شهری و تبدیل روستاها به شهرها، گسترش افقی شهرها و الحاق روستاهای حاشیه شهرها دائم در حال افزایش است. مجموع این عوامل، به‌علاوه قیمت بالای مسکن، کمبود زمین، فقر و بیکاری منجر به ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی در این استان شده است.

۳-۳-۳-۳- جمع‌بندی

استان مازندران با برخورداری از شرایط مساعد طبیعی مانند مجاورت با دریای مازندران و کوه‌های البرز، وجود زمین‌های حاصلخیز، بارش کافی، آب و هوای مطبوع از یک سو و از سوی دیگر موقعیت جغرافیایی ملی

و بین‌المللی، مانند وجود سه راه ارتباطی از مرکز کشور، محور ارتباطی خراسان، گیلان و سمنان، وجود راه‌های زمینی فراوان با پایتخت کشور، منطقه ویژه امیرآباد، بهره‌مندی از بنادر مهم و شبکه‌های حمل‌ونقل از جمله سه فرودگاه فعال، به ترتیب در سه حوزه گردشگری، کشاورزی و صنعت دارای مزیت است. در این منطقه به دلیل دسترسی به مراتع قابل‌توجه، دامداری نیز از رونق خوبی برخوردار است، به‌طوری‌که مازندران رتبه اول در تولید گوشت سفید کشور را داراست. پرورش ماهی در رودخانه‌های موجود در این منطقه و همچنین استخرهای پرورش ماهی از دیگر فعالیت‌های اشتغال‌زای این منطقه به شمار می‌رود (خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب‌وکار و اشتغال پایدار استان مازندران، ۱۳۹۶:۱۱و۱۲). استان مازندران به دلیل قابلیت بالا و مزیت نسبی در تولید محصولات کشاورزی دارای رتبه ممتازی در کشور است، به‌نحوی‌که حدود ۲۳ درصد اشتغال استان را به خود اختصاص داده است (برنامه آمایش استان مازندران، چکیده مطالعات استان مازندران، ۱۳۹۷:۶۰).

علیرغم ظرفیت‌های بسیار گردشگری نظیر بیش از ۳۰۰۰ جاذبه طبیعی، تاریخی، فرهنگی و ورزشی، وجود دریای مازندران با ساحل مناسب به همراه برخورداری از مناطق جنگلی و کوهستانی زیبا، وجود قله دماوند با ۵۶۷۰ متر ارتفاع، غارها، آبشارها، رودخانه‌ها؛ آب‌های معدنی، چشمه‌سارها، تالاب‌ها و آثار تاریخی (برنامه آمایش استان مازندران، چکیده مطالعات استان مازندران، ۱۳۹۷:۱۰۶)؛ به علت عدم ایجاد کسب‌وکار و اشتغال بر مبنای ورود مسافر، فعالیت‌های در حال انجام در زمینه گردشگری، صرفا در حالت مسافرپذیری باقی‌مانده و شکلی از ارائه خدمات تخصصی گردشگری در آن شکل نگرفته است. درواقع ظرفیت‌ها، زیرساخت‌ها و مدیریت استان هنوز به سطحی نرسیده است تا بتوان جاری بودن صنعت گردشگری را به استان نسبت داد. چراکه باوجود پذیرش حجم بالای گردشگری، هنوز نتوانسته ایجاد ارزش‌افزوده اقتصادی متناسب نماید. نابودی زمین‌های کشاورزی و همچنین محیط‌زیست، گسترش پدیده زمین‌خواری، جنگل‌داری، کوه خواری و اخیر دریا خواری از پدیده‌های رایج مسافرپذیری است. نابودی محیط‌زیست نه تنها از پیامدهای پدیده مسافرپذیری است، بلکه تغییر در اشتغال از کشاورزی مولد و خدمات به سرایداری و بنگاه‌داری نیز از دیگر ناهنجاری‌های شکل‌گرفته در استان است. لذا چنین پیش‌بینی می‌شود که با ادامه روند فعلی، پدیده مسافرپذیری در نهایت به علت نابودی محیط زیست و از بین رفتن جاذبه‌های جذب مسافر متوقف خواهد شد. توقف مسافرپذیری یکی از عوامل نابودی اشتغال مولد در مازندران و شکل‌گیری مهاجرت جمعیت خواهد شد که با خود مشکلات بسیاری را به همراه خواهد آورد. (خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب‌وکار و اشتغال پایدار استان مازندران، ۱۳۹۶:۱۴).

از سوی دیگر، مطابق آمار وزارت صنعت، معدن و تجارت و اسناد بالادستی کشور، مازندران از نظر برخورداری از مزیت نسبی در رتبه ۱۰ و از نظر توسعه‌یافتگی صنعتی در رتبه ۱۵ کشور قرار دارد. استان مازندران به دلیل استعدادهای خود و همچنین وجود قوانین سخت‌گیرانه زیست‌محیطی، توسعه چندانی در زمینه صنایع نداشته است. بنابراین به نظر می‌رسد که توسعه صنعتی استان را می‌توان تا رفع نیازمندی‌های اساسی صنعتی در داخل استان جدی گرفت. توجه به کارگاه‌های کوچک و صنایع تبدیلی می‌تواند راهکار دیگری برای توسعه صنایع کوچک استان باشد (خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب‌وکار و اشتغال پایدار استان مازندران، ۱۳۹۶:۷).

نکته قابل‌ذکر آن است که با پایش مراکز آموزش عالی استان مازندران مشاهده می‌شود که سهم فارغ‌التحصیلان رشته‌های فنی دانشگاه‌های استان برخلاف غیر صنعتی بودن آن بیشتر است. به‌طوری‌که بسیاری از فارغ‌التحصیلان این رشته‌ها به دلیل نبود فضای صنعتی و بازار کار مناسب به‌ناچار یا در حوزه‌های خدماتی غیر مولد مشغول به کارشده و یا به استان‌های مجاور همچون استان تهران مهاجرت نموده‌اند. لزوم رشته‌های تحصیلی گردشگری، هتلداری، تور گردانی و رشته‌های موردنیاز توسعه صنعت گردشگری از الزامات مراکز آموزش عالی استان است. رشته‌های مرتبط به بخش کشاورزی که باز هم از مزیت‌های استان است، آن‌طور که باید همسو با بازار کار استان نبوده و دروس تدریس شده به‌صورت عمومی بوده و تخصص‌های لازم در رشته‌های مختلف کشاورزی را دارا نمی‌باشند. ازاین‌رو لزوم تقسیم‌بندی رشته‌های کشاورزی با توجه به بروز چالش‌های متعدد در حوزه منابع آبی و خشک‌سالی و همچنین عدم بهره‌وری مناسب کشاورزان، به رشته‌های تخصصی ضروری است (خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب‌وکار و اشتغال پایدار استان مازندران، ۱۳۹۶:۱۰).

عوامل مذکور از عوامل تأثیرگذار در رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در حاشیه شهرها بوده است. در میان شهر ساری به‌عنوان مرکز استان با ازدیاد تعداد سکونتگاه‌های غیررسمی مواجه است. شهر ساری از نظر اقتصادی، سیاسی و خدماتی مرکز ثقل این استان محسوب می‌شود که به دلایلی چون افزایش جمعیت و استقرار کارگاه‌های صنعتی و مراکز خدماتی در آن دارای مشکلات شهری بارزی است. گسترش فیزیکی این شهر در طی چند دهه اخیر همراه با خشکاندن و انهدام زمین‌های زراعی به‌ویژه مزارع برنج بوده است. این امر با ورود مهاجرین افزایش یافته است. بیش‌تر این گسترش‌ها در کنار جاده‌های ورودی و خروجی و اخیرا در آخرین حد محدوده‌های شهر به وقوع پیوسته است؛ که به دنبال خود اسکان غیررسمی را در محلات مختلف شهری ایجاد نموده است (لحمیان، ۱۳۹۶:۱۲۹).

اجرای طرح ساماندهی حاشیه‌نشینی در ساری یکی از راهکارهایی بود که در سال ۱۳۸۹ برای نخستین بار ۵۵ خانوار از حاشیه‌نشینان این شهر به روش مسالمت‌آمیز با اسکان در مناطق جدید زندگی تازه‌ای را آغاز کردند. این گروه حاشیه‌نشین با جمعیتی بالغ بر ۴۳۶ نفر (متشکل از ۲۰۲ نفر مرد و ۲۳۴ زن و کودک)، همگی از یک قوم مهاجر ایرانی بوده که بیش از نیم‌قرن با شرایطی نامطلوب از نظر سکونت و با کم‌ترین امکانات رفاهی و بهداشتی در یکی از محلات شهرستان ساری اقامت گزیده بودند. در نخستین اقدامات انجام‌شده، طرح خرید زمین‌های منطقه باقیمت کارشناسی به نرخ روز، معرفی محل مناسب جهت سکونت افراد، فراهم کردن شرایط جهت تحصیلات اجباری برای فرزندان افراد موردنظر در مدارس دولتی و همچنین در نظر گرفتن آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و اختصاص وام‌هایی با بهره کم جهت اشتغال در موسسات کارفرمایی و خوداشتغالی، مطرح شد که موردقبول حاشیه‌نشینان نیز قرار گرفت. تجربه نشان داده است که با اعمال فشار و محدودیت و محرومیت نمی‌توان به معضل حاشیه‌نشینی پایان داد، زیرا این تهیدستان شهری، سرپناهی را که این‌گونه ایجاد کرده‌اند، تنها سرمایه و دارایی خود می‌دانند و تا پای جان از آن محافظت می‌کنند (زاهدی، ۱۳۹۲:۱۴۸).

بنابراین تنها راه حل ممکن جهت رفع معضل موجود، شناخت جامعه مورد نظر با تمامی فرصت‌ها، تهدیدها و ویژگی‌های خاص آن (گام اول)، برنامه‌ریزی و اتخاذ سیاست‌های مناسب بر مبنای یافته‌های حاصل (گام دوم) و جلب مشارکت و توانمندسازی افراد درگیر مسئله (گام سوم) است. تنها از این طریق است که می‌توان به شیوه‌ای مؤثر، مانع از رشد و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی شد.

۳-۳-۴- بررسی ویژگی‌های جمعیتی

در برنامه‌ریزی‌هایی که در راستای پیشرفت و آبادانی یک منطقه صورت می‌گیرد، شناخت وضعیت گذشته آن منطقه یک اصل پذیرفته شده است و به‌طورمعمول بخش قابل‌توجهی از مطالعات پشتیبان این نوع برنامه‌ریزی‌ها را به خود اختصاص می‌دهد. از سوی دیگر در شرایطی که هدف‌گذاری‌های کمی در چارچوب یک برنامه‌ریزی لحاظ شوند، شناسایی روندها و ساختار تحولات متغیرهای موردنظر، اهمیتی مضاعف خواهند یافت. به‌طور طبیعی در یک برنامه‌ریزی مرتبط با توسعه، تحولات جمعیتی از مهم‌ترین حوزه‌هایی است که وضعیت گذشته آن، باید موردبررسی قرار گیرد. بنابراین یکی از پیش‌نیازهای اساسی برنامه‌ریزی‌های ملی و منطقه‌ای آگاهی از تحولات و ساختار جمعیت فعلی و آینده است. این آگاهی از یک‌سو وضعیت و کیفیت منابع انسانی را روشن می‌کند و از سوی دیگر سطح نیازهای جامعه را برای سال‌های آتی مشخص می‌سازد.

عدم توجه به شاخص‌های جمعیتی در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای و ملی، موجب می‌گردد که توان منطقه و سرزمین با جمعیت آن تناسب نداشته و مشکلات بسیاری را جهت دستیابی به توسعه متوازن در سطح ملی بوجود آورد.

گزارش حاضر با استفاده از روش اسنادی و بهره‌گیری از منابع آماری از قبیل آمارهای توصیفی، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران، سالنامه‌های سازمان ثبت‌احوال و ...، با تمرکز بر ساختمان جمعیت استان مازندران و مقایسه شاخص‌های مربوطه با میانگین‌های کشوری در صدد است که تصویری روشن از منابع انسانی استان را جهت دستیابی به توسعه‌ی عادلانه و متوازن ارائه دهد.

۳-۳-۴-۱- تغییرات تعداد جمعیت

جمعیت استان مازندران از ۱۵۹۶۵۶۵ نفر در سال ۱۳۵۵ به ۲۶۰۲۰۰۸ نفر در سال ۱۳۷۵ و سپس به ۳۲۸۳۵۸۲ نفر در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است و بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، هفتمین استان کم‌جمعیت کشور بوده است. این ارقام بیانگر آن است که طی ۳۰ سال منتهی به سال ۱۳۹۵، جمعیت استان هر ساله به‌طور میانگین ۱/۸ درصد رشد داشته است. این نرخ رشد در مقایسه با رشد متوسط ۲ درصدی کل کشور در همین بازه زمانی، نشان می‌دهد که افزایش جمعیت استان در قیاس با کل کشور، پایین‌تر بوده است. در واقع طی این بازه زمانی جمعیت استان مازندران ۲/۱ برابر و جمعیت کشور ۲/۴ برابر شده است. برآوردها نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۹ نیز جمعیت استان نسبت به سال ۱۳۹۵ با رشد متوسط ۰/۸۱ درصد، به بیش از ۳ میلیون و ۳۹۱ هزار نفر رسیده است.

باوجود افزایش مستمر تعداد جمعیت در دوره موردبررسی، شتاب این افزایش در سطح استان کاهشی بوده است. با مشاهده تغییرات افزایش نسبی جمعیت در جداول ذیل به‌خوبی می‌توان به کاهش این شتاب پی برد. افزایش نسبی جمعیت از حدود ۴۲/۵ درصد در دوره ۶۵-۱۳۵۵ به ۵/۲ درصد در دوره ۹۰-۱۳۸۵ کاهش‌یافته و سپس در دوره ۹۵-۱۳۹۰، نسبت تغییر جمعیت، در مقایسه با دوره قبل، افزایش‌یافته و به ۶/۸ درصد رسیده است. لازم به ذکر است که همسو با تغییرات کل جمعیت استان، تعداد جمعیت نقاط شهری و روستایی نیز تغییر یافته است[۹].

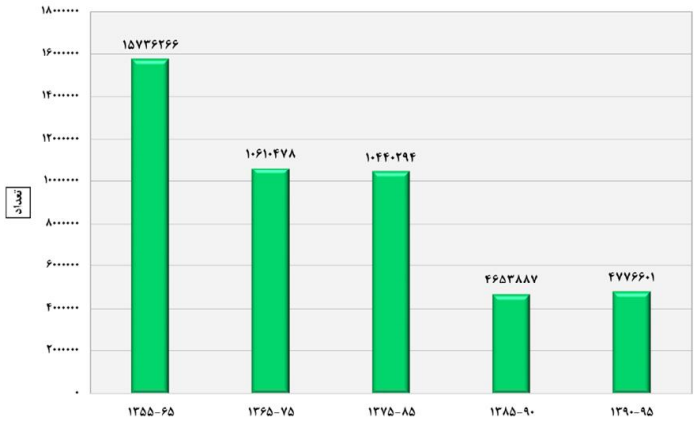
۹. از آنجایی که از سال ۱۳۷۶ استان گلستان از استان مازندران تفکیک شد، بنابراین جمعیت استان مازندران از سرشماری ۱۳۷۵ و قبل از آن براساس مرز سال ۱۳۹۵ بازسازی شده است.

جدول ۷۵- تغییرات تعداد جمعیت کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

سال	کل			نقاط شهری			نقاط روستایی		
	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)
۱۳۵۵	۳۳۷۰۸۷۴۴	–	–	۱۵۸۵۴۶۸۰	–	–	۱۷۸۵۴۰۶۴	–	–
۱۳۶۵	۴۹۴۴۵۰۱۰	۱۵۷۳۶۲۶۶	۴۶/۷	۲۶۸۴۴۵۶۱	۱۰۹۸۹۸۸۱	۶۹/۳	۲۲۶۰۰۴۴۹	۴۷۴۶۳۸۵	۲۶/۶
۱۳۷۵	۶۰۰۵۵۴۸۸	۱۰۶۱۰۴۷۸	۲۱/۵	۳۶۸۱۷۷۸۹	۹۹۷۳۲۲۸	۳۷/۲	۲۳۲۳۷۶۹۹	۶۳۷۲۵۰	۲/۸
۱۳۸۵	۷۰۴۹۵۷۸۲	۱۰۴۴۰۲۹۴	۱۷/۴	۴۸۲۵۹۹۶۴	۱۱۴۴۲۱۷۵	۳۱/۱	۲۲۲۳۵۸۱۸	-۱۰۰۱۸۸۱	-۴/۳
۱۳۹۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	۴۶۵۳۸۸۷	۶/۶	۵۳۶۴۶۶۶۱	۵۳۸۶۶۹۷	۱۱/۲	۲۱۵۰۳۰۰۸	-۷۳۲۸۱۰	-۳/۳
۱۳۹۵	۷۹۹۲۶۲۷۰	۴۷۷۶۶۰۱	۶/۴	۵۹۱۴۶۸۴۷	۵۵۰۰۱۸۶	۱۰/۳	۲۰۷۷۹۴۲۳	-۷۲۳۵۸۵	-۳/۴

مأخذ: محاسبه‌شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

با توجه به نمودار زیر بالاترین و پایین‌ترین تغییر تعداد مطلق جمعیت کل کشور، به ترتیب مربوط به دوره‌های ۶۵-۱۳۵۵ و ۹۰-۱۳۸۵ بوده است. در دوره ۶۵-۱۳۵۵ تعداد ۱۵۷۳۶۲۶۶ نفر و در دوره ۹۰-۱۳۸۵ تعداد ۴۶۵۳۸۸۷ نفر به جمعیت کشور افزوده شده است.

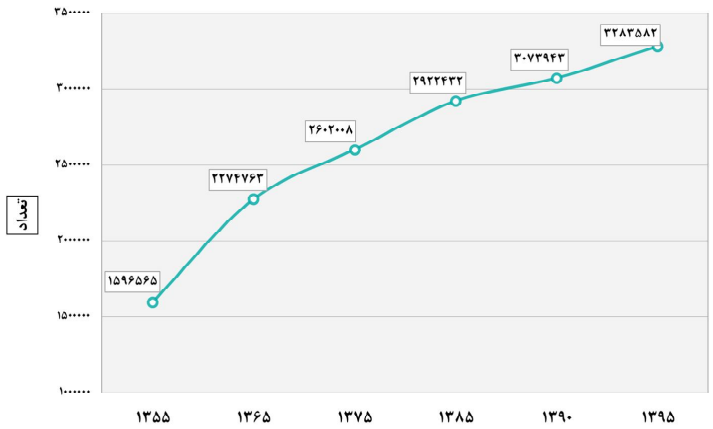

نمودار ۷- تغییرات تعداد مطلق جمعیت کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

جدول ۷۶- تغییرات تعداد جمعیت استان مازندران به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

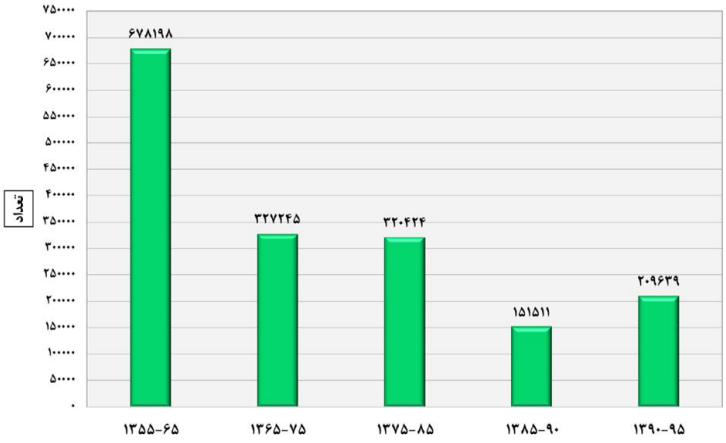
سال	کل			نقاط شهری			نقاط روستایی		
	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)
۱۳۵۵	۱۵۹۶۵۶۵	-	-	۵۱۱۷۸۷	-	-	۱۰۸۴۷۷۸	-	-
۱۳۶۵	۲۲۷۴۷۶۳	۶۷۸۱۹۸	۴۲/۵	۸۹۳۴۷۳	۳۸۱۶۸۶	۷۴/۶	۱۳۸۱۲۹۰	۲۹۶۵۱۲	۲۷/۳
۱۳۷۵	۲۶۰۲۰۰۸	۳۲۷۲۴۵	۱۴/۴	۱۲۰۲۴۶۹	۳۰۸۹۹۶	۳۴/۶	۱۳۹۹۵۳۹	۱۸۲۴۹	۱/۳
۱۳۸۵	۲۹۲۲۴۳۲	۳۲۰۴۲۴	۱۲/۳	۱۵۵۴۱۴۳	۳۵۱۶۷۴	۲۹/۲	۱۳۶۸۲۸۹	-۳۱۲۵۰	-۲/۲
۱۳۹۰	۳۰۷۳۹۴۳	۱۵۱۵۱۱	۵/۲	۱۶۸۲۱۵۲	۱۲۸۰۰۹	۸/۲	۱۳۹۱۷۹۱	۲۳۵۰۲	۱/۷۲
۱۳۹۵	۳۲۸۳۵۸۲	۲۰۹۶۳۹	۶/۸	۱۸۹۷۲۳۸	۲۱۵۰۸۶	۱۲/۸	۱۳۸۶۳۴۴	-۵۴۴۷	-۰/۴

مأخذ: محاسبه‌شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۸- تغییرات تعداد جمعیت استان مازندران، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

با توجه به نمودار زیر بالاترین و پایین‌ترین تغییر تعداد مطلق جمعیت استان مازندران، به ترتیب مربوط به دوره‌های ۱۳۵۵-۶۵ و ۹۰-۱۳۸۵ بوده است. در دوره ۶۵-۱۳۵۵ تعداد ۶۷۸۱۹۸ نفر به جمعیت استان اضافه‌شده و در دوره ۹۰-۱۳۸۵ تعداد ۱۵۱۵۱۱ نفر به جمعیت استان اضافه شده است اما در دوره ۹۵-۱۳۹۰ تحت تأثیر پدیده گشتاور جمعیتی، تعداد جمعیت استان نسبت به دوره ۹۰-۱۳۸۵ افزایش پیدا کرده است.

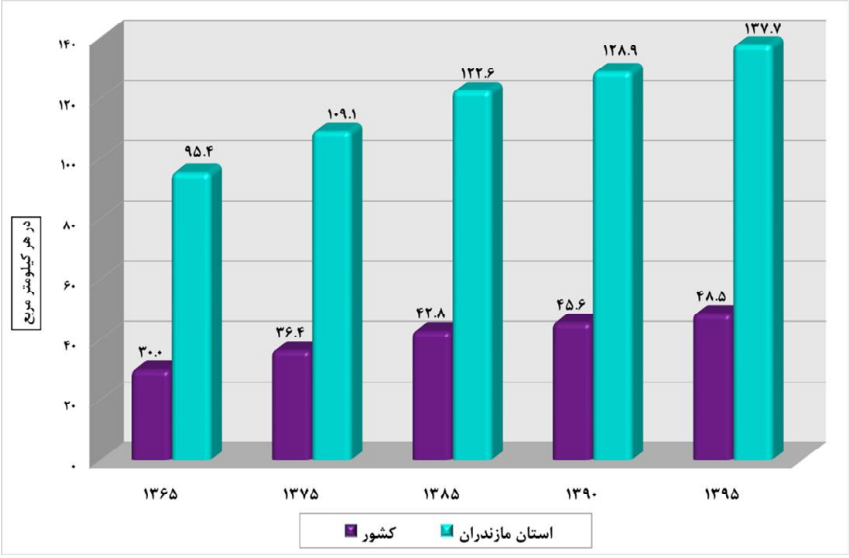
نمودار ۹- تغییرات افزایش تعداد مطلق جمعیت استان مازندران، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

۳-۳-۴-۲- تراکم جمعیت

جمعیت هر منطقه بر اساس عوامل متعددی نظیر آب و هوا، امکانات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سطح آن منطقه پخش و توزیع می‌شود. تراکم جمعیت را در اصطلاح عامیانه می‌توان به پرازدحام و کم ازدحام بودن هر سرزمینی تعبیر کرد. تراکم جمعیت از تقسیم جمعیت به مساحت، برحسب کیلومترمربع به دست می‌آید.

تراکم جمعیت از تقسیم کل جمعیت بر مساحت منطقه به کیلومترمربع به دست می‌آید. در کشور ایران تراکم حسابی جمعیت در سرشماری‌های متعدد رو به افزایش است و علت آن ثابت بودن مساحت کشور و افزایش روزافزون جمعیت است.

در سال ۱۳۶۵ تراکم جمعیت در کل استان ۹۵/۴ نفر در هرکیلومترمربع بوده است و این در حالی است که تراکم جمعیت در همان سال در کل کشور ۳۰ نفر در هر کیلومترمربع است. بر اساس محاسبات به‌عمل‌آمده؛ طی ۳۰ سال بعد (۱۳۹۵) میزان تراکم جمعیت استان حدود سه برابر میزان تراکم جمعیت در کل کشور به‌دست‌آمده است. تراکم جمعیتی استان مازندران در سال ۱۳۹۵ حدود ۱۳۷/۷ نفر در هر کیلومترمربع و تراکم جمعیتی کشور ۴۸/۵ نفر در هر کیلومترمربع بوده است. به‌علاوه؛ در سال ۱۳۹۵ رتبه استان مازندران به لحاظ شاخص تراکم جمعیت ۴ هست به عبارتی این استان، در رده پرتراکم‌ترین استان‌های کشور قرار دارد.

نمودار ۱۰- تراکم نسبی جمعیت کشور و استان مازندران، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

در جدول زیر تراکم جمعیت شهرستان‌های استان مازندران در سال ۱۳۹۵ نمایش داده شده است. ملاحظه می‌شود که از مجموع ۲۲ شهرستان استان؛ تعداد ۹ شهرستان، دارای تراکم جمعیت بالاتر از میانگین استان و ۱۳ شهرستان نیز دارای تراکم جمعیت پایین‌تر از میانگین استان، می‌باشند.

گفتنی است که دامنه تراکم جمعیت در این شهرستان‌ها بسیار متغییر است و از حدود ۸۳۰ نفر در هریک کیلومترمربع در شهرستان قائم‌شهر تا ۲۷/۱ نفر به ازای هریک کیلومترمربع در شهرستان سوادکوه در نوسان است. به‌طورکلی در ۳ شهرستان استان، تراکم جمعیت کمتر از ۵۰ نفر در هریک کیلومترمربع به‌دست‌آمده است. بنابراین می‌توان گفت به جزء شهرستان‌های سوادکوه و نور در مابقی شهرستان‌های استان تراکم جمعیتی حتی بالاتر از میانگین تراکم جمعیت در کل کشور به‌دست‌آمده است

جدول ۷۷- تراکم نسبی جمعیت شهرستان‌های استان مازندران، در سال ۱۳۹۵

شهرستان	تعداد جمعیت	مساحت	تراکم جمعیت (در هر کیلومترمربع)
آمل	۴۰۱۶۳۹	۳۲۰۸/۹	۱۲۵/۲
بابل	۵۳۱۹۳۰	۱۵۱۵/۵	۳۵۱/۰
بابلسر	۱۳۵۱۹۱	۲۵۶/۴	۵۲۷/۳
بهشهر	۱۶۸۷۶۹	۱۴۷۲/۶	۱۱۴/۶
تنکابن	۱۶۶۱۳۲	۱۷۸۲/۵	۹۳/۲
جویبار	۷۷۵۷۶	۲۸۹/۸	۲۶۷/۷
چالوس	۱۱۶۵۴۲	۱۱۱۰/۴	۱۰۵/۰
رامسر	۷۴۱۷۹	۷۳۱/۲	۱۰۱/۴
ساری	۵۰۴۲۹۸	۳۲۲۳/۴	۱۵۶/۴
سوادکوه شمالی	۲۴۸۳۴	۵۰۴/۹	۴۹/۲
سوادکوه	۴۳۹۱۳	۱۶۱۹/۵	۲۷/۱
سیمرغ	۱۹۳۷۶	۹۳/۶	۲۰۷/۰
عباس آباد	۵۲۸۳۲	۳۰۲	۱۷۴/۹
فریدونکنار	۶۰۰۳۱	۱۰۶/۵	۵۶۳/۷
قائم شهر	۳۰۹۱۹۹	۳۷۲/۶	۸۲۹/۸
کلاردشت	۲۳۶۴۸	۴۵۶/۷	۵۱/۸
گلوگاه	۴۰۰۷۸	۳۹۸/۲	۱۰۰/۶
محمودآباد	۹۸۴۰۷	۲۶۵/۳	۳۷۰/۹
میاندورود	۵۵۰۵۳	۴۴۶/۶	۱۲۳/۳
نکا	۱۱۹۵۱۱	۱۲۸۹/۱	۹۲/۷
نور	۱۲۱۵۳۱	۲۶۶۲/۹	۴۵/۶
نوشهر	۱۳۸۹۱۳	۱۷۳۲/۴	۸۰/۲
استان مازندران	۳۲۸۳۵۸۲	۲۳۸۴۱	۱۳۷/۷

مأخذ: محاسبه شده بر اساس اطلاعات مرکز آمار ایران و سالنامه آماری استان مازندران

۳-۳-۴-۳- سهم جمعیت استان از کشور

سهم جمعیتی هر منطقه نشان از نسبت جمعیت آن منطقه نسبت به جمعیت کل دارد. این سهم می‌تواند نشانگر میزان تأثیرگذاری بر جریان‌های جمعیتی، اجتماعی و اقتصادی در کل (استان یا کشور) باشد. لذا با توجه به

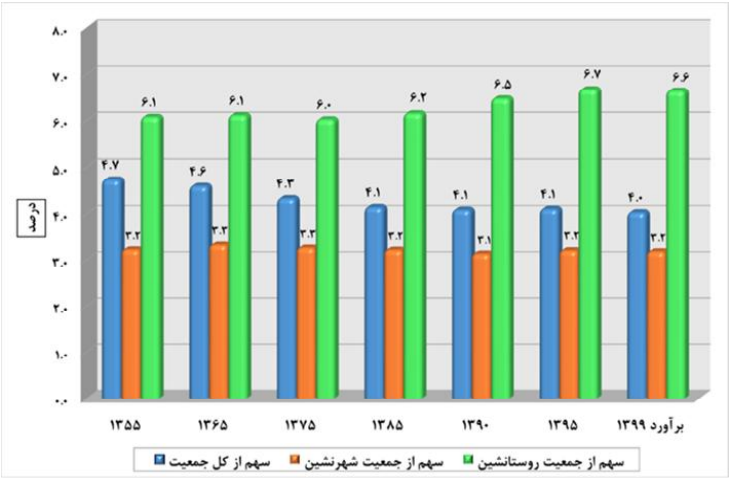
تفاوت سهم جمعیتی در تأثیرگذاری روی روندهای ملی، توجه به این شاخص می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های کشوری و منطقه‌ای راهگشا باشد؛ بنابراین با توجه به تفاوت تعداد جمعیت استان‌ها و نیز تأثیر تفاوت سهم جمعیتی مناطق بر میزان تأثیرگذاری آن‌ها بر کل کشور، سهم جمعیتی استان مازندران از کل کشور طی شش دوره سرشماری و همچنین برآورد سال ۱۳۹۹ به تفکیک وضع سکونت موردبررسی قرار گرفته است.

ملاحظه می‌شود که سهم کل جمعیت استان از جمعیت کشور از سال ۱۳۸۵ به بعد همواره عدد نسبتاً ثابتی بوده است. سهم جمعیت نقاط روستایی استان از کشور، در طول سرشماری‌های اخیر، میل به افزایش داشته، اما برآورد سال ۱۳۹۹ حاکی از این افزایش برای سال‌های آتی هست.

جدول ۷۸- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان مازندران از جمعیت شهری و روستایی کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵

شرح		سال						
		۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	برآورد ۱۳۹۹
تعداد کل جمعیت	کشور	۳۳۷۰۸۷۴۴	۴۹۴۴۵۰۱۰	۶۰۰۵۵۴۸۸	۷۰۴۹۵۷۸۲	۷۵۱۴۹۶۶۹	۷۹۹۲۶۲۷۰	۸۴۰۳۸۰۰۰
	استان مازندران	۱۵۹۶۵۶۵	۲۲۷۴۷۶۳	۲۶۰۲۰۰۸	۲۹۲۲۴۳۲	۳۰۷۳۹۴۳	۳۲۸۳۵۸۲	۳۳۹۱۰۰۰
	سهم از کشور (درصد)	۴/۷	۴/۶	۴/۳	۴/۱	۴/۱	۴/۱	۴/۰
تعداد جمعیت شهرنشین	کشور	۱۵۸۵۴۶۸۰	۲۶۸۴۴۵۶۱	۳۶۸۱۷۷۸۹	۴۸۲۵۹۹۶۴	۵۳۶۴۶۶۶۱	۵۹۱۴۶۸۴۷	۶۳۳۹۰۰۰۰
	استان مازندران	۵۱۱۷۸۷	۸۹۳۴۷۳	۱۲۰۲۴۶۹	۱۵۵۴۱۴۳	۱۶۸۲۱۵۲	۱۸۹۷۲۳۸	۲۰۱۹۰۰۰
	سهم از کشور (درصد)	۳/۲	۳/۳	۳/۳	۳/۲	۳/۱	۳/۲	۳/۲
تعداد جمعیت روستانشین	کشور	۱۷۸۵۴۰۶۴	۲۲۶۰۰۴۴۹	۲۳۲۳۷۶۹۹	۲۲۲۳۵۸۱۸	۲۱۵۰۳۰۰۸	۲۰۷۷۹۴۲۳	۲۰۶۴۸۰۰۰
	استان مازندران	۱۰۸۴۷۷۸	۱۳۸۱۲۹۰	۱۳۹۹۵۳۹	۱۳۶۸۲۸۹	۱۳۹۱۷۹۱	۱۳۸۶۳۴۴	۱۳۷۱۰۰۰
	سهم از کشور (درصد)	۶/۱	۶/۱	۶/۰	۶/۲	۶/۵	۶/۷	۶/۶

مأخذ: محاسبه‌شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۱۱- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان مازندران از جمعیت شهری و روستایی کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵

۳-۳-۴-۴- میزان شهرنشینی و روستانشینی

میزان شهرنشینی و روستانشینی به نسبتی از جمعیت یک محدوده اطلاق می‌شود که در نقاط شهری یا روستایی سکونت دارند. وجود نابرابری در امکانات خدماتی و رفاهی در نقاط شهری و روستایی موجب شده است تا طی چند دهه اخیر، حجم جمعیت ساکن در مناطق شهری نسبت به مناطق روستایی به طرز قابل توجهی افزایش یابد. این افزایش جمعیت در مناطق شهری به علل مختلفی ایجاد شده است؛ باروری و مهاجرت دو عامل اصلی در این روند بوده و هستند. ورود ارتباطات و تکنولوژی به روستاها علاوه بر ایجاد شناخت و آگاهی نسبت به مناطق شهری، موجب شد که در فعالیت‌های روستایی مانند کشاورزی و دامداری مازاد نیروی انسانی رخ دهد که برای گذران زندگی و نیل به زندگی ایده آل، به سمت شهرها روانه شوند. این عوامل موجب شده است که در دهه‌های اخیر با نسبت‌های بالای شهرنشینی و در مقابل کاهش روستانشینی مواجه باشیم.

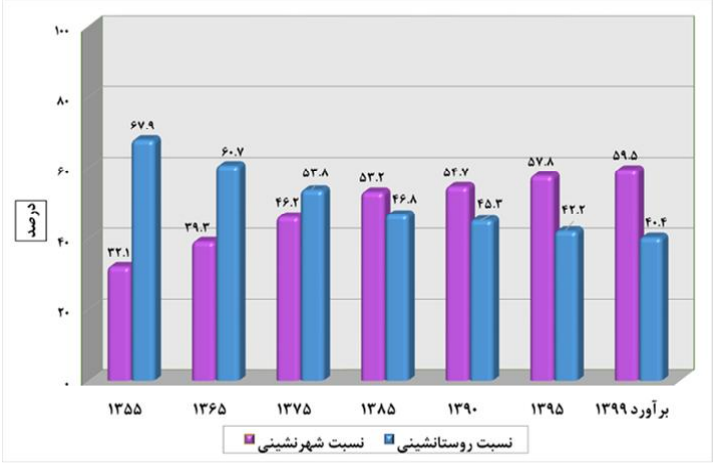
بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، نسبت جمعیت شهرنشین کشور ۷۴ درصد و نسبت جمعیت روستانشین برابر با ۲۶ درصد بوده و در نتیجه میزان جمعیت شهرنشین در کشور در این سال، حدود ۳ برابر میزان جمعیت روستانشین بوده است. جمعیت شهرنشین استان مازندران نیز طی بازه موردبررسی (۴۴ سال) از حدود ۳۲/۱ درصد به ۵۹/۵ درصد افزایش‌یافته و در مقابل جمعیت روستانشین از حدود ۶۷/۹ درصد به ۴۰/۴ درصد، کاهش یافته است، به عبارتی نسبت جمعیت شهرنشین استان ۱/۶ برابر افزایش داشته و

نسبت جمعیت روستانشین نیز به حدود دو سوم تقلیل یافته است. بر اساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵، رتبه استان مازندران به لحاظ میزان شهرنشینی؛ ۲۶ و به لحاظ میزان روستانشینی؛ ۶ هست، به عبارتی این استان در رده استان‌های با نسبت شهرنشینی کم و نسبت روستانشینی زیاد، قرار دارد که حتی با در نظر گرفتن روند مهاجرت‌ها و تغییر وضعیت برخی نقاط روستایی و تبدیل‌شدن آن‌ها به نقاط شهری، پیش‌بینی می‌شود که این وضعیت همچنان برای استان، در سال‌های آینده ادامه داشته باشد.

جدول ۷۹- مقایسه روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان مازندران با کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵

شرح		سال						
		۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	برآورد ۱۳۹۹
نسبت شهرنشینی	کشور	۴۷/۰	۵۴/۳	۶۱/۳	۶۸/۵	۷۱/۴	۷۴/۰	۷۵/۴
	استان مازندران	۳۲/۱	۳۹/۳	۴۶/۲	۵۳/۲	۵۴/۷	۵۷/۸	۵۹/۵
نسبت روستانشینی	کشور	۵۳/۰	۴۵/۷	۳۸/۷	۳۱/۵	۲۸/۶	۲۶/۰	۲۴/۶
	استان مازندران	۶۷/۹	۶۰/۷	۵۳/۸	۴۶/۸	۴۵/۳	۴۲/۲	۴۰/۴

مأخذ: محاسبه‌شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۱۲- روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان مازندران، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵

۳-۳-۴-۵- متوسط رشد سالانه جمعیت

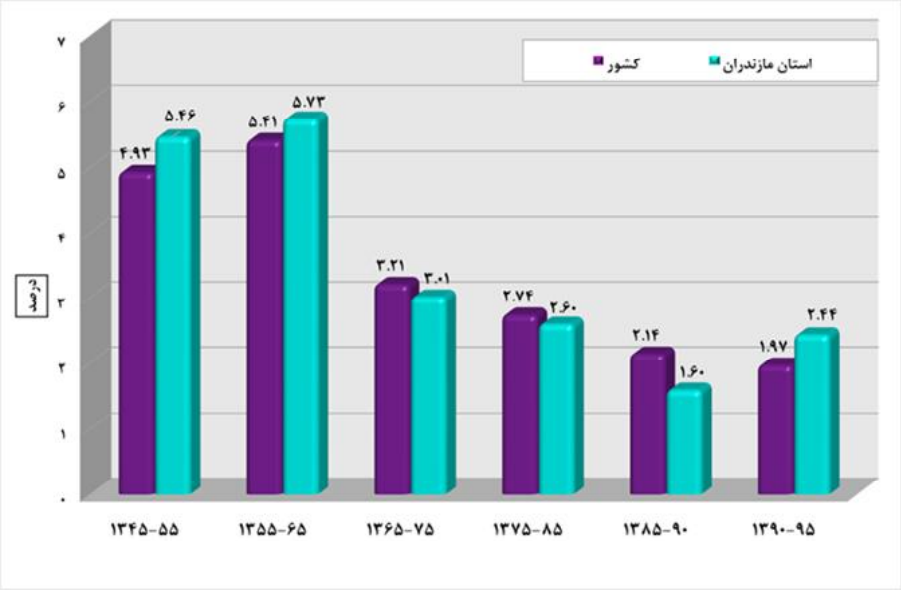
طی پنج دوره مابین سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ رشد سالانه جمعیت استان مازندران در مناطق شهری و روستایی نوساناتی قابل‌توجه پشت سر نهاده است. همان‌طور که در جدول نمایش داده شده است؛ رشد سالانه جمعیت استان مازندران در دوره ۱۳۵۵-۶۵ بالاترین افزایش را داشته که بخش عمده آن، متأثر از افزایش میزان باروری‌های دهه ۶۰ بوده است. در دهه ۷۵-۱۳۶۵ شاهد افت شدید رشد سالانه جمعیت نسبت به دوره قبل هستیم و این کاهش تا دوره ۹۰-۱۳۸۵ ادامه داشته است و در دوره ۹۵-۱۳۹۰ نسبت به دوره‌ی قبل دوباره افزایش یافته است. طی سال‌های ۹۵-۱۳۹۰، رتبه استان مازندران، به لحاظ شاخص رشد جمعیت ۱۲ بوده است، به عبارتی در رده استان‌های با رشد متوسط جمعیتی قرار دارد. همچنین در مقایسه میان رشد جمعیت شهری و روستایی می‌توان اذعان نمود؛ به همان میزانی که از رشد جمعیت نقاط روستایی کاسته شده به رشد جمعیت نقاط شهری افزوده شده است، برخلاف بسیاری از استان‌ها که از دوره ۸۵-۱۳۷۵ به‌طور مداوم با رشد منفی جمعیت نقاط روستایی مواجه بوده‌اند، این استان در دوره ۹۰-۱۳۸۵ شاهد افزایش و مثبت شدن رشد سالانه جمعیت بوده است، همچنین در دوره ۹۵-۱۳۹۰ جمعیت نقاط شهری و نقاط روستایی استان، رشد بیشتری را نسبت به متوسط کشوری تجربه کرده‌اند.

جدول ۸۰- درصد رشد سالانه جمعیت استان مازندران و کشور به تفکیک وضع سکونت، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵

وضع سکونت	شرح	دوره سرشماری					
		۵۵-۱۳۴۵	۶۵-۱۳۵۵	۷۵-۱۳۶۵	۸۵-۱۳۷۵	۹۰-۱۳۸۵	۹۵-۱۳۹۰
کل	کشور	۲/۷۱	۳/۹۱	۱/۹۶	۱/۶۲	۱/۲۹	۱/۲۴
	استان مازندران	۲/۴۸	۳/۶۰	۱/۳۵	۱/۱۷	۱/۰۲	۱/۳۳
نقاط شهری	کشور	۴/۹۳	۵/۴۱	۳/۲۱	۲/۷۴	۲/۱۴	۱/۹۷
	استان مازندران	۵/۴۶	۵/۷۳	۳/۰۱	۲/۶۰	۱/۶۰	۲/۴۴
نقاط روستایی	کشور	۱/۱۱	۲/۲۷	۰/۲۸	-۰/۴۴	-۰/۶۳	-۰/۶۸
	استان مازندران	۱/۳۴	۲/۴۵	۰/۱۳	-۰/۲۳	۰/۳۴	-۰/۰۸

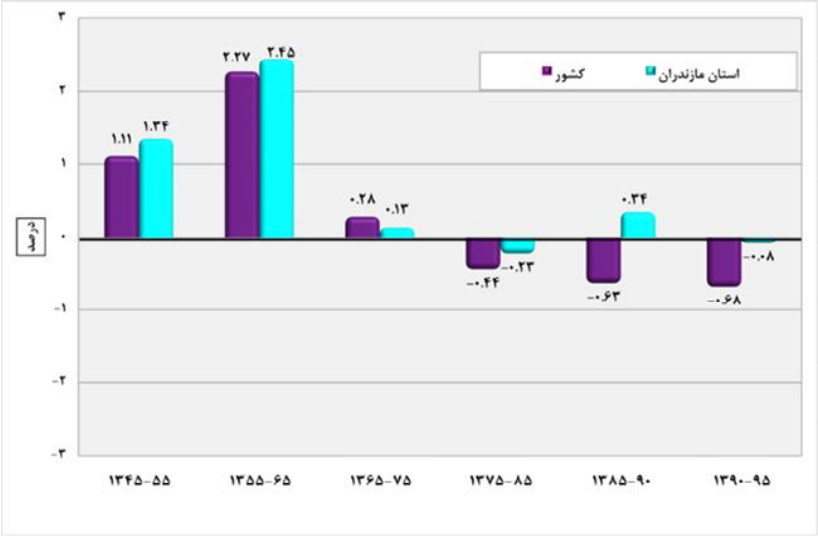
مأخذ: محاسبه‌شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

در سال ۱۳۹۵، رتبه درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان مازندران برابر با ۸ بوده است، به عبارتی این استان در رده استان‌های با رشد جمعیتی بالا در نقاط شهری قرار دارد. همان‌طور که در نمودار زیر نیز مشاهده می‌شود در دوره ۹۵-۱۳۹۰ درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان، بالاتر از میانگین رشد جمعیت نقاط شهری کشور به‌دست‌آمده است.

نمودار ۱۳- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان مازندران و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵

در سال ۱۳۹۵، رتبه درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان مازندران برابر با ۱۰ بوده است، به عبارتی این استان در رده استان‌های با رشد جمعیتی متوسط در نقاط روستایی قرار دارد. نمودار زیر نشان می‌دهد که در دوره ۹۵-۱۳۹۰، درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان، بیشتر از میانگین رشد جمعیت نقاط روستایی کشور بوده است، هرچند که رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی کشور و استان، منفی به‌دست‌آمده است.

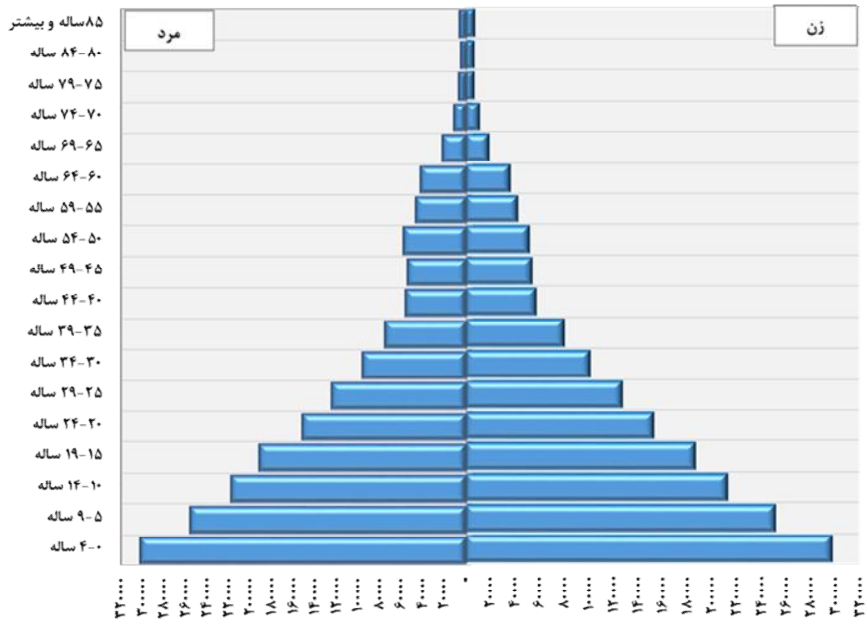

نمودار ۱۴- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان مازندران و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵

۳-۳-۴-۶- هرم سنی جنسی جمعیت

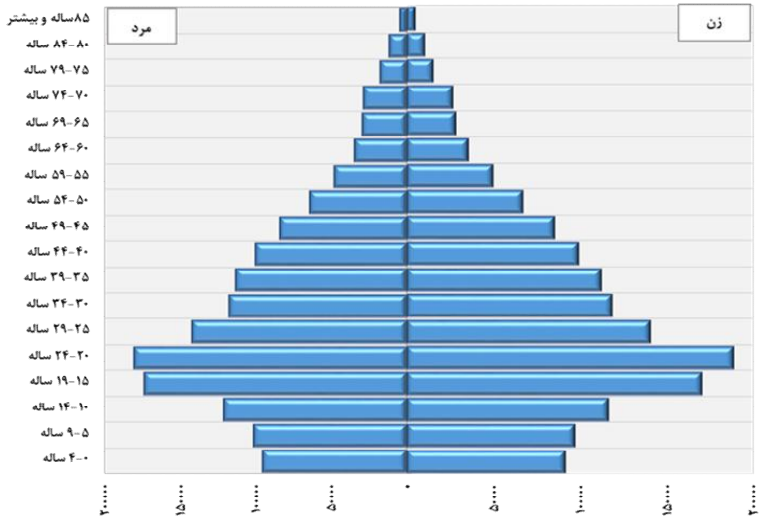
ترکیب سنی جمعیت به‌صورت توزیع سنی و به تفکیک جنس با هرم سنی نشان داده می‌شود و به‌عبارت‌دیگر نمایش هندسی توزیع جمعیت برحسب سن و جنس با هرم سنی امکان‌پذیر است. شکل هرم سنی جنسی یک منطقه به سه عامل بستگی دارد: تعداد موالید در هریک از نسل‌ها، تقلیل تعداد افراد در اثر مرگ‌ومیر، مهاجرت به یک منطقه یا مهاجرت از آن منطقه. به‌علاوه؛ در هرم سنی جنسی، آثار و نتایج وقایع و رویدادهای جمعیتی گذشته مانند جنگ، مرگ‌ومیر ناشی از همه‌گیری‌ها، بحران‌های اقتصادی و ... مشهود است.

آنچه که از هرم سنی جنسی جمعیت سال ۱۳۶۵ استان مازندران دریافت می‌شود این است که رشد جمعیت این استان مانند بسیاری از استان‌های کشور، بسیار بالا بوده است. جمعیت واقع در سه گروه سنی کمتر از ۱۵ سال، حجم قابل‌توجهی از جمعیت را به خود اختصاص داده‌اند و این به معنای پرجمعیت بودن خانوارها در سطح استان هست. رأس هرم که نمایانگر اندازه سالمندی جمعیت یک منطقه است در این استان بسیار باریک است و این امر به معنای فاصله داشتن جمعیت از پدیده سالمندی می‌باشد. نابرابری تعداد مردان و زنان از گروه‌های سنی ۵۰ سال و بالاتر شروع‌شده و این بیانگر تأثیر متفاوت مرگ‌ومیر در میان زنان و مردان است.

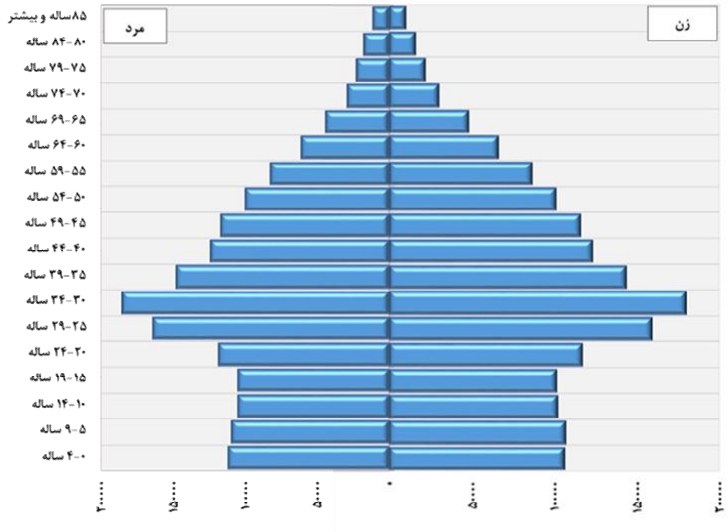
نمودار ۱۵- هرم سنی جنسی جمعیت استان مازندران، در سال ۱۳۶۵

هرم سنی جنسی ۱۳۸۵ در استان مازندران نشان می‌دهد که در این استان از سرعت موالید نسبت به سال‌های گذشته کاسته شده است و پیک جمعیتی در این استان در گروه سنی ۱۵-۲۹ سال قرار دارد. به‌عبارت‌دیگر در این استان سهم بسیار بالای از جمعیت در این گروه سنی قرار دارد. کاهش سهم جمعیت ۰-۱۴ سال در این دوره کاملا مشهود می‌باشد که این امر در نتیجه کاهش باروری استان می‌باشد. استان مازندران همسو با کل کشور در این سال وارد پنجره جمعیتی شده است به‌طوری که حجم زیادی از کل جمعیت در سنین فعالیت یا گروه سنی ۱۵-۶۴ سال قرار دارند. در این سال همچنان سهم گروه سنی سالخورده از کل جمعیت ناچیز است هرچند که نسبت به سال‌های قبل اندکی افزایش داشته است.

نمودار ۱۶- هرم سنی جنسی جمعیت استان مازندران، در سال ۱۳۸۵

هرم سنی جنسی سال ۱۳۹۵ نشان از تغییرات نسبتاً زیاد در ساختار سنی و جنسی جمعیت در استان مازندران دارد. در این سال برخلاف سال‌های گذشته ما شاهد افزایش نسبی در سهم جمعیت سالخورده هستیم. قاعده هرم سنی جنسی جمعیت استان مازندران در سال ۱۳۹۵ نمایانگر گشتاور جمعیتی نمی‌باشد، به عبارتی این انتظار وجود داشت که در استان مازندران مانند بسیاری از استان‌های دیگر، جمعیت گروه سنی ۴-۰ ساله به‌واسطه بالا بودن میزان زادوولد در میان متولدین دهه ۶۰، دوباره افزایش یابد، اما ما شاهد این اتفاق در استان مازندران نیستیم، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که بسیاری از متولدین دهه ۶۰ در این استان، هنوز ازدواج‌نکرده‌اند و آن‌هایی که ازدواج‌کرده‌اند فرزندآوری خود را به تأخیر انداخته‌اند. همچنین مقایسه هرم سنی ۱۳۹۵ با هرم‌های سنی گذشته نشان از آن دارد که پیک جمعیتی کشور از گروه‌های سنی ۱۴-۰ سال در حال رسیدن به سنین میان‌سال هست. به‌عبارت‌دیگر با توجه به روند فعلی در صورت آماده نبودن شرایط برای ازدواج برای گروه‌های سنی جوان و ادامه روند فعلی باروری میتوان انتظار داشت که در سال‌ها و سرشماری‌های آینده، سهم گروه سنی سالخورده افزایش چشمگیری داشته باشد. باید به این نکته اشاره کرد که با آماده کردن شرایط ازدواج برای گروه‌های سنی جوان می‌توان زمینه افزایش موالید در سال‌های آینده را تسهیل کرد و سهم جمعیت ۱۴-۰ سال را افزایش و به‌تبع آن سهم جمعیت سالخورده را در استان کاهش داد و از سالخوردگی جمعیت در استان جلوگیری کرد.

نمودار ۱۷- هرم سنی جنسی جمعیت استان مازندران، در سال ۱۳۹۵

۳-۳-۴-۷- گروه عمده سنی جمعیت

وضعیت توزیع جمعیت در گروه‌های سنی یا سنین مختلف، همان نحوه پراکندگی جمعیت برحسب سن است. سن یکی از متغیرهای اصلی جمعیت است و توزیع آن در گروه‌های مختلف سنی ازنظر اقتصادی و اجتماعی حائز اهمیت است.

به استناد نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، از کل جمعیت ۳۲۸۳۵۸۲ نفری استان مازندران، فقط ۶۴۰۶۷۱ نفر در گروه سنی ۰-۱۴ ساله قرار داشته‌اند که در نتیجه اندازه میزان جوانی جمعیت[۱۰] این استان در حدود ۱۹/۵ درصد به دست می‌آید. بررسی این رقم و مقایسه آن با رقم مشابه در سال ۱۳۶۵ (معادل ۴۵ درصد) حاکی از کاهش شدید میزان جوانی جمعیت استان در سال ۱۳۹۵ است. گفتنی است که در سال ۱۳۹۵،

[۱۰] . نسبت گروه سنی کمتر از ۱۵ سال به کل جمعیت ضریب جوانی جمعیت نامیده می‌شود که به "تست ورتهایم" مشهور است و از تقسیم جمعیت ۰-۱۴ ساله به کل جمعیت به دست می‌آید و نتیجه را جهت سهولت بیان در ۱۰۰ ضرب و به درصد بیان می کنند. هرجا که باروری بیشتر و میزان مرگ و میر کودکان کمتر باشد، اندازه این ضریب بیشتر خواهد بود و به همین دلیل از آن به عنوان یکی از ویژگی‌های توسعه یافتگی نیز استفاده می کنند. هر جمعیتی که ضریب جوانی آن ۴۰ درصد و بیشتر باشد به عنوان جمعیت دارای ساختار جوان نامیده می‌شود و قرار گرفتن این نماگر در سطح ۲۰ درصد و کمتر نشانه سالخوردگی جمعیت است. جمعیت هایی که ضریب جوانی آن ها بین ۲۰ تا ۴۰ درصد باشد دارای ساختارهای در حال گذار می باشند و این گذار معمولا از جوانی به سالخوردگی است.

استان مازندران به لحاظ شاخص جوانی جمعیت، رتبه ۳۰ داشته و بعد از استان گیلان، پیرترین ساختار سنی جمعیتی در سطح کشور متعلق به این استان می‌باشد.

از دیگر ویژگی‌های جمعیتی، میزان کهن‌سالی جمعیت (سهم نسبی جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر در کل جمعیت) است. در مطالعه‌های جمعیت شناختی، سالمندی جمعیت به این معنا است که نسبت افراد سالخورده به‌کل جمعیت، در حال افزایش باشد. به عبارت دقیق‌تر، جمعیت رو به‌سوی سالمندی، جمعیتی است که بین ۷ تا ۱۴ درصد آن جمعیت را گروه‌های سنی ۶۵ ساله و بیشتر تشکیل دهند. با توجه به تعداد جمعیت واقع در این گروه‌های سنی، در سال ۱۳۹۵، اندازه میزان کهن‌سالی جمعیت استان مازندران معادل ۷/۶ درصد است. این میزان در سال ۱۳۶۵ معادل ۲/۹ درصد بوده است. مقایسه میزان کهن‌سالی استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۵ حاکی از افزایش سهم و شمار مطلق جمعیت این گروه سنی است، بنابراین؛ می‌توان اذعان داشت که جمعیت استان، جمعیتی رو به سالمندی است و اگر میزان باروری در این استان افزایش پیدا نکند، در سال‌های نه‌چندان دور، این استان می‌بایست با چالش‌های مربوط به پیری جمعیت مواجه شود. در سال ۱۳۹۵، رتبه استان مازندران به لحاظ شاخص سالمندی جمعیت، ۳ می‌باشد، به عبارتی این استان در رده استان‌های با میزان سالمندی بالا قرار دارد.

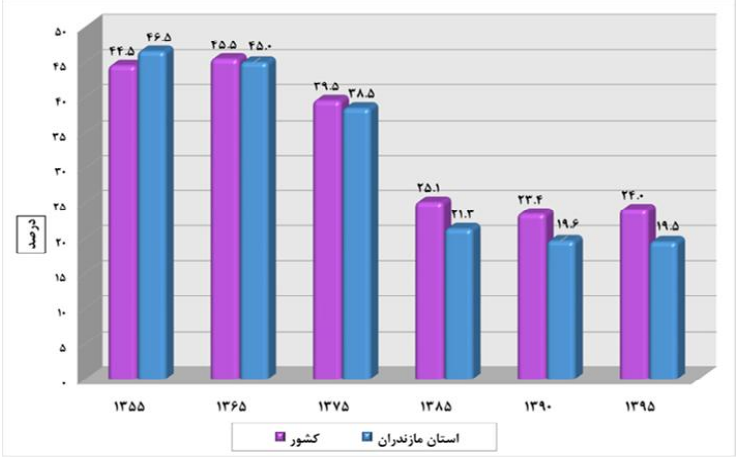
مابه‌التفاوت جمعیت جوان و کهن‌سال از کل جمعیت، جمعیت میان‌سال را تشکیل می‌دهد که جمعیت در سن کار و نیروی بالقوه فعال استان را شامل می‌شوند. در سال ۱۳۹۵، میزان جمعیت میان‌سال استان در حدود ۲۳۹۴۶۷۱ نفر و سهم آنان از کل جمعیت استان نیز، ۷۲/۹ درصد است. سهم جمعیت میان‌سال استان در سال ۱۳۶۵، معادل ۵۲/۱ درصد بوده است. بررسی این ارقام نشانگر افزایش میان‌سال جمعیت استان در سال یاد شده است. بدین ترتیب مشخص می‌شود که بیشترین حجم از جمعیت استان، در دوره میان‌سالی به سر می‌برند.

رتبه استان مازندران به لحاظ درصد جمعیت واقع در سن کار و نیروی بالقوه فعال (جمعیت گروه سنی ۶۴-۱۵ ساله)، ۴ می‌باشد، به عبارتی بعد از استان‌های گیلان، البرز و تهران، بیشترین حجم جمعیت واقع در گروه سنی ۶۴-۱۵ ساله را در سطح کشور دارد.

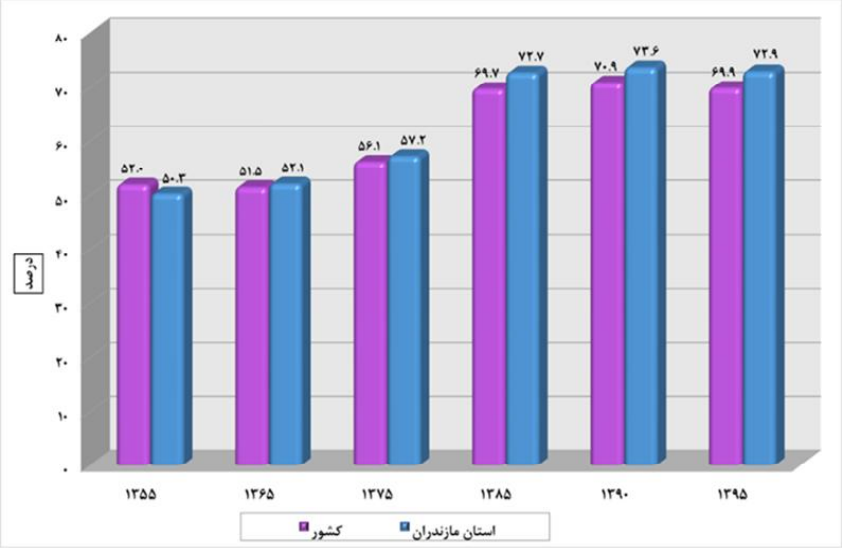
جدول ۸۱- تعداد و توزیع درصد جمعیت استان مازندران و کشور برحسب گروه‌های عمده سنی، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

شرح	سال	تعداد				توزیع درصد			
		۰-۱۴ ساله	۱۵-۶۴ ساله	۶۵ساله و بیشتر	جمع	۰-۱۴ ساله	۱۵-۶۴ ساله	۶۵ساله و بیشتر	جمع
کشور	۱۳۵۵	۱۵۰۰۹۳۶۳	۱۷۵۱۲۹۱۱	۱۱۸۶۴۷۰	۳۳۷۰۸۷۴۴	۴۴/۵	۵۲/۰	۳/۵	۱۰۰
	۱۳۶۵	۲۲۴۷۴۰۱۷	۲۵۴۴۵۵۶۲	۱۵۰۱۷۱۸	۴۹۴۲۱۲۹۷	۴۵/۵	۵۱/۵	۳/۰	۱۰۰
	۱۳۷۵	۲۳۷۲۵۵۴۵	۳۳۷۰۲۴۰۶	۲۵۹۵۱۸۱	۶۰۰۲۳۱۳۲	۳۹/۵	۵۶/۱	۴/۳	۱۰۰
	۱۳۸۵	۱۷۶۸۱۶۲۹	۴۹۱۵۷۵۶۲	۳۶۵۶۵۹۱	۷۰۴۹۵۷۸۲	۲۵/۱	۶۹/۷	۵/۲	۱۰۰
	۱۳۹۰	۱۷۵۶۱۷۷۸	۵۳۲۴۴۸۰۰	۴۲۹۶۷۶۹	۷۵۱۰۳۳۴۷	۲۳/۴	۷۰/۹	۵/۷	۱۰۰
	۱۳۹۵	۱۹۱۹۲۶۶۵	۵۵۸۶۲۰۸۷	۴۸۷۱۵۱۸	۷۹۹۲۶۲۷۰	۲۴/۰	۶۹/۹	۶/۱	۱۰۰
استان مازندران	۱۳۵۵	۷۴۲۹۶۱	۸۰۳۵۱۰	۵۰۰۹۵	۱۵۹۶۵۶۵	۴۶/۵	۵۰/۳	۳/۱	۱۰۰
	۱۳۶۵	۱۰۲۳۶۴۳	۱۱۸۵۱۵۲	۶۵۹۶۸	۲۲۷۴۷۶۳	۴۵/۰	۵۲/۱	۲/۹	۱۰۰
	۱۳۷۵	۱۰۰۱۷۷۳	۱۴۸۸۳۴۹	۱۱۱۸۸۶	۲۶۰۲۰۰۸	۳۸/۵	۵۷/۲	۴/۳	۱۰۰
	۱۳۸۵	۶۲۲۶۸۵	۲۱۲۴۶۱۶	۱۷۵۱۳۱	۲۹۲۲۴۳۲	۲۱/۳	۷۲/۷	۶/۰	۱۰۰
	۱۳۹۰	۶۰۳۹۹۵	۲۲۶۳۴۹۰	۲۰۷۴۵۸	۳۰۷۳۹۴۳	۱۹/۶	۷۳/۶	۶/۷	۱۰۰
	۱۳۹۵	۶۴۰۶۷۱	۲۳۹۴۶۷۱	۲۴۸۲۴۰	۳۲۸۳۵۸۲	۱۹/۵	۷۲/۹	۷/۶	۱۰۰

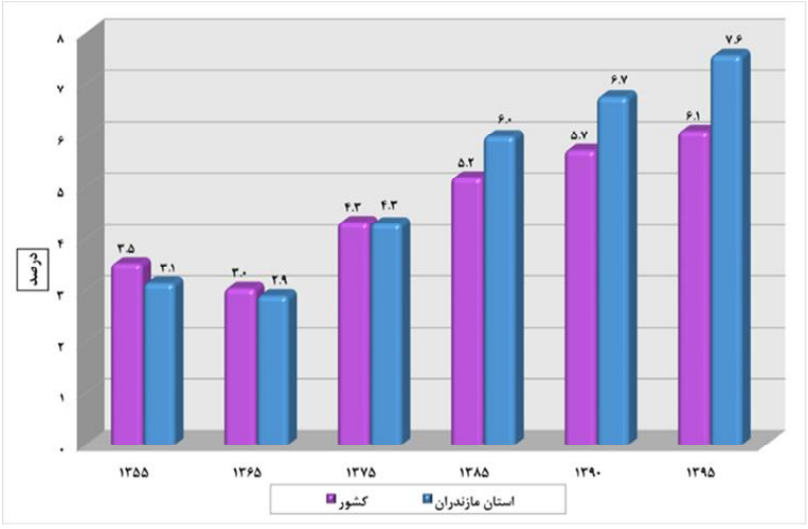
مأخذ: محاسبه‌شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۱۸- روند تغییرات درصد جمعیت ۱۴-۰ ساله استان مازندران و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

نمودار ۱۹- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۴-۱۵ ساله استان مازندران و کشور، در سال‌های ۱۳۵۵-۹۵

نمودار ۲۰- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر استان مازندران و کشور، در سال‌های ۱۳۵۵-۹۵

۳-۳-۴-۸- نسبت جنسی جمعیت

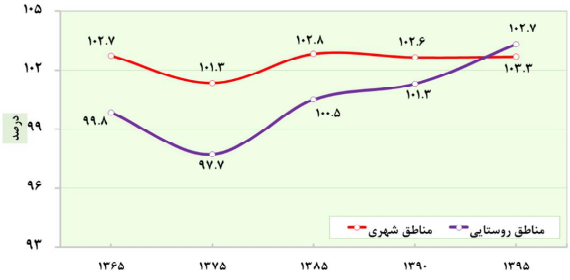
نسبت جنسی یک از شاخصه‌های ترکیب جمعیت است که از نسبت مردان به زنان به ازای هر صد زن به دست می‌آید. بر مبنای یافته‌های زیست‌شناختی، نسبت جنسی در سال‌های اولیه زندگی در بالاترین حد خود و در حدود ۱۰۴ تا ۱۰۶ است و با افزایش سن کاهش می‌یابد. مقدار ۱۰۰ در حدود ۲۰ سالگی مشاهده می‌شود و سپس کاهش ادامه می‌یابد تا به سطح ۵۰ یا ۶۰ در سنین سالخوردگی می‌رسد. این الگو، به‌استثنای حالات شدید دخالت انسان یا وجود یک اختلال، باید در اکثر جمعیت‌ها به وقوع پیوندد. بنابراین، چنانچه شرایط خاصی رخ ندهد (مثل مهاجرت شدید یا مرگ‌ومیر بیشتر برای یک جنس) انتظار می‌رود نسبت جنسی همانند روند مورد انتظار باشد. افزایش یا کاهش نسبت جنسی جمعیت می‌تواند تبعات و آثار بسیاری را در زمینه‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی جامعه داشته باشد. با توجه به اهمیت این شاخص، بررسی آن و تغییرات حاصله طی پنج دوره موردبررسی مفید خواهد بود.

با توجه به اطلاعات ارائه‌شده از سوی مرکز آمار ایران و همان‌گونه که در جدول ذیل نمایش داده شده است طی پنج دوره موردبررسی شاخص نسبت جنسی جمعیت در استان نوسانات شدیدی نداشته است، این شاخص از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ روندی کاهشی و سپس در سرشماری ۱۳۸۵ افزایش‌یافته و در سرشماری ۱۳۹۰ این شاخص ثابت باقی بوده است، در سرشماری سال ۱۳۹۵ شاخص نسبت جنسی، باکمی افزایش به ۱۰۱/۵ مرد به ازای ۱۰۰ زن رسیده است، با در نظر نگرفتن وضعیت شاخص نسبت جنسی برای گروه‌های سنی مختلف جمعیت، می‌توان گفت که در سال ۱۳۹۵ شاخص نسبت جنسی استان مازندران، متعادل‌ترین وضعیت ممکن را داشته است. رتبه استان مازندران به لحاظ شاخص نسبت جنسی ۵ می‌باشد، به عبارتی این استان در رده استان‌های با نسبت جنسی متعادل‌تری در مقایسه با بیشتر استان‌های کشور می‌باشد.

جدول ۸۲- نسبت جنسی جمعیت استان مازندران و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

وضع سکونت	شرح	جنس/نسبت جنسی	سال				
			۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کل	کشور	مرد	۲۵۲۸۰۹۶۱	۳۰۵۱۵۱۵۹	۳۵۸۶۶۳۶۲	۳۷۹۰۵۶۶۹	۴۰۴۹۸۴۴۲
		زن	۲۴۱۶۴۰۴۹	۲۹۵۴۰۳۲۹	۳۴۶۲۹۴۲۰	۳۷۲۴۴۰۰۰	۳۹۴۲۷۸۲۸
		نسبت جنسی	۱۰۴/۶	۱۰۳/۳	۱۰۳/۶	۱۰۱/۸	۱۰۲/۷
	استان مازندران	مرد	۱۱۴۲۸۰۴	۱۲۹۶۸۴۱	۱۴۶۶۸۷۰	۱۵۴۲۷۳۵	۱۶۵۳۹۹۸
		زن	۱۱۳۱۹۵۹	۱۳۰۵۱۶۷	۱۴۵۵۵۶۲	۱۵۳۱۲۰۸	۱۶۲۹۵۸۴
		نسبت جنسی	۱۰۱/۰	۹۹/۴	۱۰۰/۸	۱۰۰/۸	۱۰۱/۵
نقاط شهری	کشور	مرد	۱۳۷۶۹۶۱۷	۱۸۸۰۵۰۲۳	۲۴۵۷۶۴۴۲	۲۷۰۲۳۶۳۸	۲۹۸۴۱۴۱۴
		زن	۱۳۰۷۴۹۴۴	۱۸۰۱۲۷۶۶	۲۳۶۸۳۵۲۲	۲۶۶۲۳۰۲۳	۲۹۳۰۵۴۳۳
		نسبت جنسی	۱۰۵/۳	۱۰۴/۴	۱۰۳/۸	۱۰۱/۵	۱۰۱/۸
	استان مازندران	مرد	۴۵۲۷۳۹	۶۰۵۱۸۴	۷۸۱۰۷۷	۸۴۲۴۰۱	۹۴۹۵۷۶
		زن	۴۴۰۷۳۴	۵۹۷۲۸۵	۷۷۳۰۶۶	۸۳۹۷۵۱	۹۴۷۶۶۲
		نسبت جنسی	۱۰۲/۷	۱۰۱/۳	۱۰۲/۸	۱۰۲/۶	۱۰۲/۷
	کشور	مرد	۱۱۵۱۱۳۴۴	۱۱۷۱۰۱۳۶	۱۱۲۸۹۹۲۰	۱۰۸۸۲۰۳۱	۱۰۶۵۷۰۲۸
		زن	۱۱۰۸۹۱۰۵	۱۱۵۲۷۵۶۳	۱۰۹۴۵۸۹۸	۱۰۶۲۰۹۷۷	۱۰۱۲۲۳۹۵
		نسبت جنسی	۱۰۳/۸	۱۰۱/۶	۱۰۳/۱	۱۰۲/۵	۱۰۵/۳
	استان مازندران	مرد	۶۹۰۰۶۵	۶۹۱۶۵۷	۶۸۵۷۹۳	۷۰۰۳۳۴	۷۰۴۴۲۲
		زن	۶۹۱۲۲۵	۷۰۷۸۸۲	۶۸۲۴۹۶	۶۹۱۴۵۷	۶۸۱۹۲۲
		نسبت جنسی	۹۹/۸	۹۷/۷	۱۰۰/۵	۱۰۱/۳	۱۰۳/۳

مأخذ: محاسبه‌شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۲۱- مقایسه نسبت جنسی جمعیت استان‌مازندران به تفکیک وضع سکونت، درسال‌های۹۵-۱۳۶۵

۳-۳-۴-۹- متوسط بعد خانوار

خانوار به افرادی که زیر یک سقف زندگی می‌کنند و معیشت آن‌ها باهم مشترک است، گفته می‌شود. بعد خانوار که تسامحاً به‌جای خانواده نیز به کار می‌رود، بیشتر یک مفهوم آماری و جمعیت شناختی است. عواملی همچون مهاجرت، ورود زنان به بازار کار، سنت‌ها و ارزش‌های رایج در گروه‌های قومی و نژادی مختلف، سطح توسعه اقتصادی و ساختار اقتصادی، نرخ مرگ‌ومیر و زادوولد بر اندازه خانوار تأثیر دارند. بررسی و شناخت بعد خانوار کاربردهای بسیاری در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های بخش‌های اجتماعی و مسکن، اشتغال، خدمات و تسهیلات کودکان در شهرها، امنیت غذایی و غیره در شهرها و روستاها دارد. بر این اساس در این‌بند به بررسی و تحلیل بعد خانوار پرداخته شده است.

متوسط بعد خانوار در استان مازندران در سرشماری سال ۱۳۶۵ حدود ۴/۹ نفر به ازای یک خانوار شهری و حدود ۵/۵ نفر به ازای یک خانوار روستایی بوده که در سرشماری‌های بعد به‌سرعت روند نزولی طی کرده و به ۳ نفر به ازای یک خانوار شهری و ۳ نفر به ازای یک خانوار روستایی در سال ۱۳۹۵ رسیده است. همچنین بر اساس آخرین نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران، متوسط بعد خانوار در استان مازندران از کشور، کمتر می‌باشد.

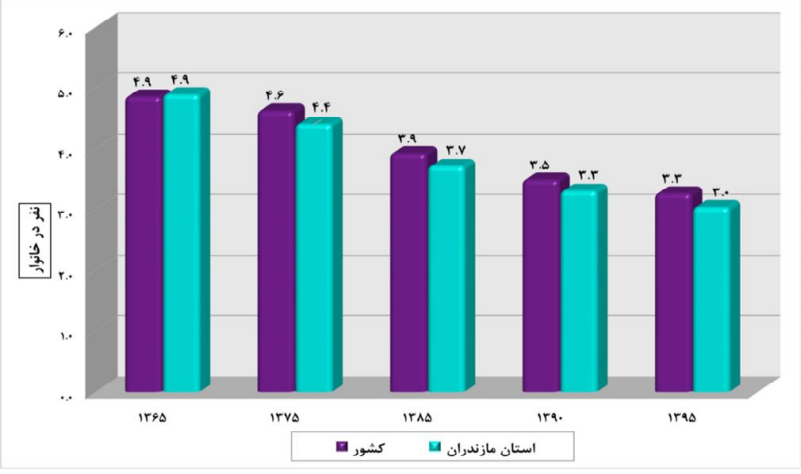
بر اساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۹۵)، حدود ۱۱/۸ درصد از خانوارهای استان مازندران (۱۲۷۴۳۹خانوار) زن سرپرست می‌باشند و از کل خانوارهای زن سرپرست این استان؛ بیش از ۵۰ درصد، یک‌نفره (خودسرپرست) می‌باشند، نسبت خانوارهای یک‌نفره در میان خانوارهای مرد سرپرست استان معادل ۳/۲ درصد بوده است.

لازم به ذکر است که رتبه استان مازندران به لحاظ نسبت خانوارهای زن سرپرست ۱۹ است، به عبارتی این استان در مقایسه با دیگر استان‌های کشور، حجم کمتری از خانوارهایش دارای سرپرست زن می‌باشند. نسبت خانوارهای زن سرپرست ساکن در استان مازندران به‌ویژه نسبت زنان خودسرپرست، گواه بر لزوم توجه بیشتر به خانوارهای زن سرپرست این استان و مسائل و چالش‌هایی که پیش روی آنان است، می‌باشد.

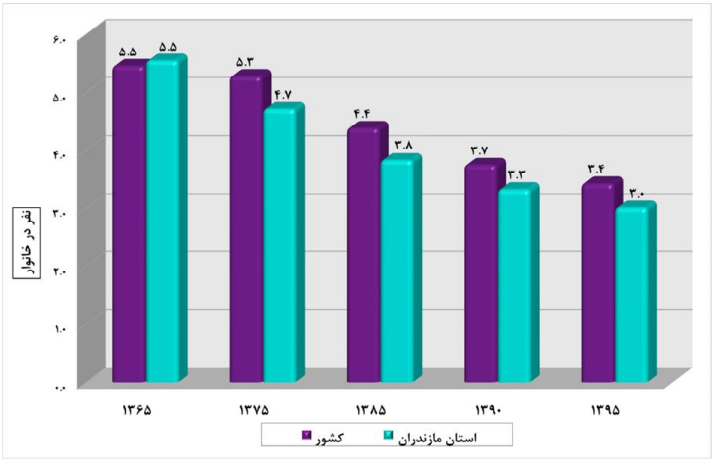
جدول ۸۳- تعداد و متوسط بعد خانوارهای استان مازندران و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

شرح	جنس	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
تعداد خانوار						
کشور	کل	۹۶۷۲۴۷۷	۱۲۳۸۷۳۴۵	۱۷۳۵۲۶۸۶	۲۱۱۱۰۴۸۱	۲۴۱۹۶۰۳۵
	نقاط شهری	۵۵۲۷۴۷۵	۷۹۴۳۱۸۹	۱۲۲۸۲۹۲۶	۱۵۳۶۵۸۹۲	۱۸۱۲۵۴۸۸
	نقاط روستایی	۴۱۴۵۰۰۲	۴۴۰۵۸۱۴	۵۰۶۹۷۶۰	۵۷۴۴۵۸۹	۶۰۷۰۵۴۷
استان مازندران	کل	۴۳۱۷۴۴	۵۶۹۱۸۲	۷۷۵۷۱۳	۹۲۷۳۴۹	۱۰۸۴۷۹۸
	نقاط شهری	۱۸۲۵۹۳	۲۷۲۴۴۵	۴۱۷۹۷۳	۵۰۸۷۴۴	۶۲۴۶۶۱
	نقاط روستایی	۲۴۹۱۵۱	۲۹۶۷۳۷	۳۵۷۷۴۰	۴۱۸۶۰۵	۴۶۰۱۳۷
متوسط بعد خانوار						
کشور	کل	۵/۱	۴/۸	۴/۱	۳/۶	۳/۳
	نقاط شهری	۴/۹	۴/۶	۳/۹	۳/۵	۳/۳
	نقاط روستایی	۵/۵	۵/۳	۴/۴	۳/۷	۳/۴
استان مازندران	کل	۵/۳	۴/۶	۳/۸	۳/۳	۳/۰
	نقاط شهری	۴/۹	۴/۴	۳/۷	۳/۳	۳/۰
	نقاط روستایی	۵/۵	۴/۷	۳/۸	۳/۳	۳/۰

مأخذ: محاسبه‌شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۲۲- متوسط بعد خانوارهای نقاط شهری استان مازندران و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

نمودار ۲۳- متوسط بعد خانوارهای نقاط روستایی استان مازندران و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

۳-۳-۴-۱۰- موازنه مهاجرتی

مهاجرت به‌عنوان یکی از عوامل اصلی پویایی جمعیت، سبب تغییر در ساختار سنی و جنسی و متوسط رشد سالانه جمعیت و تحولات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در مبدأ و مقصد می‌گردد. خالص مهاجرت از تفاضل مهاجرت به یک منطقه (مهاجرپذیری) و مهاجرت از همان منطقه (مهاجرفرستی) به دست می‌آید. به‌عبارت‌دیگر، میزان خالص مهاجرت بر اساس تفاوت بین آن‌هایی که به یک جمعیت می‌پیوندند و آن‌هایی که آن جمعیت را ترک می‌کنند، محاسبه می‌شود.

بر اساس جدول زیر همچنان که نمایان است خالص مهاجرت استان مازندران[۱۱] در دوره‌های ۷۵-۱۳۶۵ منفی و در مابقی دوره‌ها، مثبت بوده است. خالص مهاجرت آخرین دوره سرشماری (۱۳۹۰-۹۵) حاکی است که به ازای هر صد نفری که از استان خارج‌شده، حدود ۱۱۸ نفر به استان وارد شده است. به‌علاوه آخرین آمار در دسترس در مورد علت مهاجرت‌ها حاکی است که جدای از بحث پیروی از خانوار؛ دستیابی به مسکن مناسب‌تر، تحصیل و دلایل شغلی (جستجوی کار، جستجوی کار بهتر و انتقال شغلی) به ترتیب بیشترین علت مهاجرت به استان مازندران ذکر شده است بنابراین دلایل شغلی (جستجوی کار، جستجوی کار بهتر و انتقال شغلی)،

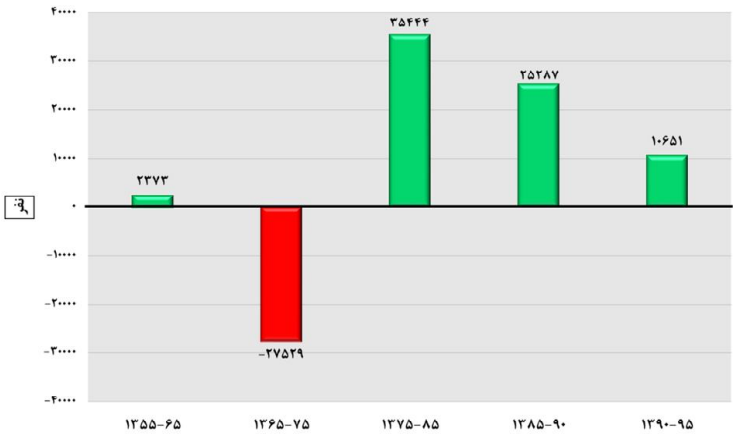
۱۱ . جدول مربوط به خالص مهاجرت استان مازندران برای تمامی دوره‌های مورد بررسی، منهای مهاجران درون استانی می‌باشد.

می‌تواند به‌عنوان عاملی مهم برای مهاجرت به استان مازندران تلقی شود و بخش اعظمی از مهاجرت‌های به علت پیروی از خانوار نیز به‌واسطه همین عامل رخ داده است.

جدول ۸۴- مقایسه مهاجران واردشده، خارج‌شده و خالص مهاجرت استان مازندران، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۷۵

دوره	مهاجران واردشده	مهاجران خارج‌شده	خالص مهاجرت	نسبت خالص مهاجرت به جمعیت استان(درصد)	نسبت مهاجران واردشده به مهاجران خارج‌شده(درصد)
۶۵-۱۳۵۵	۷۷۹۶۸	۷۵۵۹۵	۲۳۷۳	۰/۱	۱۰۳/۱
۷۵-۱۳۶۵	۱۳۱۱۱۳	۱۵۸۶۴۲	-۲۷۵۲۹	-۱/۱	۸۲/۶
۸۵-۱۳۷۵	۱۹۸۵۲۰	۱۶۳۰۷۶	۳۵۴۴۴	۱/۲	۱۲۱/۷
۹۰-۱۳۸۵	۷۸۹۴۷	۵۳۶۶۰	۲۵۲۸۷	۰/۸	۱۴۷/۱
۹۵-۱۳۹۰	۶۹۷۱۴	۵۹۰۶۳	۱۰۶۵۱	۰/۳	۱۱۸/۰

مأخذ: محاسبه‌شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۲۴- خالص مهاجرت استان مازندران، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۷۵

به‌منظور نشان دادن سهم مهاجرت نسبت به سهم موالید و مرگ‌ومیر (عوامل طبیعی) در تغییرات تعداد جمعیت استان، از شاخص نسبت مهاجرت به جمعیت استفاده می‌شود. در پنج‌ساله ۹۵-۱۳۹۰

تعداد مهاجران واردشده[۱۲] به استان مازندران ۱۴۸۲۶۹ نفر بوده که ۹۸۳۷۸ نفر از آن‌ها در نقاط شهری و ۴۹۸۹۱ نفر باقی‌مانده نیز در نقاط روستایی استان سکونت گزیده‌اند به‌عبارتی‌دیگر طی دوره موردبررسی ۵/۲ درصد از جمعیت ساکن در نقاط شهری و ۳/۶ درصد از جمعیت ساکن در نقاط روستایی استان، مهاجر بوده‌اند.

گفتنی است که میزان مهاجرپذیری استان در دوره ۹۵-۱۳۹۰، در مقایسه با دوره‌های قبل به‌شدت افت داشته است. البته کاهش دوره سرشماری را نباید نادیده انگاشت. بالاترین میزان مهاجرپذیری نقاط شهری مربوط به دوره‌ی ۷۵-۱۳۶۵ و نقاط روستایی مربوط به دوره‌ی ۸۵-۱۳۷۵ بوده و طی دوره‌های مذکور ۲۷/۳ درصد از جمعیت نقاط شهری و ۱۵/۶ درصد از جمعیت نقاط روستایی، مهاجر بوده‌اند.

جدول ۸۵- تعداد و نسبت مهاجرپذیری استان مازندران و کشور به تفکیک وضع سکونت، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۶۵

دوره	شرح	تعداد			نسبت مهاجرپذیری (به ازای صد نفر جمعیت کل/شهری/روستایی)		
		کل	نقاط شهری	نقاط روستایی	کل	نقاط شهری	نقاط روستایی
۷۵-۱۳۶۵	کشور	۸۷۱۸۷۷۰	۶۱۲۲۶۷۵	۲۵۹۶۰۹۵	۱۴/۵	۱۶/۶	۱۱/۲
	استان مازندران	۴۹۵۸۴۹	۳۲۷۶۷۵	۱۶۸۱۷۴	۱۹/۱	۲۷/۳	۱۲/۰
۸۵-۱۳۷۵	کشور	۱۲۱۴۸۱۴۸	۸۹۹۹۷۰۹	۳۱۴۸۴۳۹	۱۷/۲	۱۸/۶	۱۴/۲
	استان مازندران	۵۱۰۸۲۲	۲۹۷۵۷۸	۲۱۳۲۴۴	۱۷/۵	۱۹/۱	۱۵/۶
۹۰-۱۳۸۵	کشور	۵۵۳۴۶۶۶	۴۳۰۲۰۸۶	۱۲۳۲۵۸۰	۷/۴	۸/۰	۵/۷
	استان مازندران	۲۳۶۳۸۲	۱۴۰۷۰۲	۹۵۶۸۰	۷/۷	۸/۴	۶/۹
۹۵-۱۳۹۰	کشور	۴۳۰۰۹۸۸	۳۵۶۴۷۳۵	۷۳۶۲۵۳	۵/۴	۶/۰	۳/۵
	استان مازندران	۱۴۸۲۶۹	۹۸۳۷۸	۴۹۸۹۱	۴/۵	۵/۲	۳/۶

مأخذ: محاسبه‌شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

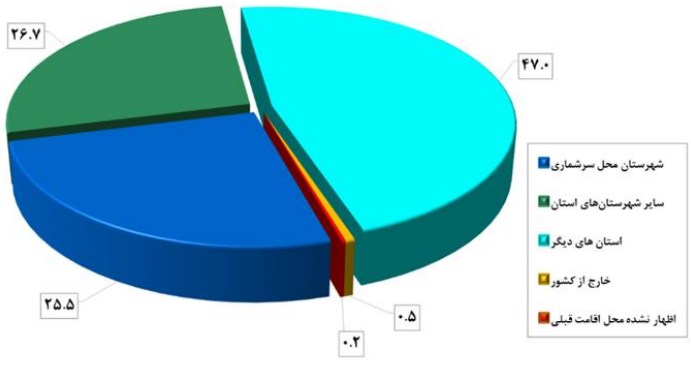
۱۲ . جابه‌جایی‌های داخل استان در جدول زیر لحاظ شده است.

۳-۳-۴-۱۱- مبدأ اقامت قبلی مهاجران

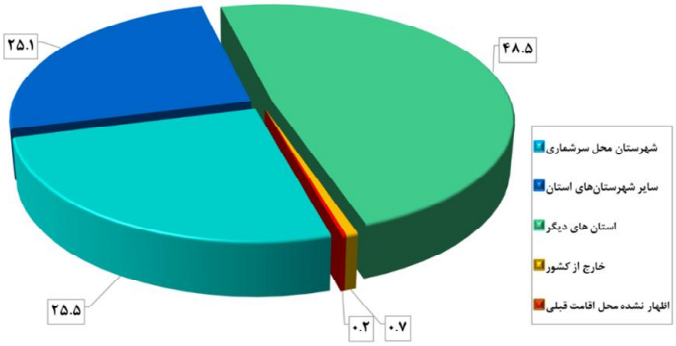
مهاجرت‌های داخلی خود به انواع مختلفی از قبیل مهاجرت‌های شهر به شهر، روستا به شهر، روستا به روستا، شهر به روستا، بین استانی، داخل استانی و ... قابل‌تقسیم هستند که هر کدام از منظر خاصی به موضوع مهاجرت می‌پردازند. در این بخش از گزارش، مهاجران استان مازندران برحسب محل اقامت قبلی آنان موردمطالعه قرارگرفته‌اند و علت پرداختن به این موضوع آگاهی از حجم مهاجرت‌های درون استانی و برون‌استانی هست. آگاهی از سهم مهاجرت‌های بین استانی و درون استانی می‌تواند نقش عمده‌ای در سیاست‌گذاری‌های جمعیتی و مهاجرتی یک منطقه داشته باشد.

مطابق با نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵ از کل مهاجران واردشده به استان مازندران؛ مبدأ اقامت ۴۸/۵ درصد، مهاجران بین استانی (مربوط به استان‌های دیگر) بوده‌اند. مهاجران مربوط به سایر شهرستان‌های استان با ۲۶/۷ درصد در مرتبه دوم قرارگرفته‌اند و سهم مهاجرت‌های درون شهرستانی در مراتب بعدی قرار دارد؛ بنابراین این استان در زمره‌ی استان‌هایی است که سهم مهاجرت‌های برون‌استانی آن، زیاد است. عمده مهاجران برون‌استانی واردشده به استان مازندران متعلق به استان‌های تهران، گلستان، خراسان رضوی و گیلان هستند.

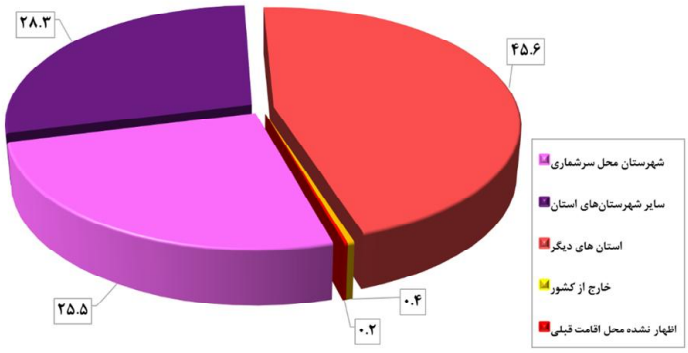
با توجه به نمودارهای زیر می‌توان گفت که جابه‌جایی‌های درون استانی در میان زنان استان بالاتر از مردان هست و در سال ۱۳۹۵ نزدیک به ۵۳/۸ درصد از جابه‌جایی‌های زنان استان مازندران درون استانی می‌باشد، این رقم برای مردان حدود ۵۰/۶ درصد به‌دست‌آمده است.

نمودار ۲۵- مبدأ اقامت قبلی مهاجران استان مازندران، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

نمودار ۲۶- مبدأ اقامت قبلی مردان مهاجر استان مازندران، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

نمودار ۲۷- مبدأ اقامت قبلی زنان مهاجر استان مازندران، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

۳-۳-۴-۱۲- الگوی مهاجرت

بررسی آمار و اطلاعات مهاجرتی، طی دوره ۹۵-۱۳۹۰ نشان می‌دهد حجم قابل‌توجهی از مهاجران واردشده به استان مازندران، مبدأ اقامت قبلی‌شان شهر بوده و به شهرهای استان نیز واردشده‌اند (۵۳/۱ درصد از کل مهاجران). حجم مهاجرت‌های شهر به روستا با ۲۴/۹ درصد از کل مهاجران، در مرتبه دوم قرار گرفته است، بررسی گروه سنی مهاجران واردشده از شهرها به نقاط روستایی استان نشان می‌دهد که نزدیک به ۵۷/۴ درصد

از این مهاجران در گروه‌های سنی ۱۰ تا ۳۹ ساله قرار دارند، بنابراین می‌توان اذعان داشت که این قشر از مهاجران، محصلان، دانشجویان، سربازان و بازنشستگان هستند که به‌طور مقطعی در شهرها اقامت گزیده و در زمان سرشماری به روستای محل اقامت خویش بازگشته‌اند.

جدول ۸۶- تعداد و توزیع درصد مهاجران واردشده به استان مازندران برحسب الگوی مهاجرت (بر اساس آخرین جابجایی انجام‌شده)، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

شرح	الگوی مهاجرت						
	شهر به شهر	روستا به شهر	روستا به روستا	شهر به روستا	خارج از کشور	اظهارنشده محل اقامت قبلی	جمع
تعداد	۷۸۷۳۹	۱۸۷۸۰	۱۲۷۷۱	۳۶۸۶۷	۷۹۱	۳۲۱	۱۴۸۲۶۹
توزیع درصد	۵۳/۱	۱۲/۷	۸/۶	۲۴/۹	۰/۵	۰/۲	۱۰۰

مأخذ: محاسبه‌شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

۳-۳-۴-۱۳- ولادت‌های ثبت‌شده

ولادت یکی از شاخص‌های پویای جمعیتی است. فراوانی ولادت‌ها بیانگر جامعه‌ای است که جمعیت آن قابلیت باروری دارد، مطالعه باروری و ولادت را نمی‌توان از یکدیگر جدا کرد. اما علل و همچنین نتایج این دو پدیده جمعیتی همواره یکسان نیستند و اگر ولادت را بتوان یک پدیده جمعیتی و یا بیولوژیک دانست، عوامل گوناگونی چون عوامل فرهنگی، اجتماعی و سیاسی در امر باروری مؤثر هستند (کاظمی پور، ۱۳۸۳).

در سال ۱۳۸۵ تعداد ۴۱۶۲۷ ولادت برای استان مازندران ثبت شده بود که این رقم به ۴۵۲۹۲ ولادت در سال ۱۳۹۵ افزایش‌یافته و طی سه سال بعد (۱۳۹۸) به ۳۳۹۰۲ ولادت کاهش یافته است. همان‌طور که در جدول ملاحظه می‌شود در تمامی مقاطع موردبررسی، میزان خام ولادت‌های ثبت‌شده در استان با اختلاف، بسیار پایین‌تر از متوسط کشوری به‌دست‌آمده است. افزایش تعداد و میزان ولادت‌های ثبت‌شده استان در طول سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ را می‌توان به موالید مربوط به دهه ۶۰ دانست که در این بازه زمانی به سن ازدواج و فرزندآوری رسیده‌اند.

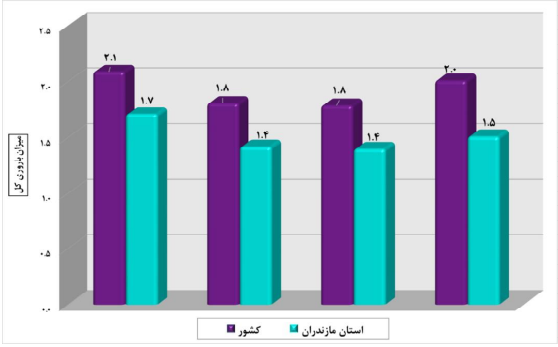
جدول ۸۷- تعداد و میزان ولادت‌های ثبت شده استان مازندران و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۸-۱۳۸۵

سال	شرح	تعداد			میزان به ازای هزار نفر جمعیت کل/شهری/روستایی		
		جمع	نقاط شهری	نقاط روستایی	جمع	نقاط شهری	نقاط روستایی
۱۳۸۵	کشور	۱۲۵۳۹۱۲	۸۴۵۰۵۰	۴۰۸۸۶۲	۱۷/۸	۱۷/۵	۱۸/۴
	استان مازندران	۴۱۶۲۷	۲۳۲۶۸	۱۸۳۵۹	۱۴/۲	۱۵/۰	۱۳/۴
۱۳۹۰	کشور	۱۳۸۲۲۲۹	۱۰۸۷۹۸۸	۲۹۴۲۴۱	۱۸/۴	۲۰/۳	۱۳/۷
	استان مازندران	۴۳۶۲۵	۲۷۳۴۱	۱۶۲۸۴	۱۴/۲	۱۶/۳	۱۱/۷
۱۳۹۵	کشور	۱۵۲۸۰۵۳	۱۱۷۶۰۳۲	۳۵۲۰۲۱	۱۹/۱	۱۹/۹	۱۶/۹
	استان مازندران	۴۵۲۹۲	۲۹۹۰۰	۱۵۳۹۲	۱۳/۸	۱۵/۸	۱۱/۱
۱۳۹۸	کشور	۱۱۹۶۱۳۵	۹۱۷۲۶۵	۲۷۸۸۷۰	۱۴/۴	۱۴/۷	۱۳/۵
	استان مازندران	۳۳۹۰۲	۲۲۵۷۶	۱۱۳۲۶	۱۰/۱	۱۱/۴	۸/۲

مأخذ: محاسبه‌شده بر اساس اطلاعات سازمان ثبت‌احوال کشور

۳-۳-۴-۱۴- میزان باروری کل

یکی از مهم‌ترین شاخص‌های باروری، میزان کل باروری است. میزان کل باروری عبارت است از شمار فرزندانی که یک زن در طول دوران باروری خود با توجه به سن باروری (۴۹-۱۵ سال)، بدون به شمار آوردن مرگ و میرهای فرزندان به دنیا می‌آورد. تغییرات میزان باروری کل استان مازندران و کشور برحسب دوره‌های ۵ ساله، از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۵ در جدول ذیل نمایش داده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود روند باروری هم در کشور و هم در استان مازندران از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۰، روندی کاهشی بوده است و در دوره ۹۵-۱۳۹۱ نسبت به دوره‌های قبل، اندکی افزایش یافته است.

نمودار ۲۸- میزان باروری کل استان مازندران و کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۶

همان‌طور که در نمودار نیز قابل مشاهده است تمامی سال‌های موردبررسی؛ میزان باروری کل در استان با اختلاف از میانگین میزان باروری کل کشور پایین‌تر است. در دوره ۹۵-۱۳۹۱ رتبه استان مازندران به لحاظ این شاخص ۳۰ هست و بعد از استان گیلان، پایین‌تری میزان باروری را داشته است.

۳-۳-۴-۱۵- مرگ و میرهای ثبت‌شده

یکی دیگر از عوامل و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر روند رشد جمعیت میزان مرگ‌ومیر است و دسترسی به آمار دقیق، صحیح و به‌روز این رویداد بسیار حائز اهمیت هست. این واقعه برای همه افراد و به‌صورت ناهم‌زمان در طول زندگی آن‌ها اتفاق می‌افتد. میزان خام مرگ و میرهای ثبت‌شده برای استان مازندران در سال ۱۳۸۵ برابر با ۵/۱ مرگ به ازای هزار نفر جمعیت بوده که طی سال‌های بعد با روندی سینوسی به ۵/۴ مرگ کاهش یافته است. در سال ۱۳۹۷ میزان خام مرگ و میرهای ثبت‌شده استان، بالاتر از متوسط کشوری گزارش شده است.

جدول ۸۸- تعداد و میزان مرگ‌ومیر ثبت‌شده استان مازندران و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۷-۱۳۸۵

سال	شرح	تعداد			میزان به ازای هزار نفر جمعیت کل/شهری/روستایی		
		کل	نقاط شهری	نقاط روستایی	کل	نقاط شهری	نقاط روستایی
۱۳۸۵	کشور	۴۰۸۵۶۶	۲۵۷۴۳۶	۱۵۱۱۳۰	۵/۸	۵/۳	۶/۸
	استان مازندران	۱۴۸۴۰	۶۵۹۲	۸۲۴۸	۵/۱	۴/۲	۶/۰
۱۳۹۰	کشور	۴۲۲۱۳۳	۳۰۵۴۷۵	۱۰۹۶۲۸	۵/۶	۵/۷	۵/۱
	استان مازندران	۱۵۸۳۹	۹۱۲۰	۶۷۱۹	۵/۲	۵/۴	۴/۸
۱۳۹۵	کشور	۳۶۹۷۵۱	۲۷۴۸۷۰	۹۴۷۸۸	۴/۶	۴/۶	۴/۶
	استان مازندران	۱۶۱۰۵	۹۲۵۳	۶۸۵۲	۴/۹	۴/۹	۴/۹
۱۳۹۸	کشور	۳۹۵۳۹۲	۲۹۲۹۷۱	۱۰۲۴۲۱	۴/۸	۴/۷	۴/۹
	استان مازندران	۱۸۰۹۴	۱۰۰۵۴	۸۰۴۰	۵/۴	۵/۱	۵/۸

مأخذ: محاسبه‌شده بر اساس اطلاعات سازمان ثبت‌احوال کشور

۳-۳-۴-۱۶- امید به زندگی

امید به زندگی به‌عنوان یکی از اندازه‌های خلاصه سلامت جمعیت، به همراه سایر شاخص‌های بهداشتی، نتیجه عملکردهای نظام سلامت را جهت تعیین اولویت‌ها، تخصیص منابع و ارزشیابی برنامه‌های سلامت مشخص می‌کنند. بررسی مقادیر امید به زندگی یک جمعیت در طول زمان یا در مکان‌های مختلف با زمان‌های مشابه، امکان مقایسه برآیند نهایی عوامل خطر منتهی به مرگ و عوامل پیشگیری‌کننده از مرگ‌ومیر را فراهم می‌سازد. به همین جهت یکی از بخش‌های اصلی موردبررسی در استان مازندران، میزان امید به زندگی آن در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ هست. همراه با افزایش خدمات پزشکی و امکانات بهداشتی و ظهور درمان‌های نوین، روند افزایشی در میزان امید به زندگی رخ داده است. در طول سه دوره موردبررسی میزان شاخص امید به زندگی استان مازندران نیز همراه با افزایش بوده است. در استان مازندران و همین‌طور کل کشور، همواره امید به زندگی زنان بیشتر از مردان بوده و البته سرعت رشد این شاخص در زنان نیز بیشتر از مردان بوده است.

در سال ۱۳۹۵ امید به زندگی برای زنان و مردان استان به ترتیب برابر با ۷۷ و ۷۳/۵ سال بوده است و امید به زندگی زنان استان با اختلاف، کمتر از امید به زندگی زنان کشور هست. به‌طورکلی طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵، شاخص امید به زندگی زنان و مردان استان؛ به ترتیب ۴/۱ و ۲ سال افزایش یافته است.

جدول ۸۹- مقایسه‌امید زندگی کل کشور و استان مازندران به تفکیک جنس، در سال‌های ۹۵-۱۳۸۵ (سال)

سال	کل کشور		استان مازندران	
	مرد	زن	مرد	زن
۱۳۸۵	۷۱/۷	۷۳/۶	۷۱/۵	۷۲/۹
۱۳۹۰	۷۱/۵	۷۴	۷۱/۸	۷۴/۶
۱۳۹۵	۷۲/۵	۷۵/۵	۷۳/۵	۷۷

مأخذ: بر اساس اطلاعات مرکز آمار ایران

۳-۳-۴-۱۷- پیش‌بینی جمعیت تا سال ۱۴۱۵

برای انجام پیش‌بینی از روش «ترکیبی پیش‌بینی جمعیت» بهره گرفته شده است. در این روش که متداول‌ترین روش پیش‌بینی جمعیت هست بر اساس عملکرد مجموعه عوامل مؤثر بر تغییر و تحولات جمعیت یعنی باروری، مرگ‌ومیر، مهاجرت و ترکیب سنی و جنسی جمعیت استفاده شده است.

بر اساس پیش‌بینی مرکز آمار ایران، جمعیت استان مازندران تا سال ۱۴۱۵ به ۳۶۴۴۰۰۰ نفر خواهد رسید، به عبارتی از سال ۱۳۹۵ تا ۱۴۱۵، به ازای هر یک سال حدود ۱۸ هزار نفر به جمعیت استان اضافه خواهد شد. به‌علاوه، برآوردها حاکی است که در سال ۱۴۱۵ جمعیت ساکن نقاط شهری استان مازندران حدود ۶۵/۴ درصد از کل جمعیت را شامل می‌شود و نسبت جمعیت شهرنشین استان، حدود ۱۵ واحد کمتر از میانگین نسبت جمعیت شهرنشین در کل کشور خواهد بود.

جدول ۹۰- پیش‌بینی تعداد جمعیت کشور و استان مازندران، بر اساس برآوردهای مرکز آمار ایران تا سال ۱۴۱۵

سال	شرح	جمع			نقاط شهری			نقاط روستایی		
		مرد وزن	مرد	زن	مرد وزن	مرد	زن	مرد وزن	مرد	زن
۱۴۰۰	کشور	۸۴۹۷۱۰۰۰	۴۲۹۳۷۰۰۰	۴۲۰۳۴۰۰۰	۶۴۳۹۷۰۰۰	۳۲۵۳۶۰۰۰	۳۱۸۶۱۰۰۰	۲۰۵۷۵۰۰۰	۱۰۴۰۱۰۰۰	۱۰۱۷۳۰۰۰
	استان مازندران	۳۴۱۶۰۰۰	۱۷۱۵۰۰۰	۱۷۰۱۰۰۰	۲۰۴۹۰۰۰	۱۰۲۹۰۰۰	۱۰۲۰۰۰۰	۱۳۶۶۰۰۰	۶۸۶۰۰۰	۶۸۰۰۰۰
۱۴۰۵	کشور	۸۹۱۲۱۰۰۰	۴۴۹۵۰۰۰۰	۴۴۱۷۱۰۰۰	۶۸۹۸۲۰۰۰	۳۴۷۸۸۰۰۰	۳۴۱۹۵۰۰۰	۲۰۱۳۹۰۰۰	۱۰۱۶۳۰۰۰	۹۹۷۶۰۰۰
	استان مازندران	۳۵۲۲۰۰۰	۱۷۶۵۰۰۰	۱۷۵۸۰۰۰	۲۱۸۷۰۰۰	۱۰۹۶۰۰۰	۱۰۹۱۰۰۰	۱۳۳۵۰۰۰	۶۶۹۰۰۰	۶۶۶۰۰۰
۱۴۱۰	کشور	۹۲۴۶۰۰۰۰	۴۶۵۶۲۰۰۰	۴۵۸۹۸۰۰۰	۷۲۸۷۷۰۰۰	۳۶۶۹۴۰۰۰	۳۶۱۸۳۰۰۰	۱۹۵۸۳۰۰۰	۹۸۶۸۰۰۰	۹۷۱۵۰۰۰
	استان مازندران	۳۵۹۶۰۰۰	۱۷۹۹۰۰۰	۱۷۹۷۰۰۰	۲۲۹۴۰۰۰	۱۱۴۸۰۰۰	۱۱۴۷۰۰۰	۱۳۰۲۰۰۰	۶۵۱۰۰۰	۶۵۱۰۰۰
۱۴۱۵	کشور	۹۵۲۷۸۰۰۰	۴۷۹۰۸۰۰۰	۴۷۳۷۰۰۰۰	۷۶۳۴۷۰۰۰	۳۸۳۸۱۰۰۰	۳۷۹۶۵۰۰۰	۱۸۹۳۲۰۰۰	۹۵۲۷۰۰۰	۹۴۰۵۰۰۰
	استان مازندران	۳۶۴۴۰۰۰	۱۸۲۱۰۰۰	۱۸۲۴۰۰۰	۲۳۸۳۰۰۰	۱۱۹۱۰۰۰	۱۱۹۳۰۰۰	۱۲۶۱۰۰۰	۶۳۰۰۰۰	۶۳۱۰۰۰

مأخذ: مرکز آمار ایران

۳-۳-۴-۱۸- جمع‌بندی

- ✓ استان مازندران به‌عنوان پنجمین استان پرجمعیت کشور، با جمعیتی بالغ بر ۳ میلیون و ۳۹۱ هزار نفر (برآورد مرکز آمار ایران برای سال ۱۳۹۹)، ۴ درصد از جمعیت کشور را شامل می‌شود.
- ✓ بالا بودن نسبت جمعیت روستانشین و پایین بودن نسبت جمعیت شهرنشین در مقایسه با بسیاری از استان‌های کشور از جمله ویژگی‌های برجسته‌ی جمعیت در این استان محسوب می‌شود، بر اساس برآورد مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۹، بیش از ۴۰ درصد جمعیت استان را روستانشینان تشکیل می‌دهند.
- ✓ استان مازندران بعد از استان گیلان، کم‌ترین نسبت جمعیت ۱۴-۰ ساله و بعد از استان‌های گیلان و مرکزی، بیشترین نسبت جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر را از کل جمعیت؛ در مقایسه با دیگر استان‌ها در سطح کشور به خود اختصاص داده است.

- ✓ به استناد نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ بخش اعظمی از جمعیت استان مازندران (بیش از ۵۷ درصد) در گروه‌های سنی بالاتر از ۳۰ سال قرار دارند.
- ✓ در سال ۱۳۹۵، میانگین سنی جمعیت استان مازندران، برابر با ۳۴ سال بوده است.
- ✓ پایین بودن رشد سالانه جمعیت به‌ویژه در نقاط روستایی و همچنین پایین آمدن میزان خام ولادت، از جمله مسائل جمعیتی در این استان محسوب می‌شود و می‌توان گفت که استان مازندران با پیری جمعیت فاصله‌ی نزدیکی دارد. میانگین رشد ۲۰ ساله‌ی منتهی به سال ۱۳۹۵ در این استان برابر با ۱/۱۷ درصد می‌باشد و میانگین رشد سالانه جمعیت استان طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ برابر با ۱/۰۵ درصد می‌باشد، این درصد رشد از میانگین رشد جمعیت در کل کشور، پایین‌تر می‌باشد.
- ✓ پیش‌بینی‌های مرکز آمار حاکی است که اگر جمعیت استان با این روند ادامه پیدا کند در سال ۱۴۱۵ جمعیت برابر با ۳۶۴۴۰۰۰ نفر خواهد بود. به عبارتی طی ۲۰ ساله ۱۳۹۵ تا ۱۴۱۵ سالانه حدود ۳۶۰۴۱۸ نفر به جمعیت استان اضافه خواهد شد.
- ✓ قرارگیری حجم عظیمی از جمعیت در سنین کار و فعالیت یکی از چالش‌های پیش روی جمعیت استان در زمینه‌ی ازدواج، اشتغال، مسکن و ... هست.
- ✓ پایین بودن میزان خام ولادت‌های ثبت‌شده استان به‌ویژه در مناطق روستایی در سال ۱۳۹۸ و سال‌های قبل از آن، بسیار نگران‌کننده است. این استان در رده استان‌های با میزان خام ولادت بسیار پایین در سطح کشور قرار دارد.
- ✓ در طول ۵ ساله‌ی ۹۵-۱۳۹۱ رتبه استان مازندران به لحاظ شاخص میزان باروری کل در سطح کشور، برابر با ۳۰ بوده است و در رده استان‌های با میزان باروری بسیار پایین، قرار داشته است.
- ✓ آمار مهاجرت استان (با کسر مهاجرت‌های داخل استانی) نشان می‌دهد که جمعیت مهاجر واردشده به استان (طی دوره ۹۵-۱۳۹۰) حدود ۲/۲ درصد جمعیت از استان و بدون کسر مهاجرت‌های درون استانی، ۴/۵ درصد از جمعیت استان را شامل می‌شود. این امر نشان می‌دهد که مهاجرت‌های درون استانی و برون‌استانی در استان مازندران، نسبتاً برابر بوده است.
- ✓ عمده مهاجرین برون‌استانی واردشده به استان مازندران به ترتیب مربوط به استان‌های تهران، البرز، اردبیل و مازندران هستند.
- ✓ الگوی مهاجرت استان نیز حاکی است که حدود ۵۳ درصد جابه‌جایی‌های جمعیتی در استان شهر به شهر بوده است و میزان مهاجرت شهر به روستا با حدود ۲۴/۹ درصد در مرتبه دوم قرار گرفته است.

- ✓ برتری الگوی مهاجرت شهر به شهر به معنای حرکت جمعیت از شهرهای کوچک به سمت شهرهای بزرگ به‌ویژه مراکز شهرستانی و در نتیجه بر هم خوردن توازن جمعیتی در سطح استان هست.
- ✓ از مجموع ۲۲ شهرستان استان، سهم جمعیتی ۶ شهرستان بیش از ۶۳ درصد از کل جمعیت استان می‌باشد.
- ✓ رتبه استان مازندران به لحاظ شاخص تراکم جمعیت ۴ می‌باشد به عبارتی در رده استان‌های با تراکم بالای جمعیتی قرار دارد و تراکم جمعیت در شهرستان‌های استان از حدود ۸۳۰ نفر در کیلومترمربع در شهرستان قائم‌شهر تا حدود ۲۷ نفر در شهرستان سوادکوه در نوسان می‌باشد.
- ✓ در خصوص متوسط بعد خانوارهای ساکن در این استان باید گفت که بعد خانوار پایین‌تر از میانگین کشوری گزارش شده است و نکته حائز اهمیت در مورد خانوارهای استان این است که؛ بر اساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (سال ۱۳۹۵)، حدود ۱۱/۸ درصد از خانوارهای استان (معادل ۱۲۷۴۳۹ خانوار) زن سرپرست هستند و از کل خانوارهای زن سرپرست نزدیک به ۵۰ درصد یک‌نفره (خودسرپرست) می‌باشند.

۳-۳-۵- وضعیت سواد و تعلیم و تربیت رسمی- عمومی

۳-۳-۵-۱- تعلیم و تربیت رسمی- عمومی

آموزش عمومی شامل دوره‌های ابتدایی، راهنمایی، متوسطه عمومی و فنی و حرفه‌ای هست و مسئولیت اجرای آن با وزارت آموزش‌وپرورش است. شایان ذکراست که از سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ با تغییر نظام آموزش عمومی مقاطع تحصیلی شامل ابتدایی، متوسطه دوره اول و متوسطه دوره دوم است. در این بخش ابتدا آمار بخش تعلیم و تربیت رسمی عمومی با تمرکز بر استان مازندران ارائه خواهد شد و در نهایت ضمن احصاء مهم‌ترین مسائل و چالش‌های آموزش عمومی راهکارهایی برای بهبود این وضعیت پیشنهاد خواهد شد.

۳-۳-۵-۱-۱- آمار و اطلاعات

- در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ از مجموع ۵۶۰۷۵۵ دانش‌آموز مشغول به تحصیل در سطح استان، ۲۸۳۹ نفر در دوره آموزش استثنایی(۰/۵۰ درصد و ۱/۸۳ درصد دانش‌آموزان استثنایی کشور)، ۴۳۶۳۱ نفر در دوره پیش‌دبستانی(۷/۷۸ درصد دانش‌آموزان)؛ ۲۶۶۴۲۰ نفر در دوره ابتدایی(۴۷/۵ درصد و پایین‌تر از میانگین کشوری با ۵۴/۶ درصد)، ۱۲۴۷۹۶ نفر در دوره متوسطه اول(۲۲/۲۵ درصد و پایین‌تر از میانگین کشوری با ۲۲/۷

درصد)؛ و ۱۱۰۴۷۷ نفر در دوره متوسطه دوم (۱۹/۷ درصد و بالاتر از متوسط کشوری با ۱۸ درصد) مشغول به تحصیل بوده‌اند.

- از کل دانش‌آموزان استان ۵۰/۸۶ درصد را پسران و ۴۹/۱۴ درصد را دختران تشکیل می‌دهند.
- پوشش تحصیلی استان در دوره ابتدایی ۹۹ درصد هست(رتبه نخست کشور). بر اساس آمار معاونت ابتدایی، هر ساله حدود ۲ هزار و ۲۰۰ دانش‌آموز مازندرانی در مقطع ابتدایی از تحصیل بازمی‌مانند و این عدد پیشرفت و پسرفت محسوسی ندارد. کمبود نیروی انسانی، پراکندگی دانش‌آموزان و عدم برخورداری آموزش‌وپرورش مازندران از اعتبارات کافی برای گسترده کردن پوشش تحصیلی مهم‌ترین دلیل فقدان تغییر در بازماندگان از تحصیل استان می‌باشد. پوشش تحصیلی، در دوره متوسطه اول ۹۷/۵۱ درصد و در متوسطه دوم ۹۰/۲۰ می‌باشد.
- بر اساس آمار سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور، سرانه مطلوب فضای آموزشی در کشور ۸/۴ مترمربع است. سرانه متوسط فضای آموزشی در کشور نیز ۵/۱۸ مترمربع است[۱۳]. در استان مازندران سرانه فضای آموزشی ۵ متر هست و پایین‌تر از میانگین کشوری است. بر اساس گزارش‌ها کمبود فضای آموزشی مهم‌ترین چالش آموزش‌وپرورش می‌باشد.
- بر اساس آمار حدود ۳۰ درصد از مدارس استان مازندران نیازمند تعمیر و مقاوم‌سازی هستند که حدود ۴۰ درصد از این مدارس در طی سال‌های بین ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۹ تخریب، بازسازی و نوسازی شده‌اند. در خصوص میزان فرسودگی مدارس بر اساس گزارش‌ها شرق استان در مقایسه با غرب استان وضعیت به‌مراتب بدتر را دارد.
- بر اساس اطلاعات سالنامه آماری سال ۱۳۹۸ استان مازندران حدود ۳۲۶۲۶ نفر شاغل در آموزش‌وپرورش هستند که شامل گروه معلمان(آموزگار، دبیر، هنرآموز و استادکار)، گروه مدیریت(مدیر، معاون پرورشی، معاون فناوری، معاون اجرایی، معاون امور عمومی و معاون آموزشی) و گروه کیفیت‌بخشی(شامل مشاور، مربی امور تربیتی پرورشی، مراقبت سلامت، سرپرست بخش، سرپرست آموزش، سرپرست شبانه‌روزی، مسئول سوادآموزی مجتمع، مسئول توان‌بخشی و متصدی سایت رایانه) هست. بااین‌وجود، استان مازندران با کمبود حدود ۱۰ هزار نیرو روبرو است. مهم‌ترین دلایل این معضل شیب تند بازنشستگی معلمان، کاهش سهمیه استان برای جذب معلم و از همه مهم‌تر توزیع نامتوازن معلمان در استان هست.
- بر اساس آمار اداره کل آموزش‌وپرورش استان، حدود ۱۹ درصد از دانش‌آموزان(۱۰۰ هزار دانش‌آموز) استان به‌خصوص در بخش روستایی، به دلایلی مانند نبود اینترنت و گوشی هوشمند از دسترسی سامانه شاد محروم هستند. آن دسته از دانش‌آموزانی که به شبکه شاد دسترسی ندارند تعدادی در کلاس‌های حضوری

[۱۳]. در فضای آموزش شهری سرانه ۴/۹۶ متر مربع و در فضاهای آموزش روستایی سرانه ۵/۸۱ متر مربع است.

(دانش‌آموزان روستایی)، تعدادی از آموزش‌های تلویزیونی و تعدادی نیز از درس‌نامه‌ها و محتواهای درسی تولیدشده از سوی مدارس، استفاده می‌کنند.

جدول ۹۱- آمار و اطلاعات آموزش و پرورش استان مازندران

سال و مقطع تحصیلی	جمع	پسر	دختر	معلم	مدیریت و کیفیت‌بخشی	تعداد آموزشگاه	تعداد کلاس درس
۹۹-۱۳۹۸	۵۶۰۷۵۵	۲۸۵۲۳۰	۲۷۵۵۲۵	۲۳۶۷۵	۸۹۵۱	۴۲۰۵	۲۶۷۲۱
آموزش استثنایی	۲۸۳۹	۱۸۰۱	۱۰۳۸	۶۲۶	۱۶۶	۵۳	۴۹۳
پیش‌دبستانی	۴۳۶۳۱	۲۱۹۵۸	۲۱۶۷۳	-	-	۵۱۹	۲۲۳۳
ابتدایی	۲۶۶۴۲۰	۱۳۵۸۶۸	۱۳۰۵۵۲	۹۸۳۴	۳۰۷۳	۲۱۱۴	۱۱۷۸۲
متوسطه دوره اول	۱۲۴۷۹۶	۶۳۳۰۴	۶۷۴۹۲	۵۵۲۵	۲۵۹۹	۶۸۵	۵۰۸۱
متوسطه دوره دوم	۱۱۰۴۷۷	۵۴۵۷۰	۵۵۹۰۷	۷۶۹۰	۳۱۱۳	۶۵۷	۵۸۴۳
بزرگ‌سال(دوره اول متوسطه)	۷۱۶	۳۹۱	۳۲۵	-	-	۴	۱۱۲
بزرگ‌سال(دوره دوم متوسطه)	۱۱۸۷۶	۷۳۳۸	۴۵۳۸	-	-	۱۷۳	۱۱۷۷

۳-۳-۵-۱-۲- مهم‌ترین مسائل آموزش‌وپرورش استان مازندران

۱. پیر شدن نیروی انسانی آموزش‌وپرورش استان و عدم توازن ورودی‌ها با خروج‌های آموزش‌وپرورش(بر اساس گزارش‌ها، تا سال ۱۴۰۲ حدود ۱۲ تا ۱۵ هزار فرهنگی در سطح استان بازنشسته می‌شوند که تقریباً ۹۰ درصد آن‌ها معلم هستند)؛

۲. مساله چاقی و اضافه‌وزن دانش‌آموزان(میانگین چاقی و اضافه‌وزن در میان دانش‌آموزان کشور ۳۰/۱ درصد است، این رقم در استان ۳۹/۲ درصد است که نگران‌کننده و نشان‌دهنده شرایط حاد دانش‌آموزان استان از نظر وزنی هست. درصد چاقی و اضافه‌وزن در دانش‌آموزان دختر استان ۳۵/۹ درصد و در پسران به ۴۳/۳ درصد می‌باشد). از نظری چاقی و اضافه‌وزن دانش‌آموزان استان بعد از دانش‌آموزان استان گیلان، در رتبه دوم کشور قرار دارند.

۳. غیراستاندارد بودن فضای آموزشی حدود ۸۸ درصد مدارس غیردولتی استان مازندران(بر اساس آمار حدود ۷۰۰ مدرسه غیردولتی در سطح استان وجود دارد که حدود ۱۰۰ هزار دانش‌آموز در آن مشغول به تحصیل هستند. میانگین پوشش تحصیلی مدارس غیرانتفاعی در کشور ۱۳/۵درصد است که این رقم در مازندران ۲۲ درصد می‌باشد و مازندران پس از تهران رتبه دوم در پوشش تحصیلی مدارس غیردولتی را دارد.)؛

۴. فرسوده و غیراستاندارد بودن ۳۰ درصد از مدارس استان؛ (به تعبیر دیگر، حدود ۱۵۰۰ مدرسه فرسوده در سطح استان وجود دارد).
۵. عدم دسترسی حدود ۱۹ درصد دانش‌آموزان شهری و روستایی به سامانه شاد به دلیل در دسترس نبودن اینترنت و گوشی‌های هوشمند؛

۳-۳-۵-۱-۳- راهکارهای پیشنهادی

به‌منظور بهبود وضعیت تشریح‌شده در بالا و انجام اقدامات مقتضی در خصوص مسائل احصائی راهکارهای زیر ارایه می گردد:

۱. تامین نیروی انسانی از طریق دانشگاه فرهنگیان، تبدیل وضعیت نیروهای حق‌التدریس و .....
۲. تامین و تجهیز فضای ورزشی در سطح مدارس و ایجاد زمینه برای تحرک و فعالیت بیشتر فراگیران؛
۳. ترمیم و نوسازی فضاهای آموزشی فرسوده و رعایت استانداردهای آموزشی به‌خصوص در مورد مدارس غیرانتفاعی دولتی؛
۴. بهبود وضعیت دسترسی به آموزش‌های مجازی(سامانه شاد) از طریق ایجاد زیرساخت‌ها و .....؛

۳-۳-۵-۲- وضعیت سواد در استان مازندران

وضع سواد در بین افراد جامعه یکی از معیارهای مهم در تعیین میزان توسعه‌یافتگی کشورها بشمار می‌آید و بررسی روند تغییرات آن بیانگر چگونگی پیشرفت و توسعه نیروی انسانی در آن جامعه است. یکی از مهم‌ترین شاخص‌ها در این زمینه میزان باسوادی است. به‌طورکلی، بررسی این شاخص در سال‌های بعد از انقلاب حاکی از روند افزایشی آن و توجه به مسئله آموزش عمومی در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌های کشور است. با این مقدمه کوتاه در این بخش تلاش خواهد شد وضعیت سواد در استان مازندران موردبررسی قرار گیرد و در نهایت دلالت‌های این مطالعه برای تدوین برنامه‌های راهبردی استان استخراج شود.

جدول ۹۲- وضعیت نرخ باسوادی در استان مازندران

جنس/ سکونت‌گاه	نرخ باسوادی(درصد)
مردان	۹۱/۹۴
زنان	۸۵/۳۹
شهری	۹۲/۱۱
روستایی	۸۴

۳-۳-۵-۲-۱- آمار و اطلاعات

- بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۶۵،۱۳۷۵،۱۳۸۵،۱۳۹۰،۱۳۹۵ نرخ باسوادی در جمعیت ۶ ساله و بیشتر به ترتیب ۶۶/۷۰ درصد، ۸۰/۷۹ درصد، ۸۵/۰۱ درصد، ۸۵/۷۰ درصد و ۸۸/۶۹ درصد بوده است.
- بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن۱۳۹۵ میزان باسوادی مردان و زنان ۶ ساله و بیشتر استان به ترتیب معادل ۹۱/۹۴ درصد (بالاتر از متوسط کشوری با ۹۱ درصد) و ۸۵/۳۹ (بالاتر از متوسط کشوری با ۸۴/۲) بوده است. میزان باسوادی در نقاط شهری و روستایی به ترتیب ۹۲/۱۱درصد(بالاتر از متوسط کشوری با ۹۰/۸)و ۸۴ درصد (بالاتر از متوسط کشوری با ۷۸/۵) درصد بوده است. فاصله باسوادی مردان و زنان در سطح استان حدود ۶ درصد و فاصله باسوادی در نقاط شهری و روستایی حدود ۶ درصد هست. به‌طورکلی استان مازندران در شاخص‌های چهارگانه از سطح متوسط کشوری بالاتر می‌باشد.
- بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ شهرستان قائم‌شهر با ۹۱/۲۴ درصد و شهرستان می‌اندرود با ۸۴/۵۰ درصد به ترتیب بیشترین و کمترین میزان باسوادی را در استان مازندران دارا هستند. مازندران در زمینه باسوادی رتبه ۱۰ را بین استان‌های کشور دارد.
- بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، کل جمعیت جامعه ۱۰ تا ۴۹ ساله استان مازندران را دو میلیون و ۱۰۵ هزار و ۷۱۲ نفر می‌باشد که تقریباً ۹۷/۶۳ درصد آن‌ها باسواد بودند. درصد باسوادی این بازه سنی در سال ۱۳۹۸ به ۹۸/۷۶ درصد رسیده است. به تعبیر دیگر، حدود ۲۶ هزار نفر از جمعیت ۱۰ تا ۴۹ سال بی‌سواد هستند که جامعه هدف سوادآموزی را در استان تشکیل می‌دهند. مضاف بر این، بر اساس این آمار استان مازندران دارای حدود ۵۰ هزار بی‌سواد، در سنین بالای ۴۹ سال هست. مازندران رتبه اول باسوادی در این بازه سنی در کل کشور را دارا می‌باشد. بر اساس آمار سال ۱۳۹۹، حدود ۶۶۷۲ نفر در دوره‌های سه‌گانه سوادآموزی، تحکیم و انتقال شرکت کرده‌اند.
- بر اساس آخرین آمار معاونت سوادآموزی اداره کل آموزش‌وپرورش مازندران، حدود ۶ مرکز یادگیری محلی در استان وجود دارد که در کنار آموزش سواد پایه به سوادآموزان این استان مواردی شامل حرفه‌آموزی و ایجاد اشتغال و تولید نیز جزء فعالیت آن‌ها است. بر اساس آمار سازمان نهضت سوادآموزی حدود ۵۱۲ مرکز یادگیری محلی در کشور وجود دارد که سهم استان مازندران حدود ۱/۱۷ درصد می‌باشد.

۳-۳-۵-۲-۲- مهم‌ترین مسائل سوادآموزی

۱. پایین بودن تقاضای اجتماعی برای دریافت خدمات سوادآموزی و در نتیجه پایداری وضعیت بی‌سوادی؛
۲. عدم پوشش سوادآموزی حدود ۵۰ هزار بی‌سواد بالای ۴۹ سال به دلیل وجود منع قانونی؛
۳. عدم وجود امنیت شغلی، دستمزد پایین آموزش‌دهنده‌ها، مشکلات بیمه آموزشیاران و در نتیجه کاسته شدن از انگیزه حرفه‌ای آن‌ها؛
۴. مشخص نبودن آمار دقیق افراد بی‌سواد و دقیق نبودن محل سکونت آن‌ها جهت دسترسی؛

۳-۳-۵-۲-۳- راهکارهای پیشنهادی

۱- انجام اقدامات فرهنگی مانند ارائه مشاوره به افراد و توجیه آن‌ها در خصوص اهمیت و مزایای سوادآموزی برای آن‌ها؛
۲- تعیین‌تکلیف در خصوص وضعیت استخدامی و بیمه آموزشیاران به‌منظور ایجاد انگیزه بیشتر در نیروهای انسانی؛
۳- گسترش دایره شمول پذیرش افراد بی‌سواد با استفاده از تغییر بازه سنی فراگیران به فراتر از ۴۹ سال؛
۴- احصاء، رصد و شناسایی افراد بی‌سواد با استفاده از ظرفیت‌های درون و برون‌سازمانی؛

۳-۳-۵-۳- وضعیت آموزش عالی در استان مازندران

۳-۳-۵-۳-۱- داده‌ها و اطلاعات

- در حوزه آموزش عالی با توجه به تقسیم‌بندی‌های صورت گرفته مبتنی بر سیاست‌ها و ضوابط اجرایی حاکم بر آمایش آموزش عالی در جمهوری اسلامی ایران(مصوبه جلسه ۷۷۶ مورخ ۱۳۹۴/۱۲/۱۸ شورای عالی انقلاب فرهنگی) استان مازندران در منطقه ۲ جانمایی شده است:
- منطقه۲ـ گیلان، مازندران و گلستان: شامل دانشگاه‌های گلستان، گنبدکاووس، علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، مازندران، علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، تخصصی فناوری‌های نوین آمل، صنعتی بابل، علم و فناوری مازندران، گیلان، دانشکده آزادشهر.
- در سال۹۹-۹۸ تعداد کل دانشجویان استان برابر ۱۵۵۶۸۳ نفر بوده است که ۸۱۸۹۴ نفر(۵۲/۶۰) درصد پسر و ۷۳۷۸۹ نفر(۴۷/۴) درصد دختر بوده‌اند.

- از کل دانشجویان ۱۳/۸ درصد در مقطع کاردانی(۲۱۴۰۷دانشجو)، ۶۱/۹ درصد در مقطع کارشناسی(۹۶۳۷۲ دانشجو)، ۱۶/۱ درصد در مقطع کارشناسی ارشد(۲۵۰۲۸ دانشجو)۸/۳ درصد در دکتری حرفه‌ای و تخصصی(۱۲۸۷۶ دانشجو) تحصیل می‌کنند.

بر اساس آمار، از تعداد کل دانشجویان استان:

۱. ۸/۹۰ درصد(۱۳۸۵۹ دانشجو) در گروه پزشکی (بالاتر از متوسط کشوری با ۷/۲۶ درصد)؛

۲. ۴۷/۲۰ درصد(۷۳۴۸۹ دانشجو) در گروه علوم انسانی (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۴۸/۵ درصد)؛

۳. ۵/۲۷ درصد(۸۲۰۵ دانشجو) در گروه علوم پایه (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۶/۲ درصد)؛

۴. ۲۵/۲۹ درصد (۳۹۳۷۴ دانشجو)در گروه فنی مهندسی (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۲۶/۵)؛

۵. ۴/۸۰ درصد(۷۳۲۳ دانشجو) در گروه کشاورزی و دامپزشکی (بالاتر از متوسط کشوری با ۳/۷۶ درصد)؛

۶. ۸/۶۲ درصد(۱۳۴۳۳ دانشجو) در گروه هنر (بالاتر از متوسط کشوری با ۳/۳۷ درصد)مشغول به تحصیل بوده‌اند.

دانش‌آموختگان دوره‌های تحصیلی مختلف در سال ۹۸-۱۳۹۷، ۳۵۲۳۰ نفر بوده‌اند که از این تعداد:

۱. ۲۴/۳۴ درصد مربوط به دوره کاردانی(۸۵۷۷ نفر)؛
۲. ۵۲/۱۷ درصد مربوط به دوره کارشناسی(۱۸۳۸۳ نفر)؛
۳. ۲۰/۶۸ درصد مربوط به دوره کارشناسی ارشد(۷۲۸۶ نفر)؛
۴. ۱/۳۱ درصد مربوط به فنی و مهندسی(۴۶۳ نفر)؛
۵. ۱/۴۷ درصد مربوط به کشاورزی و دامپزشکی(۵۲۱ نفر)؛

- بر اساس آمار ارائه‌شده در سال ۱۳۹۵ در استان مازندران ۱۵۶ موسسه آموزش عالی وجود دارد(۵/۳ از مؤسسات آموزش عالی کشور) که شامل ۸ واحد دولتی۱۷ واحد دانشگاه پیام نور، ۳۸ واحد علمی- کاربردی، ۷ واحد دانشگاه فرهنگیان، ۱۱ موسسه فنی و حرفه‌ای، ۳ واحد وزارت بهداشت، ۴۴ موسسه غیردولتی- غیرانتفاعی و ۲۶ واحد دانشگاه آزاد می‌باشد. از حیث تعداد موسسات آموزش عالی استان مازندران بعد از استان‌های تهران، فارس، خراسان رضوی و اصفهان در جایگاه پنجم می‌باشد.
- در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸، تعداد آموزشگران دانشگاهی تمام‌وقت مؤسسات آموزش عالی، ۴۱۷۸ نفر بوده است. ۷۲ درصد از آموزشگران مرد و ۲۸ درصد زن بوده‌اند.

- نسبت دانشجو به استاد بر اساس آمار حدود ۵۲/۶۸ می‌باشد که نسبت به متوسط کشوری که ۴۹/۷ نفر می‌باشد در سطح بالاتری قرار دارد.
- بر اساس آمار آمایش آموزش عالی سهم شاغلان با تحصیلات عالی به‌کل شاغلان استان حدود ۲۱/۸۰ درصد است و سهم شاغلان با تحصیلات عالی استان به‌کل شاغلان عالی کشور ۴/۸۵ درصد می‌باشد.

۳-۳-۵-۳-۲- مهم‌ترین مسائل آموزش عالی

بر اساس گزارش‌ها و تحلیل‌های ارائه‌شده مهم‌ترین مسائل آموزش عالی استان به شرح ذیل می‌باشد:

۱. توسعه صرفاً کمی آموزش عالی و ارتقای اندک ابعاد کیفی در بعد آموزش؛
۲. بیکاری دانش‌آموختگان(وجود فقط ۱۵ هزار دانش‌آموخته کشاورزی، رتبه نخست کشاورزی)؛
۳. عدم تناسب رشته‌ها با نیازهای بازار کار، شرایط بومی منطقه و مزیت‌های نسبی موجود در استان مازندران به دلیل فقدان آمایش آموزش عالی؛
۴. ارتباط ضعیف و ناکارآمد صنعت با دانشگاه و ارتباط اندک پژوهش‌های دانشگاهی با نیازهای صنعتی؛

۳-۳-۵-۳-۳- راهکارهای پیشنهادی

۱. جلوگیری از رشد کمی آموزش عالی در سطح استان و افزایش کیفیت آموزش‌های ارائه‌شده به‌خصوص در مؤسسات غیردولتی با استفاده از راهکار تغییر از عرضه محوری به تقاضامحوری؛
۲. انجام مطالعات آمایشی در سطح آموزش عالی استان و تطابق آموزش‌ها و پژوهش‌های دانشگاهی با نیازها و مزیت‌های استان؛
۳. متناسب‌سازی خروجی‌های آموزش عالی با نیازهای زیست‌بوم باهدف کاهش بیکاری دانش‌آموختگان؛
۴. تقویت ارتباط بین صنعت و دانشگاه و جهت‌دهی به پژوهش‌های دانشگاهی در جهت پاسخ‌دهی به نیازهای صنعت؛

۳-۴- بررسی نظام اقتصادی و تولید

۳-۴-۱- نمای کلی اقتصاد استان مازندران

جمعیت استان مازندران بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، ۳۲۸۳۵۸۲ نفر می‌باشد. که نسبت به سال ۱۳۹۰ به‌طور متوسط سالانه ۱/۳۳ درصد رشد داشته است. از کل جمعیت استان، ۱۶۵۳۹۹۸ نفر (معادل ۵۰/۴ درصد) را مردان و ۱۶۲۹۵۸۴ نفر (معادل ۴۹/۶ درصد) را زنان تشکیل داده‌اند. همچنین ۱۸۹۷۲۳۸ نفر در نقاط شهری و ۱۳۸۶۳۳۷ نفر در نقاط روستایی سکونت داشته‌اند بیشترین جمعیت در سال ۱۳۹۵ متعلق به

گروه سنی ۳۰-۳۴ سال (۱۱/۱ درصد جمعیت) بوده است. در سرشماری سال ۱۳۹۵ تعداد ۱۰۸۴۷۹۸ خانوار، در استان وجود داشته که از این تعداد ۵۷/۶ درصد، در نقاط شهری ساکن بوده‌اند. در سال ۱۳۹۸، سهم جمعیت استان مازندران از جمعیت کشور ۴/۱ درصد است که در رتبه ۷ استان‌های کشور از نظر جمعیتی قرار دارد. در این استان میزان شهرنشینی ۵۹/۱ درصد است که نسبت به متوسط کشور که ۷۵/۱ درصد است پایین‌تر است و در رتبه ۲۶ استان‌های کشور قرار دارد این موضوع نشان می‌دهد که در مناطق روستایی استان مازندران ظرفیت بالایی برای رشد و توسعه اقتصادی وجود دارد. در سال ۱۳۹۸ بر اساس نتایج آمارگیری از نیروی کار ۴۶/۷ درصد جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر در استان مازندران از نظر اقتصادی فعال محسوب می‌شوند. نرخ بیکاری در میان این گروه جمعیتی ۹/۴ درصد بوده که نرخ بیکاری مردان ۶/۵ درصد، زنان ۲۰/۳ درصد و نرخ بیکاری کل در نقاط شهری و روستایی به ترتیب ۱۱/۵ درصد و ۶/۵درصد بوده است. در سال ۱۳۹۸ سهم اشتغال در سه بخش صنعت ۲۷/۷ درصد، در بخش کشاورزی ۱۹/۳ درصد، و در بخش خدمات ۵۳ درصد برآورد شده است. استان مازندران یکی از پرتراکم‌ترین استان از نظر جمعیت است و به عبارتی تراکم نسبی در این استان ۱۴۲ نفر در کیلومترمربع است که امکان توسعه فعالیت اقتصادی را در استان فراهم کرده است. استان مازندران یکی از استان‌ها با شرایط مطلوب اقتصادی در مقایسه با سایر استان‌ها است. بررسی شاخص‌های اقتصادی در این استان نشان می‌دهد که در عمده شاخص‌های بالاتر از میانگین کشوری قرار دارد. بررسی میزان اشتغال نشان می‌دهد که در مناطق شهری و روستایی بالاتر از میانگین کشوری است. به‌ویژه این موضوع برای مناطق روستایی در وضعیت مطلوبی قرار دارد. بررسی روند بیکاری از سال ۹۴-۹۸ نشان می‌دهد که روندی کاهشی بوده است. بررسی بار تکفل استان نیز گویایی پایین بودن آن نسبت به میانگین کشوری و جز سومین استان در زمینه بار تکفل ناخالص پایین است. این امر بیانگر دسترسی مطلوب ساکنان استان به فضای کسب‌وکار در مقایسه با سایر استان‌های کشور است. یکی از نقاط قوت استان بالا بودن درآمد سالانه خانوار روستایی و شهری از میانگین کشور است. این موضع ارتباط مستقیمی با سطح رفاه و کیفیت زندگی ساکنان دارد. این استان بعد از استان‌های تهران و البرز بالاترین میزان درامد سالانه یک خانوار شهری دارد. در سال ۹۸ در شاخص میزان درآمد سالانه خانوار روستایی رتبه این استان بعد از استان البرز دوم است. از نظر شاخص جینی نیز این استان شرایط متوسطی دارد. به عبارتی از نظر ضریب جینی با توجه به سار استان‌ها در شرایط میانه قرار دارد. بررسی نرخ مشارکت اقتصادی نشان می‌دهد که مازندران به‌عنوان یکی از استان‌ها با نرخ مشارکت اقتصادی بالا است. به‌ویژه این امر در مناطق شهری دارای وضعیت مطلوبی است و رتبه استان، دوم است. دسترسی مطلوب به بازار کار و تنوع اقتصادی موجب مهاجرت کمتر نیروی انسانی از این استان به سایر استان‌های کشور شده است. به عبارتی می‌توان بیان داشت دو عامل پایه و کلیدی که به‌عنوان نیاز اولیه برای رشد اقتصادی شناخته می‌شوند در استان در

شرایط مطلوبی قرار دارد. وضعیت نرخ مشارکت اقتصادی و اشتغال به‌عنوان شاخص‌های بیانگر نیروی انسانی و شاخص سرمایه در میزان جذب سرمایه و نرخ سپرده به‌عنوان سرمایه داخلی شناخته می‌شود. مجموع این عوامل باعث شده است که سرانه تولید ناخالص داخلی استان تا حدودی نزدیک به میانگین کشوری باشد و از سال ۹۲ تا ۹۶ روند صعودی داشته باشد.

جدول ۹۳- نمای کلی وضعیت استان مازندران در مقایسه با کشور در سال ۹۸

شاخص	بخش	مازندران	کشور	رتبه در کشور
اندازه بازار خانگی	سهم جمعیتی(۱۳۹۵)	۴/۱	۱۰۰	۷
	سهم جمعیت شهری(۱۳۹۵)	۳/۲	۱۰۰	۹
	سهم جمعیت روستایی(۱۳۹۵)	۶/۷	۱۰۰	۴
	تراکم نسبی جمعیت(نفر در کیلومترمربع)	۱۴۲	۵۱	۴
	میزان شهرنشینی	۵۹/۱	۷۵/۱	۲۶
نرخ اشتغال	مناطق شهری	۸۸/۵	۸۸/۲	–
	مناطق روستایی	۹۳/۵	۹۲/۷	–
سهم اشتغال	کشاورزی	۱۹/۳	۱۷/۷۵	–
	صنعت	۲۷/۷	۳۱/۹۵	–
	خدمات	۵۳	۵۰/۲۵	–
نرخ بیکاری	جمعیت کل	۹/۴	۱۰/۶	۲۲
	مناطق شهری	۱۱/۵	۱۱/۸	۱۷
	مناطق روستایی	۶/۵	۷/۳	۱۹
بار تکفل خالص	مناطق شهری	۱/۸۷	۲/۰۹	۲۸
بار تکفل ناخالص	مناطق شهری	۲/۴۳	۲/۷۱	۲۹
درآمد	متوسط درآمد سالانه یک خانوار شهری	۵۵۸۸۴۶	۵۴۱۰۰۷	۳
	متوسط درآمد سالانه یک خانوار روستایی	۴۳۹۱۴۳	۲۹۷۰۲۲	۲
ضریب جینی	مناطق شهری	۰/۳۱۸۸	۰/۳۸۲۸	۱۵
	مناطق روستایی	۰/۳۲۴۵	۰/۳۵۳۹	۱۳
نرخ مشارکت اقتصادی	جمعیت کل	۴۳/۴	۳۹/۹	۵
	مناطق شهری	۴۲/۸	۳۹/۲	۲
	مناطق روستایی	۴۴/۲	۴۲/۳	۱۲
سرمایه‌گذاری خارجی	میزان جذب سرمایه(هزار دلار)(۱۳۹۷)	۳۰۴۱۷	۵۱۰۴۶۴۲	۱۵
نرخ رشد سپردهای بانکی	–	۳۳/۰	۳۱/۴	۱۸
سرانه تولید ناخالص داخلی استان	هزار ریال به نفر(۱۳۹۶)	۱۸۰۰۸۹	۱۸۴۵۸۴	۸

تولید ناخالص داخلی

بررسی تولید ناخالص داخلی استان مازندران نشان می‌دهد که به‌طور متوسط استان مازندران در حدود از ۴ درصد از تولید ناخالص داخلی بدون نفت ایران را طی دو دهه اخیر داشته است. موضوع مهم دیگر این است که روند تولید ناخالص داخلی استان نشان می‌دهد که سهم تولید ناخالص داخلی بدون نفت استان از تولید ناخالص داخلی بدون نفت کشور در سال ۱۳۷۹ برابر با ۴/۲۹ درصد بوده است که این سهم در سال ۱۳۹۷ به ۳/۸۶ درصد کاهش یافته است. این موضوع در تولید ناخالص داخلی با نفت نیز صادق است. سهم تولید ناخالص داخلی با نفت استان از تولید ناخالص داخلی با نفت کشور در سال ۱۳۷۹ برابر با ۳/۴۹ درصد بوده است که این سهم در سال ۱۳۹۷ به ۳/۱۳ درصد کاهش یافته است. این موضوع در تولید ناخالص داخلی با نفت نیز صادق است. لذا این موضوع حاکی از این است که استان مازندران همگام با کل کشور توسعه پیدا نکرده است سهم آن از تولید ناخالص داخلی کشور کاهش پیدا کرده است.

جدول ۹۴- تولید ناخالص داخلی (میلیون ریال)

سال	تولید ناخالص داخلی			تولید ناخالص داخلی بدون نفت		
	کل کشور	مازندران	سهم درصدی	کل کشور	مازندران	سهم درصدی
۱۳۷۹	۶۳۰۰۳۸۶۲۳	۲۱۹۸۳۸۵۲	۳.۴۹	۵۱۲۳۴۰۲۰۰	۲۱۹۷۹۶۳۶	۴.۲۹
۱۳۸۰	۷۳۳۹۰۸۹۸۲	۲۷۵۱۰۰۳۰	۳.۷۵	۶۱۴۱۷۶۶۷۶	۲۷۵۰۴۰۴۲	۴.۴۸
۱۳۸۱	۹۵۴۲۴۰۲۷۳	۳۴۶۴۷۲۰۹	۳.۶۳	۷۷۸۸۵۶۴۵۴	۳۴۶۲۰۶۵۸	۴.۴۵
۱۳۸۲	۱۱۸۹۳۸۶۸۷۹	۴۳۲۸۲۱۰۱	۳.۶۴	۹۶۵۷۵۷۱۳۱	۴۳۲۵۸۳۱۵	۴.۴۸
۱۳۸۳	۱۵۵۴۸۱۰۸۹۴	۵۱۹۵۳۱۳۸	۳.۳۴	۱۲۳۱۵۱۳۰۳۷	۵۱۹۲۳۹۰۰	۴.۲۲
۱۳۸۴	۱۹۴۱۱۸۷۵۸۴	۶۴۲۵۵۰۲۰	۳.۳۱	۱۵۰۱۳۲۰۴۰۶	۶۴۲۲۲۸۷۶	۴.۲۸
۱۳۸۵	۲۳۸۲۶۷۴۸۱۸	۷۵۷۳۲۴۴۲	۳.۱۸	۱۸۵۸۸۳۹۹۶۹	۷۵۶۵۰۶۱۰	۴.۰۷
۱۳۸۶	۳۰۷۲۶۱۵۴۳۹	۹۷۴۱۷۶۸۶	۳.۱۷	۲۳۷۰۸۰۶۱۹۲	۹۷۲۹۸۴۰۲	۴.۱۰
۱۳۸۷	۳۶۵۵۱۹۵۴۷۲	۱۲۸۸۵۴۱۳۲	۳.۵۳	۲۹۳۲۶۰۱۴۷۳	۱۲۸۷۰۴۵۰۸	۴.۳۹
۱۳۸۸	۳۸۹۴۲۳۷۷۸	۱۴۱۷۹۴۷۲۲	۳.۶۴	۳۲۹۶۵۷۹۴۷۶	۱۴۱۶۰۲۷۹۰	۴.۳۰
۱۳۸۹	۴۸۵۵۸۶۲۳۱۱	۱۶۶۰۴۸۹۵۵	۳.۴۲	۴۰۱۰۲۲۰۵۷۲	۱۶۵۸۶۰۴۴۷	۴.۱۴
۱۳۹۰	۶۸۶۸۱۱۱۴۷	۱۹۳۴۳۴۶۵۹.۱	۲.۸۲	۵۰۹۷۴۸۶۰۰۹	۱۹۲۹۴۸۰۳۸.۱	۳.۷۹
۱۳۹۱	۸۵۳۳۳۹۱۸۳۰	۲۵۰۰۷۹۷۱۰.۴	۲.۹۳	۶۵۷۸۱۰۲۵۳۷	۲۴۹۶۳۴۵۹۷.۲	۳.۷۹
۱۳۹۲	۱۱۸۰۴۸۸۶۲۶۵	۳۴۴۶۳۴۴۷۴.۲	۲.۹۲	۸۹۹۷۹۸۵۹۲۷	۳۴۴۰۳۰۳۸۸.۱	۳.۸۲
۱۳۹۳	۱۲۵۵۰۹۶۰۰۲۶	۳۸۸۲۰۲۴۳۹.۴	۳.۰۹	۱۰۲۶۸۷۹۰۷۵۸	۳۸۷۵۱۸۲۸۷.۳	۳.۷۷
۱۳۹۴	۱۲۱۸۰۰۱۶۱۲۹	۴۳۶۳۲۰۷۳۱.۴	۳.۵۸	۱۰۷۹۸۱۵۸۷۸۱	۴۳۵۴۵۷۴۸۸.۹	۴.۰۳
۱۳۹۵	۱۴۹۰۶۲۵۷۵۳۴	۵۳۰۴۶۲۹۲۹.۴	۳.۵۶	۱۲۸۶۴۲۸۹۲۴۹	۵۲۹۱۸۹۶۹۱.۹	۴.۱۱
۱۳۹۶	۱۷۹۷۱۸۷۱۱۵۳	۶۰۹۱۲۴۱۲۱	۳.۳۹	۱۵۱۹۴۲۹۲۴۳۷	۶۰۳۹۱۹۶۵۳	۳.۹۷
۱۳۹۷	۲۵۸۲۹۷۱۲۴۲۶	۸۰۷۷۸۴۵۰۹۸	۳.۱۳	۲۰۸۷۰۳۲۹۲۲۴	۸۰۵۹۰۳۵۶۰۹	۳.۸۶

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ارزش‌افزوده به تفکیک بخش‌های اقتصادی استان مازندران در مقایسه با کشور

بررسی میزان ارزش‌افزوده تمامی بخش‌های اقتصادی استان نشان می‌دهد که از بازه زمانی سال ۹۰ تا ۹۷ روندی کاهشی افزایشی داشته است و تقریباً رتبه استان در تمامی سال‌ها ۸ بوده است.

بخش کشاورزی و معدن

استان مازندران بالاترین میزان ارزش‌افزوده کل کشور را طی بازه زمانی موردبررسی داشته است. بررسی ارزش‌افزوده نشان می‌دهد تقریباً در تمامی سال‌های موردبررسی رتبه اول را داشته است. اما در سال ۹۳ و ۹۴ بعد از استان فارس، در رتبه دوم قرار گرفته است. بررسی ارزش‌افزوده بخش کشاورزی نشان می‌دهد که سهم ارزش‌افزوده استان در بخش کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری تقریباً ۸ درصد از کل کشور بوده است. بررسی زیر بخش‌های بخش کشاورزی نشان می‌دهد که مزیت نسبی استان در بخش مرغداری، جنگلداری، پرورش زنبورعسل، کرم ابریشم، شکار و سایر فعالیت‌های کشاورزی، زراعت و باغداری و ماهیگیری و پرورش حیوانات ست این بخش‌ها بین حدود ۸ درصد تا ۲۲ درصد از ارزش‌افزوده کشور در این بخش‌ها را شامل می‌شود. بخش مرغداری نیز به‌طور متوسط ۲۷/۴۱ درصد از ارزش‌افزوده بخش مرغداری کل کشور را تشکیل داده می‌دهد و نشان می‌دهد که این بخش در کنار بخش جنگلداری با سهم ۲۰/۶ درصدی از ارزش‌افزوده کشور بیشترین مزیت‌های بخش کشاورزی در استان مازندران را دارا می‌باشند. موضوع دیگر اینکه در زمینه‌های کشاورزی که استان مازندران در آن‌های مزیت دارد روند سهم ارزش‌افزوده این بخش تا سال ۱۳۹۴ نزولی بوده و پس از آن تا ۱۳۹۶ صعودی شده است.

جدول ۹۵- سهم ارزش‌افزوده بخش کشاورزی و معدن استان مازندران از کشور

فعالیت	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری	۹.۶۷	۸.۸۲	۸.۹۲	۷.۹۱	۷.۹۰	۸.۱۸	۸.۴۶	۸.۰۵
زراعت و باغداری	۹.۳۰	۸.۲۰	۸.۳۲	۷.۴۸	۷.۹۱	۸.۳۹	۸.۹۴	۷.۹۱
پرورش حیوانات	۱۰.۰۶	۹.۷۲	۱۰.۱۶	۸.۵۶	۷.۵۰	۷.۳۲	۷.۰۰	۸.۳۹
گلوداری صنعتی	۱.۵۹	۱.۵۹	۱.۵۷	۱.۶۳	۱.۵۹	۱.۵۵	۱.۴۳	۱.۷۵
دام سنتی	۵.۶۷	۵.۴۹	۵.۵۳	۵.۱۴	۵.۰۹	۵.۲۷	۴.۹۶	۶.۱۹
مرغداری	۳۶.۹۷	۳۴.۵۶	۳۵.۳۸	۲۹.۴۵	۲۱.۴۶	۲۰.۳۴	۱۹.۴۳	۲۱.۶۸
پرورش زنبور عسل، کرم ابریشم، شکار و سایر فعالیت‌های کشاورزی	۱۱.۹۸	۹.۷۵	۱۲.۱۴	۱۴.۷۰	۱۷.۷۹	۱۵.۵۶	۱۵.۰۱	۱۴.۹۹
جنگلداری	۲۰.۰۶	۲۱.۰۴	۲۱.۴۵	۲۳.۳۲	۲۱.۳۴	۲۰.۰۳	۲۰.۹۷	۱۶۶۲
ماهیگیری	۱۰.۴۸	۱۰.۲۲	۱۰.۳۵	۸.۳۹	۷.۳۶	۶.۸۸	۵.۹۲	۷.۵۴
استخراج معدن	۱.۰۱	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۷	۰.۰۶	۰.۰۴	۰.۰۴
استخراج نفت خام، گاز طبیعی و خدمات پشتیبانی معادن	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۰
استخراج سایر معادن	۰.۸۹	۰.۶۶	۰.۶۴	۰.۷۸	۱.۰۶	۰.۹۲	۰.۵۶	۰.۵۶

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بررسی زیر بخش‌های کشاورزی نشان می‌دهد که با توجه به مزیت نسبی استان در بخش‌های مرغداری، ماهیگیری و پرورش حیوانات سرانه تولید گوشت مرغ، گوشت قرمز، شیر و تولید آبزیان در استان از متوسط کشور بالاتر است. سرانه تولیدشده و گوشت مرغ در استان مازندران به ترتیب ۳۱/۴۷ درصد و ۷۶/۵۸ درصد است و از این نظر به ترتیب رتبه ۴ و ۶ کشور را دارد. در زمینه تولید سرانه گوشت قرمز استان مازندران رتبه ۱۳ را در کشور دارد. لذا می‌توان گفت مزیت اصلی استان در بخش کشاورزی در تولید گوشت مرغ و آبزیان

است. در بخش جنگل‌کاری نسبت مساحت جنگل‌کاری به مساحت استان در حدود ۰/۰۴ درصد است که ۰/۰۱ از متوسط کشوری بالاتر است. ازاین‌رو، استان مازندران از حیث نسبت مذکور در رتبه ۱۰ کشوری قرار دارد. استان مازندران در زمینه اراضی تحت پوشش سیستم آبیاری تحت‌فشار در سال ۱۳۹۷ رتبه ۳۰ کشور را دارد که با توجه به ظرفیت این استان در زمینه کشاورزی، این وضعیت باحالت نرمال فاصله زیادی دارد و لازم است در این زمینه اقدامات لازم صورت پذیرد. از سوی دیگر به دلیل عدم توسعه بخش کشاورزی، سهم آب مصرف‌شده استان از منابع آب کشور در رتبه ۶ استان‌های کشور قرار دارد.

در بخش معدن با توجه به سهم کم استان در معادن در حال بهره‌برداری، ارزش‌افزوده بالایی نیز این بخش ندارد و حدود ۰/۰۴ درصد از ارزش‌افزوده بخش معدن کشور مربوط به استان مازندران است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که میزان سرمایه‌گذاری از معادن در حال بهره‌برداری در سطح پایینی قرار دارد. همچنین سهم اشتغال استان از معادن در حال بهره‌وری پایین است و از این نظر در رتبه ۱۵ قرار دارد. نسبت تعداد شاغلان معادن در حال بهره‌برداری به‌کل جمعیت(تعداد به صد هزار نفر) در استان مازندران در حدود۸۳/۳۵ است که با مقدار کشوری آن (۱۲۱/۴۸) فاصله زیادی دارد.

جدول ۹۶- وضعیت شاخص‌های بخش کشاورزی و معدن در مقایسه با کشور

شاخص	مازندران	کشور	رتبه در کشور
سرانه تولید گوشت قرمز(کیلوگرم به نفر)	۱۴/۰۷	۱۰/۳۴	۱۳
سرانه تولید شیر	۱۵۰/۹۴	۱۳۲/۴۳	۱۵
سرانه تولید گوشت مرغ	۷۶/۵۸	۳۲/۹۰	۶
سرانه تولید آبزیان	۳۱/۴۷	۱۵/۴۴	۴
نسبت تعداد شاغلان بخش شیلات(آبزی‌پروری) به‌کل جمعیت	۲/۰۴	۱/۱۱	۹
نسبت مساحت جنگل‌کاری به مساحت استان	۰/۰۴	۰/۰۳	۱۰
سهم استان از اراضی تحت پوشش سیستم آبیاری تحت‌فشار(۱۳۹۷)	۰/۹۲	۱۰۰	۳۰
سهم استان از اراضی تحت پوشش شبکه‌های آبیاری و زهکشی(۱۳۹۷)	۰/۵۲	۱۰۰	۱۴
سهم آب مصرف‌شده استان از منابع آب کشور	۴/۹	۱۰۰	۶
سهم استان از آب مصرف‌شده در بخش کشاورزی	۵/۳	۱۰۰	۶
نسبت تعداد معادن در حال بهره‌برداری به‌کل جمعیت(۱۳۹۷)	۳/۳۸	۵/۹۹	۲۵
سهم استان از معادن در حال بهره‌برداری	۲/۳۰	۱۰۰	۱۸
نسبت تعداد شاغلان معادن در حال بهره‌برداری به‌کل جمعیت(تعداد به صد هزار نفر)	۸۳/۳۵	۱۲۱/۴۸	۱۵
سرانه ارزش تولیدات معادن در حال بهره‌برداری(میلیون ریال به نفر)	۰/۶۵	۴/۸۱	۲۰
سرانه ارزش‌افزوده معادن در حال بهره‌برداری(هزار ریال به نفر)	۴۹۴/۹۶	۳۷۵۲/۱۰	۲۰
نسبت سرمایه‌گذاری(ارزش تغییرات اموال سرمایه‌ای) معادن در حال بهره‌برداری به‌کل جمعیت(هزار ریال به نفر)	۸۵/۸۲	۲۳۷/۲۷	۱۸
سهم استان از شاغلان معادن در حال بهره‌برداری	۲/۷۹	۱۰۰	۹

منبع: مرکز آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌ها در مقایسه با کشور

بخش صنعت و ساختمان

بررسی میزان ارزش‌افزوده بخش صنعت نشان می‌دهد این استان سهم پایینی در زمینه توسعه بخش صنعت داشته است. و رتبه استان در این زمینه ۲۲ است. به‌طور متوسط سهم ارزش‌افزوده بخش صنعت در استان مازندران به ارزش‌افزوده بخش صنعت در کشور در طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷ کمتر از ۲/۵ درصد است. بررسی زیر بخش‌های بخش صنعت نشان می‌دهد که تولید محصولات غذایی، تولید چوب و محصولات چوبی به‌جز مبلمان و حصیر و مواد حصیربافی نسبت به دیگر زیر بخش‌های صنعتی استان سهم بیشتری در ارزش‌افزوده کشور دارند و در واقع استان در این بخش‌ها از مزیت بیشتری برخوردار است. در حوزه تولید کاغذ و فرآورده-های کاغذی نیز تا سال ۱۳۹۴ استان دارای مزیت نسبی بود و بعدازآن در سال ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ روند ارزش‌افزوده این بخش کاهشی شد تا اینکه مجدد در سال ۱۳۹۷ سهم ارزش‌افزوده این بخش در استان مازندران به بالاتر از ۵ درصد رسید. بخش‌های تولید مبلمان، تولید، انتقال و توزیع برق و تولید سایر تجهیزات حمل‌ونقل از دیگر بخش‌هایی هستند که سهم بیشتری از ارزش‌افزوده کشور را به خود اختصاص می‌دهند و استان مازندران در این زمینه‌های می‌تواند مزیت داشته باشد.

جدول ۹۷- سهم ارزش‌افزوده بخش صنعت و ساختمان استان مازندران از کشور

فعالیت	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
صنعت	۲.۴۱	۲.۵۱	۲.۴۶	۲.۲۹	۲.۷۱	۲.۴۷	۲.۶۳	۲.۵۵
تولید محصولات غذایی	۶.۵۳	۶.۴۴	۷.۲۱	۶.۰۶	۶.۱۹	۶.۳۲	۶.۳۴	۶.۶۴
تولید انواع آشامیدنیها	۴.۰۳	۳.۴۲	۲.۴۳	۱.۹۲	۲.۶۸	۱.۴۹	۱.۴۴	۲.۲۰
تولید فراورده‌های توتون و تنباکو	۱.۲۶	۱.۴۴	۰.۸۰	۰.۵۵	۰.۵۲	۰.۴۴	۰.۸۰	۱.۶۶
تولید منسوجات	۳.۲۱	۲.۷۳	۲.۴۵	۲.۵۸	۲.۵۲	۲.۵۱	۲.۶۳	۲.۳۴
تولید پوشاک	۲.۶۵	۲.۷۳	۲.۶۷	۲.۶۶	۲.۶۵	۲.۷۲	۲.۴۸	۲.۶۶
تولید چرم و فراورده‌های وابسته	۰.۳۷	۰.۳۷	۰.۳۸	۰.۳۶	۰.۳۷	۰.۳۶	۰.۳۶	۰.۳۶
تولید چوب و محصولات چوبی به جز مبلمان، حصیر و مواد حصیر بافی	۵.۳۹	۵.۷۴	۵.۷۶	۵.۴۳	۷.۷۳	۷.۰۱	۶.۱۳	۷.۰۲
تولید کاغذ و فراورده‌های کاغذی	۴.۳۴	۵.۸۵	۵.۱۰	۶.۱۱	۵.۱۵	۳.۳۸	۱.۶۹	۵.۳۵
چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده	۲.۷۴	۳.۳۴	۳.۱۸	۲.۹۱	۲.۵۱	۲.۶۱	۱.۸۴	۱.۷۸
تولید کک، فراورده‌های حاصل از پالایش نفت	۰.۳۳	۰.۰۹	۰.۰۸	۰.۱۵	۰.۳۴	۰.۱۱	۲.۶۰	۰.۲۰
تولید مواد شیمیایی و فراورده‌های شیمیایی	۰.۳۹	۰.۴۱	۰.۳۱	۰.۳۳	۰.۴۲	۰.۲۳	۰.۲۴	۰.۲۷
تولید داروها و فراورده‌های دارویی و شیمیایی و گیاهی	۰.۷۶	۰.۵۳	۰.۴۲	۰.۶۴	۰.۶۷	۰.۸۰	۱.۰۳	۰.۷۸
تولید فراورده‌های لاستیکی و پلاستیکی	۲.۵۴	۳.۱۱	۳.۲۱	۲.۳۶	۳.۱۱	۲.۸۳	۲.۷۴	۲.۴۵
تولید سایر فراورده‌های معدنی غیرفلزی	۳.۳۷	۲.۹۰	۳.۰۷	۲.۷۰	۲.۴۰	۲.۵۴	۳.۵۸	۲.۴۰
تولید فلزات پایه	۰.۸۰	۱.۰۷	۰.۵۱	۰.۶۵	۰.۴۷	۰.۴۷	۰.۴۶	۰.۴۲
تولید محصولات فلزی ساخته شده، به جز ماشین‌آلات و تجهیزات	۲.۴۰	۲.۵۲	۲.۵۵	۲.۵۹	۲.۲۸	۲.۴۷	۲.۵۷	۳.۳۷
تولید محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری	۱.۷۳	۰.۳۷	۰.۳۱	۰.۳۹	۱.۰۸	۰.۴۴	۰.۳۳	۰.۵۶
تولید تجهیزات برقی	۱.۷۱	۱.۷۰	۲.۰۲	۱.۵۰	۱.۸۲	۱.۴۷	۲.۷۲	۱.۶۸
تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۱.۲۸	۱.۴۱	۱.۵۰	۱.۳۶	۱.۲۳	۱.۴۹	۲.۶۹	۱.۵۸
تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم‌تریلر	۱.۴۹	۲.۵۹	۲.۲۸	۱.۵۹	۲.۱۷	۱.۳۷	۱.۲۳	۳.۲۸
تولید سایر تجهیزات حمل و نقل	۳.۰۱	۳.۶۱	۲.۳۸	۱.۵۰	۰.۹۳	۱.۴۴	۲.۴۹	۵.۱۶
تولید مبلمان	۳.۶۹	۳.۸۸	۳.۳۹	۳.۰۴	۳.۳۳	۳.۶۷	۴.۰۲	۴.۱۹
تولید سایر مصنوعات	۱.۶۶	۱.۳۳	۱.۶۳	۲.۰۴	۲.۵۵	۱.۳۶	۱.۰۹	۰.۷۴
تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات	۱.۸۱	۱.۷۳	۱.۸۰	۱.۸۱	۱.۹۱	۱.۸۷	۱.۸۳	۱.۹۵
تأمین برق، گاز، بخار و تهویه هوا	۱.۵۸	۱.۱۱	۰.۸۹	۱.۱۱	۱.۵۳	۱.۸۲	۱.۳۲	۱.۰۲
تولید، انتقال و توزیع برق	۴.۲۲	۴.۲۷	۴.۳۷	۴.۲۸	۴.۵۴	۴.۸۸	۳.۸۴	۴.۵۰
تولید و توزیع گاز طبیعی	۱.۳۰	۰.۷۹	۰.۶۱	۰.۸۲	۱.۱۳	۰.۷۹	۰.۵۰	۰.۳۰
آبرسانی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه	۲.۳۸	۲.۸۴	۲.۷۸	۳.۱۰	۲.۹۲	۳.۱۸	۲.۳۸	۳.۰۲
ساختمان	۳.۶۱	۴.۰۴	۳.۳۹	۳.۵۰	۳.۲۲	۵.۴۷	۴.۱۲	۴.۰۰
ساختمان‌های مسکونی	۳.۱۴	۳.۰۳	۳.۲۰	۳.۳۹	۳.۷۲	۳.۸۹	۳.۷۹	۳.۵۹
سایر ساختمان‌ها	۳.۷۹	۴.۵۰	۳.۴۷	۳.۵۳	۳.۰۷	۵.۸۴	۴.۲۰	۴.۱۸

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

استان مازندران از نظر نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کار کن و بیشتر نسبت به‌کل جمعیت در سطح پایینی‌تری نسبت به متوسط کشور قرار دارد. از نظر این شاخص، استان مازندران در رتبه ۱۲ قرار دارد. نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی خصوصی ده نفر کارکن و بیشتر به‌کل جمعیت استان نیز از متوسط کل کشور کمتر است و در این زمینه نیز استان مازندران در جایگاه ۱۲ نسبت به سایر استان‌ها قرار گرفته است. اما نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی عمومی ده نفر کارکن و بیشتر به‌کل جمعیت حاکی از این است که وضعیت استان مازندران در مقایسه با کل کشور بهتر است و در رتبه ۱۷ استان‌های کشور قرار دارد. سهم استان از شاغلان کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر در حدود ۳/۳۵ درصد در مقایسه با کل کشور است و رتبه ۱۰ در بین سایر استان‌های کشور را دارد که وضعیت نسبتا مناسبی است. همچنین آب مصرف‌شده در بخش صنعت حدود ۰/۵ درصد کشور است. استان مازندران در مقایسه با سایر استان‌های کشور در متغیر سهم استان از آب مصرف‌شده در بخش صنعت در جایگاه ۲۵ قرار دارد.

جدول ۹۸- وضعیت شاخص‌های بخش صنعت در مقایسه با کشور

شاخص	مازندران	کشور	رتبه در کشور
نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به‌کل جمعیت(تعداد به ده هزار نفر)(۱۳۹۶)	۳/۲۸	۳/۷۴	۱۲
نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی خصوصی ده نفر کارکن و بیشتر به‌کل جمعیت(تعداد به ده هزار نفر)	۳/۲۶	۳/۷۲	۱۲
نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی عمومی ده نفر کارکن و بیشتر به‌کل جمعیت(تعداد به ده هزار نفر)(۱۳۹۵)	۲/۴۱	۲/۲۷	۱۷
نسبت تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به‌کل جمعیت(تعداد به ده هزار نفر)(۱۳۹۶)	۱۷/۹۸	۲۱/۹۳	۱۲
سرانه ارزش‌افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر(میلیون ریال به نفر) (۱۳۹۶)	۸۸/۵۸	۲۶/۷۰	۲
سهم استان از ارزش تولید کارگاه‌های صنعتی(۱۳۹۶)	۲/۲۷	۱۰۰	۱۴
سهم استان از تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر(۱۳۹۶)	۳/۵۸	۱۰۰	۹
سهم استان از ارزش‌افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر(۱۳۹۶)	۲/۳۰	۱۰۰	۱۵
سهم استان از شاغلان کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر	۳/۳۵	۱۰۰	۱۰
سهم استان از آب مصرف‌شده در بخش صنعت	۰/۵	۱۰۰	۲۵

منبع: مرکز آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌ها در مقایسه با کشور

بخش خدمات

با توجه به جدول زیر بخش فعالیت‌های خدمات دلالان مستغلات و خدمات واحدهای غیرمسکونی دو تا از مهم‌ترین بخش‌های خدمات است که به ترتیب سهمی بیش از ۸ و ۷ درصد از کل کشور را در بازه موردبررسی به خود اختصاص می‌دهد. همچنین، روند سهم فعالیت‌های خدمات دلالان مستغلات از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷

تقریباً ثابت بوده و روند خدمات واحدهای غیرمسکونی افزایشی بوده است که حاکی از روند روبه رشد این بخش در مقایسه با کل کشور دارد. سایر فعالیت‌های تعمیر رایانه و کالاهای شخصی خانگی، پست و پیک، سایر خدمات فعالیت‌های شخصی، فعالیت‌های دامپزشکی و فعالیت‌های مربوط به غذا و آشامیدنی بخش‌های دیگری است که استان مازندران در زمینه خدمات نسبت به دیگر بخش‌ها سهم بیشتری در کشور دارد. استان مازندران در رتبه ششم تولید ارزش‌افزوده بخش خدمات کشور قرار دارد.

جدول ۹۹- سهم استان مازندران از ارزش‌افزوده بخش خدمات کشور

فعالیت	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
عمده فروشی و خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت	۴.۵۴	۴.۵۱	۴.۵۲	۴.۵۳	۴.۵۳	۴.۵۳	۴.۵۴	۴.۵۳
عمده فروشی، خرده فروشی به جز وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت	۴.۵۰	۴.۴۷	۴.۴۹	۴.۵۰	۴.۴۹	۴.۴۸	۴.۵۰	۴.۵۰
عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت	۵.۰۷	۵.۰۶	۵.۰۵	۵.۰۴	۵.۰۴	۵.۰۵	۵.۰۳	۵.۰۴
حمل و نقل و انبارداری و پست	۴.۲۰	۳.۸۶	۴.۱۰	۳.۹۴	۴.۵۶	۵.۰۵	۴.۳۵	۴.۱۳
حمل و نقل زمینی و حمل و نقل با خط لوله	۴.۲۷	۳.۸۹	۴.۲۳	۴.۰۷	۴.۸۲	۵.۳۷	۴.۴۹	۴.۴۰
حمل و نقل از طریق راه‌آهن بین شهری	۰.۷۱	۰.۶۶	۰.۴۶	۰.۳۶	۰.۴۴	۰.۴۰	۰.۲۵	۰.۳۸
سایر حمل ونقل زمینی	۴.۴۳	۴.۰۳	۴.۳۸	۴.۱۹	۵.۰۰	۵.۵۵	۴.۶۴	۴.۵۳
حمل و نقل از طریق لوله	۲.۶۴	۲.۴۶	۲.۳۷	۲.۵۰	۲.۳۳	۳.۰۸	۳.۰۸	۳.۲۹
حمل و نقل آبی	۰.۱۱	۰.۱۱	۰.۱۷	۰.۱۹	۰.۲۱	۰.۲۳	۰.۱۷	۰.۱۵
حمل و نقل هوایی	۰.۹۴	۰.۹۳	۰.۹۹	۱.۰۲	۰.۷۵	۰.۸۴	۰.۹۸	۰.۸۷
انبارداری و فعالیت‌های پشتیبانی حمل و نقل	۴.۵۹	۴.۴۹	۴.۳۸	۴.۳۵	۴.۳۰	۴.۱۹	۴.۴۰	۲.۹۷
فعالیت‌های پست و پیک	۶.۱۴	۶.۱۵	۶.۱۵	۶.۱۵	۶.۱۵	۶.۱۵	۶.۱۵	۶.۱۵
فعالیت خدماتی مربوط به تامین جا و غذا	۵.۰۱	۵.۰۲	۵.۰۳	۵.۰۴	۵.۰۴	۵.۰۴	۵.۰۴	۵.۰۳
تأمین جا(اقامتگاه ها)	۴.۴۸	۴.۴۸	۴.۵۱	۴.۵۲	۴.۵۱	۴.۵۰	۴.۵۳	۴.۵۲
فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی‌ها(رستوران ها و...)	۵.۱۳	۵.۱۳	۵.۱۳	۵.۱۳	۵.۱۳	۵.۱۳	۵.۱۳	۵.۱۳
اطلاعات و ارتباطات	۰.۶۶	۰.۶۶	۰.۶۵	۰.۶۵	۰.۶۵	۰.۶۶	۰.۶۶	۰.۷۱
ارتباطات	۰.۵۸	۰.۵۷	۰.۵۵	۰.۵۵	۰.۵۲	۰.۵۲	۰.۵۲	۰.۵۲
سایر فعالیت‌های اطلاعات و ارتباطات	۰.۹۶	۱.۰۲	۱.۰۱	۰.۹۸	۰.۹۵	۰.۹۲	۰.۸۸	۰.۹۶
فعالیت‌های مالی و بیمه	۲.۲۵	۲.۲۵	۱.۸۴	۱.۷۷	۱.۶۸	۱.۶۹	۲.۲۴	۲.۳۷
بانک و موسسات مالی	۲.۵۰	۲.۳۷	۲.۰۶	۱.۶۰	۱.۴۳	۱.۲۷	۲.۳۰	۲.۳۶
بیمه	۲.۶۳	۲.۷۳	۲.۸۰	۳.۰۹	۳.۰۸	۳.۰۸	۳.۰۸	۳.۴۵
سایر فعالیت‌های خدمات مالی و بیمه	۰.۵۹	۰.۸۰	۱.۰۲	۰.۷۰	۰.۷۴	۰.۹۰	۰.۸۹	۰.۸۹
املاک و مستغلات	۳.۴۸	۳.۳۷	۳.۵۱	۳.۷۹	۴.۰۴	۳.۹۹	۴.۰۹	۳.۹۳
خدمات واحدهای مسکونی شخصی	۳.۱۹	۳.۰۶	۳.۱۶	۳.۳۹	۳.۷۸	۳.۷۸	۳.۹۴	۳.۶۳
خدمات واحدهای مسکونی اجاری	۱.۵۳	۱.۲۵	۱.۷۳	۲.۱۱	۲.۴۱	۲.۴۱	۲.۳۵	۲.۳۵
خدمات واحدهای غیرمسکونی	۷.۸۱	۷.۸۱	۷.۸۱	۷.۸۱	۷.۸۱	۷.۸۱	۷.۸۱	۷.۸۱
خدمات دلالان مستغلات	۸.۰۳	۸.۰۳	۸.۱۴	۸.۳۱	۸.۳۵	۸.۳۹	۸.۴۳	۸.۴۳
فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی	۳.۰۵	۳.۲۰	۳.۱۶	۳.۲۳	۳.۲۶	۳.۳۶	۳.۲۸	۳.۳۳
تحقیق و توسعه	۰.۵۶	۰.۵۴	۰.۴۳	۰.۴۴	۰.۳۸	۰.۶۴	۰.۴۳	۰.۴۶
سایر فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی	۳.۸۱	۳.۸۴	۳.۸۳	۳.۸۱	۳.۸۴	۳.۷۱	۳.۸۳	۳.۸۳
فعالیت‌های دامپزشکی	۴.۷۵	۴.۹۱	۴.۹۴	۴.۷۲	۵.۱۷	۵.۴۵	۵.۶۹	۵.۵۷

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ادامه جدول سهم استان گلستان از ارزش‌افزوده بخش خدمات کشور

فعالیت	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
فعالیت‌های اداری و خدمات پشتیبانی	۴.۵۵	۴.۴۳	۴.۴۱	۴.۳۴	۴.۲۱	۴.۰۳	۳.۸۳	۳.۷۷
اداره امور عمومی، خدمات شهری و تامین اجتماعی	۲.۷۵	۲.۸۲	۲.۹۵	۲.۸۵	۲.۹۸	۲.۹۷	۳.۱۵	۳.۲۶
امور عمومی و خدمات شهری	۲.۷۸	۲.۹۷	۳.۱۳	۲.۹۴	۳.۲۸	۳.۲۰	۳۶۲	۳.۸۲
امورعمومی	۲.۷۳	۳.۱۰	۳.۱۳	۲.۴۹	۲.۹۵	۳.۵۲	۳.۹۱	۳.۶۸
خدمات شهری	۲.۸۱	۲.۹۰	۳.۱۳	۳.۱۳	۳.۴۲	۳.۰۵	۳.۴۶	۳.۹۰
امور دفاعی و انتظامی	۲.۵۹	۲.۶۲	۲.۶۹	۲.۷۲	۲.۶۰	۲.۶۸	۲.۶۴	۲.۶۵
امور دفاعی	۲.۰۳	۲.۰۳	۲.۰۳	۲.۰۳	۲.۰۳	۲.۰۳	۲.۰۳	۲.۰۳
امور انتظامی	۴.۰۱	۳.۹۸	۴.۰۲	۴.۰۰	۳.۹۲	۳.۹۲	۴.۰۰	۳.۹۵
تأمین اجتماعی اجباری	۵.۶۹	۳.۸۰	۳.۵۲	۳.۰۶	۳.۳۰	۳.۳۳	۳.۵۳	۳.۶۳
آموزش	۴.۴۰	۴.۳۲	۴.۰۶	۳.۹۰	۴.۲۲	۴.۳۸	۴.۱۶	۴.۱۵
آموزش ابتدائی	۴.۳۲	۴.۲۴	۳.۹۹	۳.۸۳	۳.۸۴	۳.۹۶	۳.۵۷	۳.۶۱
آموزش ابتدائی دولتی	۴.۳۳	۴.۲۶	۳.۹۹	۳.۸۲	۳.۸۳	۳.۹۶	۳.۵۶	۳.۶۰
آموزش ابتدائی خصوصی	۳.۸۵	۳.۸۵	۳.۸۵	۳.۸۵	۳.۸۵	۳.۸۵	۳.۸۵	۳.۸۵
آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای	۵.۱۸	۴.۵۵	۴.۳۸	۴.۲۲	۴.۷۶	۴.۹۷	۴۶۶	۴.۸۲
آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای دولتی	۵.۲۶	۴.۵۹	۴.۴۳	۴.۲۹	۴.۸۶	۵.۰۶	۴.۷۳	۴.۷۷
آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای خصوصی	۳.۷۶	۳.۸۶	۳.۴۹	۳.۱۶	۳.۱۳	۳.۴۲	۳.۸۰	۵.۳۵
آموزش عالی	۳.۲۴	۳.۸۶	۴.۱۰	۳.۸۵	۴.۱۹	۴.۴۲	۴.۵۰	۴.۱۵
آموزش عالی دولتی	۲.۰۱	۲.۴۱	۲.۹۳	۲.۸۹	۳.۰۰	۳.۲۵	۳.۴۸	۳.۱۳
آموزش عالی خصوصی	۵.۳۳	۶.۱۸	۵.۷۰	۵.۱۶	۵.۹۰	۵.۹۱	۵.۹۴	۵.۸۴
آموزش بزرگسالان	۶.۱۵	۵.۷۲	۱.۶۰	۱.۷۶	۱.۵۲	۱.۴۳	۱.۵۸	۲.۲۹
آموزش بزرگسالان دولتی	۳.۸۵	۳.۸۳	۲.۳۸	۲.۷۳	۲.۳۹	۲.۳۶	۲.۹۰	۴.۸۱
آموزش بزرگسالان خصوصی	۸.۹۵	۷.۷۱	۰.۷۲	۰.۷۸	۰.۷۸	۰.۷۵	۰.۷۱	۰.۶۸
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی	۴.۳۹	۴.۴۱	۴.۳۹	۴.۷۱	۴.۴۰	۴.۲۶	۴.۳۳	۴.۱۱
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان	۴.۴۵	۴.۴۵	۴.۴۲	۴.۷۶	۴.۴۳	۴.۲۸	۴.۳۵	۴.۱۱
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان دولتی	۵.۱۱	۵.۰۱	۴.۷۷	۵.۱۸	۴.۷۵	۴.۶۶	۴.۸۹	۴.۵۲
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان خصوصی	۳.۶۷	۴.۰۴	۴.۱۹	۴.۴۸	۴.۱۹	۴.۰۰	۳.۹۴	۳.۷۸
مددکاری اجتماعی	۳.۷۳	۳.۸۴	۳.۹۲	۳.۸۰	۳.۸۶	۳.۸۷	۳.۹۴	۳.۹۳
فعالیت‌های هنر، سرگرمی، تفریح و سایر خدمات	۴.۹۱	۴.۸۰	۴.۷۴	۴.۸۲	۴.۹۱	۴.۹۰	۵.۰۹	۵.۰۱
هنر، سرگرمی و تفریح	۴.۱۶	۴.۲۰	۴.۱۷	۴.۲۵	۴.۱۰	۴.۱۱	۴.۳۱	۴.۱۶
سازمان‌های مذهبی و سازمان‌های دارای عضو	۴.۴۰	۳.۶۴	۳.۳۶	۳.۵۱	۴.۲۰	۳.۸۷	۴.۳۱	۴.۵۰
تعمیر رایانه و کالاهای شخصی و خانگی	۶.۲۳	۶.۳۵	۶.۳۵	۶.۳۶	۶.۳۸	۶.۴۱	۶.۴۳	۶.۴۲
سایر فعالیت‌های خدماتی شخصی	۵.۹۶	۵.۹۶	۵.۹۶	۵.۹۶	۵.۹۶	۵.۹۶	۵.۹۶	۵.۹۶

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ارزش‌افزوده بخش‌های اقتصادی استان مازندران

بخش کشاورزی و معدن

به‌طور متوسط بخش کشاورزی در دوره موردبررسی ۲۱/۲۲ درصد از ارزش‌افزوده استان را تشکیل داده است. بخش زراعت و باغداری ۱۴/۸۶ درصد از ارزش‌افزوده استان را به خود تخصیص می‌دهد و بخش‌های پرورش حیوانات، مرغداری و دام سنتی نیز از بخش‌های مهم دیگر در این زمینه هستند. تمرکز بخش زراعت به ترتیب در شهرستان‌های بابل، ساری، آمل، نکا و محمودآباد است. در زمینه باغداری تمرکز عمده در

شهرستان‌های بابل، ساری، قائمشهر، تنکابن و آمل است. بررسی توزیع سطح برداشت محصولات زراعی کشور در سال زراعی ۹۷-۹۸ نشان می‌دهد که ۵/۹ درصد از زمین‌های زراعی آبی و ۱/۵ درصد از زمین‌های دیم کشور در استان مازندران واقع شده است. به عبارتی سهم استان از زمین‌های زراعی کشور ۳/۸ درصد است و از این نظر در رتبه ۱۲ کشور قرار دارد. بررسی توزیع میزان تولید محصولات زراعی کشور نشان می‌دهد که تولید آبی ۳/۳ درصد و تولید دیم ۴/۹ درصد از تولیدات کشور را در سال ۹۷-۹۸ تشکیل داده است. در نهایت ۳/۵ درصد از تولیدات محصولات زراعی کشور در این استان تولید شده است و رتبه استان در این زمینه دهم است. این بدین معنی است که استان نیازمند توسعه بخش کشاورزی با تاکید بر الگوهای کشت نوین است. به عبارتی استان مازندران با توجه به سهم ۳/۸درصد از زمین‌های زارعی اما سهم ۳/۵ درصدی از تولیدات را داشته است. بررسی بخش محصولات باغی استان نشان می‌دهد که سهم اراضی آبی باغی، ۴/۸ درصد و اراضی دیم باغی ۱۱ درصد از اراضی باغی آبی و دیمی کشور است. به‌طورکلی سهم استان از اراضی باغی کشور ۵/۶ درصد و رتبه استان چهارم است. بررسی توزیع میزان تولیدات محصولات باغبانی کشور در سال ۹۸ نشان می‌دهد که سهم بخش آبی ۱۱/۱ درصد و سهم بخش دیم ۴۲/۷ درصد از تولیدات باغی کل کشور است. به‌طورکلی استان مازندران بعد از استان فارس در رتبه دوم از نظر تولیدات محصولات باغی کشور با ۱۳/۱ درصد از کل تولیدات باغی کشور است. بخش معدن سهم بسیار ناچیزی (کمتر از ۰/۵ درصد) از ارزش‌افزوده استان را به خود اختصاص می‌دهد. هر چند در بخش معدن نیز استان دارای ظرفیت‌های قابل‌توجهی است. در استان مازندران بر اساس سالنامه آماری بخش معدن ۱۱۳ معدن فعال در استان وجود دارد.

جدول ۱۰۰- ارزش‌افزوده بخش کشاورزی و معدن نسبت به استان

فعالیت	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری	۱۸.۸۴	۲۰.۴۸	۲۳.۸۲	۲۱.۵۸	۲۱.۱۸	۲۰.۶۷	۲۱.۱۸	۲۲.۰۴
زراعت و باغداری	۱۲.۸۰	۱۲.۸۹	۱۶.۰۶	۱۴.۶۴	۱۵.۲۷	۱۵.۵۶	۱۶.۱۸	۱۵.۵۰
پرورش حیوانات	۴.۶۱	۵.۸۴	۵.۹۶	۵.۱۰	۴.۲۸	۳.۶۹	۳.۶۱	۴.۹۰
گاوداری صنعتی	۰.۰۹	۰.۱۱	۰.۱۰	۰.۱۱	۰.۱۰	۰.۰۹	۰.۰۹	۰.۱۳
دام سنتی	۱.۸۲	۲.۲۸	۲.۲۳	۲.۱۴	۲.۰۴	۱.۸۸	۱.۸۰	۲.۴۷
مرغداری	۲.۵۳	۳.۲۴	۳.۳۵	۲.۴۳	۱.۶۱	۱.۴۶	۱.۵۰	۲.۱۱
پرورش زنبور عسل، کرم ابریشم، شکار و سایر فعالیت‌های کشاورزی	۰.۱۷	۰.۲۰	۰.۲۸	۰.۴۱	۰.۵۳	۰.۲۶	۰.۲۳	۰.۱۸
جنگلداری	۰.۴۸	۰.۴۵	۰.۴۴	۰.۵۶	۰.۴۸	۰.۳۹	۰.۴۷	۰.۳۰
ماهیگیری	۰.۹۶	۱.۳۰	۱.۳۷	۱.۲۹	۱.۱۶	۱.۰۳	۰.۹۱	۱.۳۵
استخراج معدن	۰.۲۴	۰.۲۱	۰.۱۸	۰.۱۹	۰.۲۱	۰.۲۳	۰.۲۱	۰.۲۳
استخراج نفت خام، گاز طبیعی و خدمات پشتیبانی معادن	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۳
استخراج سایر معادن	۰.۲۳	۰.۲۱	۰.۱۷	۰.۱۹	۰.۱۹	۰.۲۰	۰.۱۷	۰.۲۰

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بخش صنعت و ساختمان

به‌طور متوسط بخش صنعت در استان مازندران سهم ۱۱/۶۹ از ارزش‌افزوده کل استان را به خود اختصاص می‌دهد. زیر بخش‌های ساختمان، تولید محصولات غذایی، تأمین برق، گاز، بخار و تهویه هوا، تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی و تولید چوب و محصولات چوبی به‌جز مبلمان، حصیر و مواد حصیربافی به ترتیب بیشترین سهم را از ارزش‌افزوده بخش صنعت استان مازندران به خود اختصاص می‌دهند. در زیر بخش ساختمان نیز ارزش‌افزوده بخش سایر ساختمان‌ها به نسبت بیشتر از ساختمان‌های مسکونی است. در استان مازندران ۲۷۶۷ تعداد کارگاه صنعتی وجود دارد که از این تعداد ۱۴۱ کارگاه اقتصادی با ظرفیت اشتغال ۱۰۰ نفر کارکن به بالا وجود دارد. عمده اشتغال بخش صنعتی استان در زمینه محصولات غذایی و آشامیدنی‌ها با ۱۹/۱۹ درصد اشتغال صنعتی استان است. به عبارتی در این استان ۴۲۶ تعداد کارگاه صنعتی در زمینه محصولات غذایی و آشامیدنی وجود دارد که معادل ۱۵/۳۹ درصد از اشتغال کل استان است. دومین بخش استان با ظرفیت بالای اشتغال بخش سایر محصولات کانی غیرفلزی است که ۱۲/۲۸ درصد از اشتغال استان و ۲۶/۳۴ درصد از نظر تعداد کارگاه که معادل ۷۲۹ است را تشکیل داده است.

جدول ۱۰۱- ارزش‌افزوده بخش صنعت و ساختمان نسبت به استان

فعالیت	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
صنعت	۱۲.۳۸	۱۲.۹۸	۱۱.۹۳	۱۰.۹۹	۱۱.۰۴	۱۰.۲۵	۱۱.۷۱	۱۲.۳۵
تولید محصولات غذایی	۳.۷۷	۴.۷۲	۴.۶۶	۴.۰۶	۴.۸۳	۴.۷۴	۴.۸۵	۵.۵۷
تولید انواع آشامیدنیها	۰.۱۱	۰.۰۸	۰.۰۷	۰.۰۷	۰.۰۸	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۷
تولید فرآورده‌های توتون و تنباکو	۰.۰۲	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۳
تولید منسوجات	۰.۶۹	۰.۵۴	۰.۴۶	۰.۴۵	۰.۳۹	۰.۳۸	۰.۴۲	۰.۴۱
تولید پوشاک	۰.۳۰	۰.۲۲	۰.۱۹	۰.۲۲	۰.۲۰	۰.۲۱	۰.۱۵	۰.۲۱
تولید چرم و فرآورده‌های وابسته	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲
ولید چوب و محصولات چوبی به جز مبلمان، حصیر و مواد حصیر بافی	۱.۱۷	۱.۳۰	۱.۳۵	۱.۲۵	۱.۳۴	۱.۰۷	۱.۱۷	۱.۶۴
تولید کاغذ و فرآورده‌های کاغذی	۰.۲۱	۰.۳۱	۰.۳۱	۰.۳۶	۰.۳۲	۰.۲۰	۰.۰۹	۰.۳۸
چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده	۰.۱۱	۰.۱۲	۰.۱۰	۰.۱۰	۰.۰۸	۰.۰۷	۰.۰۶	۰.۰۶
تولید کک، فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت	۰.۰۹	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۶۶	۰.۰۸
تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی	۰.۲۹	۰.۳۴	۰.۲۷	۰.۲۸	۰.۲۶	۰.۱۴	۰.۱۷	۰.۳۱
تولید داروها و فراورده‌های دارویی و شیمیایی و گیاهی	۰.۰۵	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۰۷	۰.۰۹	۰.۱۰	۰.۰۸
تولید فرآورده‌های لاستیکی و پلاستیکی	۰.۴۱	۰.۵۲	۰.۴۶	۰.۳۹	۰.۴۶	۰.۴۱	۰.۴۲	۰.۵۱
تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی	۲.۰۵	۱.۷۷	۱.۶۶	۱.۳۶	۰.۸۸	۰.۸۶	۱.۲۶	۰.۸۹
تولید فلزات پایه	۰.۴۷	۰.۸۶	۰.۴۰	۰.۴۲	۰.۲۰	۰.۱۹	۰.۲۷	۰.۳۱
تولید محصولات فلزی ساخته شده، به جز ماشین‌آلات و تجهیزات	۰.۸۳	۰.۷۹	۰.۷۰	۰.۷۱	۰.۶۳	۰.۶۰	۰.۶۱	۰.۷۵
تولید محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری	۰.۱۰	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۵	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۳
تولید تجهیزات برقی	۰.۲۳	۰.۲۱	۰.۲۴	۰.۱۸	۰.۱۹	۰.۱۶	۰.۲۸	۰.۱۹
تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۰.۲۳	۰.۱۹	۰.۱۸	۰.۱۸	۰.۱۶	۰.۱۶	۰.۲۳	۰.۱۶
تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم‌تریلر	۰.۶۷	۰.۴۶	۰.۴۴	۰.۵۴	۰.۴۷	۰.۴۹	۰.۳۶	۰.۲۹
تولید سایر تجهیزات حمل و نقل	۰.۰۹	۰.۰۹	۰.۰۵	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۰۷	۰.۱۵
تولید مبلمان	۰.۲۸	۰.۲۴	۰.۱۹	۰.۱۷	۰.۲۱	۰.۲۵	۰.۲۷	۰.۲۴
تولید سایر مصنوعات	۰.۰۸	۰.۰۷	۰.۰۶	۰.۰۸	۰.۱۰	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۳
تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات	۰.۰۲	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۵
تأمین برق، گاز، بخار و تهویه هوا	۲.۸۳	۱.۸۲	۱.۶۳	۱.۹۵	۱.۸۲	۳.۰۵	۲.۳۰	۲.۱۶
تولید، انتقال و توزیع برق	۰.۷۴	۰.۶۶	۰.۵۹	۰.۶۳	۰.۶۳	۲.۰۷	۱.۶۳	۱.۶۳
تولید و توزیع گاز طبیعی	۲.۱۰	۱.۱۶	۱.۰۵	۱.۳۲	۱.۱۹	۰.۹۸	۰.۶۷	۰.۵۲
آبرسانی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه	۰.۲۵	۰.۲۸	۰.۲۲	۰.۲۷	۰.۲۷	۰.۲۴	۰.۲۰	۰.۲۵
ساختمان	۶.۴۵	۶.۱۸	۴.۷۵	۵.۰۰	۳.۹۴	۶.۵۸	۴.۷۰	۴.۸۲
ساختمان های مسکونی	۱.۵۲	۱.۴۴	۱.۳۹	۱.۲۴	۱.۰۳	۰.۸۹	۰.۹۲	۱.۳۸
سایر ساختمان ها	۴.۹۳	۴.۷۴	۳.۳۷	۳.۷۷	۲.۹۱	۵.۶۹	۳.۷۷	۳.۴۵

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بخش خدمات

بخش عمده‌فروشی و خرده‌فروشی بیشترین ارزش‌افزوده را در بخش خدمات استان مازندران به خود اختصاص می‌دهد این بخش در سایر استان‌های نیز سهم زیادی از ارزش‌افزوده بخش خدمات را دارد.

. بخش املاک و مستغلات به‌طور متوسط ۱۳/۸۲ درصد ارزش‌افزوده استان را در دوره موردبررسی به خود تخصیص می‌دهد. بخش‌های حمل‌ونقل و انبارداری و پست، فعالیت‌های مربوط به‌سلامت انسان و مددکاری اجتماعی، اداره امور عمومی، خدمات شهری و تا مین اجتماعی و آموزش در رتبه‌های بعدی بیشترین سهم از ارزش‌افزوده استان در بخش خدمات قرار دارند.

جدول ۱۰۲- ارزش‌افزوده بخش خدمات نسبت به استان

فعالیت	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
ده فروشی و خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتور سیک	۱۷.۲۷	۱۷.۰۴	۱۸.۱۰	۱۷.۴۵	۱۴.۹۲	۱۳.۹۷	۱۵.۲۴	۱۶.۵۱
عمده فروشی، خرده فروشی به جز وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت	۱۶.۱۶	۱۵.۹۹	۱۷.۰۹	۱۶.۳۲	۱۳.۶۹	۱۲.۷۷	۱۴.۰۶	۱۵.۳۷
عده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکل	۱.۱۱	۱.۰۵	۱.۰۱	۱.۱۳	۱.۲۳	۱.۲۰	۱.۱۸	۱.۱۵
حمل و نقل و انبارداری و پست	۷.۸۵	۷.۵۸	۷.۷۹	۸.۴۹	۹.۷۳	۱۰.۱۱	۸.۶۱	۷.۹۹
حمل و نقل زمینی و حمل و نقل با خط لوله	۶.۹۹	۶.۸۲	۷.۰۷	۷.۷۰	۸.۹۸	۹.۳۲	۷.۷۹	۷.۳۸
حمل و نقل از طریق راه‌آهن بین شهری	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱
سایر حمل ونقل زمینی	۶.۸۰	۶.۶۵	۶.۹۲	۷.۵۴	۸.۸۲	۹.۱۲	۷.۶۱	۷.۲۱
حمل و نقل از طریق لوله	۰.۱۶	۰.۱۵	۰.۱۴	۰.۱۴	۰.۱۵	۰.۱۹	۰.۱۷	۰.۱۵
حمل و نقل آبی	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱
حمل و نقل هوایی	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۶	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴
انبارداری و فعالیت‌های پشتیبانی حمل و نقل	۰.۷۵	۰.۶۵	۰.۶۰	۰.۶۴	۰.۶۲	۰.۶۶	۰.۶۸	۰.۵۰
فعالیت‌های پست و پیک	۰.۰۷	۰.۰۷	۰.۰۷	۰.۰۸	۰.۰۸	۰.۰۸	۰.۰۹	۰.۰۷
فعالیت خدماتی مربوط به تامین جا و غذا	۱.۶۶	۱.۸۰	۱.۸۷	۲.۰۰	۲.۰۸	۱.۸۸	۱.۷۷	۱.۸۵
تأمین جا(اقامتگاه ها)	۰.۲۸	۰.۲۶	۰.۲۵	۰.۲۶	۰.۲۸	۰.۲۳	۰.۲۳	۰.۲۶
فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی‌ها(رستوران ها و ...)	۱.۳۹	۱.۵۴	۱.۶۲	۱.۷۴	۱.۸۰	۱.۶۵	۱.۵۴	۱.۵۹
اطلاعات و ارتباطات	۰.۳۷	۰.۳۴	۰.۳۵	۰.۳۷	۰.۳۶	۰.۳۷	۰.۳۹	۰.۳۷
ارتباطات	۰.۲۶	۰.۲۳	۰.۲۲	۰.۲۴	۰.۲۰	۰.۱۹	۰.۱۹	۰.۱۶
سایر فعالیت‌های اطلاعات و ارتباطات	۰.۱۱	۰.۱۱	۰.۱۲	۰.۱۳	۰.۱۶	۰.۱۸	۰.۲۱	۰.۲۲
فعالیت‌های مالی و بیمه	۲.۰۶	۱.۸۹	۱.۵۶	۱.۱۶	۱.۰۴	۰.۹۵	۱.۱۹	۱.۸۳
بانک و موسسات مالی	۱.۵۷	۱.۲۳	۰.۷۵	۰.۵۳	۰.۵۰	۰.۳۷	۰.۶۸	۱.۰۱
بیمه	۰.۴۱	۰.۵۸	۰.۴۹	۰.۵۲	۰.۴۵	۰.۴۸	۰.۴۲	۰.۷۰
سایر فعالیت‌های خدمات مالی و بیمه	۰.۰۸	۰.۰۹	۰.۳۱	۰.۱۱	۰.۰۹	۰.۱۰	۰.۰۹	۰.۱۳
املاک و مستغلات	۱۲.۸۳	۱۳.۰۰	۱۲.۹۴	۱۳.۷۰	۱۵.۱۳	۱۴.۳۷	۱۴.۷۵	۱۳.۸۱
خدمات واحدهای مسکونی شخصی	۶.۸۶	۷.۱۰	۶.۴۸	۶.۸۱	۸.۱۳	۷.۸۴	۸.۰۶	۷.۰۹
خدمات واحدهای مسکونی اجاری	۱.۴۸	۱.۱۶	۱.۸۰	۲.۱۲	۲.۴۴	۲.۴۱	۲.۳۸	۲.۳۵
خدمات واحدهای غیرمسکونی	۳.۹۱	۴.۱۲	۴.۱۹	۴.۳۵	۴.۱۲	۳.۶۸	۳.۸۶	۳.۹۴
خدمات دلالان مستغلات	۰.۵۸	۰.۶۲	۰.۴۶	۰.۴۱	۰.۴۴	۰.۴۴	۰.۴۵	۰.۴۳
فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی	۰.۹۰	۰.۸۳	۰.۸۱	۰.۹۰	۱.۰۱	۰.۹۵	۱.۰۰	۰.۹۷
تحقیق و توسعه	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲
سایر فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی	۰.۸۱	۰.۷۶	۰.۷۵	۰.۸۴	۰.۹۴	۰.۸۸	۰.۹۳	۰.۹۰
فعالیت‌های دامپزشکی	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۵

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ادامه جدول ارزش‌افزوده بخش خدمات نسبت به استان

فعالیت	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
فعالیت‌های اداری و خدمات پشتیبانی	۰.۵۱	۰.۴۹	۰.۴۹	۰.۵۴	۰.۵۶	۰.۵۲	۰.۵۲	۰.۴۲
اداره امور عمومی، خدمات شهری و تامین اجتماعی	۴.۳۵	۳.۸۳	۳.۸۵	۴.۰۸	۴.۴۹	۴.۳۴	۴.۵۸	۴.۴۵
امور عمومی و خدمات شهری	۱.۹۷	۲.۰۰	۲.۲۴	۲.۲۵	۲.۵۸	۲.۳۲	۲.۵۵	۲.۵۵
امورعمومی	۰.۷۵	۰.۷۱	۰.۷۱	۰.۵۶	۰.۷۲	۰.۸۱	۰.۹۶	۰.۸۵
خدمات شهری	۱.۲۲	۱.۲۹	۱.۵۳	۱.۶۹	۱.۸۶	۱.۵۱	۱.۵۹	۱.۷۰
امور دفاعی و انتظامی	۲.۱۷	۱.۷۱	۱.۴۹	۱.۶۷	۱.۷۰	۱.۸۱	۱.۸۱	۱.۷۰
امور دفاعی	۱.۲۱	۰.۹۲	۰.۷۵	۰.۸۱	۰.۹۳	۰.۹۰	۰.۹۶	۰.۸۸
امور انتظامی	۰.۹۶	۰.۷۹	۰.۷۴	۰.۸۶	۰.۷۸	۰.۹۲	۰.۸۵	۰.۸۲
تأمین اجتماعی اجباری	۰.۲۱	۰.۱۳	۰.۱۱	۰.۱۵	۰.۲۱	۰.۲۰	۰.۲۲	۰.۱۹
آموزش	۵.۲۱	۴.۷۴	۳.۳۸	۳.۶۲	۴.۲۲	۴.۴۰	۴.۲۴	۳.۵۴
آموزش ابتدائی	۱.۳۷	۱.۳۷	۰.۹۳	۰.۹۸	۱.۱۱	۱.۳۲	۱.۲۳	۱.۰۳
آموزش ابتدائی دولتی	۱.۳۵	۱.۳۲	۰.۸۹	۰.۹۳	۱.۰۵	۱.۲۶	۱.۱۷	۰.۹۷
آموزش ابتدائی خصوصی	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۶
آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای	۲.۲۹	۱.۹۱	۱.۳۶	۱.۳۹	۱.۸۰	۱.۸۲	۱.۷۰	۱.۴۶
آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای دولتی	۲.۲۰	۱.۸۴	۱.۳۰	۱.۳۳	۱.۷۳	۱.۷۵	۱.۶۰	۱.۳۳
آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای خصوصی	۰.۰۹	۰.۰۷	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۷	۰.۰۷	۰.۱۰	۰.۱۳
آموزش عالی	۱.۱۸	۱.۱۸	۱.۰۳	۱.۱۹	۱.۲۶	۱.۲۱	۱.۲۶	۰.۹۹
آموزش عالی دولتی	۰.۴۶	۰.۴۵	۰.۴۳	۰.۵۱	۰.۵۴	۰.۵۰	۰.۵۷	۰.۴۷
آموزش عالی خصوصی	۰.۷۱	۰.۷۳	۰.۶۰	۰.۶۷	۰.۷۳	۰.۷۱	۰.۶۹	۰.۵۲
آموزش بزرگسالان	۰.۳۷	۰.۲۹	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۵	۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۰۶
آموزش بزرگسالان دولتی	۰.۱۳	۰.۱۰	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۵
آموزش بزرگسالان خصوصی	۰.۲۴	۰.۱۹	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی	۴.۶۹	۵.۱۱	۵.۰۵	۶.۳۵	۶.۶۲	۵.۸۶	۶.۰۴	۵.۱۸
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان	۴.۳۷	۴.۷۸	۴.۷۵	۶.۰۸	۶.۳۲	۵.۶۱	۵.۸۱	۴.۹۸
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان دولتی	۲.۷۱	۲.۲۹	۲.۰۷	۲.۶۵	۲.۸۶	۲.۶۰	۲.۸۱	۲.۴۹
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان خصوصی	۱.۶۶	۲.۵۰	۲.۶۸	۳.۴۲	۳.۴۶	۳.۰۱	۳.۰۰	۲.۴۸
مددکاری اجتماعی	۰.۳۳	۰.۳۲	۰.۲۹	۰.۲۷	۰.۳۰	۰.۲۵	۰.۲۴	۰.۲۰
فعالیت‌های هنر، سرگرمی، تفریح و سایر خدمات	۱.۴۲	۱.۴۱	۱.۳۰	۱.۳۷	۱.۳۹	۱.۲۷	۱.۳۶	۱.۲۲
هنر، سرگرمی و تفریح	۰.۴۸	۰.۵۳	۰.۴۹	۰.۵۰	۰.۴۹	۰.۴۰	۰.۴۲	۰.۴۱
سازمان‌های مذهبی و سازمان‌های دارای عضو	۰.۲۷	۰.۲۰	۰.۱۷	۰.۱۸	۰.۲۰	۰.۱۸	۰.۲۱	۰.۱۹
تعمیر رایانه و کالاهای شخصی و خانگی	۰.۰۷	۰.۰۷	۰.۰۷	۰.۰۷	۰.۰۷	۰.۰۷	۰.۰۷	۰.۰۶
سایر فعالیت‌های خدماتی شخصی	۰.۵۹	۰.۶۲	۰.۵۸	۰.۶۲	۰.۶۴	۰.۶۱	۰.۶۷	۰.۵۷

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

مزیت هم کارانه

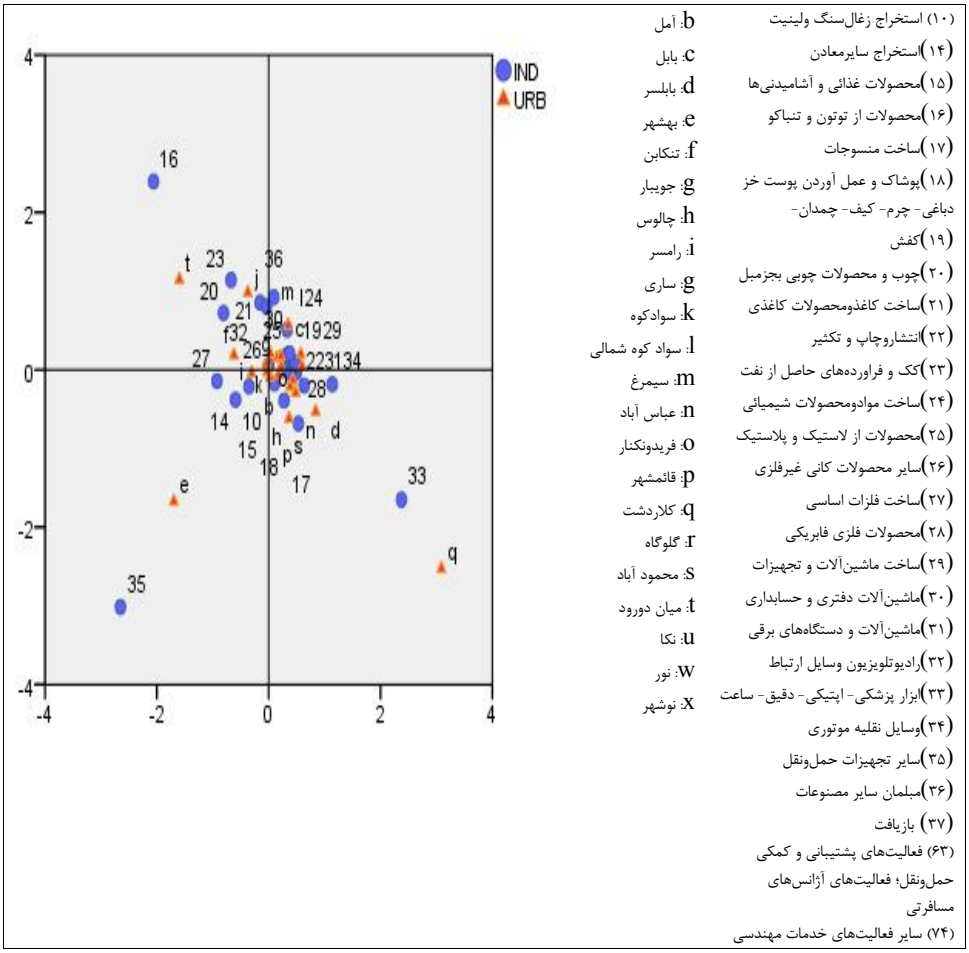
بررسی مزیت هم کارانه شهرستان‌های استان مازندران نشان می‌دهد که بهشهر، کلاردشت، میان درود، ساری و قائمشهر به ترتیب بیشترین میزان نرخ مکمل‌گری میان شهرستان‌های استان را دارند. شهرستان‌های رامسر، سیمرغ و فریدونکنار به ترتیب از کمترین میزان نرخ مکمل‌گری برخوردار هستند. بررسی نرخ مکمل استان نشان می‌دهد که سطح مکمل‌گری در استان بالاست. این بدین معنی است که گسترش فعالیت‌های صنعتی در راستای تفاوت‌های اقتصادی گسترش یافته است و این موضوع نشان از ظرفیت‌های بالای استان در زمینه صنعتی است.

جدول ۱۰۳- نرخ مکمل‌گری فعالیت‌های اقتصادی در سطح شهرستان‌های استان

شهرستان	نرخ مکمل گری	نرخ مکمل گری کل
آمل	۰.۰۴	۰.۵۸۰
بابل	۰.۰۶	
بابلسر	۰.۰۸	
بهشهر	۰.۱۸	
تنکابن	۰.۰۴	
جویبار	۰.۰۲	
چالوس	۰.۰۳	
رامسر	۰.۰۱	
ساری	۰.۱۱	
سوادکوه	۰.۰۵	
سوادکوه شمالی	۰.۰۴	
سیمرغ	۰.۰۱	
عباس آباد	۰.۰۵	
فریدونکنار	۰.۰۱	
قائمشهر	۰.۱۰	
کلاردشت	۰.۱۳	
گلوگاه	۰.۰۲	
محمود آباد	۰.۰۴	
میان دورود	۰.۱۲	
نکا	۰.۰۶	
نور	۰.۰۲	
نوشهر	۰.۰۲	

منبع: مرکز آمار ایران، وزارت صنعت، معدن و تجارت محاسبات نگارنده

بررسی هم افزا بودن فعالیت‌های اقتصادی در استان نشان می‌دهد که شهرستان‌های تنکابن، میان دورود، سواد کوه شمالی در فعالیت‌های چوب و محصولات چوبی، کک و فراورده‌ای حاصل از نفت، ساخت کاغذ و محصولات کاغذی، سایر محصولات کانی فلزی از قابلیت هم افزایی اقتصادی برخوردار هستند.

نمودار ۲۹- وضعیت شهرستان‌های استان گلستان از نظر نرخ مکمل‌گری و هم‌افزایی

مزیت‌های نسبی، رقابتی و همکارانه استان

بررسی مزیت نسبی استان نشان می‌دهد که در بخش کشاورزی در زیر بخش‌های مرغداری، جنگلداری، پرورش زنبورعسل، کرم ابریشم، شکار و سایر فعالیت‌های کشاورزی، زراعت و باغداری و ماهیگیری و پرورش حیوانات ارزش‌افزوده بالایی برخوردار است. ازاین‌رو این بخش‌ها به‌عنوان مزیت نسبی استان در بخش کشاورزی شناخته می‌شوند. استان مازندران دارای رتبه ۴ و ۶ به ترتیب در تولید آبزیان و گوشت مرغ کشور است. بررسی سطح کشت زمین‌های زراعی در استان نشان می‌دهد این استان از نظر سطح کشت ۳/۸ درصد از

زمین‌ها و ۳/۵ درصد از تولیدات کشاورزی استان را تشکیل داده است. در بحث محصولات باغی کشور، ۵/۶ درصد از زمین‌های باغی کشور در استان مازندران قرار دارد که ۱۳/۱ درصد از تولید محصولات باغی کشور در این استان است. این استان به‌تنهایی حدود۶۱ درصد از تولیدات پرتغال کشور را تشکیل داده است. نیمی از نقاط قوت بی‌نظر استان در زمینه تولید محصولات باغبانی به‌صورت دیم است که رتبه نخست کشور را دارد. در سال ۹۸ سهم استان از محصولات باغبانی دیمی ۴۲/۷ درصد است. این استان در استخراج زغال‌سنگ خشک، استخراج فلورین دارای مزیت نسبی است. بررسی میزان صادرکننده بودن شهرستان‌های استان نیز نشان می‌دهد که اکثر شهرستان‌های استان در بخش کشاورزی به‌عنوان صادرکننده محسوب می‌شوند. استان مازندران در بخش صنعت در زیر بخش‌های ساختمان، تولید محصولات غذایی، تأمین برق، گاز، بخار و تهویه هوا، تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی و تولید چوب و محصولات چوبی به‌جز مبلمان، حصیر و مواد حصیربافی به ترتیب بیشترین سهم را از ارزش‌افزوده را دارد. . ضریب تمرکز اشتغال صنعتی در استان نشان می‌دهد که شهرستان‌های بابل، آمل و ساری و بیشترین تمرکز اشتغال صنعتی و کارگاه‌های صنعتی را دارد. به عبارتی این شهرستان دارای مزیت گوناگون انباشت و تنوع هستند که این مزیت موجب جذب بنگاه‌های بیشتر می‌شود. تجمع بنگاه‌های اقتصادی در یک مکان موجب افزایش رقابت‌پذیری بیشتر صنایع می‌گردد. بررسی مزیت هم کارانه استان نشان می‌دهد که نرخ مکمل در میان شهرستان‌های استان در سطح خوبی قرار دارد.

۳-۵- نظام سکونتگاهی

۳-۵-۱- نظام شهرنشینی

بررسی تحولات جمعیتی استان نشان می‌دهد در ۳۰ سال گذشته جمعیت آن از ۲۲۷۴۹۴۷ نفر در سال ۱۳۶۵ به ۳۲۸۳۵۸۲ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده که افزایش مطلق آن بیش از یک میلیون نفر بوده است. این ارقام بیانگر آن است که طی ۳۰ سال منتهی به سال ۱۳۹۵، جمعیت استان هر ساله به‌طور میانگین ۱/۲۳ درصد رشد داشته است. این نرخ رشد در مقایسه با رشد متوسط ۱/۶ درصدی کل کشور در همین بازه زمانی، نشان می‌دهد که افزایش جمعیت استان در قیاس با کل کشور؛ کمتر بوده و به‌طور متوسط، شتاب افزایش جمعیت در کشور سریع‌تر از استان اتفاق افتاده است. تغییر تعداد مطلق جمعیت استان مازندران حاکی از آن است که بیشترین افزایش تعداد جمعیت استان مربوط به دوره ۷۵-۱۳۶۵ و کمترین آن نیز مربوط به دوره ۹۰-۱۳۸۵ می‌باشد. همچنین در خصوص سهم جمعیت استان مازندران از کشور باید گفت که در طول سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ سهم جمعیت استان مازندران از جمعیت کشور روند کاهشی داشته و از ۴/۶۰ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۴/۱۱ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است.

طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۵۹۱۴۶۸۴۷،۱۳۹۵ نفر از جمعیت کشور را ساکنین شهری تشکیل می‌دهند و متوسط رشد سالانه جمعیت شهری کشور در دوره ۳۰ ساله اخیر (۹۵-۶۵) برابر با ۲/۶۴ درصد بوده است که از متوسط رشد جمعیت کل (۱/۶) بیشتر است. به عبارتی در این بازه زمانی، جمعیتی بالغ بر ۳۲/۳ میلیون نفر به جمعیت شهری کشور افزوده شد و سهم نسبی جمعیت شهرنشین از ۵۴/۲۹ به ۷۴ درصد افزایش یافته است. جمعیت شهری استان مازندران همانند جمعیت شهری کشور طی دوره ۹۵-۱۳۶۵ همواره رو به افزایش بوده؛ به‌طوری که جمعیت شهری استان در سال ۱۳۶۵ معادل ۸۹۳۲۹۳ نفر بوده و با رشدی معادل ۲/۵ درصد به ۱۸۹۷۲۳۸ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است، بنابراین می‌توان گفت جمعیت شهری استان در این دوره بیش از دو برابر شده است. بررسی تحول شهرنشینی نشان می‌دهد که نسبت شهرنشینی کشور در سال ۱۳۶۵ معادل ۵۴/۳ درصد بوده و به ۷۴ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. به عبارتی، در مجموع ۳۰ سال اخیر(۹۵-۱۳۶۵) حدود ۲۰ درصد به میزان شهرنشینی کشور اضافه شده است. همان‌طور که در جدول زیر مشخص است مرتباً از سهم جمعیت روستایی کشور کاسته و به سهم جمعیت نقاط شهری افزوده‌شده؛ به‌طوری که در دوره‌های مختلف سهم جمعیت شهرنشین از روستانشین پیشی گرفته است. این روند تاکنون علی‌رغم کاسته شدن از شدت آن همچنان ادامه دارد؛ به‌طوری که در سال ۱۳۹۵ نرخ شهرنشینی به ۷۴ درصد افزایش یافته است. با توجه به نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران می‌توان اذعان داشت که شتاب شهرنشینی در استان مازندران بسیار کندتر از نسبت شهرنشینی کشور، پیش رفته است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود میزان شهرنشینی استان مازندران در سال ۱۳۶۵ معادل ۳۹/۳ درصد کل جمعیت بوده و در سرشماری سال ۱۳۹۵ به ۵۷/۸ درصد از کل جمعیت رسیده است؛ درحالی‌که سرشماری سال ۱۳۶۵ نشان می‌دهد که بیش از نیمی از جمعیت کشور، شهرنشین بوده‌اند. برآورد سال ۱۳۹۵ نیز حاکی از آن است که میزان شهرنشینی استان حدود ۱۶ واحد کمتر از میانگین کشوری می‌باشد.

جدول ۱۰۴- تغییرات جمعیت کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

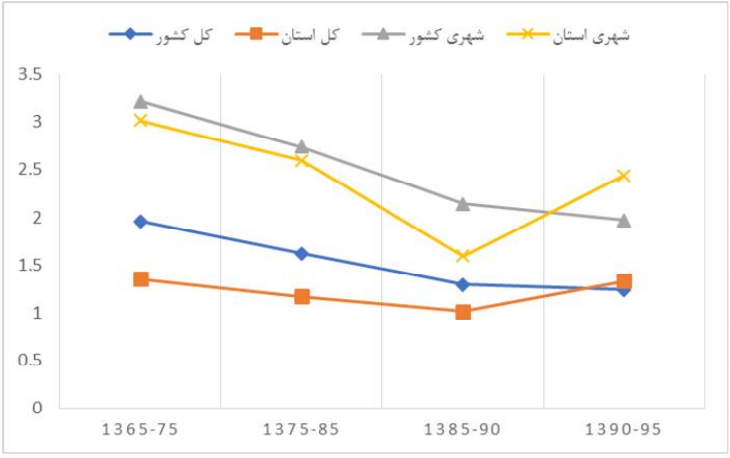
شرح	جمعیت کل				
	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کشور	۴۹۴۴۵۰۱۰	۶۰۰۵۵۴۸۸	۷۰۴۹۵۷۸۲	۷۵۱۴۹۶۶۹	۷۹۹۲۶۲۷۰
استان	۲۲۷۴۹۴۷	۲۶۰۲۰۰۸	۲۹۲۲۴۳۲	۳۰۷۳۹۴۳	۳۲۸۳۵۸۲
سهم استان از کشور	۴/۶۰	۴/۳۳	۴/۱۵	۴/۰۹	۴/۱۱
شرح	متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)				
	۱۳۶۵-۷۵	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۶۵-۹۵
کل کشور	۱/۹۶	۱/۶۲	۱/۲۹	۱/۲۴	۱/۶
کل استان	۱/۳۵	۱/۱۷	۱/۰۲	۱/۳۳	۱/۲۳

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن

جدول ۱۰۵-تغییرات جمعیت شهری و نرخ رشد کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

شرح	جمعیت شهری				
	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کشور	۲۶۸۴۴۵۶۱	۳۶۸۱۷۷۸۹	۴۸۲۵۹۹۶۴	۵۳۶۴۶۶۶۱	۵۹۱۴۶۸۴۷
استان	۸۹۳۲۹۳	۱۲۰۲۴۶۹	۱۵۵۴۱۴۳	۱۶۸۲۱۵۲	۱۸۹۷۲۳۸
سهم استان از کشور	۳/۳۳	۳/۲۷	۳/۲۲	۳/۱۴	۳/۲۱
شرح	نسبت شهرنشینی				
شهری کشور	۵۴/۲۹	۶۱/۳۱	۶۸/۴۶	۷۱/۳۹	۷۴
شهری استان	۳۹/۳	۴۶/۲	۵۳/۲	۵۴/۷	۵۷/۸
شرح	متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)				
	۱۳۶۵-۷۵	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۶۵-۹۵
شهری کشور	۳/۲۱	۲/۷۴	۲/۱۴	۱/۹۷	۲/۶۴
شهری استان	۳/۰	۲/۶	۱/۶	۲/۴	۲/۵

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن

نمودار ۳۰- تغییرات رشد سالانه جمعیت کل و شهری کشور و استان

مطابق با نمودار فوق از بررسی و مقایسه نرخ‌های رشد جمعیت شهری کل کشور و استان در سال‌های مختلف نیز این‌گونه برداشت می‌شود که نرخ رشد جمعیت شهری استان مازندران به‌استثنای دوره ۹۵-۱۳۹۰، از متوسط کشور کمتر بوده و میزان آن طی دوره ۳۰ ساله ۹۵-۱۳۶۵ در استان مازندران معادل ۲/۵ درصد بوده و از متوسط رشد جمعیت شهری کشور(۲/۶۴ درصد) در دوره مشابه کمتر بوده است.

۳-۵-۱-۱- بررسی تحولات جمعیتی کانون‌های شهری استان مازندران

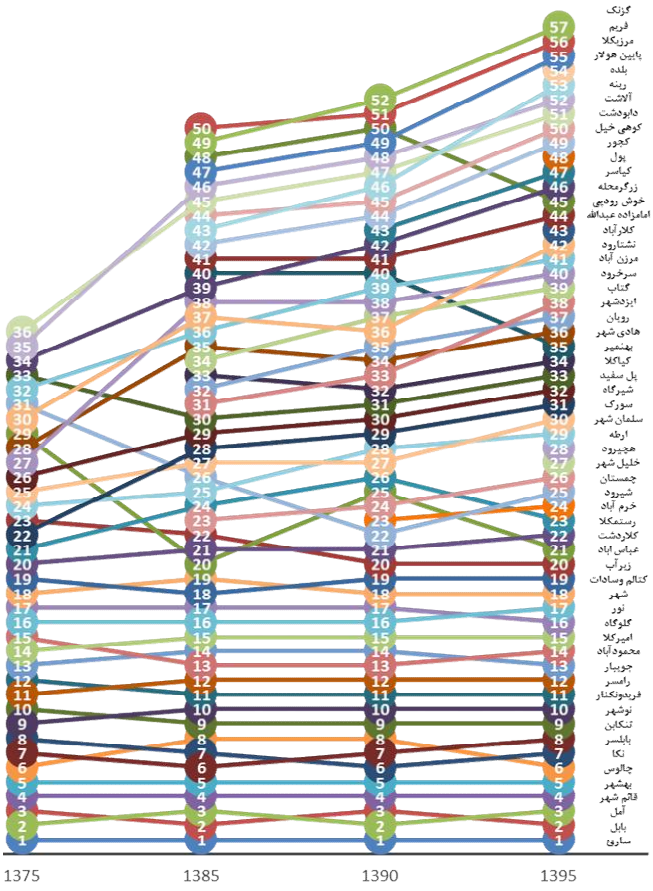
در سرشماری سال ۱۳۷۵ استان مازندران متشکل از ۳۶ کانون شهری بوده است که طی دوره ۸۵-۱۳۷۵ با تشکیل ۱۴ کانون شهری اعم از خلیل شهر، گتاب، ایزد شهر، بهنمیر، سرخرود، هادی شهر، خوش رودپی، کوهی خیل، بلده، دابودشت، مرزیکلا، زرگرمحله، گزنک و فریم، شمار شهرهای استان به ۵۰ شهر بالغ گردید. در دوره پنج‌ساله ۹۰-۱۳۸۵ نیز دو روستای پول واقع در شهرستان نوشهر و شیرود در شهرستان تنکابن به شهر تغییر وضعیت داده و در نهایت در سال ۱۳۹۰ شمار شهرهای استان به ۵۲ شهر ارتقاءیافته هست. در نهایت در دوره پنج‌ساله ۹۵-۱۳۹۰ نیز با تشکیل پنج شهر هچیرود در شهرستان چالوس، ارطه در شهرستان قائم شهر، امامزاده عبدالله در شهرستان آمل، کجور در شهرستان نوشهر و پایین هولار در شهرستان ساری، شمار شهرهای استان به ۵۷ شهر رسیده است. بر اساس جدول زیر که جمعیت شهرهای استان مازندران را از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ به نمایش می‌گذارد، باید گفت که در تمامی سال‌ها پرجمعیت‌ترین شهر استان، شهر ساری بوده که جمعیت آن از ۱۹۵۸۸۲ نفر در سال ۱۳۷۵ به ۳۰۹۸۲۰ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است. پس از ساری، تنها در سال ۱۳۹۵ شهر بابل دومین شهر بزرگ استان بوده است که جمعیت آن از ۱۵۸۳۴۶ نفر در سال ۱۳۷۵ به ۲۵۰۲۱۷ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است. لازم به ذکر است که در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۹۰ شهر آمل دومین شهر استان محسوب می‌شده است که جمعیت آن از ۱۵۹۰۹۲ نفر در سال ۱۳۷۵ به ۲۳۷۵۳۸ نفر در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است.

جدول ۱۰۶-جمعیت نقاط شهری استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۷۵

شهر	۱۳۷۵		۱۳۸۵		۱۳۹۰		۱۳۹۵	
	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت
ساریٔ	۱	۱۹۵۸۸۲	۱	۲۵۹۰۸۴	۱	۲۹۶۴۱۷	۱	۳۰۹۸۲۰
بابل	۳	۱۵۸۳۴۶	۲	۱۹۸۶۳۶	۳	۲۱۹۴۶۷	۲	۲۵۰۲۱۷
آمل	۲	۱۵۹۰۹۲	۳	۱۹۷۴۷۰	۲	۲۱۹۹۱۵	۳	۲۳۷۵۲۸
قائم شهر	۴	۱۴۳۲۸۶	۴	۱۷۴۲۴۶	۴	۱۹۶۰۵۰	۴	۲۰۴۹۵۳
بهشهر	۵	۷۲۰۶۷	۵	۸۳۵۳۷	۵	۸۹۲۵۱	۵	۹۴۷۰۲
چالوس	۶	۴۱۳۴۵	۸	۴۴۶۱۸	۸	۴۷۸۸۱	۶	۶۵۱۹۶
نکا	۸	۳۵۲۰۸	۷	۴۶۱۵۲	۶	۵۰۶۸۰	۷	۶۰۹۹۱
بابلسر	۷	۳۸۶۴۴	۶	۴۷۸۷۲	۷	۵۰۴۷۷	۸	۵۹۹۶۶
تنکابن	۱۰	۳۳۶۵۰	۹	۴۳۱۲۸	۹	۴۵۳۳۸	۹	۵۵۴۳۴
نوشهر	۹	۳۵۱۳۳	۱۰	۴۰۵۷۸	۱۰	۴۳۳۷۸	۱۰	۴۹۴۰۳
فریدونکنار	۱۲	۲۷۹۷۶	۱۱	۳۴۴۵۲	۱۱	۳۶۱۹۲	۱۱	۳۸۱۵۴
رامسر	۱۱	۲۸۹۵۴	۱۲	۳۱۶۵۹	۱۲	۳۲۲۹۴	۱۲	۳۵۹۹۷
جویبار	۱۳	۲۳۹۰۹	۱۴	۲۷۱۱۷	۱۴	۲۹۱۲۲	۱۳	۳۲۹۲۴
محمودآباد	۱۵	۲۰۰۵۴	۱۳	۲۷۵۶۱	۱۳	۳۱۷۷۱	۱۴	۳۱۸۴۴
امیرکلا	۱۴	۲۱۲۸۰	۱۵	۲۵۱۸۶	۱۵	۲۸۰۸۶	۱۵	۳۰۴۷۸
گلوگاه	۱۷	۱۶۴۶۰	۱۷	۲۱۲۳۲	۱۷	۲۲۲۶۸	۱۶	۲۸۲۶۰
نور	۱۶	۱۶۶۸۸	۱۶	۲۱۸۰۶	۱۶	۲۲۹۷۸	۱۷	۲۶۹۴۷

شهر	۱۳۷۵		۱۳۸۵		۱۳۹۰		۱۳۹۵	
	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت
کتالم وسادات شهر	۱۸	۱۶۲۳۹	۱۹	۱۷۹۰۰	۱۸	۱۸۹۶۲	۱۸	۲۰۷۱۶
زیرآب	۱۹	۱۲۷۸۵	۱۸	۱۸۲۱۶	۱۹	۱۵۶۷۹	۱۹	۱۶۱۹۱
عباس اباد	۲۳	۹۳۸۴	۲۲	۱۱۲۵۶	۲۰	۱۱۵۹۹	۲۰	۱۳۴۸۲
کلاردشت	۲۹	۵۱۳۱	۲۰	۱۱۹۲۱	۲۵	۹۱۲۲	۲۱	۱۳۴۰۱
رستمکلا	۲۰	۱۰۷۷۳	۲۱	۱۱۳۰۶	۲۱	۱۱۵۵۳	۲۲	۱۱۶۸۶
خرم آباد	۲۱	۹۸۸۱	۲۴	۹۹۳۶	۲۶	۹۱۱۴	۲۳	۱۱۵۴۲
شیرود		-		-	۲۳	۱۰۴۲۹	۲۴	۱۱۳۷۷
چمستان	۳۱	۴۸۸۵	۲۶	۹۴۸۱	۲۲	۱۰۶۱۷	۲۵	۱۱۱۹۴
خلیل شهر		-	۲۳	۱۰۰۹۶	۲۴	۱۰۱۴۱	۲۶	۱۱۰۳۲
هچیرود		-		-		-	۲۷	۱۰۳۹۸
ارطه		-		-		-	۲۸	۱۰۳۲۷
سلمان شهر	۲۴	۸۳۰۲	۲۵	۹۵۹۲	۲۸	۸۶۵۴	۲۹	۹۶۵۶
سورک	۲۵	۸۲۳۶	۲۷	۸۸۱۷	۲۷	۸۹۳۰	۳۰	۹۲۰۸
شیرگاه	۲۲	۹۵۴۶	۲۸	۸۵۲۹	۲۹	۸۱۲۹	۳۱	۸۶۷۱
پل سفید	۲۶	۷۶۴۸	۲۹	۸۴۷۳	۳۰	۷۷۰۸	۳۲	۸۲۹۴
کیاکلا	۳۳	۴۳۱۹	۳۰	۷۳۶۴	۳۱	۷۶۹۱	۳۳	۸۰۴۰
بهنمیر		-	۳۳	۶۸۳۶	۳۲	۷۴۱۰	۳۴	۷۹۰۶
هادی شهر		-	۴۰	۳۵۴۳	۴۰	۴۰۹۷	۳۵	۷۸۸۹
رویان	۲۸	۵۵۹۲	۳۵	۶۳۳۹	۳۴	۷۱۰۲	۳۶	۷۷۳۱
ایزدشهر		-	۳۲	۶۸۸۲	۳۵	۶۷۹۷	۳۷	۷۴۳۹
گتاب		-	۳۱	۶۹۵۶	۳۳	۷۲۴۲	۳۸	۷۳۷۴
سرخرود		-	۳۴	۶۵۶۹	۳۷	۵۹۲۱	۳۹	۶۶۹۹
مرزن آباد	۲۷	۶۴۸۸	۳۸	۵۰۷۸	۳۸	۵۷۸۹	۴۰	۶۶۹۸
نشتارود	۳۲	۴۷۷۰	۳۶	۵۸۳۷	۳۹	۵۶۴۲	۴۱	۶۳۹۴
کلارآباد	۳۰	۴۹۷۳	۳۷	۵۴۵۷	۳۶	۵۹۲۶	۴۲	۶۲۶۷
امامزاده عبدالله		-		-		-	۴۳	۵۷۶۸
خوش رودپی		-	۴۱	۲۹۴۰	۴۱	۳۳۱۷	۴۴	۵۷۴۲
زرگرمحله		-	۴۸	۴۲۵	۵۰	۴۲۳	۴۵	۳۹۹۱
کیاسر	۳۴	۳۷۸۲	۳۹	۳۵۹۰	۴۲	۲۸۳۷	۴۶	۳۳۸۴
پول		-		-	۴۳	۲۸۰۶	۴۷	۳۱۵۰
کجور		-		-		-	۴۸	۳۱۲۰
کوهی خیل		-	۴۲	۱۹۳۹	۴۴	۲۰۶۱	۴۹	۲۲۴۲
دابودشت		-	۴۴	۱۰۹۶	۴۵	۱۱۶۹	۵۰	۱۷۵۸
آلاشت	۳۶	۴۲۴	۴۵	۹۷۶	۴۷	۸۷۴	۵۱	۱۱۹۳
رینه	۳۵	۱۳۳۷	۴۶	۸۶۰	۴۸	۷۸۲	۵۲	۹۸۲
بلده		-	۴۳	۱۱۳۴	۴۶	۱۰۳۷	۵۳	۹۷۰
پایین هولار		-		-		-	۵۴	۹۵۶
مرزیکلا		-	۴۷	۵۲۵	۴۹	۵۵۵	۵۵	۸۶۸
فریم		-	۵۰	۱۸۰	۵۱	۲۷۲	۵۶	۳۶۹
گزنک		-	۴۹	۳۲۳	۵۲	۲۰۰	۵۷	۳۱۹

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵

نمودار ۳۱- تغییرات رتبه جمعیتی شهرهای استان طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵

بررسی رتبه جمعیتی شهرهای استان طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ نشان‌دهنده تغییرات اندک جمعیتی برخی از شهرهای یک تا ۱۵ استان بوده است. از جمله شهرهای این بازه که دچار تغییرات جمعیتی شده‌اند شهر بابل بوده است؛ چراکه جایگاه شهر دوم استان (بابل) در سال ۱۳۹۵، با شهر سوم (آمل) عوض شده است و در حالیکه در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۹۰ شهر بابل دارای رتبه سوم جمعیتی بوده است، در سال ۱۳۹۵ به رتبه دوم ارتقاء یافته است. همچنین باید گفت که با تغییرات جمعیت شهرهای با رتبه جمعیتی بالاتر استان در طول دو دهه مذکور، رتبه جمعیتی آن‌ها نیز دستخوش تغییراتی شده است. به‌طور مثال رتبه جمعیتی شهر کلاردشت که با افزایش جمعیت روبه‌رو بوده است، از ۲۹ در سال ۱۳۷۵، به رتبه ۲۱ در سال ۱۳۹۵ و شهر چمستان از رتبه جمعیتی ۳۱ در سال ۱۳۷۵، به رتبه جمعیتی ۲۱ را در سال ۱۳۹۵ ارتقاء یافته‌اند. لازم به ذکر است که بخشی از تغییرات اعمال

شده در رتبه جمعیتی برخی از شهرهای استان، ناشی از اضافه شدن نقاط جدید شهری طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ است و بخشی از آن مربوط به تفاوت در سرعت رشد جمعیت بین شهرها است.

۳-۵-۱-۲- وضعیت نخست شهری در استان مازندران

وضعیت نخست شهری یک منطقه می‌تواند وضعیت توسعه را تحت‌الشعاع قرار دهد و به‌طور نامتناسبی نسبت به دیگر شهرها، بزرگ‌تر است. مروری بر روش‌ها و شاخص‌های بررسی میزان نخست شهری بیانگر آن است که تاکنون چندین شاخص برای این موضوع بیان شده است؛ که شاخص چهار شهر مهتا یک از مهم‌ترین این روش‌ها است. شاخص مهتا در سال ۱۹۶۴ بهترین روش را برای نخست شهری، نسبت اندازه‌ی شهر نخست به چهار شهر اول پیشنهاد کرد. بعدها ریچاردسون شاخص چهار شهر را با معیارهای قاعده‌ی رتبه ـ اندازه تطبیق داد؛ بدین‌صورت که اگر بر اساس قاعده‌ی رتبه ـ اندازه‌ی شهری، اندازه مطلوب شهرها در نظام شهری این‌گونه باشد که شهر اول دو برابر شهر دوم، سه برابر شهر سوم و چهار برابر شهر چهارم باشد؛ بنابراین نسبت شهر اول به مجموع چهار شهر نخست نظام شهری باید برابر ۰/۴۸ باشد (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۵).

$$\frac{P_1}{P_1+P_2+P_3+P_4}$$

ازآنجاکه از طرفی چهار شهر ساریٔ، بابل، آمل و قائم شهر، چهار شهر بزرگ استان محسوب می‌شوند که از لحاظ شمار جمعیت بسیار به یکدیگر نزدیک بوده و برتری قابل‌توجهی بین آن‌ها دیده نمی‌شود و از طرف دیگر به دلیل عدم وجود کلانش هر در استان مازندران، پدیده نخست شهری در استان دیده نمی‌شود. به‌این‌ترتیب مقادیر به‌دست‌آمده برای شاخص مهتا طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ همواره در حدود ۰/۳ درصد بوده است که نشان از وضعیت حداقل برتری شهر ساری نسبت به سه شهر نخست استان در نظام شهری استان مازندران داشته است.

جدول ۱۰۷- روند تغییرات شاخص نخست شهری در استان مازندران

شرح	جمعیت شهر نخست	جمعیت شهرهای نخست، دوم، سوم و چهارم	شاخص نخست شهری
نخست شهری ۱۳۷۵	۱۹۵۸۸۲	۶۵۶۶۰۶	۰/۳۰
نخست شهری ۱۳۸۵	۲۵۹۰۸۴	۸۲۹۴۲۶	۰/۳۱
نخست شهری ۱۳۹۰	۲۹۶۴۱۷	۹۳۱۸۴۹	۰/۳۲
نخست شهری ۱۳۹۵	۳۰۹۸۲۰	۱۰۰۲۵۸۰	۰/۳۱

۳-۵-۱-۳- بررسی وضعیت ساختار سلسله‌مراتبی کانون‌های شهری استان

امروزه شهرهایی که جریانات فضایی را به خود جذب می‌کنند و به کانون‌های سکونتی حائز اهمیت تبدیل می‌شوند، با ارائه‌ی فرصت‌های اقتصادی، اجتماعی، تحصیلی و ... منجر به جذب بیشتر جمعیت می‌گردند. ازاین‌رو شناخت سلسله‌مراتب جمعیتی شهرها می‌تواند تصویری از سلسله‌مراتب اهمیت و تأثیرگذاری آن‌ها ارائه دهد. امری که پیش‌نیاز تعیین اندازه‌ی بهینه‌ی شهرها و اتخاذ راهبردهای برنامه‌ریزانه در این راستا است. بر اساس اطلاعات سرشماری‌های نفوس و مسکن انجام‌شده در کشور در دوره‌ی سال‌های ۱۳۹۵- ۱۳۷۵، وضعیت ساختار سلسله‌مراتبی استان مازندران در هر رده در قالب جدول زیر نشان داده شده است.

استان مازندران در سال ۱۳۷۵، دارای ۳۶ شهر و ۴ شهر نخست آن شامل شهرهای ساری، آمل، بابل و قائمشهر بوده است. شهرهای مذکور مانند دوره قبل از لحاظ جمعیتی برتری قابل‌توجهی نسبت به دیگر شهرها نداشته و در یک سطح جمعیتی قرار داشته‌اند. در سال مذکور استان دارای ۲۴ شهر با جمعیت کمتر از ۲۵ هزار نفر بوده که آلاشت با ۴۲۴ نفر جمعیت، کم‌جمعیت‌ترین آن‌ها محسوب می‌شده است. طی دوره ۸۵-۱۳۷۵ با تبدیل ۱۴ نقطه روستایی به نقطه شهری تعداد شهرهای استان به ۵۰ شهر ارتقاء یافته است. در این سال شهر ساری برای نخستین بار در طبقه جمعیتی شهرهای بزرگ (۵۰۰-۲۵۰ هزار نفر) و سه شهر بابل، آمل و قائم شهر در طبقه بین ۱۰۰ تا ۲۵۰ هزار نفر جای گرفته‌اند که هریک به ترتیب ۱۷ و ۳۷ درصد از کل جمعیت شهری استان را در خود جای‌داده‌اند. به عبارتی ۵۴ درصد از جمعیت شهری استان تنها در چهار شهر سکونت دارند و ۴۶ درصد باقی‌مانده در ۴۶ نقطه شهری دیگر مستقرند. این وضعیت از تعدد شهرهای کوچک و کم جمعیت در پهنه استان حکایت دارد؛ به‌طورکلی افزایش تعداد نقاط شهری کمتر از ۵ هزار نفر سبب شده سهم ناچیزی از جمعیت ساکن در نقاط شهری در تعداد قابل‌توجهی از سکونت‌گاه‌های شهری مستقر باشند؛ چراکه در این سال ۲۷ نقطه شهری استان، جمعیتی کمتر از ۱۰ هزار نفر داشته‌اند و به‌این‌ترتیب باید گفت ۵۴ درصد شهرهای استان در زمره روستا-شهرها محسوب می‌شوند و جمعیتی کمتر از ۹ درصد از جمعیت شهری استان را در خود جای‌داده‌اند.

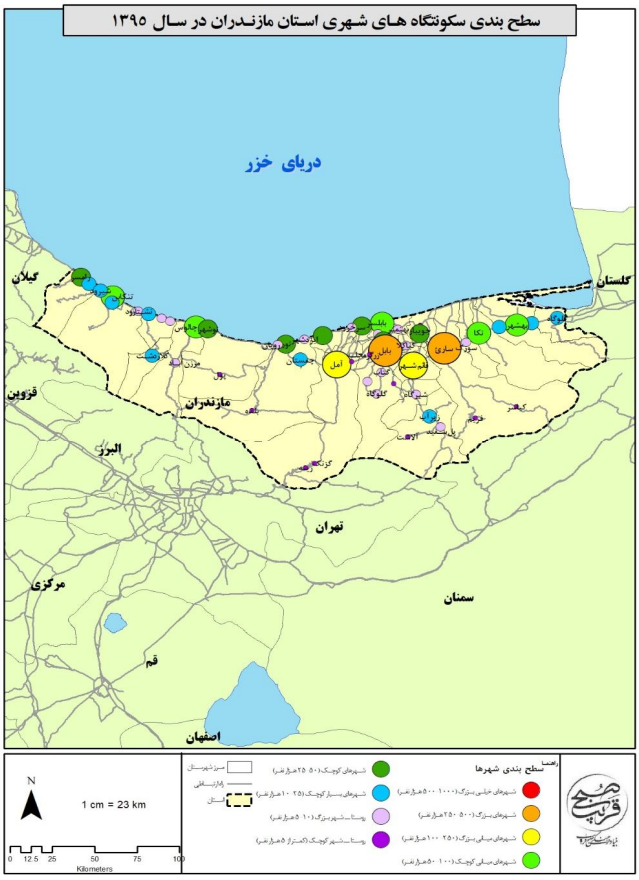
در سال ۱۳۹۰ تعداد شهرهای استان مازندران به ۵۲ شهر رسیده است. از این تعداد، مطابق روال گذشته بیشترین تعداد شهرها به رده جمعیتی زیر ۲۵ هزار نفر تعلق دارد؛ بطوریکه ۳۷ شهر با فراوانی ۷۱ درصد کمتر از هشت درصد از مجموع جمعیت شهرنشین را به خود اختصاص داده‌اند. در این سال با افزایش جمعیت دو شهر نکا و بابلسر، در طبقه جمعیتی ۱۰۰-۵۰ هزار نفر قرارگرفته‌اند. به‌این‌ترتیب شمار شهرهای واقع در طبقه جمعیتی شهرهای میانی کوچک (۱۰۰-۵۰ هزار نفر) به سه شهر بهشهر، نکا و بابلسر ارتقاء یافته است. مهم‌ترین تغییری که در سال ۱۳۹۵ نسبت به ۱۳۹۰ به وقوع پیوست، افزایش شمار شهرهای استان از ۵۲ شهر به ۵۷ شهر در نتیجه

تبدیل پنج نقطه روستایی استان به سکونت‌گاه‌های شهری بوده است. در این سال با ارتقاء جمعیت دو شهر چالوس و نکا، شمار شهرهای واقع در طبقه جمعیتی ۱۰۰-۵۰ هزار نفر به پنج شهر بهشهر، چالوس، نکا، بابلسر وتنکابن افزایش یافته است. ازآنجاکه پنج نقطه شهری اضافه‌شده در این سال جمعیتی کمتر از ۲۵ هزار نفر داشته‌اند، بر تعداد و جمعیت شهرهای کوچک استان افزوده شده است. به‌این‌ترتیب ۴۰ شهر با فراوانی ۷۰ درصد که تنها ۱۵ درصد از جمعیت شهرنشین استان را در خود جای‌داده‌اند، به طبقه جمعیتی کمتر از ۲۵ هزار نفر جمعیت تعلق دارند. شهر ساری نیز به‌عنوان تنها شهر دارای جمعیت ۵۰۰ تا ۲۵۰ هزار نفر به‌عنوان مرکز استان از سال ۱۳۸۵ تاکنون در زمره شهرهای بزرگ به‌حساب آمده است.

جدول ۱۰۸-روند تغییرات سطوح جمعیتی نقاط شهری استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۵

سال	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
شهرهای بزرگ (۵۰۰-۲۵۰ هزار نفر)	-	ساری	ساری	ساری، بابل
شهرهای میانی بزرگ (۲۵۰-۱۰۰ هزار نفر)	ساری، آمل، بابل، قائم شهر	بابل، آمل، قائم شهر	آمل، بابل، قائم شهر	آمل، قائم شهر
شهرهای میانی کوچک (۱۰۰-۵۰ هزار نفر)	بهشهر	بهشهر	بهشهر، نکا، بابلسر	بهشهر، چالوس، نکا، بابلسر، تنکابن
شهرهای کوچک (۵۰-۲۵ هزار نفر)	چالوس، بابلسر، نکا، نوشهر، تنکابن، رامسر، فریدونکنار	بابلسر، نکا، چالوس، تنکابن، نوشهر، فریدونکنار، رامسر، محمودآباد، امیرکلا	چالوس، تنکابن، نوشهر، فریدونکنار، رامسر، محمودآباد، جویبار، امیرکلا	نوشهر، فریدونکنار، رامسر، جویبار، محمودآباد، امیرکلا، گلوگاه، نور
شهرهای بسیار کوچک (۲۵-۱۰ هزار نفر)	جویبار، امیرکلا، محمودآباد، نور، گلوگاه، کتالم وسادات شهر، زیرآب، رستمکلا	نور، گلوگاه، زیرآب، کتالم وسادات شهر، کلاردشت، رستمکلا، عباس اباد، خلیل شهر	نور، گلوگاه، کتالم وسادات شهر، زیرآب، عباس اباد، رستمکلا، چمستان، شیرود، خلیل شهر	کتالم وسادات شهر، زیرآب، عباس اباد، کلاردشت، رستمکلا، خرم آباد، شیرود، چمستان، خلیل شهر، هچیرود، ارطه
روستا ـ شهر بزرگ (۱۰-۵ هزار نفر)	خرم آباد، شیرگاه، عباس اباد، سلمان شهر، سورک، پل سفید، مرزن آباد، رویان، کلاردشت	خرم آباد، سلمان شهر، چمستان، سورک، شیرگاه، پل سفید، کیاکلا، گتاب، ایزدشهر، بهنمیر، سرخرود، رویان، نشتارود، کلارآباد، مرزن آباد	کلاردشت، خرم آباد، سورک، سلمان شهر، شیرگاه، پل سفید، کیاکلا، بهنمیر، گتاب، رویان، ایزدشهر، کلارآباد، سرخرود، مرزن آباد، نشتارود	سلمان شهر، سورک، شیرگاه، پل سفید، کیاکلا، بهنمیر، هادی شهر، رویان، ایزدشهر، گتاب، سرخرود، مرزن آباد، نشتارود، کلارآباد، امامزاده عبدالله، خوش رودپی
روستا ـ شهر کوچک (کمتر از ۵ هزار نفر)	کلارآباد، چمستان، نشتارود، کیاکلا، کیاسر، رینه، آلاشت	کیاسر، هادی شهر، خوش رودپی، کوهی خیل، بلده، دابودشت، آلاشت، رینه، مرزیکلا، زرگرمحله، گزنک، فریم	هادی‌شهر، خوش‌رودپی، کیاسر، پول، کوهی خیل، دابودشت، بلده، آلاشت، رینه، مرزیکلا، زرگرمحله، فریم، گزنک	زرگرمحله، کیاسر، پول، کجور، کوهی خیل، دابودشت، آلاشت، رینه، بلده، پایین هولار، مرزیکلا، فریم، گزنک

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵

نقشه ۱۶- سطح‌بندی سکونتگاه‌های شهری استان مازندران

به‌طور کلی می‌توان بر اساس طبقات جمعیتی شهرها، الگوی متوازن شبکه شهری استان مازندران را به لحاظ جمعیت مشاهده نمود؛ به‌طوریکه بیش از ۵۰ درصد از شهرهای استان که جمعیتی کمتر از ۱۰ هزارنفر داشته‌اند، کمتر از هشت درصد از جمعیت شهری استان را در سال ۱۳۹۵ در خود جای داده‌اند و در مقابل تنها چهار شهر نخست استان (ساری، بابل، آمل و قائمشهر) با فراوانی تنها هفت درصد، بیش از ۵۰ درصد از جمعیت شهری استان را در خود جای داده‌اند این در حالی است که اغلب استان‌های کشور وضعیت بدتر از این حیث دارند. این مهم حاکی از تعادل و توازن در نحوه توزیع جمعیت در سلسله مراتب نظام شهری استان است. بر اساس آنچه گفته شد بررسی وضعیت توزیع جمعیت شهری در سلسله مراتب اندازه شهری بیانگر دو موضوع مهم به شرح زیر است:

- بررسی شاخص نخست شهری در سطح استان مازندران نشان از حداقل برتری شهر ساری نسبت به سه شهر نخست استان دارد، چراکه جمعیت شهر ساری به‌عنوان مرکز استان مازندران با جمعیت سه شهر بعدی استان اختلاف چندانی نداشته و این ساختار خطی شهرها در نظام شهرنشینی استان سبب توزیع متوازن و متعادل جمعیت میان شهرهای اصلی استان شده است.
- از نظر سلسله‌مراتب اندازه شهرها، نظام سکونت‌گاهی استان دارای توازن و تعادل نسبی در توزیع اندازه شهری است؛ چراکه نقاط شهری استان به‌صورت نسبتا متعادلی در تمامی طبقات جمعیتی توزیع‌شده‌اند، اگرچه به لحاظ توزیع جمعیت، در حالت متوازنی قرار نداشته‌اند.

۳-۵-۱-۴- الگوی استقرار سکونتگاه‌های شهری استان

استقرار و پیدایش یک شهر بیش از هر چیز تابع شرایط محیطی و موقعیت جغرافیایی و سپس عوامل اقتصادی و اجتماعی است. زیرا عوارض و پدیده‌های طبیعی در مکان‌گزینی، پراکندگی، حوزه نفوذ، توسعه فیزیکی، مورفولوژی شهری و امثال آن‌ها اثر قاطعی دارند و به‌عنوان یک عامل مؤثر عمل می‌کند. از نظر ناهمواری‌ها، استان مازندران به دو قسمت جلگه‌ای در شمال و کوهستانی در جنوب تقسیم‌شده و شیب ناهمواری‌های آن از غرب به شرق به‌موازات دریای خزر است. رشته‌کوه البرز با رودهای کوچک و بزرگی که در امتداد شمالی – جنوبی آن جریان دارند به سه منطقه غربی، مرکزی و شرقی تقسیم شده است. منطقه غربی: شامل چین‌های موازی است که از دره سفیدرود در غرب تا دره کرج و چالوس امتداد داشته و رشته‌کوه معروف آن تخت سلیمان است. منطقه مرکزی: وسیع‌ترین قسمت کوهستان البرز است که از دره چالوس تا دربند و بابل در شرق امتداد دارد. منطقه شرقی: از دره‌های دربند در غرب شروع‌شده و به سمت شرق امتداد می‌یابد.

همان‌طور که گفته شد، استان مازندران به‌صورت نوار پهن و قوسی شکلی است که کوه‌های البرز در جنوب و دریای مازندران در شمال آن را فرا گرفته است. حداکثر ارتفاع در استان مازندران که بلندترین نقطه کشور نیز می‌باشد، برابر ۵۶۷۰ متر مربوط به قله دماوند می‌باشد. در نواحی باختری مازندران قلل دیگری نیز با ارتفاع بین حدود ۴۰۰۰ تا ۴۸۰۰ متر قرار دارند که مهم‌ترین آن‌ها قله علم‌کوه با ارتفاع ۴۸۰۰ متر و قله گرم آب سر با ارتفاع ۴۲۲۰ متر از سطح دریا می‌باشند. حداقل ارتفاع حوضه آبریز دریای مازندران در نواحی ساحلی (حاشیه دریا) حدود ۲۷- متر بوده و در برخی از نواحی پست در جلگه ساحلی تا ۳۰- متر نیز گزارش شده است.

جدول ۱۰۹- طبقه‌بندی شهرهای استان بر اساس ویژگی‌های طبیعی و دسترسی به راه‌ها

شرح	روستا ـ شهر کوچک (کمتر از ۵ هزار نفر)	روستا ـ شهر بزرگ (۱۰-۵ هزار نفر)	شهرهای بسیار کوچک (۲۵-۱۰ هزار نفر)	شهرهای کوچک (۵۰-۲۵ هزار نفر)	شهرهای میانی کوچک (۱۰۰-۵۰ هزار نفر)	شهرهای میانی بزرگ (۲۵۰-۱۰۰ هزار نفر)	شهرهای بزرگ(۲۵۰-۵۰۰ هزار نفر)	جمع کل
کمتر از ۱۰۰ متر	۴	۱۲	۷	۷	۵	۲	۲	۳۹
بین ۱۰۰ تا ۵۰۰ متر		۲	۲					۴
بین ۵۰۰تا ۱۰۰۰ متر	۱	۲						۳
بین ۱۰۰۰تا ۱۵۰۰ متر	۲		۱					۳
بین ۱۵۰۰تا ۲۵۰۰ متر	۴							۴
جمع کل تعداد شهرها	۱۱	۱۶	۱۰	۷	۵	۲	۲	۵۳
کمتر از ۱۰۰ متر	۸۸۵۹	۹۰۳۴۵	۱۰۱۱۸۷	۲۴۵۷۴۷	۳۳۶۲۸۹	۴۴۲۴۸۱	۵۶۰۰۳۷	۱۷۸۴۹۴۵
بین ۱۰۰ تا ۵۰۰ متر		۱۵۵۷۹	۲۷۳۸۵					۴۲۹۶۴
بین ۵۰۰تا ۱۰۰۰ متر	۳۶۹	۱۴۹۹۲						۱۵۳۶۱
بین ۱۰۰۰تا ۱۵۰۰ متر	۶۵۳۴		۱۳۴۰۱					۱۹۹۳۵
بین ۱۵۰۰تا ۲۵۰۰ متر	۳۴۶۴							۳۴۶۴
جمعیت کل	۱۹۲۲۶	۱۲۰۹۱۶	۱۴۱۹۷۳	۲۴۵۷۴۷	۳۳۶۲۸۹	۴۴۲۴۸۱	۵۶۰۰۳۷	۱۸۶۶۶۶۹
کمتر از ۱درصد	۴	۱۲	۴	۷	۴	۲	۲	۳۵
بین ۱ تا ۲/۵ درصد	۲	۱	۵		۱			۹
بین ۲/۵ تا ۵ درصد	۲	۲	۱					۵
بین ۵ تا ۱۵ درصد	۳	۱						۴
جمع کل تعداد شهرها	۱۱	۱۶	۱۰	۷	۵	۲	۲	۵۳
کمتر از ۱درصد	۸۸۵۹	۹۰۳۴۵	۵۷۱۱۷	۲۴۵۷۴۷	۲۴۱۵۸۷	۴۴۲۴۸۱	۵۶۰۰۳۷	۱۶۴۶۱۷۳
بین ۱ تا ۲/۵ درصد	۳۵۱۹	۸۶۷۱	۶۸۶۶۵		۹۴۷۰۲			۱۷۵۵۵۷
بین ۲/۵ تا ۵ درصد	۴۳۵۴	۱۳۶۰۶	۱۶۱۹۱					۳۴۱۵۱
بین ۵ تا ۱۵ درصد	۲۴۹۴	۸۲۹۴						۱۰۷۸۸
جمعیت کل	۱۹۲۲۶	۱۲۰۹۱۶	۱۴۱۹۷۳	۲۴۵۷۴۷	۳۳۶۲۸۹	۴۴۲۴۸۱	۵۶۰۰۳۷	۱۸۶۶۶۶۹
در فاصله ۱۰ کیلومتری بزرگراه و آزادراه	۳	۱۲	۸	۷	۵	۲	۲	۳۹
در فاصله ۱۰ کیلومتری راه اصلی	۳	۲	۱					۶
در فاصله ۱۰ کیلومتری راه فرعی	۵	۲	۱					۸
جمع کل تعداد شهرها	۱۱	۱۶	۱۰	۷	۵	۲	۲	۵۳
در فاصله ۱۰ کیلومتری بزرگراه و آزادراه	۷۹۹۱	۹۲۵۹۸	۱۱۲۳۸۱	۲۴۵۷۴۷	۳۳۶۲۸۹	۴۴۲۴۸۱	۵۶۰۰۳۷	۱۷۹۷۵۲۴
در فاصله ۱۰ کیلومتری راه اصلی	۴۶۸۵	۱۵۶۶۸	۱۶۱۹۱					۳۶۵۴۴
در فاصله ۱۰ کیلومتری راه فرعی	۶۵۵۰	۱۲۶۵۰	۱۳۴۰۱					۳۲۶۰۱
جمعیت کل	۱۹۲۲۶	۱۲۰۹۱۶	۱۴۱۹۷۳	۲۴۵۷۴۷	۳۳۶۲۸۹	۴۴۲۴۸۱	۵۶۰۰۳۷	۱۸۶۶۶۶۹

۳-۵-۲- نظام روستانشینی

جمعیت روستانشینی در سال‌های اخیر، همواره سهم کمتری از کل جمعیت کشور را داشته است و به‌طور متناوب این سهم کمتر شده است. طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن، رشد جمعیت روستایی کشور تنها در دهه ۷۵-۱۳۶۵ نرخ مثبت ۰/۳ را تجربه کرده است و سایر دوره سرشماری با رشد منفی روبه رو بوده است. در طول این دوره نسبت روستانشینی در کشور از ۴۵/۲ به ۲۶ درصد کاهش‌یافته و مطابق سرشماری سال ۱۳۹۵ تنها ۲۰/۷ میلیون نفر از جمعیت ۷۹/۹ میلیون نفری کشور را ساکنان روستایی شامل می‌شود. به‌عبارت‌دیگر در بازه زمانی موردمطالعه باوجود افزایش ۱/۶ برابری جمعیت کل کشور، جمعیت روستایی حدود هشت درصد کاهش یافته است و از سهم آن نسبت به جمعیت کل کشور حدود ۲۰ درصد کاسته شده است. بنابراین روند حاکم بر کل کشور در طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵، کاهش جمعیت روستایی در مقابل افزایش جمعیت کل کشور و در نتیجه کاهش چشمگیر سهم جمعیت روستانشین نسبت به جمعیت کل است. در استان مازندران اگرچه شمار جمعیت روستایی طی دوره ۳۰ ساله ۹۵-۱۳۶۵ دستخوش نوساناتی بوده است، اما در نهایت جمعیت روستایی استان در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۶۵ تغییر چندانی نکرده است؛ به‌نحوی‌که تعداد آن در سال ۱۳۶۵ معادل ۱۳۸۱۶۵۴ نفر بوده و با افزایش مطلق ۴۶۸۳ نفر، به ۱۳۸۶۳۳۷ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است که متوسط رشد سالانه ۰/۰۱ درصد را در طی دوره مذکور نشان می‌دهد و از نرخ رشد جمعیت روستایی سالانه کشور (۰/۲۸- درصد) در همین دوره بالاتر است. بر اساس آنچه گفته شد در دوره مطالعاتی ۹۵-۱۳۶۵ همواره با روند آرامی به سهم جمعیت روستایی استان از کل جمعیت روستایی کشور افزوده شده است؛ به‌گونه‌ای که در سال ۱۳۶۵ استان مازندران معادل ۶/۱۱ درصد از جمعیت روستایی کشور را به خود اختصاص داده است و باثبات نسبی حجم جمعیت روستایی استان در مقابل کاهش جمعیت روستایی کشور در سال ۱۳۹۵، سهم آن در کل جمعیت روستایی کشور به ۶/۶۷ درصد ارتقاء یافته است.

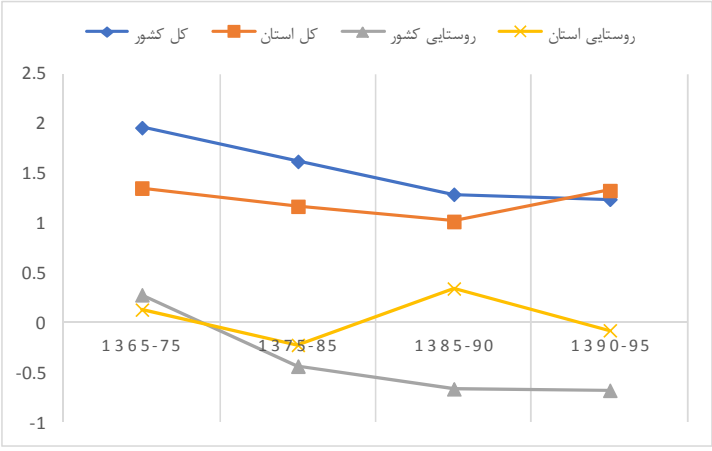
در ارتباط با نرخ رشد جمعیت روستایی استان مازندران می‌بایستی خاطرنشان کرد که برای اولین بار در دوره ۸۵-۱۳۷۵ روند تغییرات جمعیت روستایی استان همانند کشور، معکوس و منفی شده است. چنانچه در جدول زیر مشهود است بار دیگر نرخ رشد جمعیت روستایی استان مازندران طی دوره ۹۵-۱۳۹۰ منفی بوده است؛ اما نکته قابل‌توجه آن است که کاهش جمعیت روستایی به‌طور متوسط در کشور با سرعت بیشتری در مقایسه با استان مازندران اتفاق افتاده است؛ چراکه در همین بازه زمانی درحالیکه میزان نرخ رشد جمعیت روستایی کشور ۰/۶۸- درصد بوده، نرخ رشد جمعیت روستایی استان مازندران معادل ۰/۰۸- درصد محاسبه شده است. به‌طورکلی باید گفت که اگرچه میزان نرخ رشد روستایی استان طی دوره ۳۰ ساله دچار نوساناتی شده، اما همواره از متوسط کشور بیشتر بوده است. این مهم نشان می‌دهد که روند تخلیه آبادی‌های کشور و کاهش

گرایش به روستانشینی با شدت بیشتری نسبت به استان مازندران دنبال شده است. با توجه به آنچه گفته شد، روند کاهش جمعیت روستان نشین کشور طی دوره ۳۰ ساله ۹۵-۱۳۶۵ با سرعت بیشتری در مقایسه با استان اتفاق افتاده است.

جدول ۱۱۰-تغییرات جمعیت روستایی طی دوره ۱۳۶۵-۱۳۹۵

شرح	جمعیت روستایی				
	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کشور	۲۲۶۰۰۴۴۹	۲۳۲۳۷۶۹۹	۲۲۲۳۵۸۱۸	۲۱۵۰۳۰۰۸	۲۰۷۷۹۴۲۳
استان	۱۳۸۱۶۵۴	۱۳۹۹۵۳۹	۱۳۶۸۲۳۳	۱۳۹۱۷۸۶	۱۳۸۶۳۳۷
سهم استان از کشور	۶/۱۱	۶/۰۲	۶/۱۵	۶/۴۷	۶/۶۷
شرح	نسبت روستانشینی				
کشور	۴۵/۷۱	۳۸/۶۹	۳۱/۵۴	۲۸/۶۱	۲۶
استان	۶۰/۷۳	۵۳/۷۹	۴۶/۸۲	۴۵/۲۸	۴۲/۲۲
شرح	متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)				
	۷۵-۱۳۶۵	۸۵-۱۳۷۵	۹۰-۱۳۸۵	۹۵-۱۳۹۰	۹۵-۱۳۶۵
روستایی کشور	۰/۲۸	-۰/۴۴	-۰/۶۷	-۰/۶۸	-۰/۲۸
روستایی استان	۰/۱۳	-۰/۲۳	۰/۳۴	-۰/۰۸	۰/۰۱

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۶۵،۱۳۷۵،۱۳۸۵،۱۳۹۰،۱۳۹۵

نمودار ۳۲- تغییرات نرخ رشد جمعیت روستایی استان و کشور

۳-۶- نظام زیربنایی

استان مازندران به‌واسطه موقعیت جغرافیایی و ساحلی در شمال کشور دارای ظرفیت‌های متعددی است، شبکه حمل‌ونقلی استان بر پایه زیربناهای حمل‌ونقل جاده‌ای، ریلی و فرودگاهی و بندر است. در حال حاضر استان می‌ادین نفت و گاز فعال ندارد و تأسیسات مربوط به نفت و گاز چشمگیر نیست و اما به‌واسطه موقعیتش در شمال کشور دارای ظرفیت بالای در حوزه تولید انرژی برق است که در ادامه موردبررسی قرار می‌گیرد.

۳-۶-۱- نظام حمل‌ونقل و ارتباطات

شبکه‌های حمل‌ونقل شامل پنج حوزه اصلی حمل‌ونقل جاده‌ای، حمل‌ونقل هوایی، حمل‌ونقل ریلی، حمل‌ونقل آبی و حمل‌ونقل لوله‌ای است. با توجه به موقعیت استان مازندران چهار حوزه نخست از اهمیت بیشتری برخوردار هستند. ازاین‌رو در ابتدا وضعیت حمل‌ونقل جاده‌ای و سپس وضعیت حمل‌ونقل هوایی و بندرها و دریانوردی و حمل‌ونقل ریلی در استان موردبررسی قرار گرفته است.

۳-۶-۱-۱- حمل‌ونقل جاده‌ای استان مازندران

استان مازندران در زمینه زیرساخت‌های حمل‌ونقل جاده‌ای با محدودیت‌های طبیعی متعددی رو به رو است، که قرارگیری در پهنه شمالی البرز این وضعیت را تشدید کرده است؛ بر اساس آمار ارائه‌شده

- نسبت طول آزادراه و بزرگراه به جمعیت ۲۵ کیلومتر به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر است که وضعیت این شاخص نامناسب‌تر از میانگین کشور است؛
- نسبت طول راه‌های شریانی به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر جمعیت برابر با ۳۲ کیلومتر است که از این نظر استان جایگاه نامناسب‌تری نسبت به میانگین کشور دارد؛
- نسبت طول راه‌های ترانزیتی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت برابر با ۱۷/۵ کیلومتر است که جایگاه استان نسبت به کشور مناسب‌تر است؛
- نسبت طول راه‌های روستایی به جمعیت روستایی ۳۴۲ کیلومتر به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر است که از نظر این شاخص نیز استان وضعیت نامناسب‌تری دارد.
- استان از نظر تعداد تجهیزات راهداری، تعداد پایانه‌های باری و مسافربری نسبت به جمعیت وضعیت مناسب‌تری را نسبت به میانگین کشور دارد یا با مقدار میانگین کشوری برابر است.

- استان از نظر تعداد کشته‌شدگان جاده‌ای نسبت به جمعیت با ۱۴ نفر کشته‌شده در تصادفات جاده‌ای به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر جمعیت دارای وضعیتی مشابه میانگین کشور است.

جدول ۱۱۱- مقایسه شاخص‌های حمل‌ونقل جاده‌ای استان و کشور

شاخص‌های حمل‌ونقل جاده‌ای در سال ۱۳۹۸	کشور	مازندران	وضعیت نسبت به کشور
نسبت طول بزرگراه به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت(کیلومتر به نفر)	۲۵/۸	۲۵/۱	نامناسب‌تر
نسبت طول راه‌های شریانی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت(کیلومتر به نفر)	۷۵/۶	۳۱/۹	نامناسب‌تر
نسبت طول راه‌های ترانزیتی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (کیلومتر به نفر)	۳۱/۶	۱۷/۵	نامناسب‌تر
نسبت طول راه‌های روستایی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت روستایی(کیلومتر به نفر)	۶۴۵/۲	۳۴۲/۸	نامناسب‌تر
طول کل راه‌ها نسبت به ماشین‌آلات و تجهیزات راهداری (کیلومتر به دستگاه)	۱۵	۱۳/۵	مناسب‌تر
نسبت راه‌های ترانزیتی به پایانه‌های باربری(کیلومتر به پایانه)	۳۰۴/۵	۲۷۸	مناسب‌تر
پایانه مسافربری به ازای ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (پایانه به ازای نفر)	۰/۴	۰/۴	برابر
تعداد کشته‌شدگان جاده‌ای به ازای ۱۰۰ هزار نفر جمعیت	۱۴	۱۴	برابر

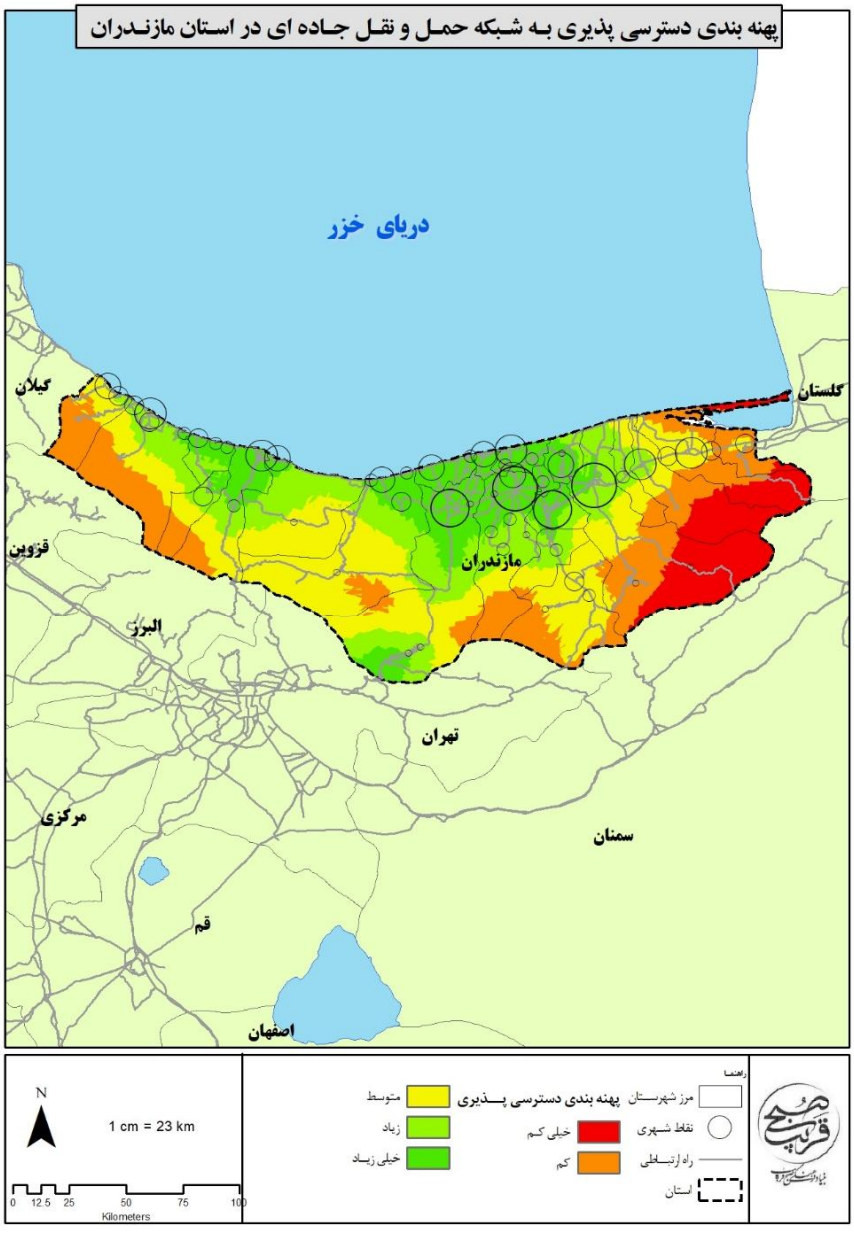
منبع: سازمان راهداری و حمل‌ونقل جاده‌ای کشور، ۱۳۹۸

عوامل مختلفی در شکل‌گیری شبکه راه‌های استان مازندران تأثیر داشته است که در اینجا به خلاصه‌ای از مهم‌ترین این عوامل اشاره شده است.

- نخست شکل طبیعی زمین و پستی و بلندی‌های استان در پهنه‌های جنوبی(البرز) و غربی و شرقی ارتباط پهنه‌های مختلف استان را یکدیگر را تحت تأثیر قرار داده و محورهای ارتباطی عمد تا در مسیرها و دشت‌های هموار ایجاد شده است، در نتیجه عرصه‌هایی از استان که دارای ناهمواری بیشتری بوده‌اند از دسترسی کمتری برخوردار هستند.
- موقعیت ساحلی و فاصله ارتباطات با استان تهران از نیز یکی از عوامل مؤثر بر توسعه راه‌های استان بوده است که زمینه‌ساز ارتباطات شمالی-جنوبی در امتداد محورهای طبیعی رودخانه‌ای شده است.

۳-۶-۱-۲- پهنه‌بندی دسترسی‌پذیری

بررسی وضعیت دسترسی‌پذیری استان نشان‌دهنده الگوی مرکز پیرامون در دسترسی‌پذیری استان است، بر اساس همپوشی نقشه‌های مربوط به دسترسی‌پذیری شبکه حمل‌ونقل جاده‌ای، پیرامون شهرهای بزرگ استان بیشتر است مناطق حاشیه‌ای دسترسی‌پذیری بسیار کمی دارند، الگوی کلی دسترسی‌پذیری در استان بر اساس الگوی مرکزیت شهرهای بزرگ از جمله آمل، بابل، ساری و قائم‌شهر است و پهنه‌های جنوبی استان که به کوهستان محدود هستند دسترسی‌پذیری کمتری دارند(نقشه شماره۱).

نقشه ۱۷-پهنه‌بندی دسترسی‌پذیری در استان مازندران

۳-۶-۱-۳- حمل‌ونقل هوایی و فرودگاه‌ها

استان مازندران دارای سه فرودگاه مسافربری در شهرهای ساری، نوشهر و رامسر است.

فرودگاه ساری: فرودگاه دشت ساری یکی از فرودگاه‌های مهم شمال کشور است که در سال ۱۳۲۶ پایه‌گذاری شده است. این فرودگاه هم محل پروازهای داخلی و هم بین‌المللی است و فرودگاهی بین‌المللی محسوب می‌شود. پروازهای داخلی فرودگاه ساری به مقصدهای مشهد، شیراز، اهواز، عسلویه، تهران، بندرعباس و کیش است. از این فرودگاه در هفته بیش از ۷۷ پرواز انجام می‌شود که تعداد آن در بعضی زمان‌ها مانند عید نوروز افزایش پیدا می‌کند. فرودگاه ساری که رتبه یازدهم را در میان دیگر فرودگاه‌های کشور دارد، در ۱۵ کیلومتری شهر ساری واقع‌شده و ۱۳۰ کیلومتر از فرودگاه گرگان فاصله دارد. این فرودگاه از نظر تعداد مسافر و تعداد پرواز در کشور دارای رتبه ۱۷ است و از بزرگ‌ترین فرودگاه‌های شمال کشور محسوب می‌شود. پایانه پروازهای خارجی فرودگاه بین‌المللی ساری در دو طبقه به مساحت ۳۰۵۱ مترمربع بناشده و بااعتبار یک میلیارد و ۷۰۰ میلیون تومانی به بهره‌برداری رسیده است

فرودگاه نوشهر: ین فرودگاه در زمینی به مساحت ۸۵ هکتار در سال ۱۳۳۲ ابتدا به شکل یک باند خاکی شروع به کارکرد. در طی سال‌های بعد با توسعه‌های و برنامه‌های ساختمانی به‌مرور تکمیل‌شده و در سال ۱۳۶۲ پایانه آن افتتاح شد. باندها و تجهیزات این فرودگاه برای استفاده‌ی هواپیماهای متوسط پیکر مناسب هستند. فرودگاه نوشهر در حال حاضر فقط برای پروازهای داخلی استفاده می‌شود و پرواز تهران نوشهر و مشهد نوشهر و مسیرهای برعکس از این فرودگاه انجام می‌شود. ایرلاین‌های هما (ایران ایر) و آسمان در این فرودگاه رفت‌وآمد دارند و البته به‌غیراز تهران و مشهد گاهی پروازهایی به مقصد فرودگاه شهید دستغیب شیراز و فرودگاه بندرعباس نیز از فرودگاه نوشهر اجرا می‌شود. این فرودگاه در سال ۹۹ از لحاظ تعداد پرواز در جایگاه ۲۹ام کشور قرار گرفت و البته مثل بیشتر فرودگاه‌های دیگر کشور با کاهش نسبت به مدت مشابه سال قبل روبرو بود به‌طوری که اگرچه کل فرودگاه‌های کشور افت داشتند اما فرودگاه نوشهر در حدود ۶۴ درصد نشست‌وبرخاست هواپیمای کمتری تجربه کرد.

فرودگاه رامسر: در سال ۱۳۰۹ ساخت فرودگاه رامسر توسط مهندسان آلمانی در دستور کار قرار گرفت. با روند افزایشی پروازی فرودگاه رامسر اکنون روزانه چندین پرواز مسافربری دارد. در ماه‌های مختلف سال تعداد پرواز متفاوت بوده و در ایام خاص (برای مثال تعطیلات نوروز و...) تعداد پروازها با صورت فوق‌العاده افزایش‌یافته و حتی ۱۶پرواز رفت‌وبرگشت روزانه نیز انجام شده است. هم چنین طبق آمار در سال ۹۹ تعداد ۸۴۲ نشست و بر خواست در این فرودگاه انجام‌شده و ۳۵۵۱۴ مسافر و ۲۸۳۳۰ کیلوگرم بار به‌وسیله آن جابجا شده است که

نسبت به سال ۹۸ تعداد نشست‌وبرخاست ۱۰ درصد رشد، تعداد مسافر ۱۳ درصد و مقدار بار جابجا شده ۵ درصد افت داشته است. مقصدهای پروازی فرودگاه رامسر شهر تهران و اصفهان است و ایرلاین فعال در این زمینه نیز ایران ایر است.

۳-۶-۱-۴- حمل‌ونقل ریلی

راه‌آهن شمال دارای ۲۲ ایستگاه است که ساری ایستگاه مرکزی آن است. طول خطوط آن مجموع ۳۳۲ کیلومتر است. بلندترین نقطه این خط گردنه گدوک با ارتفاع ۲۱۱۲ متر از سطح دریاست. راه‌آهن شمال دارای ۹۳ تونل مجموع به طول ۲۴ کیلومتر و دو گالری مجموعا به طول ۹۱ متر است. راه‌آهن شمال از گرگان تا شیرگاه به طول ۱۸۷ کیلومترمربع کنار جلگه‌های سرسبز عبور می‌نماید و سپس به طول ۱۱۳ کیلومتر با عبور از مناطق جنگلی و کوهستانی وارد گردنه گدوک و فیروزکوه می‌شود. راه‌آهن شمال از سال ۱۳۷۲ شروع به بازسازی خطوط و ساختمان ایستگاه‌ها کرده است، به‌طوری که هم اکنون از خروجی ایستگاه گرمسار تا ایستگاه بهشهر، خطوط ریلی با بهترین ریل‌های موجود دنیا یعنی ریل U33 و تراورس‌های بتنی به طول ۲۹۰ کیلومتر بازسازی گردیده است. این بازسازی نزدیک به هزار و پانزده میلیارد ریال هزینه در برداشته است. راه‌آهن شمال ظرفیت بالایی را در زمینه کالاهای ترانزیتی بندر امیر آباد ایجاد کرده است.

.

۳-۶-۱-۵- بنادر و دریانورد ری

دریای خزر یا دریای مازندران که در نقشه‌های جهان به "کاسپین" (CASPIAN) معروف است؛ با مساحت ۳۸۶ هزار کیلومترمربع (یک و نیم برابر خلیج‌فارس)بزرگ‌ترین دریاچه و سومین منبع ذخایر نفت و گاز جهان به شمار می‌رود که از جنوب به ایران، از شمال به روسیه، از غرب به روسیه و جمهوری آذربایجان و از شرق به ترکمنستان و قزاقستان محدود می‌شود.

این دریا به همراه دریاهای آرال، مدیترانه، سیاه و پارس، در گذشته بخشی از دریای بزرگ تتیس بود که اقیانوس آرام را به اقیانوس اطلس متصل می‌کرد؛ در حال حاضر سطح این دریا در حدود ۲۸ متر پایین‌تر از سطح دریاهای آزاد است.

در سال ۱۹۵۲ میلادی کشور شوروی، رودهای دُن و ولگا را با ایجاد آبراهی مصنوعی به هم پیوست تا کشتی‌های کوچک بتوانند از دریای خزر به دریای آزوف و دریای سیاه بروند و به آب‌های آزاد دسترسی پیدا

کنند. حدود ۱۳۰ رودخانه به این دریا میریزند که بزرگ‌ترین آن‌ها رود ولگا است که ۸۱ درصد آب ورودی این دریا را تأمین می‌کند؛ طول خط ساحلی این دریاچه در مجموع ۶۳۷۹ کیلومتر است که حدود ۹۲۲ کیلومتر آن در خاک ایران و ۴۸۷ کیلومتر آن در محدوده استان مازندران واقع شده است.

طول دریای خزر حدود ۱۲۰۰ کیلومتر و عرض متوسط آن ۳۲۰ کیلومتر است و میانگین ژرفای این دریاچه در ناحیه شمالی(روسیه) کم‌تر از ۱۰ متر و در بخش جنوبی که آب‌های کناره ایران را تشکیل می‌دهد به ۱۰۲۵ متر می‌رسد. استان مازندران با دارا بودن دو بندر تجاری(نوشهرو فریدونکنار) ضمن فعالیت در زمینه تخلیه و بارگیری کالاهای تجاری و نفتی، متولی اجرای وظایف حاکمیتی سازمان بنادرودریانوردی (از رامسر تا فرح آباد ساری)، در امر حفاظت و ایمنی دریانوردی، جستجو و نجات دریایی، برقراری ارتباطات دریایی، حفظ محیط‌زیست دریایی و مقابله با آلودگی دریا، ایمنی آبراه دریایی، رعایت و اعمال کنوانسیون‌های بین‌المللی در مدیریت امور بندری و دریایی، برگزاری آزمون‌های تخصصی، صدور گواهینامه‌های شایستگی برای خدمه شناورهای تجاری و صیادی و شناسنامه‌های دریانوردی، ثبت و بازرسی کلیه شناورها و صدور گواهینامه‌های مربوطه و کنترل و بازرسی فنی و ایمنی کشتی‌ها و شناورها می‌باشد.

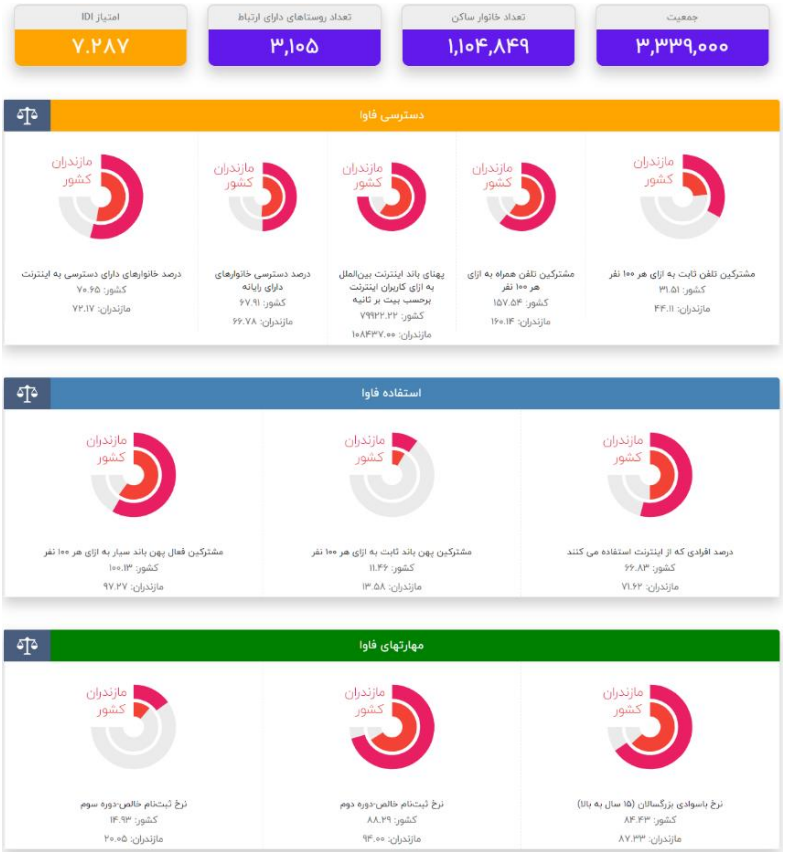
بندر نوشهر طی سال‌های ۱۳۱۸-۱۳۰۹ توسط دو شرکت هلندی و بلژیکی احداث و در سال ۱۳۱۹ با ورود نخستین کشتی تجاری حامل قطعات و ماشین‌آلات کارخانه ذوب‌آهن کرج راه‌اندازی گردید. بندر نوشهر در حال حاضر با مساحت ۸۸ هکتار و دارا بودن ۱۱ پست اسکله تجاری و خدماتی و تجهیزات مدرن بندری و دریایی، از ظرفیت مناسبی برای تخلیه و بارگیری انواع کالا و پذیرش کشتی‌های تجاری با ظرفیت بالغ بر ۶۵۰۰ تن برخوردار است. با تصویب مجلس شورای اسلامی از اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۰ بندر نوشهر به منطقه ویژه اقتصادی تبدیل و امکان بهره‌مندی بازرگانان و سرمایه‌گذاران بخش خصوصی از مزایا و تسهیلات ناشی از قانون مناطق ویژه اقتصادی فراهم گردیده است.

نقشه ۱۸-شبکه حمل‌ونقل استان مازندران

۳-۶-۱-۶- فناوری اطلاعات و ارتباطات

بررسی وضعیت استان مازندران از نظر شاخص IDI در اسفند سال ۱۳۹۹ نشان‌دهنده جایگاه ۱۷ام استان در بین استان‌های کشور است؛ که بررسی زیر شاخص‌ها برای استان نشان می‌دهد، استان در زیر شاخص مهارت استفاده از فناوری اطلاعات دارای رتبه ۴ام، در زیر شاخص دسترسی به خدمات فناوری اطلاعات در جایگاه ۶ام و در زیر شاخص میزان استفاده از خدمات فناوری اطلاعات در جایگاه ۱۳ام در بین استان‌های کشور قرار دارد. لذا این استان جز استان‌های برخوردار کشور از نظر دسترسی به فناوری اطلاعات و ارتباطات است.

شکل ۱- شاخص فناوری اطلاعات در استان مازندران ۱۳۹۹

منبع: درگاه پایش جامعه اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۹

۳-۶-۲- نظام انرژی و تامین آب

در این بخش وضعیت استان از نظر زیرساخت‌های برق و آب و گازرسانی موردبررسی قرار خواهد گرفت.

۳-۶-۲-۱- زیرساخت‌های مرتبط با برق

از سال ۱۳۴۶ برق مازندران و گلستان به شبکه سراسری پیوست. در سال ۱۳۴۶خط فشارقوی ۲۳۰ کیلوولتی تهران – گرگان احداث و در سال ۱۳۴۷ پست ۲۳۰/۶۳ کیلوولت گرگان نصب گردید. در همین سال یک خط ۶۳ کیلوولت از شهر گنبد در استان گلستان تا نوشهر در غرب مازندران به طول ۳۷۰ کیلومتر و در مسیرهای شهرهای بین راه ایجاد و در همه این شهرها پست‌های ترانسفورماتور ۲۰/۶۳ کیلوولتی احداث شد و برق همه آن‌ها تا مین گردید.

مازندران یک‌میلیون و ۲۵۵ هزار مشترک برق دارد که تعداد ۷۴۵ هزار مشترک شهری و تعداد ۴۹۷ هزار مشترک در روستاها فعالیت دارند. بر اساس آمار مشترکان تجاری با ۶۸ درصد بیشترین مصرف برق در غرب مازندران رقم‌زده‌اند و بقیه نیز مربوط به مشترکان خانگی است. به‌طورکلی بیش از دو هزار و ۲۹۹ روستاهای برق‌دار در استان مازندران وجود دارد. از نظر دسترسی به برق تمامی شهرهای استان و حدود ۹۹ درصد روستاهای بیش از ۲۰ خانوار از نعمت برق برخوردارند.

در سال ۱۳۹۸ میزان تولید برق استان بالغ بر ۱۱۶۸۰ میلیون کیلووات ساعت بوده است که بیش از ۸۲ درصد این میزان در نیروگاه شهید سلیمی نکا تولید شده است. این استان دارای ۲۵ نیروگاه در اندازه‌های مختلف است که از میان آن‌ها نیروگاه‌های شهید سلیمی، نوشهر، جنت رودبار و شهید رجایی متعلق به بخش دولتی و سایر نیروگاه‌ها متعلق به بخش خصوصی است، که بزرگترین نیروگاه بخش خصوصی نیروگاه کاسپین نوشهر با ظرفیت ۴۶۰ هزار مگاوات است.

۳-۶-۲-۲- زیرساخت‌های نفت و گاز

عملیات گازرسانی به شهرها و روستاهای استان مازندران در سال‌های اولیه پس از انقلاب انجام می‌پذیرفت. ازآنجایی‌که تامین سوخت گاز نیروگاه شهید سلیمی نکاء در برنامه‌های اولیه وزارت نفت قرار داشت و به لحاظ آماده نبودن پالایشگاه شهید هاشمی نژاد(خانگیران) جهت بهره‌برداری مقرر گردید سوخت نیروگاه عظیم نکاء با اجرای طرح ضربتی از طریق خط لوله نفت ری – مشهد تامین شود. پس از اجرای طرح مذکور و گازدار

شدن خط ۳۰ اینچ مشهد – نکاء از طریق خط لوله فوق تقریبا تامین گاز ۲ واحد از ۴ واحد نیروگاه از منابع گازی جنوب کشور میسر گردید و متعاقباً برنامه گازرسانی به تعدادی از شهرها و روستاهای مسیر مشهد – نکاء در دستور کار قرار گرفت. گاز روستای ترکمن نشین قزلجه از توابع شهرستان گنبد به‌عنوان اولین روستای شمال کشور در سال ۱۳۶۰ به شبکه سراسری متصل شد. از آن به بعد تعداد دیگری از شهرها و روستاهای استان مازندران در برنامه گازرسانی قرار گرفتند. ضمنا شهر بهشهر نیز به‌عنوان اولین شهر در مازندران انتخاب و فاز اول آن در سال ۱۳۶۳ مورد بهره‌برداری قرار گرفت و بخش‌هایی از شهرهای مینودشت و بندر گز و کردکوی نیز به‌تدریج از نعمت برنامه گاز بهره‌مند شدند.

بر اساس آخرین آمار ۹۹. ۸ درصد جمعیت شهری و ۹۴ درصد جمعیت روستایی استان مازندران از نعمت گاز بهره‌مند بوده‌اند.

از نظر تأسیسات نفت: نفت خام وارداتی (طرح سوآپ) پس از امتزاج و ذخیره‌سازی در مخازن شرکت پایانه نفتی شمال، توسط مراکز انتقال نفت نکا، ساری، گل پل و اوریم پمپاژ و از طریق خط لوله ۳۲ اینچ با عبور از مناطق جنگلی و صعب‌العبور کوهستانی استان‌های مازندران و تهران پس از طی مسافت ۲۲۰ کیلومتر در فشارشکن مغانک به منطقه تهران تحویل می‌شود. عملیات انتقال فرآورده تولیدی پالایشگاه تهران و موردنیاز استان مازندران توسط خط لوله ۱۲/ ۱۶ اینچ ری/ ساری با عبور از مناطق صعب‌العبور کوهستانی و جنگلی و رودخانه‌های متعدد در مازندران از طریق فشارشکن ورسک، مرکز انتقال نفت مرگاو، فشار شکن لاجیم و تأسیسات انتهایی ساری با ظرفیت انتقال ۵۰۰۰۰ بشکه معادل حدود ۸ میلیون لیتر در روز حمل و به انبار نفت شرکت ملی پخش فرآورده‌های نفتی منطقه ساری تحویل می‌شود. همچنین دریافت و انتقال فرآورده از طریق واردات به‌منظور سوآپ فرآورده‌های نفتی و تامین بخشی از فرآورده‌های نفتی موردنیاز استان مازندران در مواقع اضطراری، از طریق واردات و توسط خط لوله ۱۶ اینچ نکا/ ساری (بنزین موتور و سوپر) با ظرفیت انتقال ۴۵۰۰۰ بشکه معادل حدود ۷ میلیون لیتر در روز انجام می‌شود.

۳-۶-۲-۳- استحصال و تامین آب

بر اساس آمار اسفندماه ۱۳۹۹ متوسط بارندگی ماهانه حوزه آبریز رودخانه‌های استان مازندران ۲۲ میلیمتر و حجم ریزش معادل آن ۵۶۴ میلیون مترمکعب که در مقایسه با ماه مشابه دو سال گذشته، سال گذشته و دوره شاخص آماری به ترتیب ۷۷ درصد کاهش، ۷۷درصد کاهش و ۶۰ درصد کاهش داشته است.

برآورد حجم آبدهی ۷ رودخانه مهم استان ۲۳۲ میلیون مترمکعب می‌باشد که مقایسه آن با مدت مشابه دو سال گذشته، و دوره شاخص آماری به ترتیب ۶۸ درصد کاهش، ۶۱ درصد کاهش و ۴۲ درصد کاهش را نشان می‌دهد.

بر اساس آمار شرکت آب منطقه‌ای مازندران در سال ۱۳۹۸ میزان کل بارندگی استان برابر با ۶۲۰ میلیمتر و کل پتانسیل منابع آبی استان برابر با ۶ میلیارد مترمکعب است که ۷۵ درصد آن مربوط به آب‌های سطحی و ۲۵ درصد مربوط به آب‌های زیرزمینی است. سایر موضوعات مربوط به منابع آب استان: کل بهره‌برداری از منابع آب استان۳۳۷۶ میلیون مترمکعب است که سهم برداشت از منابع زیرسطحی ۳۳ درصد و برداشت از منبع آب سطحی ۶۷ درصد آب مصرفی استان است. سهم بالای مصرف در بخش کشاورزی است، به‌طوری که بیش از ۸۱/۶ درصد منابع سطحی و زیرسطحی در بخش کشاورزی مصرف شده است و سهم بخش صنعت حدود ۲ درصد منابع موجود بوده است و حدود ۱۱/۵ درصد مربوط به مصارف شرب بوده است و حدود ۵ درصد به سایر مصارف اختصاص یافته است.

جدول ۱۱۲-ویژگی‌های عمومی منابع آب استان مازندران

متوسط بارندگی استان در سال: ۶۲۰ میلی متر

وضعیت پتانسیل منابع آب استان

کل پتانسیل منابع آب: ۶ میلیارد مترمکعب	
پتانسیل منابع آب‌های سطحی: ۴/۵ میلیارد مترمکعب	۷۵ درصد منابع
پتانسیل منابع آب‌های زیرزمینی: ۱/۵ میلیارد مترمکعب	۲۵ درصد منابع

وضعیت بهره‌برداری از منابع آب استان

کل بهره‌برداری از منابع آب: ۳۳۷۶ میلیون مترمکعب	۵۶ درصد منابع
بهره‌برداری از آب‌های سطحی: ۲۲۷۶ میلیون مترمکعب	۶۷ درصد مصارف
بهره‌برداری آب‌های زیرزمینی: ۱۱۰۰ میلیون مترمکعب	۳۳ درصد مصارف

ترکیب مصرف آب در استان

کل مصرف آب: ۳۳۷۶ میلیون مترمکعب	
بخش کشاورزی: ۲۷۵۶ میلیون مترمکعب	۸۱/۶ درصد
بخش شرب: ۳۸۰ میلیون مترمکعب	۱۱/۳ درصد
بخش صنعت: ۶۰ میلیون مترمکعب	۱/۸ درصد
سایر مصارف: ۱۸۰ میلیون مترمکعب	۵/۳ درصد

۳-۷- بررسی نظام مدیریتی

۳-۷-۱- وضع موجود و مدل مفهومی

در این قسمت از مطالعات سیستم مدیریتی حاکم بر استان مازندران بررسی و تحلیل می‌گردد. این سیستم همچون بستر (Platform) و چارچوبی است که کلیه فرآیندها و اقدامات توسعه‌ای، هم در حوزه نرم‌افزاری (سازمانی، اداری، حقوقی و ...) و هم در حوزه سخت‌افزاری (اجرا، تدارکات، نظارت و ...)، از طریق این سیستم و نظام موجود صورت می‌گیرد. در واقع می‌توان گفت توسعه پایدار و متوازن استان از یک سو، به کلیه برآوردها، تحلیل‌ها و راهکارهای فنی و تخصصی توسعه استان و از سوی دیگر به نحوه اجرای نتایج و محصول مطالعات آمایش که حاصل کارآمدی و اثربخشی نظام مدیریتی است، وابسته است. دستیابی به اهداف طرح آمایش استان نیازمند استفاده حداکثری از ظرفیت‌های قانونی و حقوقی موجود در نظام مدیریتی و شناسایی خلاءها و کمبودهای قانونی و اداری و رفع آن‌هاست، تا از این طریق امکان تحقق حداکثری پروژه‌ها و اقدامات برنامه‌ریزی‌شده در مطالعات آمایش استان فراهم گردد.

نظام برنامه‌ریزی و مدیریت در کشور به‌صورت متمرکز، از بالا به پایین و به‌صورت بخشی و تخصصی است. به‌عبارت‌دیگر، سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی اجرایی و بودجه‌ریزی به‌صورت متمرکز از مرکز و در سطح ملی صورت می‌گیرد و سهم هر یک از وزارت‌خانه‌ها (دستگاه‌های اجرایی تخصصی) مشخص و به آن‌ها ابلاغ می‌شود و آن‌ها نیز به‌صورت سلسله‌مراتبی به دستگاه‌های متناظر در استان و شهرستان اطلاع نموده و سپس فرآیندهای اجرایی را مطابق آیین‌نامه‌های سازمان برنامه‌وبودجه کشور، انجام می‌دهند. نظام پایش و نظارت عملکرد نیز متناسب با همین سیستم سلسله‌مراتبی از سطح خرد به کلان تهیه و جهت برنامه‌ریزی‌های آینده بکار گرفته می‌شود. در این نظام انجام هماهنگی‌های بین بخشی از طریق تشکیل ستادها، کمیته‌ها و کمیسیون‌های متشکل از نمایندگان دستگاه‌ها زیر نظر عالی‌ترین مقام مرتبط ملی، استانی یا شهرستانی، صورت می‌گیرد.

اجرای آمایش سرزمین در مقیاس استان مازندران و شهرستان‌های آن در چارچوب نظام مدیریتی مذکور با چالش‌هایی مواجه است که مهم‌ترین آن‌ها به شرح زیر است:

- نبود دستورالعمل‌ها و ضابطه‌های لازم در سطوح استانی؛
- عدم نظارت کافی، کمبود کارشناسان متخصص، ضعف مدیریتی و کمبود امکانات اجرای دستورالعمل و ضابطه از کیفیت قابل قبولی؛
- عدم ادغام ملاحظات زیست‌محیطی در فرآیندهای تصمیم‌گیری و توسعه‌ای؛
- ضعف در توجه کافی به عرف‌ها، عادات، سنت‌ها و فرهنگ بومی؛

- تمرکز بیشتر بر امور زیربنایی و عمرانی نسبت به امور اجتماعی و اقتصادی؛
- توسعه‌نیافتگی در ساختار اقتصادی (اقتصاد کشاورزی) و بافت اجتماعی (سنتی)؛
- فقدان ساز و کارهای مناسب جهت نظارت بر اجرای مصوبات شوراها؛
- نهادهای مدنی در استان رشد بایسته‌ای نیافته؛
- اعمال‌نفوذ نمایندگان مجلس در عزل و نصب مدیران؛
- فقدان نظام تولید و انتشار داده‌های لازم برای تصمیم‌گیری در خصوص برنامه آمایش در سطوح فضایی،
- رقابت محلی به‌جای رقابت اقتصادی، عدم ارتباط منطقی میان نخبگان محلی با مرکز، نخبگان توسعه‌نیافته، بروکراسی حاکم، اقتصادی کشاورزی سنتی؛
- نیمی از کارکنان دولت دارای مدرک کارشناسی (۵۱ درصد) و نیمی (۴۷ درصد) دیگر پایین‌تر؛
- حضور محدود زنان در ادارات دولتی و حضور ناچیز در مدیریت استان؛
- میانگین کوتاه دوره ماندگاری مدیریت در سطح استان؛
- انتصاب مدیران تنها از روی انگیزه‌های سیاسی و جناحی و مدیران استان مازندران ۵۳ درصد غیربومی و ۴۵ درصد بومی؛
- ضعف در تعریف دقیق ارتباط و همگرایی بین مطالعات آمایش استان با فرآیندهای مدیریتی توسعه استان از یک سو و لوایح برنامه‌های ۵ ساله توسعه و برنامه‌های اجرایی یک‌ساله توسعه استان از سوی دیگر؛
- تفاوت در انتظارات مدیران استان و درک متفاوت از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه استان؛
- نگاه مقطعی و عدم استمرار و تداوم در برنامه‌ریزی و اجرا؛
- اعمال‌نفوذ گروه‌های فشار و گروه‌های خارج از سازمان بر روند و اولویت اجرای برنامه‌ها و اقدامات؛
- مدیریت کوتاه‌مدت در سطح کلان استان و عدم آشنایی آن‌ها با مسائل و چالش‌ها، ظرفیت‌ها و فرصت‌های استان؛
- نبود داده و اطلاعات لازم، فنی و به هنگام برای مدیریت فرآیندها و همچنین کمبود جدی نیروی انسانی ماهر و متخصص در استان؛
- بی‌ثباتی در نظام تصمیم‌گیری و عدم توجه جدی به برنامه آمایش سرزمین در تدوین برنامه توسعه استان؛

- عدم توجه مدیریت استان به حفظ نخبگان استانی و ایجاد ثبات سیاسی و مدیریتی با توجه به مهاجرت بودن استان؛
- توسعه کمی دستگاه‌های دولتی و کارکنان دولت بیش از ظرفیت و توان مدیریتی و مالی دولت در استان؛
- عدم توجه و برنامه‌ریزی جدی مدیریت استان جهت تکمیل پروژه‌های کلان و زیرساختی استان؛
- نگاه سیاسی و امنیتی به منابع طبیعی استان و مداخلات فراوان سطح ملی در مدیریت استان؛
- فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی موردنیاز تحقق برنامه آمایش استان؛
- عدم اجرایی نمودن پروژه‌های اولویت‌دار حوزه مدیریت و تصمیم‌گیری نظیر ایجاد سیستم پشتیبان تصمیم‌گیری فضایی (SDSS بر اساس سند آمایش استان)، طراحی سامانه مکان مرجع برای انطباق پروژه‌های اجرایی با الزامات سند آمایش استان، تشکیل کارگروه ویژه آمایش در استان به‌صورت منظم و انجام وظایف محوله، بازنگری طرح آمایش استان در دوره‌های ۵ ساله و سایر موارد؛
- نبود نظام یکپارچه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان؛
- تشتت شدید در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی؛
- عدم توجه جدی به شوراهای عالی و ستادهای استانی نظیر شورای عالی شهرسازی و معماری، ستاد بازآفرینی پایدار شهری، ستاد آموزش استان و غیره به آمایش سرزمین در سطح ملی و استانی و استفاده از ظرفیت‌های آن‌ها؛
- نبود نتایج و دستاوردهای آمایش سرزمین به‌عنوان قوانین لازم‌الاجرا برای نهادهای دولتی و غیردولتی؛
- فقدان متولی جدی، کارآمد، مسئولیت‌پذیر و پاسخگو برای اجرای آمایش استان؛
- نبود نیروهای متخصص و می‌ان‌رشته‌ای در راستای تحقق آمایش در استان؛
- کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم و مدیریت بهینه منابع موجود برای تحقق آمایش استان؛
- عدم اجرای مدل مفهومی پیشنهادی برنامه آمایش استان در ارتباط با نظام برنامه‌ریزی هماهنگ بین بخش‌ها و دستگاه‌های استانی؛
- نبود ابزارها، سازوکارهای منسجم و نهادهای مسئول پایش و نظارت بر عملکرد آمایش و فرآیندهای آن (سامانه ساترا، اگرچه یک بستر مناسب است اما سازوکار نهادی نیست)؛
- فقدان مشارکت جدی نهادهای غیردولتی و نمایندگان مردم (نمایندگان مجلس شورای اسلامی و اعضای شورای اسلامی استان، شهرها و روستاها) در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری‌های برنامه توسعه استان؛

- نبود تقسیم وظایف، جایگاه قانونی و مسئولیت‌های نهادی غیردولتی و نهادهای عمومی در برنامه توسعه استان و پاسخگویی آن‌ها؛
- ضعف در مشارکت و همکاری نهادهای قضایی به‌عنوان ناظر و مدعی‌العموم در برنامه‌های توسعه استان؛
- فقدان توجه به فرصت‌ها و پتانسیل‌های بوجود آمده بعد از تهیه طرح از یک سو، و تغییر در شرایط و ویزگی‌های مکانی و فضایی از سوی دیگر در راستای بازنگری و به‌روزرسانی برخط برنامه توسعه استان؛
- نبود سازوکار حفظ و رعایت زمابندی پروژه‌ها و اقدامات برآمده از برنامه توسعه استان و ایجاد سازوکار رفع مشکلات و موانع اجرایی؛
- ضعف در شناسایی و توجه جدی به مسائل و مشکلات مردم استان به‌عنوان مجریان و دخیلان اصلی توسعه استان و سازوکارهای لازم برای انتقال نظرات و دیدگاه‌ها در برنامه توسعه؛
- عدم فرآیند برنامه‌ریزی از پایین به بالا و ایجاد شرایط تأثیرگذاری آن بر استراتژی‌های کلی توسعه استان؛
- نبود نظام کارا و مؤثر در جهت حفظ کیفیت اجرای برنامه‌ها و اقدامات توسعه‌ای؛
- تداخل تصمیم‌گیری‌ها در مناطقی با تداخل مسئولیت‌های نهادهای متولی و مجری و وجود خلاءهای تصمیم‌گیری؛
- ضعف در پیش‌بینی و شناسایی فرصت‌ها و تهدیدهای امنیتی و ارائه راهکارها برای مواقع بحران باهدف کاهش حداقل تأثیرات بر فرآیند توسعه استان؛
- نبود سازوکارهای لازم برای کاهش ریسک جهت فعالیت بخش خصوصی و تعاونی؛

برای رفع موانع نظری و عملی اجرای آمایش استان نیازمند چارچوب نظری مناسب و منطبق با شرایط کشور است، تا از این طریق هم از حداکثر ظرفیت قانونی موجود کشور استفاده شود و هم خلاءهای موجود شناسایی‌شده و فرآیندهای لازم برای ایجاد سازوکارهای قانونی مناسب در آینده برداشته شود. لذا بامطالعه منابع مختلف داخلی و خارجی از جمله PMBOK، IMS، PDCA، KM، TQM، D&E، ROM و سایر مطالب مرتبط، مدل مفهومی نظام مدیریتی آمایش استان مطابق نمودار صفحه بعد پیشنهاد شده است.

در این مدل کلیه مفاهیم کلیدی مرتبط با اجرای برنامه توسعه آمایش استان دیده شده است. هر یک از این ابعاد، خود یک نظام مدیریتی است که باید توسط نهادهای مرتبط در یک سازوکار اجرایی مناسب انجام شود. لازم به ذکر است که کلیه ۱۴ بعد (نظام) در کنار یکدیگر می‌تواند حداکثر اثرگذاری و کارآمدی را برای نتایج

مطالعات آمایش استان داشته باشد. ایجاد خلل جدی در هر یک از این ابعاد، عملاً سایر ابعاد را با چالش جدی در هدایت و راهبری مواجه می‌کند.

نمودار ۳۳- چارچوب مفهومی نظام مدیریت آمایش و توسعه فضایی استان

۳-۷-۲- تحلیل وضع موجود

استان مازندران به‌عنوان یکی از استان‌های سبز شمالی کشور هم‌اکنون با مشکلات متعدد بیکاری، آسیب‌های اجتماعی، توسعه‌نیافتگی، توزیع ناعادلانه فرصت‌ها و امکانات و. . دسته و پنجه نرم می‌کند، طی سال‌های اخیر دولت‌ها برای شتاب توسعه استان پروژه‌ها و طرح‌های مختلفی تصویب و اجرایی کرده‌اند که متأسفانه به دلیل عدم توجه در بحث اعتبارات و عدم مدیریت صحیح، بسیاری از پروژه‌ها در این استان، از برنامه‌ها پیش‌بینی‌شده سال‌ها عقب است. یکی از مهم‌ترین آن‌ها نبود زیرساخت‌های ارتباطی و امکانات لازم است، در سال‌های اخیر پروژه‌های نیمه‌تمام متعددی در بخش‌های مختلف استان از جمله حوزه زیرساختی در انتظار اعتبارند.

بخش قابل‌توجهی از ظرفیت‌ها و فرصت‌های استان در حوزه گردشگری، کشاورزی، حمل‌ونقل و صنایع تبدیلی به دلیل مدیریت نامطلوب و ناکارآمد در سطوح مختلف استان مورداستفاده قرار نگرفته است. لازم به ذکر است

که تهیه یک طرح آمایش باکیفیت بالا کافی نبوده و نیازمند سازوکارهای اجرایی مناسب و سازگار با طرح است، تا از این طریق امکان تحقق و اجرای نتایج طرح آمایش حاصل‌شده و اثرات مثبت آن در توسعه استان نمایان شود. بخش قابل‌توجهی از ادارات کل و ادارات شهرستانی و شهرها فاقد کارشناسان فنی و متخصص برای اجرای دقیق و صحیح طرح‌ها، برنامه‌ها و پروژه‌ها هستند. همچنین در حال حاضر این استان دارای پروژه‌های ناتمام بسیاری است. این استان بیش از ۵۰۰۰ پروژه ناتمام دارد. از مجمع پروژه‌های ناتمام ۲۵۲ طرح قدمتی بالای ۱۰ سال دارد. در زیر به برخی از این پروژه‌ها اشاره می‌گردد:

۱. راه تالار مرکزی ساری: این طرح اعتبار ۲۶۰ میلیارد ریالی داشته و بیش از ۹۵ درصد پیشرفت فیزیکی دارد. از سال ۱۳۸۶ باهدف تأمین فضای مناسب برای انجام فعالیت‌های فرهنگی و هنری استان و کشور طراحی شده است.
۲. استادیوم ورزشی ماهفروجک: این استادیوم با هزینه ۴۲ میلیاردی پیشرفت فیزیکی ۷۱ درصد دارد که برای تکمیل نیازمند تأمین اعتبار است.
۳. بیمارستان آموزشی و درمانی ۳۷۰ تختخوابی ماهفروجک: این پروژه ۶۴ درصد پیشرفت فیزیکی دارد و تأمین مالی آن حدود ۵۷ درصد است که نیازمند بودجه است.
۴. تصفیه‌خانه فاضلاب شهرستان ساری: این پروژه در حال تکمیل است کو پیشرفت فیزیکی ۹۲ درصد دارد. اجرای این پروژه از نظر زمانی و مالی چندین برابر پیش‌بینی در حال اتمام است.
۵. ۲ هزار واحد مسکونی برای افراد کم درآمد: شروع یک پروژه جدید با توجه به پروژه‌های ناتمام فراوان استان جای تأمل دارد.
۶. پروژه آب رسانی به شهرهای گروه الف استان: از سد لفور از سال ۸۸ در استان شروع شد و با ایجاد ۸۰ کیلومتر خط لوله و تأسیس یک تصفیه‌خانه مرکزی برای ۷۰۰ هزار نفر از جمعیت مناطق مرکزی استان آب آشامیدنی تأمین کند که نیمه‌کاره مانده است.
۷. سد مخزنی هراز: پیشرفت فیزیکی این طرح حدود ۳۰ درصد است. نیازمند تأمین اعتبار است. تکمیل این طرح ۲۷ درصد به ظرفیت تأمین و ذخیره‌سازی آب در استان اضافه می‌کند.
۸. نیروگاه زباله‌سوز ساری: این نیروگاه ۴۵۰ تنی بیش از ۷۰ درصد پیشرفت فیزیکی دارد.

طرح‌هایی پروژه احداث پل چهارم شهرستان بابلسر، کمربندی بابل به شیرگاه، بیمارستان جایگزین شهرستان قائمشهر، رینگ هچیرود نشتارود، فرودگاه بیشه کلا، افتتاح کارخانه زباله سوز نوشهر و کمپوست پسماند تنکابن که افتتاح و راه‌اندازی به‌موقع آن‌ها می‌تواندگره‌گشای مشکل بزرگ توسعه استان باشد، اما همچنان ناتمام هستند. اعتبار موردنیاز برای تکمیل پروژه‌های نیمه‌تمام در استان بیش از ۲۶۰ هزار میلیارد ریال است،

عمده پروژه‌های ناتمام را در زمینه آب و فاضلاب، سدسازی، شبکه‌های آب و حوزه راه و مسکن است. میانگین پیشرفت فیزیکی پروژه‌ها در استان بیش از ۶۰ درصد است.

بنابراین به‌ویژه در خصوص پروژه‌های زیرساختی، تأمین بودجه و تکمیل پروژه‌های عمرانی و غیر عمرانی نیمه‌تمام دولت از مشکلات جدی استان مازندران است. این امر کلیه امورات مربوط به مدیریت زمان، کیفیت، تغییرات، ریسک، نتیجه و غیره را تحت تأثیر قرار داده و نامشخص کرده است. هیچ سازمان و نهادی نیز مسئولیت این عدم تحقق برنامه را به عهده نگرفته و پیشنهادهایی در خصوص به‌روزرسانی آن انجام نداده و همه امورات تحقق پروژه‌ها و اقدامات را به بودجه دولت گره‌زده‌اند. این در حالی است که راه‌حل‌های متنوع و مختلفی تأمین مالی برای اجرای پروژه‌ها می‌توان برنامه‌ریزی و اجرا کرد.

به موارد فوق باید، بخش پروژه‌های غیر عمرانی نظیر پروژه‌های اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی را نیز که معمولاً از دید مسئولان مغفول می‌ماند، اضافه کرد. به‌این‌ترتیب متوجه مشکلات عظیم توسعه‌نیافتگی استان مازندران با توجه به منابع سرشار طبیعی آن خواهیم شد. دولت با در اختیار داشتن نقش‌های مختلف نظارت و ارزیابی، تأمین مالی، انتخاب مجریان و پیمانکاران و تصمیمات اجرایی پروژه‌ها، عملاً به‌عنوان مجری و متولی اجرا شناخته‌شده و تا حد زیادی توانمندی و ظرفیت‌های بخش خصوصی را در زمینه‌های مختلف خلاقیت و نوآوری، تأمین مالی، ارتقای کیفی، مدیریت اجرا و بهره‌برداری بهینه و کارآمد نادیده گرفته است.

با نگاهی کوتاه به اجرای پروژه‌ها و برنامه‌ها در استان مازندران می‌توان چالش‌ها و مشکلات جدی در اجرا و بهره‌برداری آن‌ها را در نظام مدیریت اجرا دانست که مهم‌ترین آن‌ها به شرح زیر است:

۱. با توجه به ساختار پیچیده و چندوجهی مدیریت منابع زیست بومی، ساختار تشکیلات اجرایی پراکنده، عمومی و غیرمستقیم در چند دستگاه اجرایی است.
۲. توسعه‌نیافتگی در مازندران معلول توسعه‌نیافتگی در ساختار اقتصادی (اقتصاد کشاورزی) و بافت اجتماعی (سنتی) است.
۳. نهادهای مدنی در استان رشد بایسته‌ای نیافته است. این موضوع می‌تواند به دلیل عدم رشد صنعت که نیازمند تحصیل‌کردگان است باشد.
۴. ساختار سکونت در استان به شکلی است که به دلیل فقدان منافع مشترک و عدم شکل‌گیری نهادهای مدنی تأمین‌کننده منافع عملاً رقابت‌های جدی سیاسی صورت نگرفت و در سطح دعواهای محلی باقی ماند. حضور کمی به علت عدم انسجام درونی و نهادسازی به حضور کیفی تبدیل نشد.

۵. نیمی از کارکنان دولت دارای مدرک کارشناسی (۵۱ درصد) و نیمی (۴۷ درصد) دیگر پایین‌تر هستند و تحصیلات تکمیلی و تخصصی در آن‌ها بسیار محدود و نزدیک ۲ درصد است.

۶. میانگین کمترین دوره ماندگاری مدیریت در سطح استان ۲۰ ماه و بیشترین آن ۱۴۶ ماه بوده است. نه نفر از استانداران کمتر از یک سال مسئولیت استانداری مازندران را به عهده داشتند. فقط دو نفر بالاتر از سه سال و کمتر از چهار سال استاندار بوده‌اند. سهم استانداران اصفهانی قابل‌تأمل است.

۷. احزاب در استان مازندران، احزاب فصلی محسوب می‌شوند. حول شخصیت خاصی تشکیل‌شده و شکل می‌گیرند. از امکانات دولتی استفاده می‌کنند، لذا سریع شکل‌گرفته و به همان سرعت از بین می‌روند.

۸. با افزایش سواد و تحصیلات زنان در استان مازندران و نقش کمرنگ آنان در اقتصاد استان، یکی از چالش‌های آینده مدیران برنامه‌های حضور آنان و نحوه مواجهه با این موضوع است.

۹. اصناف در استان مازندران سنتی و توسعه نیافته است. اصناف نه برای هماهنگی و بهبود اعضا، بلکه برای واسطه‌گری، ارائه خدمت و اعمال قدرت حاکمیت تبدیل شده است.

۱۰. بیشترین سازمان‌های مردم‌نهاد، حمایتی (۲۳ درصد)، خیریه‌ای (۲۰ درصد)، اجتماعی (۱۴ درصد)، و محیط زیستی (۱۴ درصد) است.

۱۱. روزنامه‌های منتشرشده در استان اندک است و پراکندگی آن‌ها نیز در شهرستان‌ها پایین است.

۱۲. انتصاب مدیران تنها از روی انگیزه‌های سیاسی و جناحی صورت گرفته و انگیزه توسعه محوری در آن کمترین نقش را داشته است.

۱۳. نحوه انتصاب استانداران ۴۲ درصد سرپرست و ۵۸ درصد استاندار بوده است که نشان از عدم پایداری شغلی و مدیریتی و ضعف توجه مسئولین کشوری به مسائل مازندران داشته است.

۱۴. ۵۸ درصد استانداران غیربومی بوده‌اند و ۴۲ درصد از مازندران انتخاب‌شده‌اند. این امر به دلیل عدم شناخت از مسائل مازندران دارای اهمیت است.

۱۵. دایره نخبگان در استان مازندران بسته است و اکثر نمایندگان مجلس در سمت‌های قبلی رئیس بوده‌اند و به دلیل وابستگی به حکومت و دسترسی به امکانات، قدرت را محدود کرده‌اند.

۱۶. درصد نمایندگان استان حوزوی بوده‌اند و ۴۴ درصد لیسانس و بالاتر بوده‌اند.

۱۷. مدیران استان مازندران ۵۳ درصد غیربومی و ۴۵ درصد بومی بوده‌اند.

۱۸. تعداد غایبین کارگروه‌های شورای برنامه‌ریزی استان بسیار بالاست از ۱۵ درصد تا ۴۰ درصد را در بر می‌گیرد.

۱۹. مردم در پاسخ به سوا لات جواب‌هایی به شرح زیر داده‌اند:

a. میزان رعایت قانون در بین مردم، ۶۵ درصد کم و خیلی کم است و همچنین میزان رعایت قانون در بین مسئولان، ۵۸ درصد کم و خیلی کم است.

b. میزان آشنایی مردم از قوانین اداره کشور، ۶۱ درصد کم و خیلی کم است. میزان آشنایی مسئولان از قوانین کشور، ۶۲ درصد کم و خیلی کم است.

c. – میزان موفقیت‌آمیز بودن سیاست‌های مسئولان استان در ایجاد همبستگی میان مردم، ۵۹ درصد کم و خیلی کم، ۳۴ درصد زیاد و خیلی زیاد است.

d. – میزان نقش مردم در اداره استان، ۴۸ درصد کم و خیلی کم، ۴۴ درصد زیاد و خیلی زیاد است.

e. – نقش روحانیون در اداره استان، ۷۶ درصد زیاد و خیلی زیاد، ۲۱ درصد کم و خیلی کم است.

f. – مردم مازندران معتقدند که روحانیون، سپاهیان و بسیجیان در بین گروه‌های مختلف سیاسی بیشتری نقش و زنان و جوانان کمترین نقش را در اداره امور دارند.

۲۰. مدیریت آمایش استان در هیچ یک از دستگاه‌های اجرایی استان جایگاهی نداشته و اصولاً موضوعیت ندارد. به‌عبارتی‌دیگر سازوکارهای موجود بیشتر بر بخش برنامه‌ریزی و تهیه اسناد آمایش و توسعه تاکید دارد. در واقع هیچ سازوکاری برای پیگیری‌ها و شناسایی موارد رعایت و یا عدم رعایت ملاحظات آمایش استان در کارکرد متعارف دستگاه‌های اجرایی و اقدامات بخش خصوصی موجود نیست.

۲۱. سازمان برنامه‌وبودجه استان به‌عنوان متولی مدیریت آمایش استان، فاقد بازوی اجرایی در سطح شهرستان بوده و بنابراین توان اجرای برنامه‌ها را ندارد.

۲۲. نگاه سیاسی و امنیتی در امور اقتصادی، عمرانی و مدیریتی موجب شده است که در استان مازندران بسیاری از پروژه‌ها و اقدامات با بن‌بست مواجه شود. نگاه حزبی- قومی و جهت‌گیری مدیریتی در این زمینه از موانع مهم و مشکلات عمده این استان است.

۲۳. مداخلات تصمیم‌گیری‌های سطح ملی در سطح استان بسیار زیاد است. به دلیل منابع فراوان مهم در سطح ملی، تصمیم‌گیری‌ها در پایتخت بدون مشورت با سطح استانی گرفته می‌شود و آثار این تصمیم‌ها در مردم استان در نظر گرفته نمی‌شود.

۲۴. عدم تمرکز و آشنایی کافی مدیران و کارشناسان دستگاه‌ها و نهادهای دولتی و غیردولتی با وظایف و مأموریت‌های سازمانی و برنامه‌ریزی برای انجام آن‌ها از معضلات این استان است. کمبود جدی نیروهای متخصص و فنی در حوزه فعالیت از جمله مشکلات اصلی این استان است.

۲۵. مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان مازندران کمتر متناسب با وضعیت استان و تصمیم‌گیری در مورد بهبود فرآیندها و حل مشکلات است. در بسیاری موارد مصوبات انجام‌شده، به مرحله اجرا در نیامده‌اند.

۲۶. ساختار فعلی شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان و همچنین سایر شوراهای استان، بسیار عریض و طویل و با کارگروه‌های فراوان زیرمجموعه بوده که عملاً تصمیم‌گیری و اتفاق‌نظر را با مشکل مواجه می‌کند. بررسی‌ها نشان داده است که این شوراها تأثیر مثبت و مؤثری بر توسعه استان نداشته و نیاز به تغییرات ساختاری و عملکردی در این شوراها به‌صورت جدی احساس می‌شود. همچنین هیچ‌گونه نهاد و سازوکار نظارتی بر عملکرد این شوراها وجود ندارد.

۲۷. عدم مشارکت و بهره‌مندی بخش خصوصی و مردم مازندران در توسعه استان: متأسفانه اکثر سمن‌ها از مأموریت و وظایف خود آشنا نبوده، رویکرد قومی و طایفه‌ای داشته و از این ظرفیت برای حل بخشی از مشکلات و معضلات استان که در توان همکاری آن‌هاست، استفاده نمی‌شود.

۲۸. نمایندگان مردم استان مازندران نظیر نمایندگان مجلس شورای اسلامی و مهم‌تر نمایندگان در شورای اسلامی استان، شورای اسلامی شهرها و روستاهای استان و نمایندگان صنوف، نقش بسیار اندک و ناچیزی در تصمیم‌گیری‌های راهبردی و کلان استان دارند. در استان مازندران همواره به دلیل نقش پررنگ مسائل امنیتی و منابع آب، مردم دیده نشده‌اند. این در حالی است که در مواقع بحرانی، همیشه این مردم استان بوده‌اند که هزینه و امکان عبور از بحران را فراهم کرده‌اند.

۲۹. در این استان نهادهای نظارتی همچون استانداری، سازمان برنامه‌وبودجه استان و واحدهای ارزیابی و نظارت دستگاه‌های اجرایی، هیچ‌گونه سیستم اجرایی دقیق و هدفمند و برنامه‌ریزی‌شده‌ای برای مدیریت زمان پروژه‌های اجرایی را ندارند. همواره در پروژه‌ها بخش CPM پروژه‌ها وجود دارد که پیشرفت کار را کنترل می‌کند. اما مدیریت زمان یعنی رفع چالش‌هایی که زمان پروژه را با تغییر مواجه می‌کند. تأخیر در اجرای پروژه‌ها تنها به دلیل تأمین منابع مالی نیست، بلکه عمدتاً به دلایل تصمیم‌گیری‌های نادرست و غیرواقع تأمین مالی و تأمین‌کنندگان مالی، نبود راهکارهای رفع چالش‌های قانونی و حقوقی نظیر مالکیت، بروکراسی اعطای مجوزها و صلاحیت‌ها و نظایر آن است. مدیریت زمان اقدامات توسعه‌ای در استان عملاً بدون متولی است.

۳۰. شرایط استان همواره در حال تغییر است. این تغییرات شامل تغییر در داده‌ها به دلایل مهاجرت و جابجایی، تغییر در فناوری، تغییر در پارادایم‌ها و رویکردهای مواجه با مسئله، تغییر در نیروی انسانی و ماهر، تغییر در بودجه و اعتبارات، تغییر در قوانین و مقررات و موارد مشابه است. سازگار شدن فرآیند

توسعه استان و انطباق پروژه‌های کلان و راهبردی که معمولاً بلندمدت هستند با این تغییرات، یک کار کارشناسی، فنی و مدیریتی (تصمیم‌گیرانه) است. در استان متولی رصد تغییرات، اثرات آن بر اقدامات و پروژه‌ها، رفع کمبودها و نیازهای جدید چه ارگان و سازمانی است؟ مدیریت تغییرات یکی از چالش‌های جدی دنیای امروز ماست که نیاز است سازوکار مناسبی برای آن دیده شود.

۳۱. بسیاری از پروژه‌هایی که توسط دولت و یا توسط بخش خصوصی یا تعاونی که دارای صلاحیت لازم یا نظارت کافی نبوده‌اند، اجراشده‌اند و از کیفیت پایین در بهره‌برداری برخوردارند. بخش قابل‌توجهی از این پروژه‌ها به اهداف خود نرسیده و با صرف هزینه و زمان زیاد، در واقع ناموفق بوده‌اند. مدیریت کیفیت یک فرآیند است که پایش، نظارت و ارزیابی فناوری، نیروی انسانی، گردش کار، مواد و مصالح و ارائه خدمت را بررسی و مدیریت می‌کند. با نگاهی به کشورهای همسایه این استان، تمرکز بر کیفیت و تأثیر آن بر جذب مخاطب و سرمایه را می‌توان به‌آسانی مشاهده کرد. مدیریت کیفیت توسعه استان به عهده چه سازمان و ارگانی است؟ لازم است که این امر مهم در سازوکاری مطمئن و فنی پیگیری و اجرایی گردد.

۳۲. هر دستگاه اجرایی و یا نهاد نظارتی و سیاست‌گذاری دارای قلمروهای فعالیتی و عملکردی است. یکی از چالش‌های جدی استان مازندران تداخل زیاد این قلمروها و عدم انطباق تصمیم‌گیری‌ها در قلمروهای مشترک است. هر دستگاهی برای پیشبرد اهداف و مأموریت‌های سازمانی خود طرح‌ها و برنامه‌هایی را آماده و تصویب می‌کند. این درحالی است که راهکارهای پیشنهادی این طرح‌ها در قلمروهای مشترک، در بسیاری موارد متناقض، متضاد و خنثی‌کننده یکدیگر است به‌جای آنکه هم‌افزا و دارای سینرژیک باشد.

۳۳. توسعه استان مازندران بدون توجه به رصد تغییر شاخص‌های توسعه امکان‌پذیر نیست. برای تصمیم‌گیری کارآمد و مؤثر لازم است که داده‌ها و اطلاعات در طول زمان از رصد شده تا بستر لازم برای تحلیل، چرایی و چگونگی معین گردد. بدون داده‌های کمی و کیفی هدفمند، تصمیم‌گیری، قدم زدن در تاریکی مطلق است و امید داشتن به شانس و اقبال است. ایجاد سامانه داده‌ها و اطلاعات به‌صورت روشمند و هدفمند کمک می‌کند که اولویت‌ها، چالش‌ها، میزان عدم قطعیت و قابلیت کنترل و برنامه‌ریزی، دخیلان و ذینفعان و بسیاری موارد مؤثر دیگر در تحقق توسعه، مشخص گردد. این امر نیازمند مدیریت و سیستم داده‌ها و اطلاعات در درازمدت است. به‌طوری که با تغییرات مدیران و یا سیاست‌های اجرایی، این نظام مدیریت به کار خود ادامه دهد.

۳۴. برنامه‌ریزی توسعه استان مازندران به‌صورت بالا به پایین انجام شده است. در بهترین حالت نظر افراد و گروه‌های غیردولتی دریافت شده است. این امر با ایجاد نظامی که منابع و دارایی‌هایی که قابلیت جذب و به‌کارگیری در توسعه استان را دارد، بسیار متفاوت است. بخش قابل‌توجهی از ظرفیت استان مازندران در اختیار بخش غیردولتی است. ایجاد یک جایگاه پررنگ در برنامه توسعه استان برای این امر ضروری است. همچنین این منابع به شکلی تجمیع شده و قابل‌دستیابی سریع نیست، لذا باید به شیوه‌ای مدیریت شود که در طول زمان به‌صورت انعطاف‌پذیر اضافه و کسر گردد. منابع و دارایی‌های مازندران خارج از استان و کشور را نیز به این بخش اضافه شود، پیچیدگی موضوع و ضرورت مدیریت متمرکز آن در استان بیشتر احساس خواهد شد.

۳۵. بررسی تأمین اعتبارات در ۸۰ سال گذشته به‌روشنی نشان می‌دهد، بودجه‌ریزی با تخصیص اعتبارات دولتی همواره فاصله داشته است. روش‌های مختلفی برای حل این موضوع و جلوگیری از توقف توسعه استان مازندران وجود دارد. برای مثال ایجاد محرک‌های تشویقی جذب سرمایه‌گذار، ایجاد فضای امن سرمایه‌گذاری، کاهش موانع جذب سرمایه و فعالیت‌های اقتصادی، ایجاد تناسب بین اجرای اقدامات و پروژه‌ها با تخصیص اعتبارات، بهره‌گیری از منابع بانکی و تعاونی و موارد مشابه دیگر کمک می‌کند که مدیریت مالی و پولی توسعه استان مازندران با کمترین چالش مواجه شود. لازم است از یک سو ریسک توسعه کاهش یابد و از سوی دیگر مدیریت مالی به‌صورت متمرکز در استان انجام شود. منابع مالی مسئولیت اجتماعی صنایع نیز از دیگر منابع قابل‌برنامه‌ریزی برای توسعه استان است. در حال حاضر هیچ‌کدام از این موارد به‌دقت اجرایی نشده است.

۳۶. نهادها و دستگاه‌های استان در بخش دولتی و غیردولتی دارای وظایف و آیین‌نامه‌هایی هستند که گاه با یکدیگر مشترک، متداخل و نا هم‌افزاست. این موارد موجب می‌شود که فعالیت‌های تصمیم‌گیری، اعطای مجوزها، اجرای پروژه‌ها و غیره با تأخیر زمانی زیادی صورت گیرد. مدیریت این چالش‌ها تا حد زیادی در داخل استان مازندران امکان‌پذیر است. لازم است که مدیران عالی این امر را جدی گرفته و سازوکارهای لازم برای مدیریت آن را ایجاد کنند. استفاده از ظرفیت‌های قانونی موجود و ایجاد قوانین و مقررات جدید یکپارچه و هم‌افزا از موضوعات مهم توسعه استان مازندران است.

۳۷. کلیه فعالیت‌های نهادهای دولتی، حکومتی، مردمی و تعاونی در نهایت باید منجر به توسعه بیشتر استان مطابق با پیش‌بینی‌های برنامه توسعه فضایی استان شود. در بسیاری مواقع نهادها و دستگاه‌ها تنها به دنبال اجرای پروژه‌ها هستند و هیچ‌گونه نگاه راهبردی برای دستیابی به اهداف برنامه نیستند. تصور می‌کنند با اجرای صرف پروژه‌ها در بازه‌های زمانی مختلف می‌توان به توسعه استان رسید که خطایی جدی است.

همواره در انجام کنش‌های کوتاه‌مدت (اجرای پروژه‌ها و اقدامات) باید نگاه راهبردی و بلندمدت داشت تا موانع و مشکلات فعلی و آینده را دید و حل کرد. لذا مدیریت نتیجه‌گرا از جمله مدیریت‌های دیگر مغفول مانده استان، بدون متولی جدی و از چالش‌های پیش روست. کلیه فعالیت‌های باید در نهایت منجر به نتیجه گردد. این امر نیازمند مدیریت فرآیند، نتیجه و بهبود است.

۳۸. در نظام برنامه‌ریزی کشور ما، تهیه طرح با اجرای آن دو شق جدا انگاشته شده است. این در حالی است که مدیریت بهبود شامل چهار مرحله اصلی است: برنامه، اجرا، ارزیابی، بازنگری. چگونه می‌توان یک برنامه یا طرح را برای ده یا بیست سال به‌صورت قطعی و بدون انعطاف تهیه کرد؟ چگونه می‌توان تغییرات مختلف مالی، حقوقی، فنی، طبیعی و غیره را در آن اعمال کرد؟ چگونه می‌توان ریسک اجرای آن را کاهش داد؟ و بسیاری ابهام‌های دیگر، بنابراین لازم است که یک برنامه در فرآیند بهبود تعریف و اجرایی گردد. این امر نیازمند یک مدیریت واحد و متمرکز و آگاه است.

۳۹. در نهایت باید گفت که مدیریت یکپارچه آمایش و توسعه فضایی استان مازندران بدون توجه به هر یک از ۱۴ بعد گفته‌شده امکان‌پذیر نیست. عدم توجه و داشتن سازوکار و برنامه برای هر یک از ابعاد منجر به ایجاد اثرات منفی در دیگر بخش‌ها خواهد شد و در نهایت اجرای برنامه را با چالش و مشکل مواجه خواهد کرد. لذا نمی‌توان برای یک یا چند محور چاره‌اندیشید و دیگر محورها را به آینده موکول کرد.

۳-۸- شناسایی قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها

۳-۸-۱- قابلیت‌ها و ظرفیت‌های منابع طبیعی

استان مازندران را به‌عنوان قطب کشاورزی و گردشگری ایران می‌شناسیم. بااین‌حال در کنار این قابلیت‌ها، مازندران از توانمندی‌های قابل‌توجهی نیز در بخش صنعت و معدن برخوردار است، این استان به دلیل نزدیکی به مرکز و برخورداری از شبکه حمل‌ونقل جامع شامل حمل‌ونقل دریایی، هوایی و زمینی و دارا بودن بنادر فعال و نیروی آماده‌به‌کار فراوان یکی از استان‌های مستعد در زمینه توسعه صنعت به شمار می‌رود .

استان مازندران با توجه به موقعیت خاص اقلیمی، تنوع آب و هوائی و برخورداری از باران سالانه و پراکندگی مناسب در محصولات مختلف و دشت‌های وسیع در قسمت جلگه‌ای، از مناطق حاصلخیز و کشاورزی ایران می‌باشد که حدوداً دارای ۵۷۰/۳ هزار هکتار سطح زیر کشت اراضی (زراعی و باغی) می‌باشد. در مازندران انواع محصولات زراعی نظیر برنج و گندم، پنبه، دانه‌های روغنی و ... محصولات باغی چون مرکبات و سایر

محصولات دیگر کشت می‌شود و در برخی از محصولات نیز از موقعیت ممتازی برخوردار است. به‌طوری که از مجموع سطح زیر کشت استان ۷۲/۲ درصد به محصولات زراعی سالانه و ۲۷/۵ درصد به کشت محصولات دائمی (عمدتاً مرکبات) اختصاص دارد. محصول مهم و استراتژیک در بخش زراعت برنج می‌باشد که ۳۸/۷ درصد تولید کشور بوده که دارای مقام اول می‌باشد.

در سال ۹۵، ارزش‌افزوده بخش کشاورزی استان مازندران معادل ۱۰۱۸۵۶/۲ میلیارد ریال بوده که ۸/۲ درصد از ارزش‌افزوده بخش یادشده در کل کشور را به خود اختصاص داده است و نسبت به سال ۹۴(۸۳۹۲۷/۹میلیارد ریال) از افزایشی معادل ۲۱/۴درصد برخوردار بوده است.

همچنین این استان از تولیدکنندگان عمده مرکبات بوده که تقریباً ۱۶ درصد تولید کشور را به خود اختصاص داده و دارای رتبه اول می‌باشد. از محصولات باغی دیگر نیز می‌توان کیوی را نام برد که از جمله میوه‌های تازه است و ۶۰ درصد تولید کشور به این استان اختصاص دارد.

- مزیت نسبی در تولید محصولات باغی نظیر پرتغال، نارنگی، هلو، کیوی، سیب، چای و نارنج

- آب و هوای مناسب، خاک حاصلخیز امکان ایجاد باغات را فراهم ساخته که دارای بازار مناسب داخلی هستند.

مزیت نسبی در تولید شلتوک، شبدر، یونجه، ذرت علوفه‌ای و سایر نباتات علوفه‌ای، کلزا، سویا تولید محصولات موردنیاز صنایع دیگر مانند علوفه دام‌ها می‌توان کمکی بزرگ در افزایش تولید و خودکفایی صنایع مربوطه شود،

- مزیت نسبی در دامداری و دامپروری و پرورش دام سبک و سنگین (احداث دامداری‌های صنعتی تجاری) وجود آب، مراتع سر سبز و امکان کشت علوفه و ... امکان ایجاد و توسعه صنعت دامی را بیشتر از سایر استان‌ها فراهم ساخته است.

- مزیت نسبی در پرورش شترمرغ، بلدرچین، مرغابی و غاز، گوشت‌های این پرندگان طرفداران بسیاری در داخل دارد لذا با پرورش گونه‌های مربوطه که جزء مزیت‌های منحصربه‌فرد این استان‌اند می‌تواند سودآوری خوبی داشته باشد

- مزیت نسبی در پرورش زنبورعسل به‌ویژه در کوهپایه‌ها و دامنه‌های کوه‌های البرز میانی. این کار احتیاج به سرمایه‌گذاری فقط در قسمت کندوداری و نگهداری زنبوران عسل دارد و با توجه به نعمت خدادادی این منطقه، تولید عسل طبیعی امکان‌پذیر است

- مزیت نسبی در شیلات و صید و صیادی انواع ماهی در نوار ساحلی و تولید ماهیان پرورشی و آبزی‌پروری (مهم‌ترین قطب‌های شیلاتی مطرح می‌باشد و خاویار آن از اهمیت و شهرت جهانی برخوردار است.)

- مزیت نسبی چشمگیر در تولید گل و گیاهان گلخانه‌ای و درختچه‌های زینتی امکان ایجاد گلخانه‌های پرورش گیاهان و درختچه‌ها جهت تامین نیازهای کشور در حوزه‌ی گل و گیاه ممکن است

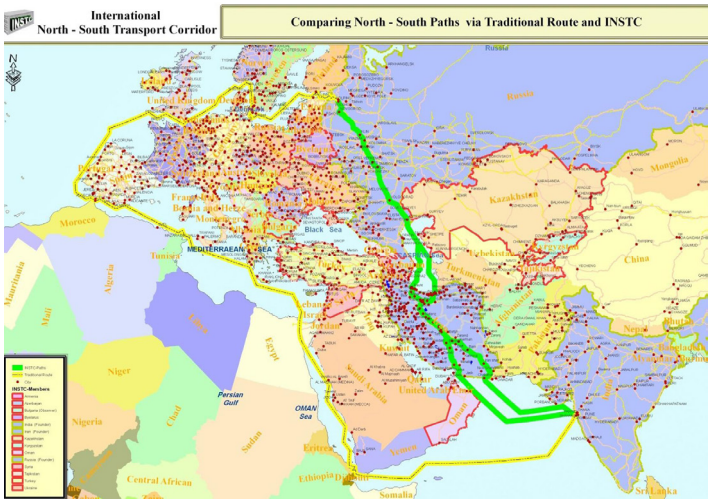
استان مازندران به لحاظ تنوع اقلیمی دارای ظرفیت‌های بی‌بدیل طبیعت‌گردی، گردشگری سلامت و گردشگری روستایی است. جاذبه‌های طبیعی همانند دریای خزر، کوه دماوند، تالاب بین‌المللی میانکاله، جنگل‌های باستانی هیرکانی و وجود منابع آبی بسیاری همانند دریاچه هاو تالاب‌ها و آبشارهای متعددی چون دریاچه ولشت کلاردشت، ساهون، فخر نبی، استخر پشت، شورمست، دریاچه عباس آباد بهشهر، و رودخانه‌ها، آبشارها و آبگرم‌های متعدد وسدها و مخازن احداث‌شده زمینه مناسبی برای گردشگری آبی به همراه جاذبه‌های تاریخی-فرهنگی مجموعه فرح آباد ساری، عباس آباد بهشهر، غار اسپهبدخورشید، خانه نیما یوشیج، کاخ صفی آباد، باغشاه، کاخ بابل قلعه لنگو، قلعه بلده، غارهای کمربندی و هوتو بخشی از جاذبه‌های گردشگری مازندران محسوب می‌شوند. همچنین مازندران دارای پتانسیل‌های گردشگری سلامت از قبیل آب‌های سرد و گرم معدنی همانند آبگرم معدنی لاریجان، آبگرم رامسر، کتالم، سادات شهر و چشمه آب معدنی بی‌نظیر چشمه سورت و گیاهان دارویی متعدد را می‌توان نام برد.

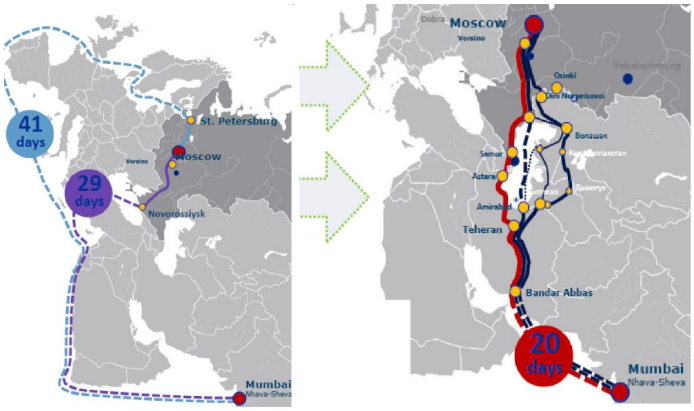
۳-۸-۲- مزیت‌های موقعیتی و استراتژیکی

مزیت‌های موقعیتی و استراتژیک استان مازندران در حوزه‌های مزیت‌های مکانی و شبکه ارتباطی و مزیت‌های اقتصادی قابل دسته‌بندی هستند که عبارت‌اند از:

الف- موقعیت استان نسبت به کریدورهای بین‌المللی

کریدور حمل نقل بین‌المللی شمال-جنوب(INSTC): این کریدور از هند، عمان(از طریق دریا) به ایران و از مسیر سرزمینی به دریای خزر و سپس به کشور روسیه متصل می‌شود. هدف اصلی این کریدور تسهیل ارتباط کشورهای جنوب غربی آسیا با کشور روسیه و شمال اروپا است. که مدت‌زمان حمل‌ونقل بار را از ۲۹ به ۲۰ روز کاهش می‌دهد.

شکل ۲- مسیر فعلی و آتی ارتباط بندر بمبئی و مسکو

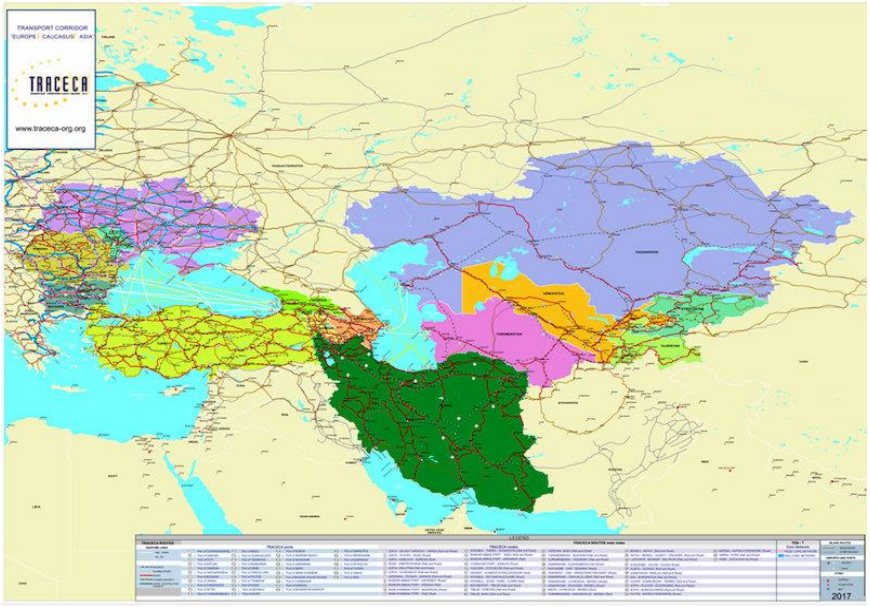
طرح توسعه شبکه زیربناهای حمل‌ونقل زمینی آسیا (ALTID): این طرح توسعه هماهنگ راه‌آهن آسیا(TAR) و توسعه شبکه بزرگراهی آسیایی(AH) را در دست اجرا دارد. استان مازندران در مسیر اصلی AH70 قرار دارد که یکی از مهم‌ترین مسیر این شبکه هستند و با عنوان کریدورهای بین‌قاره‌ای مهم‌ترین عملکرد را دارند.

مسیر AH70: بزرگراهی است به طول ۴۶۵۵ کیلومتر که از دونتسک در روسیه (مرز اوکراین) آغازشده و از مرز اینچه برون وارد ایران شده و به ساری در استان مازندران می‌رسد و در بندرعباس ایران پایان می‌یابد.

شکل ۳- محورهای بزرگراه آسیایی عبوری از کشور

کریدور تراسیکا(TRACECA): که شامل سیستم حمل‌ونقل ترکیبی در منطقه آسیای مرکزی، قفقاز و اروپای شرقی است، که نقش مهمی در احیای یکی از مسیرهای راه تاریخی ابریشم ایفا می‌کند. در سال ۲۰۱۸، ۱۳ کشور بلغارستان، مولداوی، رومانی، اوکراین و ترکیه در اروپا، ارمنستان، جمهوری آذربایجان، و گرجستان در قفقاز جنوبی، ایران، تاجیکستان، ازبکستان، قزاقستان و قرقیزستان در آسیای مرکزی عضو این کریدور هستند. هدف این کریدور که از طرف اتحادیه اروپا با سرمایه اولیه ۱۵ میلیون یورو پشتیبانی مالی می‌شد، توسعه کریدور حمل‌ونقلی از اروپا، به سمت دریای سیاه، قفقاز، دریای خزر، و آسیای مرکزی بود. به‌واسطه موقعیت بسته (Land lock) برخی از کشورهای عضو و اهمیت دسترسی به خلیج‌فارس و دریای عمان برخی از زیرشاخه‌های این کریدور از استان مازندران عبور و ارتباط کشورهای عضو را با شمال و جنوب کشور و شرق و غرب کشور برقرار می‌کند. لازم به ذکر است از سال ۲۰۰۹ فعالیت‌های توسعه سازمان مربوطه به حداقل کاهش‌یافته و ایران از مزیت‌های عضویت در این مجموعه بهره‌ای نبرده است.

شکل ۴- ارتباط ایران با کریدور بین‌المللی تراسیکا و موقعیت استان مازندران

ب- موقعیت ساحلی در هم جواری دریای خزر و ارتباطات بندری

دریای خزر یا دریای مازندران که در نقشه‌های جهان به "کاسپین" (CASPIAN) معروف است؛ با مساحت ۳۸۶ هزار کیلومترمربع (یک و نیم برابر خلیج‌فارس)بزرگ‌ترین دریاچه و سومین منبع ذخایر نفت و گاز جهان به شمار می‌رود که از جنوب به ایران، از شمال به روسیه، از غرب به روسیه و جمهوری آذربایجان و از شرق به ترکمنستان و قزاقستان محدود می‌شود. حدود ۱۳۰ رودخانه به این دریا می‌ریزند که بزرگ‌ترین آن‌ها رود ولگا است که ۸۱ درصد آب ورودی این دریا را تأمین می‌کند؛ طول خط ساحلی این دریاچه در مجموع ۶۳۷۹ کیلومتر است که حدود ۹۲۲ کیلومتر آن در خاک ایران و ۴۸۷ کیلومتر آن در محدوده استان مازندران واقع شده است. طول دریای خزر حدود ۱۲۰۰ کیلومتر و عرض متوسط آن ۳۲۰ کیلومتر است و میانگین ژرفای این دریاچه در ناحیه شمالی(روسیه) کم‌تر از ۱۰ متر و در بخش جنوبی که آب‌های کناره ایران را تشکیل می‌دهد به ۱۰۲۵ متر می‌رسد.

استان مازندران با دارا بودن دو بندر تجاری (نوشهرو فریدونکنار) ضمن فعالیت در زمینه تخلیه و بارگیری کالاهای تجاری و نفتی، متولی اجرای وظایف حاکمیتی سازمان بنادرودریانوردی (از رامسر تا فرح آباد ساری)،

در امر حفاظت و ایمنی دریانوردی، جستجو و نجات دریایی، برقراری ارتباطات دریایی، حفظ محیط‌زیست دریایی و مقابله با آلودگی دریا، ایمنی آبراه دریایی، رعایت و اعمال کنوانسیون‌های بین‌المللی در مدیریت امور بندری و دریایی، برگزاری آزمون‌های تخصصی، صدور گواهینامه‌های شایستگی برای خدمه شناورهای تجاری و صیادی و شناسنامه‌های دریانوردی، ثبت و بازرسی کلیه شناورها و صدور گواهینامه‌های مربوطه و کنترل و بازرسی فنی و ایمنی کشتی‌ها و شناورها می‌باشد.

از جمله ظرفیت‌های استان شامل ارتباطات بندری است که بندر آکتائو از جمله ظرفیت‌های ارتباطات مازندران همواره از آن غافل بوده است و باوجود آسانی و نزدیکی ارتباط دریایی و هوایی، از این ظرفیت اقتصادی منطقه که برخلاف کشورهای حاشیه خلیج‌فارس با کمترین چالش و بحران مواجه است، استفاده مطلوب نشده است.

ج-صنایع و معادن استان مازندران

استان مازندران پس از استان‌های اصفهان- تهران - خراسان رضوی – فارس- قزوین - یزد و آذربایجان شرقی، رتبه هشتم را از نظر تعداد واحد تولیدی دارا می‌باشد. از لحاظ اشتغال صنعتی استان، رتبه یازدهم کشور را پس از استان‌های تهران – اصفهان - خراسان رضوی- قزوین - مرکزی- یزد- گیلان – خوزستان - فارس و آذربایجان شرقی به خود اختصاص داده است. متوسط اشتغال به ازای هر واحد تولیدی با توجه به پروانه بهره‌برداری‌های موجود استان ۲۶ نفر است. حدود ۳۲ درصد از سرمایه‌گذاری واحدهای تولیدی استان در شهرک‌ها و نواحی صنعتی اجرا شده است. نکته مهم اینکه حدود یک سوم سرمایه‌گذاری صنعتی استان در شهرک ها و نواحی صنعتی صورت پذیرفته که مبین نقش مهم و بارز شهرک‌ها و نواحی صنعتی می‌باشد.

علاوه بر صنعت معادن استان نیز جز ظرفیت‌های قابل‌اتکا است، مواد معدنی ای که تاکنون در استان مازندران کشف و منجر به معدن شده، شامل ذغال سنگ، فلورین، سرب و روی، سیلیس، گچ و سنگ‌های تزئینی (گرانیت، مرمریت، تراورتن و سنگ چینی) باریت، پوکه معدنی، پوزولان و مصالح ساختمانی می‌باشد. این استان دارای ۲۳۰ معدن و چندین مجوز در حال صدور می‌باشد. استان مازندران به لحاظ تولید ذغال سنگ جایگاه دوم و فلورین جایگاه اول را از نظر تولید در سطح کشور داراست.

در مبحث فرآوری متأسفانه بسیار محدود عمل شده است درصورتی‌که در دنیای امروز سودآوری واقعی در فرآوری مواد معدنی بوده که سهم استان مازندران ۲ یا ۳ کارخانه ذغال شوئی، تولید کنسانتره سرب در معدن سرب دونا و نیز چندین واحد فرآوری کوچک‌مقیاس می‌باشد. خوشبختانه اکنون این دیدگاه در افکار عمومی،

جامعه مهندسین و خصوصاً مدیران و سیاست‌گذاران این بخش بوجودآمده؛ تا به اکتشاف و صدور مجوزات برای مواد معدنی مختلف، خصوصاً طبقه دو (بخصوص گروه ۵ مانند فلورین، باریت، سیلیس و نیز گروه ۶ مانند ذغال سنگ کلیه کانی‌های فلزی (سرب، مس، آهن و ...)) بها دهند.

تاکنون ارگان‌های مختلف ذیربطی چون سازمان صنعت، معدن و تجارت استان مازندران، سازمان زمین‌شناسی، ایمیدرو و حتی شرکت نفت و سازمان انرژی اتمی به اکتشاف در سطح استان پرداخته‌اند اما در مجموع تاکنون اکتشافی جامع و اصولی صورت نپذیرفته است لذا استان از نظر زمین‌شناسی اقتصادی و اکتشاف مواد معدنی کاملاً بکر است. از ۲۳۲ پروانه بهره داری معدنی استان تعداد ۱۳۲ معدن فعال و در حال تجهیز و ۱۰۰ معدن در حال حاضر عمدتاً به دلیل پایان ذخایر معدنی، معارضین محلی و پایان اعتبار مجوز، غیرفعال می‌باشند. استان مازندران سهم بسزایی در تولید انواع مواد معدنی همچون‌واریزه کوهی، ذغال سنگ، سنگ آهک و لاشه، پوکه معدنی، فلورین و باریت، سرب و روی، گچ، سیلیس و سنگ‌های تزئینی در کشور دارا می‌باشد. مهم‌ترین رتبه‌های معدنی استان مازندران نسبت به کشور می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

- از نظر ذخیره فلورین در کشور رتبه اول
- از نظر ذخیره ذغال سنگ در کشور رتبه دوم
- از نظر ذخیره سنگ گرانیت در کشور رتبه اول
- دارای آنومالی‌های طلا، مس، تنگستن، باریت، سرب، روی، بوکسیت و....
- د-کشاورزی و دامداری و شیلات

استان مازندران با توجه به شرایط اقلیمی مناسب، جایگاه ویژه‌ای را در تولید بیش از ۴۰ نوع محصولات باغی در کشور داراست. مازندران رتبه نخست کشور را در تولید پنج محصول باغی شامل مرکبات، گل و گیاهان زینتی، گل و گیاهان آپارتمانی، درخت و درختچه زینتی و تولید نهال سالم و رتبه دوم را در تولید گل‌های شاخه بریده، توت‌فرنگی و چای دارد.

سطح زیر کشت محصولات باغی استان را ۱۵۶ هزار هکتار با تولید سه میلیون و ۲۳۸ هزار و ۶۵۸ تن است. از هفت میلیون تن محصولات کشاورزی استان، نیمی از آن در حوزه باغبانی است. مازندران، ۲۶/۷ درصد تولید ناخالص و ۲۳ درصد اشتغال استان را داراست و سالانه حدود ۶ میلیون تن محصولات زراعی، باغی، دامی و شیلاتی تولید می‌کند که بیش از ۱۰/۵ درصد ارزش‌افزوده محصولات کشاورزی کشور و حدود ۴/۵ برابر میانگین کشور است.

مازندران رتبه اول ضریب کشت (شاخص بهره‌وری از زمین) کشور (۱/۴) را دارد که دو برابر میانگین کشور (۰/۷) است و سبب شده تا زمین‌های زیر کشت سالانه استان به بیش از ۶۰۰ هزار هکتار افزایش یابد. این استان همچنین در تولید ۱۴ محصول زراعی، باغی و شیلاتی دارای رتبه برتر کشوری است. مازندران رتبه اول ضریب اسمی مکانیزاسیون کشور (مجموع توان به سطح زیر کشت) را با رقم ۱/۶ اسب بخار در هکتار از آن خود کرده است.

هـ-تولید انرژی و نیروگاه نکا

نیروگاه شهید سلیمی نکا، یکی از مهم‌ترین سرمایه‌های ملی و از بزرگ‌ترین نیروگاه‌های کشور است. این نیروگاه متشکل از دو بخش مستقل بخاری و سیکل ترکیبی بوده که در ساحل دریای خزر و در ۲۵ کیلومتری شمال شهرستان نکا قرار دارد. قدرت نامی این نیروگاه ۲۲۱۴ مگاوات است که از چهار واحد بخاری هریک باقدرت نامی ۴۴۰ مگاوات، یک بلوک سیکل ترکیبی شامل دو واحد گازی هریک باقدرت نامی ۱۳۷ مگاوات و یک واحد بخاری باقدرت نامی ۱۶۰ مگاوات و همچنین دو واحد توربین انبساطی باقدرت نامی هرکدام ۹/۴ مگاوات تشکیل شده است. این نیروگاه در طول سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۶۷ سه بار مورد شدیدترین حمله‌های هوایی دشمن بعثی قرار گرفت که مجموع ۲۵ نفر شهید و ۹۳ نفر مجروح شدند و خسارات فراوانی به تجهیزات نیروگاه وارد گردید که در طول مدت بازسازی نیروگاه، در حدود ۱۸ میلیارد کیلووات ساعت با عدم تولید مواجه بوده است.

۳-۸-۳- مزیت‌های رقابتی و نسبی

مزیت‌های نسبی استان

در سال ۸۵ شهرستان‌های آمل، بابل، بهشهر، بابلسر، محمودآباد، نکا، جویبار و گلوگاه در بخش کشاورزی صادرکننده بوده‌اند و شهرستان‌های تنکابن، رامسر، ساری، سوادکوه، قائمشهر، نور، نوشهر و چالوس واردکننده محصولات کشاورزی بودند. شهرستان‌های تنکابن، سوادکوه، بابلسر و محمودآباد، در سال ۱۳۸۵ صادر کنند محصولات صنعتی و شهرستان‌های آمل، بابل، بهشهر، رامسر، ساری، قائمشهر، نور، نوشهر، نکا، چالوس، جویبار و گلوگاه، گنبدکاووس و مینودشت واردکننده محصولات صنعتی هستند. در بخش خدمات نیز، شهرستان‌های تنکابن، رامسر، ساری، قائمشهر، نور، نوشهر و چالوس صادرکننده می‌باشند. به‌طورکلی استان

مازندران در سال ۸۵ در بخش خدمات صادرکننده بوده است. در سال ۹۰ وضعیت استان تغییرات قابل‌توجهی داشته است. در بخش صنعتی، استان‌های آمل، بابل، بهشهر، قائمشهر، نکا بهشهرهای صادرکننده اضافه و شهرهای بابلسر و تنکابن از شهرهای صادرکننده خارج‌شده‌اند. در بخش کشاورزی نیز شهر تنکابن، رامسر، سوادکوه، قائمشهر، نور، فریدونکار و میاندورود به شهرهای صادرکننده اضافه و شهرهای آمل، بابل و نکا از شهرهای صادرکننده خارج‌شده‌اند. در بخش خدمات نیز شهر بابل، بابلسر به شهرهای صادرکننده اضافه و شهرهای تنکابن، رامسر و قائم شهر از شهرهای صادرکننده خارج‌شده‌اند. مقایسه میان‌سال ۸۵ و ۹۰ بیانگر آن است که این استان در بخش کشاورزی بیشترین میزان صادرات را داشته است و به ترتیب بخش خدمات و صنعت در رتبه‌های بعدی در سال ۱۳۹۰ قرار می‌گیرند.

جدول ۱۱۳- سهم مکانی شهرستان‌های استان مازندران

شهرستان	۱۳۸۵ LQ			۱۳۹۰ LQ		
	صنعت	کشاورزی	خدمات	صنعت	کشاورزی	خدمات
آمل	۰/۸۱	۱/۱۱	۰/۹۷	۱/۴۹	۰/۶۴	۰/۹۹
بابل	۰/۳۸	۱/۱۰	۰/۹۸	۱/۰۶	۰/۸۳	۱/۰۳
بهشهر	۰/۵۷	۱/۲۳	۰/۹۵	۱/۰۱	۱/۴۶	۰/۹۰
تنکابن	۱/۴۱	۰/۹۹	۱/۰۱	۰/۷۵	۱/۳۶	۰/۹۹
رامسر	۰/۴۸	۰/۹۳	۱/۰۳	۰/۶۳	۱/۲۷	۰/۹۹
ساری	۰/۷۱	۰/۸۴	۱/۰۴	۰/۸۵	۰/۸۷	۱/۰۶
سوادکوه	۶/۹۹	۰/۹۸	۰/۹۳	۱/۳۰	۱/۵۰	۰/۸۸
قائم شهر	۰/۹۷	۰/۸۷	۱/۰۳	۱/۰۲	۱/۱۰	۰/۹۹
نور	۰/۵۵	۰/۸۷	۱/۰۴	۰/۸۱	۱/۰۹	۱/۰۰
نوشهر	۰/۷۵	۰/۶۵	۱/۱۰	۰/۶۲	۰/۶۲	۱/۱۰
بابلسر	۲/۷۴	۱/۱۱	۰/۹۶	۰/۹۴	۱/۰۸	۱/۰۰
محمودآباد	۳/۰۲	۱/۰۶	۰/۹۵	۱/۰۰	۱/۱۳	۰/۹۷
نکا	۰/۴۴	۱/۱۵	۰/۹۶	۱/۰۷	۰/۹۷	۰/۹۸
چالوس	۰/۸۳	۰/۶۱	۱/۱۰	۰/۷۰	۰/۵۳	۱/۰۸
جویبار	۰/۴۷	۱/۵۷	۰/۸۷	۰/۸۹	۱/۹۸	۰/۸۹
گلوگاه	۰/۷۵	۱/۵۶	۰/۸۶	۰/۹۳	۲/۰۶	۰/۸۹
فریدونکنار	-	-	-	۰/۹۲	۱/۳۰	۰/۹۰
عباس آباد	-	-	-	۰/۷۹	۰/۹۵	۰/۹۰
میاندورود	-	-	-	۰/۹۹	۲/۷۱	۰/۷۶
استان مازندران	۰/۸۸	۰/۸۷	۱/۰۶	۰/۷۰	۱/۶۵	۱/۰۱

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

مزیت رقابتی

بررسی میزان تخصصی شدن در فعالیت‌های صنعتی استان نشان می‌دهد که از ۲۷ کد ایسیک فعال در استان، ۷ کد ایسیک به‌صورت تخصصی در استان وجود دارد. در شهرستان‌های ساری و سیمرغ بیشترین صنایع تخصصی وجود دارد. در واقع می‌توان بیان داشت عمده صنایع با فناوری بالا در این دو شهرستان به‌صورت تخصصی در آمده است. ضریب تخصصی شدن در رشته فعالیت انتشار چاپ و تکثیر در شهرستان آمل، بابل و سوادکوه بیشترین مقدار را دارد. سپس وسایل نقلیه موتوری در شهرستان‌های بابلسر و سوادکوه شمالی‌آباد ضریب تخصصی بالاتری دارد. دیگر شهرستان‌های استان را مشاهده می کنید.

جدول ۱۱۴- ضریب تخصصی شدن فعالیت‌های صنعتی در استان مازندران

شهرستان	ضریب تخصصی شدن	فعالیت
میان درود، ساری	۰.۱۳۵	محصولات ازتوتون وتنباکو(۱۶)
ساری، سیمرغ	۰.۱۱۸	ساخت کاغذومحصولات کاغذی(۲۱)
آمل، بابل، سواد کوه	۰.۱۶۵	انتشاروچاپ وتکثیر(۲۲)
بابلسر، سوادکوه شمالی	۰.۱۵۹	وسایل نقلیه موتوری(۳۴)
بهشهر	۰.۱۴۳	سایرتجهیزات حمل ونقل(۳۵)
سیمرغ، ساری	۰.۱۴۱	مبلمان سایرمصنوعات(۳۶)
گلوگاه	۰.۱۳۸	فعالیتهای پشتیبانی و کمکی حمل و نقل؛ فعالیتهای آژانسهای مسافرتی(۶۳)

منبع: مرکز آمار ایران، وزارت صنعت، معدن و تجارت محاسبات نگارنده

بررسی تمرکز اشتغال صنعتی در استان مازندران نشان می‌دهد که تمرکز عمده اشتغال صنعتی به ترتیب در شهرستان‌های بابل، آمل و ساری است. تعداد ۴۲۸ بنگاه در زمینه فعالیت‌های صنعتی در شهرستان بابل وجود دارد که معادل حدوداً ۱۱ درصد از اشتغال صنعتی در استان مازندران است. شهرستان آمل دیگر شهرستان استان با تمرکز اشتغال صنعتی ۱۹ درصد است. بررسی تعداد بنگاه صنعتی نشان می‌دهد که ۴۱۹ بنگاه اقتصادی در این شهرستان وجود دارد. ساری شهرستان بعدی از نظر تمرکز اشتغال صنعتی است. در استان مازندران در مجموع ۲۷۶۷ بنگاه صنعتی در استان وجود دارد.

جدول ۱۱۵- ضریب تمرکز اشتغال صنعتی به تفکیک شهرستان‌های استان

شهرستان	ضریب تمرکز	شهرستان	ضریب تمرکز
آمل	۱۵.۱۴	سیمرغ	۱.۵۲
بابل	۱۵.۴۷	عباس آباد	۰.۶۱
بابلسر	۶.۶۹	فریدونکنار	۰.۴۷
بهشهر	۳.۲۹	قائمشهر	۵.۷۱
تنکابن	۴.۷۳	کلاردشت	۰.۱۴
جویبار	۳.۹۰	گلوگاه	۰.۹۴
چالوس	۲.۸۹	محمود آباد	۴.۲۳
رامسر	۱.۰۸	میان دورود	۱.۵۲
ساری	۱۳.۰۸	نکا	۴.۰۸
سوادکوه	۵.۷۵	نور	۳.۸۳
سوادکوه شمالی	۲.۸۲	نوشهر	۲.۱۰

منبع: مرکز آمار ایران، وزارت صنعت، معدن و تجارت محاسبات نگارنده

۳-۸-۴- شناخت قابلیت گردشگری استان مازندران

۱. جاذبه‌های طبیعی

از میان جاذبه‌های متعدد گردشگری استان مازندران، نقش عوامل طبیعی پررنگ‌تر از سایر موارد است. طبیعت استان مازندران خود حاصل عملکرد متقابل سه عامل دریا، جنگل و کوهستان است. تلفیق عملکردهای سازندهای اصلی طبیعت منطقه یعنی دریا، کوهستان، جنگل، آب‌های سطحی و جاری، آب و هوا و شرایط توپوگرافی پیکربندی سیمای طبیعت را در این بخش از کشور شکل خاصی بخشیده که جاذبه‌های طبیعی جهانگردی آن به شمار می‌روند. مهم‌ترین جاذبه‌های طبیعی جهانگردی استان را می‌توان در گروه‌های کلی: سواحل دریایی، جنگل‌ها و پارک‌های جنگلی، نواحی ییلاقی و کوهستان‌ها، چشمه‌های آب گرم معدنی، تالاب‌ها و رودخانه‌ها جای داد.

جدول ۱۱۶- جاذبه‌های طبیعی گردشگری استان مازندران

جاذبه	شرح
سواحل دریایی	دریای مازندران محیط‌زیست گران‌بهاترین ماهی‌های دنیا است. بیش از ۷۸ گونه و زیرگونه ماهی در این دریا یافت می‌شود. ۹۰ درصد صید ماهیان خاویاری مختص به این دریاچه است. تالاب‌های مجاور این دریاچه زیستگاه مهم پرندگان و آبزیان و از مقاصد گردشگری است.
چنگال‌های طبیعی	این استان به‌تنهایی ۷ درصد از جنگل‌های کشور را به خود اختصاص داده است. بیشتر جنگل‌های این استان درختان پهن‌برگ است که تا ارتفاع ۱۸۰۰ متری از سطح دریا گسترش‌یافته‌اند. مهم‌ترین درختان این جنگل‌ها عبارت‌اند از مازو، ممزر، آزاد، انجیری، توسکا، زبان گنجشک، شاه بلوط، شمشاد، افرا، نمدار، نارون، راش. مساحت این جنگل‌ها ۹۲۹۰۹۶ هکتار است.
پارک جنگلی	بیشترین این پارک‌ها در چالوس و کلاردشت با ۵۱ درصد و سپس نور با ۲۶ درصد قرار دارند. از جمله این پارک‌ها عبارت‌اند از صفادره، دالیخانی، چالدره، ورگاویج، یادبود، فین، سی سنگان، نور، کشپل، میرزا کوچک خان، هلومسر، می‌رود، بزجفت، جوارم، سراج، شهید زارع، عباس آباد.
پارک‌های ملی و مناطق حفاظت‌شده	نسل بسیاری از گونه‌های جانوری این مناطق در خطر انقراض است. این مناطق شامل البر مرکزی، میانکاله، دشت ناز، سمسکنده، بابلکنار، مرور، خشکه‌داران، دودانگه و چهاردانگه، فریدونکنار است که مأمن پرندگان مهاجر، دارای قابلیت استفاده‌های علمی و پژوهشی، محل تکثیر گوزن زرد ایرانی، محل زندگی پستاندارانی مانند مرال، شوکا، پلنگ، خرس قهوه‌ای و گرگ است.
شکارگاه‌های حفاظت‌شده	از جمله شامل شکارگاه‌های نرگس کوه، نوار کوه، اکر، پیله کوه، لاسم، امیری، لار و منطقه تیراندازی ممنوع رزن، سیاه بیشه، لفور، کسلیان، پروچشمه، خرن رو، ارفع، دراسله، چرات، عباس آباد، قدم گاه است.
تفرجگاه	بهترین مناطق تفریحی کشور به شمار می‌آیند که شامل مارکو، کلارآباد، شمشاد سی سرا، چمن رودبارک، دوآب، عین کت، نوک، امامزاده عبدالله است.
نواحی ییلاقی و کوهستان‌ها	عمده این نواحی در شهرستان‌های رامسر، تنکابن، چالوس، نوشهر، نور، آمل، سوادکوه، ساری، نکا و بهشهر است که از جمله می‌توان به جواهر ده، لیمرا، سرچال، کندلوس، اسک، امرزده، هیلدو، هزار جریب، هوتو و لیدو اشاره کرد.
آبشارها	مهم‌ترین آبشارهای استان شامل سیاسرت، ایچ در رامسر، ماهی وزان، سنگ بن چشمه و فرهاد جوی در تنکابن، هریجان و اکابل در چالوس، آب پری، یال رود، طاهر کلا، نعمه میناک، سواسره ناحیه و لاویج در نور، یخی، شاهاندشت، آلامل، پروند، شیخ علی خان، سنگ درکا، قلعه دختر، آب مراد لاسم، انگمار لاسم، آبشار فصلی اسپه اره گرسنگ در آمل، قلعه چی‌بند در بابل، شیرین رود و آبشار در ساری، دزده، چنارین، زنگتا و گاوکشان در نکا، اسپه او در بهشهر اشاره کرد.
چشمه‌های و آب‌های معدنی	این چشمه‌ها نیز بیش از ۵۰ مورد در استان می‌باشند که مهمترین آن‌ها عبارتند از مکی، مارگوین، کرد محله در رامسر، کارکو، وینی چشمه در تنکابن، دلیر در چالوس، فیروز آباد کجور و گدوک در نوشهر، کشپل و لاویج در نور، استراباکو فلاین و پرسم آملو در آمل، آزرو و سنگ تو در بابل، عصابزه او و گل ناب دره در سوادکوه، هزارون و تالار سربند در قائم شهر، طاهر ده و آبکسر در ساری، قرمرض در نکا و کوهستان در بهشهر را نام برد.
دریاچه‌ها، تالاب‌ها و مرداب‌ها	بیشترین این جاذبه‌ها در تنکابن، ساری، بابلسر و جویبار است. مهم‌ترین آن‌ها آب بندان جیسا، هزارکوه، دریاچه جنگل سرچشمه، مرداب کندوچال، دریاچه خضر نبی، سد لار، دریوک، سوته، تالاب زرین کلا، کردکلا، انار مرز، سد سلیمان تنگه، مرداب سراندون و بالندون، تالاب میانکاله هستند.
رودخانه‌ها	از مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: چالکرود، شیرود، ترک رود، سه هزار، سردآبرود، گرمرود، بابلرود، دراسله تنگه، لاریم، تجن، سیاهرود، سارو، برزو، رود نکا.

مأخذ: سازمان میراث فرهنگی و صنایع‌دستی و گردشگری کشور

۱.مناطق نمونه گردشگری

کل استان مازندران دارای ۶۰ منطقه نمونه گردشگری است که ۱۶ مورد آن بین‌المللی، ۱۱ مورد آن ملی، ۱۷ مورد آن استانی و ۱۶ مورد آن محلی است. بیشترین مناطق نمونه گردشگری در شهرستان ساری، سوادکوه، چالوس و رامسر است.

۲.گردشگری روستایی

در کشور ۳۶۵ روستان به‌عنوان روستاهای هدف گردشگری انتخاب‌شده‌اند که ۱۷ روستای آن باهدف اکو توریسم در استان مازندران قرار گرفته است از جمله گرسماسر، جواهرده، برسه، کجور، کندلوس، یوش، لاویج، آب اسک، امامزاده عبداله، آبگرم لاریجان، هندوکلای، گل محله، کردکلا، ورسک، لاجیم، فرح اباد، آسیابسر.

۳.جاذبه‌های تاریخی و یادمانی

در استان مازندران ۳۵ خانه مسکونی تاریخی، ۱۲ مسجد تاریخی، ۳۰ قلعه، ۱۴ تکیه، ۲۳ پل، ۳۴ محوطه، ۳۵ ساختمان، ۴۶ گورستان و ۶ حمام ثبت شده است. این استان ۶۷۲ اثر تاریخی و ۲۶۲ تپه باستانی دارد که بیشترین آن در شهرستان بهشهر با ۵۱ تپه باستانی قرار دارد.

در استان مازندران ۱۰۴۳ امامزاده و بقعه، ۳۲۷۴ مسجد، ۲۲۹۶ تکایا و حسینیه و ۲ مکان برای اقلیت‌های مذهبی وجود دارد. بیشترین آثار تاریخ در بهشهر و سپس آمل، نوشهر، ساری بابل و نکا قرار دارد.

۴.جاذبه‌های فرهنگی، اقتصادی و ورزشی

از مراسم سنتی مازندران جشن نوروز ماه، مراسم تیرماه سیزده، آیین سنتی ۲۶ عید ماه و مراسم ورف چال است. موسیقی این استان از سوی پنج مقام آوازی وزین و پرقدرت یعنی طبری بلند، طبری کوتاه، کتولی کوتاه و بلند، میون کتولی و تعداد زیادی قرعه چوپانی است. از پوشش و خوراک ویژه این استان نیز می‌توان به‌عنوان جاذبه‌های فرهنگی نام برد.

صنایع‌دستی این استان شامل درب ضریح، صندوق مزار، ارسی، لاک تراشی، کنده‌کاری روی چوب، حصیربافی، گلیم‌بافی، جوراب‌بافی، جاجیم‌بافی، موج بافی، چنته لفور، نمدمالی، پارچه‌بافی، سفال‌گری است.

فصل چهارم

رویکرد راهبردی

۴-۱- شناسایی مسائل راهبردی

مسائل راهبردی به رویدادها، وقایع و روندهای کلیدی، پیچیده و بی ساختار اطلاق می‌گردد که با پیامدهای چند رخساره‌ای و چندبعدی اثر چشمگیر بر راهبردهای آتی منطقه و خود منطقه دارند. با توجه به اثرات چشمگیر این مسائل بر منطقه به‌عنوان یک کل، شناسایی این مسائل یکی از پراهمیت‌ترین گام‌ها در برنامه‌ریزی راهبردی فضایی می‌باشد (محمدیان مصمم، ۱۳۹۸). در ادبیات جهانی رهیافت‌هایی که تصمیم برای شناخت مسائل راهبردی بکار می‌گیرند عبارت‌اند از پویش محیطی، مدیریت مسائل، صورت‌بندی مسئله و تشخیص. در این طرح از رهیافت اعتدالی و سپارده برای شناسایی مسائل راهبردی استفاده می‌شود که در واقع با بهره‌گیری از ابعاد و معیارهای رهیافت‌های رایج جهانی است. بدین ترتیب که مسئله‌ای با شفافیت اندک، پیچیدگی، و عدم قطعیت بالا، اثرات شدیدتر، ماندگارتر و منفی‌تر، غیرعادی و جداگر، چندبعدی بودن و مقیاس اثرگذاری بالاتر و خارج از حوزه قدرت و اختیار و مسئولیت، مسئله‌ای راهبردی‌تر به شمار می‌رود (محمدیان مصمم، ۱۳۹۷). به‌منظور مشخص کردن این مسائل، بر اساس متغیرها و جهت آن‌ها کارشناس مربوطه از امتیاز ۱ (کمترین) تا ۱۰ (بیشترین) استفاده کرده و در نهایت با جمع امتیازات مسئله استان را مشخص کرده است. در جداول زیر مسائل راهبردی استان در عرصه‌های مختلف مشخص و شرح داده شده است.

در عرصه نظام مدیریتی، استان مازندران با مسائل راهبردی رقابت محلی به‌جای رقابت اقتصادی، عدم ارتباط منطقی میان نخبگان محلی با مرکز، نخبگان توسعه‌نیافته، بروکراسی حاکم، اقتصادی کشاورزی سنتی، مدیریت کوتاه‌مدت و غیربومی (میانگین ۲۰ ماه)، احزاب فصلی، اصناف توسعه‌نیافته، سمن‌های خیریه‌ای، رسانه ناکارآمد، توسعه‌نیافتگی در ساختار اقتصادی (اقتصاد کشاورزی) و بافت اجتماعی (سنتی)، نبود نظام یکپارچه و همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان، کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم برای تحقق آمایش استان، نبود نیروهای متخصص و میان رشته‌ای در راستای تحقق آمایش در استان، عدم نظارت کافی، کمبود کارشناسان متخصص، ضعف مدیریتی و کمبود امکانات اجرای دستورالعمل و ضابطه از کیفیت قابل قبولی، ضعف در توجه کافی به عرف‌ها، عادات، سنت‌ها و فرهنگ بومی، تشتت شدید و تداخل در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی و عدم ادغام ملاحظات زیست‌محیطی در فرآیندهای تصمیم‌گیری و توسعه‌ای مواجه است.

در حوزه اجتماعی-جمعیتی و آموزش، مسائل راهبردی استان شامل سرمایه اجتماعی پایین در هر سه سطح، طلاق، اعتیاد، بیکاری زنان، پایین بودن حس امنیت، اعتماد عمومی پایین، اعتماد سازمانی پایین، میزان بالای انواع شرارت‌ها، فقر و محرومیت، گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی و پایین بودن میزان باوری کل، پایین آمدن

رشد سالانه جمعیت در سال‌های آتی، تمرکز نامتوازن جمعیت، منفی شدن رشد جمعیت نقاط روستایی، پیری جمعیت، بالا بودن نسبت مهاجران برون‌استانی، سونامی بازنشستگی پرسنل، کمبود فضای آموزشی و ضعف دسترسی به سامانه شاد است.

در حوزه نظام زیربنایی و سکونتگاهی استان مازندران با مسائل راهبردی روند فزاینده توسعه شهرها و تبدیل نقاط روستایی به شهر و تبدیل اراضی کشاورزی به مسکونی، نرخ منفی رشد جمعیت روستایی و روند تخلیه جمعیت روستایی، محدودیت شاخص‌های کیفی حمل‌ونقل جاده‌ای استان در مقایسه با میانگین کشوری و محدودیت‌های مربوط به تامین برق در زمان اوج مصرف و حضور جمعیت خوش‌نشین مواجه است.

در بعد محیط زیستی و منابع طبیعی آلودگی سواحل و دریای خزر، گسترش بی‌رویه و افقی سکونتگاها در مناطق ساحلی و جلگه‌ها، قرارگیری استان در پهنه خطر زیاد و بسیار زیاد زلزله و تغییرات اقلیمی چند سال اخیر و تغییر الگوی بارش مسائل راهبردی استان می‌باشند.

در عرصه اقتصادی، بهره‌وری نسبتا پایین بخش معدن در استان، سهم پایین ارزش‌افزوده استان در بخش صنعت کشور، بهره‌وری پایین بخش کشاورزی به‌ویژه تولید محصولات در زمین‌های آبی، پایین بودن سطح دانش نیروی اشتغال در بخش صنعت، بازرگانی و تجارت ضعیف و گردشگری ناپایدار مسائل راهبردی استان را تشکیل داده‌اند.

جدول ۱۱۷- تعیین مسائل راهبردی نظام مدیریتی

ردیف	ابعاد نظام مدیریت آمایش استان		عنوان: مسئله	ابعاد: بعد تحلیلی — ویژگی‌های تحلیل: ناشفافی و عدم وضوح	عمر مسئله	پیچیدگی	گنگی	عدم قطعیت	میزان قابلیت درک کمتر	منفی بودن	ماندگاری	تعدد بودن (محیط)	شدت اثر و پیامد	زمانی/جغرافیای کشمکش بالا	واستگی و ارتباطات زیاد	غیرعادی بودن	محتوای مسئله: طبقی کارکردی	کنش مسئله: کنترل قابلیتی	عدم قطعیت ناشی شدن از کنش	میزان ناشی شدن از کنش	منبع مسئله: غیرعمدی بودن	میزان ربط از ذینفع (مسئولیت) ندانستن	امتیاز نهایی
					↑	↑	↑	↑	↓	↑	↑	→	→	→	→	→	→	↑	↑	↑	↑	↑	↑	
۱	مسئله محور	۱	نگاه سیاسی و امنیتی در امور اقتصادی، عمرانی و مدیریتی در استان مازندران		۷	۸	۴	۵	۲	۸	۸	۵	۶	۷	۷	۴	۷	۴	۴	۳	۲	۲	۲	۱۰۰
		۲	فقدان ساز و کارهای مناسب جهت نظارت بر اجرای مصوبات شوراها		۴	۸	۵	۷	۳	۲	۱۰	۸	۸	۸	۸	۸	۷	۱۰	۲	۲	۱	۶	۱	۱۰۹
		۳	تأثیر روابط غیررسمی و سیاسی بر مدیریت کلان و خرد استان		۶	۱۰	۸	۶	۵	۶	۸	۷	۶	۸	۸	۸	۴	۸	۳	۲	۱	۲	۲	۱۱۳
		۴	تمرکز بر امور زیربنایی و عمرانی نسبت به امور اجتماعی و اقتصادی		۵	۸	۶	۴	۵	۶	۸	۸	۴	۶	۷	۶	۵	۹	۴	۶	۳	۳	۲	۱۱۰
		۵	اعمال‌نفوذ نمایندگان مجلس در عزل و نصب مدیران		۶	۸	۵	۵	۳	۸	۸	۹	۸	۷	۶	۶	۵	۸	۲	۴	۲	۱	۲	۱۰۸
		۶	عدم ادغام ملاحظات زیست‌محیطی در فرآیندهای تصمیم‌گیری و توسعه‌ای		۷	۸	۷	۶	۴	۸	۸	۷	۸	۹	۸	۸	۶	۷	۶	۵	۵	۴	۶	۱۳۷
		۷	توسعه‌نیافتگی در ساختار اقتصادی (اقتصاد کشاورزی) و بافت اجتماعی (سنتی)		۷	۱۰	۷	۶	۵	۱۰	۸	۷	۸	۱۰	۱۰	۸	۶	۷	۷	۶	۶	۵	۷	۱۴۹
		۸	برنامه‌ریزی موضوع محور و بخشی و عدم برنامه‌ریزی بر اساس مسائل اولویت‌دار استان		۵	۱۰	۷	۸	۴	۳	۱۰	۳	۸	۱۰	۸	۲	۳	۵	۲	۳	۲	۲	۱	۱۰۶
		۹	نبود سازوکار شناسایی مسائل و اولویت‌های اصلی مردم		۸	۸	۵	۶	۲	۳	۸	۳	۶	۶	۳	۳	۳	۷	۱	۳	۱	۱	۱	۸۶
		۱۰	فقدان برنامه‌ریزی از پایین به بالا و اصلاح اهداف و راهبردهای کلان استان بر اساس آن		۸	۱۰	۹	۶	۲	۸	۸	۴	۸	۱۰	۵	۲	۲	۶	۶	۴	۳	۱	۲	۱۱۸
		۱۱	عدم توجه به آمایش استان در تدوین برنامه توسعه استان		۳	۷	۴	۲	۲	۷	۲	۱	۹	۵	۲	۷	۲	۹	۱	۲	۲	۲	۱	۷۴
۲	ایمنی و امنیت	۱۲	ضعف در پیش‌بینی و شناسایی فرصت‌ها و تهدیدهای ایمنی و امنیتی و ارائه راهکارها برای مواقع بحران		۴	۶	۵	۴	۵	۶	۵	۵	۴	۹	۵	۵	۵	۷	۲	۴	۴	۸	۶	۷	۱۰۶
		۱۳	اعمال‌نفوذ گروه‌های فشار و گروه‌های خارج از سازمان بر روند و اولویت اجرای برنامه‌ها و اقدامات		۵	۷	۶	۶	۳	۴	۸	۶	۷	۷	۷	۷	۲	۸	۳	۲	۲	۲	۱	۹۷
		۱۴	نگاه امنیتی به منابع طبیعی و کشاورزی این استان		۵	۸	۶	۶	۷	۷	۸	۸	۷	۱۰	۱۰	۸	۴	۸	۳	۶	۸	۳	۱	۱۲۹
		۱۵	نبود رویکرد شفاف و روشن امنیتی به توسعه استان و انعکاس آن در برنامه‌های توسعه استان		۴	۴	۶	۲	۷	۴	۵	۵	۸	۶	۵	۴	۳	۷	۲	۷	۶	۵	۵	۶	۱۰۱
۳	منابع و دارایی‌ها	۱۶	نبود نیروهای متخصص و میان‌رشته‌ای در راستای تحقق آمایش در استان		۸	۱۰	۸	۷	۶	۱۰	۱۰	۵	۱۰	۸	۱۰	۳	۳	۱۰	۳	۴	۶	۷	۶	۸	۱۴۶
		۱۷	ضعف در توجه کافی به عرف‌ها، عادات، سنت‌ها و فرهنگ بومی		۷	۸	۷	۶	۵	۸	۸	۹	۸	۷	۸	۶	۶	۱۰	۶	۵	۵	۵	۶	۵	۱۴۰
		۱۸	عدم توجه جدی به کلیه ظرفیت‌ها و امکانات فضایی (محیطی، انسانی و نهادی) مناطق به دلیل برنامه‌ریزی از بالا به پایین		۵	۷	۸	۷	۵	۷	۵	۵	۷	۵	۶	۵	۱	۳	۳	۴	۶	۴	۳	۲	۹۸
		۱۹	ضعف در به‌کارگیری منابع غیردولتی در برنامه‌ریزی توسعه استان (منابع نهادهای حاکمیتی و		۷	۸	۶	۸	۵	۷	۵	۵	۳	۷	۸	۵	۳	۳	۳	۵	۳	۵	۳	۱	۱۰۱

ردیف	ابعاد نظام مدیریت آمایش استان	مسئله	عنوان	ابعاد																				امتیاز نهایی
				ناملموسی و عدم وضوح	غیر مسئله	پیچیدگی	کمکی	عدم قطعیت	میزان قابلیت درک کمتر	منفی بودن	ماندگاری	بیرونی بودن (محیط)	شدت اثر و پیامد	زائی/اجتماعی بالا کمتمکن	وابستگی و ارتباطات زیاد	غیرعادی بودن	محتوای مسئله	مقیاس کار کردی	کنترل ناپذیری	کشش مسئله	عدم قطعیت ناشی شدن از کنش	میزان ناشی شدن از کنش	منبع مسئله	غیرعمدی بودن	ندانستن (مسئولیت)	میزان ربط از زیاد
		مردمی، خصوصی و تعاونی)																								
۲۰		ضعف در قوانین پشتیبان جذب منابع و ظرفیت‌های داخل و خارج از استان در راستای توسعه استان		۶	۹	۶	۶	۶	۴	۶	۷	۷	۴	۸	۵	۸	۵	۸	۴	۶	۷	۶	۷	۳	۱	۱۱۷
۲۱	سازمانی	عدم نظارت بر فعالیت‌ها و مصوبات شوراها، کمیته‌ها و کمیسیون‌های موجود و فعال در استان		۸	۱۰	۶	۶	۴	۴	۹	۱۰	۵	۱۰	۸	۶	۳	۵	۸	۲	۵	۳	۴	۱	۱۱۷
۲۲		عریض و طویل بودن کارگروه‌ها و تعداد زیاد اعضای آن‌ها و مشکلات در گفتگو، تعامل و تصمیم‌گیری		۷	۱۰	۷	۸	۵	۴	۸	۸	۵	۱۰	۸	۸	۴	۴	۱۰	۵	۴	۳	۲	۱	۱۲۱
۲۳		انتصاب مدیران تنها از روی انگیزه‌های سیاسی و جناحی و مدیران استان مازندران ۵۳ درصد غیربومی و ۴۵ درصد بومی		۵	۸	۶	۵	۵	۴	۱۰	۱۰	۶	۱۰	۸	۱۰	۴	۴	۱۰	۶	۳	۲	۳	۱	۱۱۸
۲۴		مدیریت غیربومی و کوتاه‌مدت در سطح کلان استان و استفاده از چانه‌زنی به هنگام تصویب و تخصیص اعتبارات		۴	۱۰	۶	۵	۸	۲	۱۰	۸	۸	۱۰	۸	۱۰	۵	۵	۱۰	۷	۷	۸	۲	۲	۱۳۳
۲۵		حضور محدود زنان در ادارات دولتی و حضور ناچیز در مدیریت استان		۸	۸	۷	۶	۶	۵	۸	۸	۶	۸	۷	۶	۶	۴	۸	۶	۵	۴	۴	۶	۷	۱۲۵
۲۶		فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی موردنیاز تحقق برنامه آمایش استان		۷	۷	۳	۶	۴	۴	۸	۸	۷	۸	۷	۷	۸	۲	۸	۸	۳	۴	۳	۲	۱۰	۱۱۶
۲۷		ضعف در هماهنگی بین بخشی و فعالیت ستادها (نبود الزام قانونی برای آن)		۳	۸	۷	۵	۶	۶	۹	۸	۴	۱۰	۱۰	۸	۵	۵	۹	۸	۲	۳	۲	۱	۲	۱۱۶
۲۸		ضعف در نظارت و ارزیابی عملکرد براساس برنامه آمایش استان		۸	۸	۶	۵	۳	۳	۱۰	۱۰	۶	۹	۸	۶	۴	۵	۱۰	۵	۲	۲	۲	۱	۱	۱۰۱
۲۹		پاسخگو نبودن نهادها و سازمان‌ها نسبت به عملکرد خود		۴	۴	۳	۶	۲	۶	۶	۸	۴	۸	۸	۳	۳	۳	۳	۵	۲	۳	۲	۲	۱	۸۰
۳۰		خلاءهای موجود در وظایف، مسئولیت‌ها، تصمیم‌گیری و رفع اختلافات و تضادهای سازمانی		۸	۶	۸	۹	۷	۷	۸	۶	۷	۷	۸	۷	۸	۷	۵	۷	۹	۵	۲	۱	۴	۵	۱۲۶
۳۱	تصمیم‌گیری قلمرو محور	نبود نظام یکپارچه و همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان		۸	۱۰	۸	۸	۷	۹	۱۰	۸	۱۰	۱۰	۹	۱۰	۸	۸	۷	۴	۸	۹	۳	۵	۵	۸	۱۴۹
۳۲		بی‌ثباتی در نظام تصمیم‌گیری		۶	۸	۶	۵	۴	۴	۱۰	۸	۷	۸	۷	۸	۷	۱۰	۵	۵	۸	۵	۴	۴	۳	۲	۱۱۹
۳۳		عدم جایگاه مدیریت آمایش استان در دستگاه‌های اجرایی		۶	۱۰	۶	۵	۴	۴	۱۰	۱۰	۶	۱۰	۷	۷	۷	۶	۴	۴	۱۰	۶	۵	۴	۴	۶	۱۲۴
۳۴		عدم وجود بازوی اجرایی در سطح شهرستان برای سازمان برنامه و بودجه استان		۷	۱۰	۷	۶	۵	۴	۸	۸	۶	۱۰	۸	۷	۷	۷	۴	۴	۱۰	۳	۵	۴	۵	۶	۱۲۶
۳۵		مداخلات تصمیم‌گیری‌های سطح ملی در سطح استان		۶	۸	۵	۵	۷	۳	۱۰	۸	۸	۹	۸	۶	۸	۶	۴	۶	۷	۶	۵	۳	۴	۲	۱۲۰
۳۶		تشتت شدید و تداخل در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی		۷	۸	۶	۷	۸	۷	۱۰	۹	۸	۱۰	۹	۷	۵	۵	۷	۵	۸	۴	۵	۲	۵	۱۰	۱۴۰
۳۷		نقش کمرنگ دخیلان (فرد، گروه، نهاد) و بهره برداران قلمروهای فضایی در تصمیم‌گیری‌های مناطق خود		۷	۶	۴	۶	۴	۶	۸	۶	۶	۶	۸	۵	۲	۲	۸	۳	۲	۲	۱	۳	۳	۳	۹۰
۳۸	مشارکتی	عدم توجه به برنامه‌ریزی مشارکتی در کنار برنامه‌ریزی استراتژیک		۶	۷	۴	۸	۶	۷	۶	۷	۷	۶	۶	۱	۲	۲	۷	۵	۷	۲	۳	۳	۲	۴	۹۹
۳۹		عدم توجه مدیریت استان به حفظ نخبگان استانی و ایجاد ثبات سیاسی و مدیریتی		۷	۱۰	۶	۶	۷	۷	۸	۸	۸	۹	۳	۸	۸	۶	۸	۷	۴	۴	۲	۴	۳	۳	۱۲۶

ردیف	ابعاد نظام مدیریت آمایش استان	عنوان		ابعاد																						امتیاز نهایی
								بعد تحلیلی													محتوای مسئله		کنش مسئله			منبع مسئله		
								ویژگی‌های تحلیل																			
		مسئله		ناملموسی و عدم وضوح	عمر مسئله	پیچیدگی	گنگی	عدم قطعیت	میزان قابلیت درک کمتر	منفی بودن	مانع‌گاری	بیرونی بودن (محیط)	شدت اثر و پیامد	ذاتی/ایجادگری بالا	واسطگی و ارتباطات زیاد	غیرعادی بودن	مقیاس کارکردی	محتوای مسئله (اقتصادی/اجتماعی)	کنترل ناپذیری	شدن از کنش	عدم قطعیت ناشی کنش	میزان ناشی کنش	غیرعمدی بودن	میزان ریط ازبنط نداشتن (مسئولیت)	
۷	زمان	۴۰	رقابت محلی به جای رقابت اقتصادی، عدم ارتباط منطقی میان نخبگان محلی با مرکز، نخبگان توسعه نیافته، بروکراسی حاکم، اقتصادی کشاورزی سنتی		۸	۱۰	۸	۸	۷	۷	۱۰	۹	۸	۱۰	۱۰	۸	۶	۷	۱۰	۷	۷	۶	۶	۷	۱۵۹
		۴۱	نهادهای مدنی در استان رشد بایسته‌ای نیافته		۶	۹	۶	۵	۴	۵	۷	۷	۵	۶	۷	۶	۴	۵	۷	۴	۳	۳	۴	۲	۱۰۵
		۴۲	مداخله افراد و نهادهای قدرت و ایجاد انحراف در تهیه و اجرای برنامه توسعه استان		۵	۳	۶	۵	۷	۴	۴	۶	۵	۳	۶	۴	۶	۷	۲	۴	۵	۳	۳	۲	۹۰
		۴۳	فقدان مشارکت جدی نهادهای غیردولتی و نمایندگان مردم در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری‌های برنامه توسعه استان		۶	۶	۳	۲	۶	۳	۷	۷	۵	۵	۷	۲	۱	۵	۴	۲	۳	۲	۲	۱	۷۹
		۴۴	ضعف در بهره‌گیری از نظارت سازمان یافته مردم بر توسعه متوازن استان		۴	۶	۵	۲	۵	۴	۵	۸	۵	۳	۴	۱	۱	۳	۳	۱	۲	۱	۱	۱	۶۵
۷	زمان	۴۵	نبود سازوکار پایش زمانبندی اجرای مراحل مختلف پروژه‌ها و اقدامات برنامه توسعه استان		۴	۶	۴	۴	۳	۴	۱۰	۶	۳	۸	۳	۹	۷	۵	۵	۵	۷	۵	۶	۳	۱	۱۰۳
		۴۶	عدم وجود سازوکار لازم جهت تغییر در زمانبندی پروژه‌ها و اقدامات و سازگار نمودن آن‌ها با برنامه		۶	۴	۵	۳	۷	۲	۷	۷	۱	۷	۴	۸	۴	۷	۴	۴	۵	۳	۲	۱	۹۱
۸	کیفیت	۴۷	نبود نظام کارا و مؤثر در جهت پایش و مدیریت کیفیت اجرای برنامه‌ها و اقدامات توسعه‌ای		۳	۷	۸	۸	۸	۷	۹	۸	۲	۸	۴	۸	۳	۷	۸	۵	۶	۴	۲	۲	۱۱۷
		۴۸	تفاوت در انتظارات مدیران استان و درک متفاوت از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه استان		۷	۸	۶	۶	۸	۷	۱۰	۸	۵	۱۰	۸	۷	۴	۴	۱۰	۴	۷	۳	۶	۳	۱۳۱
		۴۹	کیفیت فنی و تخصصی پایین برنامه آمایش استان مازندران		۷	۶	۵	۶	۳	۵	۹	۸	۴	۷	۵	۵	۶	۶	۱۰	۳	۲	۲	۲	۱	۱۰۲
		۵۰	درک و فهم درست و دقیق مجریان از اهداف برنامه‌ها و پروژه‌ها		۶	۵	۶	۷	۸	۸	۷	۷	۱	۹	۸	۹	۴	۵	۸	۷	۸	۷	۶	۶	۱۳۲
		۵۱	عدم ارزیابی اثرات اجتماعی، اقتصادی و محیط زیست سیاست‌ها و پروژه‌ها بر دخیلان برنامه		۶	۸	۷	۸	۶	۵	۶	۶	۲	۵	۶	۴	۶	۵	۷	۶	۵	۵	۳	۳	۱۰۹
۹	تغییرات و انطباق	۵۲	عدم شناسایی و رصد تغییرات (شرایط موجود، فرصت‌ها و تهدیدها، اولویت‌ها و غیره) پس از تهیه طرح		۸	۶	۴	۵	۲	۳	۸	۴	۱	۸	۷	۷	۶	۷	۶	۵	۶	۳	۳	۲	۱	۹۵
		۵۳	نگاه فصلی و عدم استمرار و تداوم در برنامه‌ریزی و اجرا		۵	۸	۶	۵	۴	۶	۸	۸	۶	۷	۶	۵	۲	۵	۱۰	۳	۲	۱	۳	۲	۱۰۲
		۵۴	فقدان سازوکار بازنگری و به روزرسانی برنامه آمایش و روش‌های اجرای آن		۵	۸	۳	۳	۲	۷	۵	۵	۳	۹	۸	۷	۶	۷	۸	۵	۴	۲	۵	۳	۱۰۵
۱۰	بهبود	۵۵	نبود ابزارها، سازوکارهای منسجم و نهادهای مسئول ارزیابی و نظارت بر عملکرد آمایش و فرآیندهای آن		۶	۸	۶	۷	۳	۶	۶	۴	۷	۶	۵	۸	۳	۸	۵	۳	۳	۲	۵	۸	۱۰۹
		۵۶	عدم نظارت کافی، کمبود کارشناسان متخصص، ضعف مدیریتی و کمبود امکانات اجرای دستورالعمل و ضابطه از کیفیت قابل قبولی		۷	۱۰	۸	۷	۷	۶	۹	۸	۶	۱۰	۷	۷	۵	۶	۱۰	۶	۵	۵	۶	۷	۱۴۲
		۵۷	ضعف در مشارکت و همکاری نهادهای قضایی به عنوان ناظر و مدعی العموم در برنامه‌های توسعه استان		۳	۵	۲	۴	۲	۴	۵	۲	۵	۵	۲	۶	۲	۵	۲	۲	۲	۱	۲	۲	۶۳

عنوان				ابعاد																				امتیاز نهایی
				بعد تحلیلی – ویژگی‌های تحلیل													محتوای مسئله		کنش مسئله			منبع مسئله		
ردیف	ابعاد نظام مدیریت آمایش استان		مسئله	ناملموسی و عدم وضوح	عمر مسئله	پیچیدگی	گنگی	عدم قطعیت	میزان قابلیت درک کمّی	منفی بودن	ماندگاری	بیرونی بودن (محیط)	شدت اثر و پیامد	کشمکش زایی/جداگری بالا	وابستگی و ارتباطات زیاد	غیرعادی بودن	مقیاس کارکردی	(اقتصادی/اجتماعی)	کنترل ناپذیری	عدم قطعیت ناشی شدن از کنش	میزان ناشی شدن از کنش	غیرعمدی بودن	میزان ربط/ارتباط نداشتن (مسئولیت)	
		۵۸	نبود نظام بهبود و ارتقای فرآیندها و نتایج (بروندادها، پیامدها) براساس گزارشات عملکرد	۹	۵	۹	۷	۴	۵	۷	۵	۸	۹	۳	۷	۵	۵	۶	۳	۴	۲	۳	۴	۱۱۰
۱۱	مالی و پولی	۵۹	کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم برای تحقق آمایش استان	۲	۱۰	۸	۴	۸	۲	۱۰	۱۰	۹	۱۰	۱۰	۹	۷	۵	۴	۶	۸	۷	۸	۱۰	۱۴۷
		۶۰	برنامه‌ریزی و تأمین منابع مالی از مرکز و عدم تناسب درآمد و هزینه استان	۳	۸	۵	۲	۷	۳	۷	۶	۹	۷	۷	۸	۴	۷	۲	۳	۶	۷	۹	۱۰	۱۲۰
		۶۱	نبود مدیریت بهینه منابع مالی و پولی موجود و مشارکت پایین بانک‌ها و موسسات مالی براساس برنامه توسعه استان	۴	۴	۴	۵	۵	۲	۵	۴	۴	۶	۵	۵	۴	۵	۳	۵	۵	۵	۵	۵	۹۰
۱۲	ریسک	۶۲	نبود سازوکارهای لازم برای کاهش ریسک جهت فعالیت بخش خصوصی و تعاونی	۵	۷	۳	۶	۳	۷	۶	۷	۶	۵	۶	۶	۶	۵	۴	۶	۷	۶	۳	۴	۱۰۸
		۶۳	مدیریت کوتاه مدت و غیربومی (میانگین ۲۰ ماه)، احزاب فصلی، اصناف توسعه نیافته، سمن‌های خیریه‌ای، رسانه ناکارآمد	۸	۱۰	۸	۷	۷	۶	۹	۷	۶	۱۰	۱۰	۹	۷	۶	۱۰	۷	۶	۶	۶	۷	۱۵۲
		۶۴	نبود نظام مدیریت ریسک در تهیه و اجرای برنامه آمایش و توسعه استان	۶	۸	۶	۷	۴	۸	۷	۸	۷	۵	۵	۶	۳	۵	۵	۴	۵	۴	۳	۴	۱۱۰
۱۳	داده‌ها و اطلاعات و مدیریت دانش	۶۵	نبود سیستم جامع داده‌ها و اطلاعات توسعه استان	۴	۱۰	۸	۹	۲	۶	۱۰	۸	۲	۹	۸	۸	۲	۷	۸	۲	۲	۲	۲	۱	۱۱۰
		۶۶	نبود نظام مستندسازی و انتشار دوره‌ای آن	۵	۶	۶	۸	۳	۳	۶	۵	۱	۶	۳	۵	۱	۳	۴	۱	۱	۱	۱	۱	۷۰
		۶۷	عدم تبدیل تجربیات به مدیریت دانش و انتشار آن جهت نقد و بررسی	۸	۵	۷	۷	۲	۴	۶	۶	۱	۴	۲	۲	۱	۵	۶	۱	۱	۱	۱	۱	۷۱
۱۴	نتیجه گرا	۶۸	عدم تمرکز بر حصول نتیجه (دستیابی به هدف) در اجرای برنامه توسعه استان (به جای اجرای صرف تعدادی پروژه)	۸	۶	۸	۵	۵	۳	۹	۵	۳	۸	۷	۸	۳	۵	۷	۷	۷	۶	۵	۵	۱۲۰
		۶۹	عدم توجه به زنجیره و ماتریس نتایج	۶	۶	۴	۶	۴	۴	۷	۶	۴	۸	۷	۸	۲	۵	۶	۷	۶	۶	۵	۵	۱۱۲

جدول ۱۱۸- شرح مسائل راهبردی در حوزه مدیریتی

بعد	مسئله
مشارکتی	رقابت محلی به‌جای رقابت اقتصادی، عدم ارتباط منطقی میان نخبگان محلی با مرکز، نخبگان توسعه‌نیافته، بروکراسی حاکم، اقتصادی کشاورزی سنتی
ریسک	مدیریت کوتاه‌مدت و غیربومی (میانگین ۲۰ ماه)، احزاب فصلی، اصناف توسعه‌نیافته، سمن‌های خیریه‌ای، رسانه ناکارآمد
مسئله محور	توسعه‌نیافتگی در ساختار اقتصادی (اقتصاد کشاورزی) و بافت اجتماعی (سنتی)
تصمیم‌گیری قلمرو محور	نبود نظام یکپارچه و همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان
مالی و پولی	کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم برای تحقق آمایش استان
منابع و دارایی‌ها	نبود نیروهای متخصص و میان‌رشته‌ای در راستای تحقق آمایش در استان
بهبود	عدم نظارت کافی، کمبود کارشناسان متخصص، ضعف مدیریتی و کمبود امکانات اجرای دستورالعمل و ضابطه از کیفیت قابل قبولی
منابع و دارایی‌ها	ضعف در توجه کافی به عرف‌ها، عادات، سنت‌ها و فرهنگ بومی
تصمیم‌گیری قلمرو محور	تشتت شدید و تداخل در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی
مسئله محور	عدم ادغام ملاحظات زیست‌محیطی در فرآیندهای تصمیم‌گیری و توسعه‌ای

جدول ۱۱۹- تعیین مسائل راهبردی در حوزه جمعیتی-اجتماعی-آموزش

مسئله	ابعاد																				امتیاز نهایی
	بعد تحلیلی (ویژگی‌های تحلیلی)													محتوای مسئله (ماهیت مسئله)		کنش مسئله			منبع مسئله		
	نامطلوبی و عدم وضوح	عمر مسئله	پیچیدگی	گستگی	عدم قطعیت	میزان قابلیت درک	مبنی بودن	ماندگاری	بیرونی بودن (محیط)	شدت اثر و پیامد	کشمکش زایی/جدا گوی بالا	وابستگی و ارتباطات زیاد	غیرعادی بودن	مقیاس کارکردی	چندبعدی بودن (اقتصادی/اجتماعی و)	کنترل ناپذیری	عدم قطعیت ناشی شدن از	میزان ناشی نشدن از کنش	غیرعمدی بودن	میزان ربط/ارتباط ندانستن (مسئولیت)	
	↑	↑	↑	↑	↑	↓	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	
سرمایه اجتماعی پایین در هر سه سطح	۶	۹	۶	۴	۵	۷	۱۰	۷	۷	۱۰	۹	۶	۶	۵	۹	۵	۵	۶	۴	۳	۱۳۰
طلاق	۷	۶	۵	۵	۶	۷	۱۰	۷	۵	۸	۵	۶	۶	۴	۸	۵	۶	۵	۵	۵	۱۲۱
اعتیاد	۷	۸	۵	۴	۵	۷	۱۰	۸	۸	۸	۸	۶	۶	۵	۸	۴	۵	۵	۵	۴	۱۲۶
بیکاری زنان	۷	۸	۶	۴	۵	۸	۱۰	۷	۷	۹	۹	۷	۶	۵	۹	۵	۵	۵	۴	۳	۱۳۱
پایین بودن احساس امنیت	۶	۹	۶	۴	۵	۷	۱۰	۱۰	۹	۱۰	۹	۶	۶	۵	۹	۵	۵	۶	۴	۳	۱۳۵
اعتماد عمومی پایین	۶	۹	۶	۴	۵	۷	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۹	۶	۶	۵	۹	۵	۵	۶	۴	۳	۱۳۶
اعتماد سازمانی پایین	۷	۸	۵	۴	۵	۷	۱۰	۹	۹	۱۰	۸	۶	۶	۵	۸	۴	۵	۵	۵	۴	۱۳۰
میزان بالای انواع شرارت‌ها	۷	۸	۵	۴	۵	۷	۱۰	۱۰	۹	۹	۱۰	۶	۶	۵	۸	۴	۵	۵	۵	۴	۱۳۲
فقر و محرومیت	۵	۱۰	۷	۳	۶	۴	۱۰	۹	۷	۸	۸	۹	۶	۹	۹	۸	۶	۶	۶	۶	۱۴۲
سکونتگاه غیررسمی	۶	۷	۸	۵	۶	۵	۹	۷	۷	۸	۶	۷	۶	۸	۱۰	۷	۶	۶	۶	۶	۱۳۶
پایین بودن میزان باوری کل	۵	۹	۶	۶	۶	۷	۱۰	۹	۹	۹	۸	۷	۹	۹	۱۰	۷	۶	۷	۷	۹	۱۵۵
پایین آمدن رشد سالانه جمعیت در سال‌های آتی	۵	۸	۶	۶	۶	۷	۱۰	۹	۸	۱۰	۸	۷	۹	۹	۹	۷	۶	۷	۷	۹	۱۵۳
تمرکز نامتوازن جمعیت	۵	۸	۸	۵	۶	۷	۱۰	۱۰	۸	۸	۷	۷	۹	۸	۱۰	۹	۷	۷	۶	۷	۱۵۲

مسئله	ابعاد																				امتیاز نهایی
	بعد تحلیلی (ویژگی‌های تحلیلی)													محتوای مسئله (ماهیت مسئله)		کنش مسئله			منبع مسئله		
	ناملموسی و عدم وضوح	عمر مسئله	پیچیدگی	گنگی	عدم قطعیت	میزان قابلیت درک	منفی بودن	ماندگاری	بیرونی بودن (محیط)	شدت اثر و پیامد	کشمکش زایی/جداگری بالا	وابستگی و ارتباطات زیاد	غیرعادی بودن	مقیاس کارکردی	چندبعدی بودن (اقتصادی/اجتماعی و)	کنترل ناپذیری	عدم قطعیت ناشی شدن از کنش	میزان ناشی شدن از کنش	غیرعمدی بودن	میزان ربط/ارتباط نداشتن (مسئولیت)	
	↑	↑	↑	↑	↑	↓	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	
منفی شدن رشد جمعیت نقاط روستایی	۵	۹	۶	۶	۵	۶	۱۰	۹	۹	۹	۶	۷	۷	۸	۹	۷	۶	۷	۷	۸	۱۴۶
پیری جمعیت	۵	۹	۶	۶	۵	۵	۶	۱۰	۶	۹	۶	۷	۷	۸	۷	۹	۶	۶	۵	۷	۱۳۵
بالا بودن نسبت مهاجران برون‌استانی	۵	۷	۶	۶	۵	۶	۷	۸	۹	۸	۵	۷	۷	۷	۷	۸	۶	۶	۵	۶	۱۳۱
سونامی بازنشستگی پرسنل	۶	۶	۵	۳	۵	۸	۶	۷	۸	۸	۸	۷	۶	۶	۸	۴	۵	۵	۶	۴	۱۲۴
کمبود فضای آموزشی	۵	۸	۴	۳	۲	۶	۷	۶	۵	۶	۵	۵	۵	۵	۸	۷	۶	۸	۷	۱۰	۱۲۱
عدم دسترسی به سامانه شاد	۸	۷	۴	۵	۶	۶	۸	۸	۸	۶	۴	۵	۶	۶	۸	۷	۵	۶	۵	۴	۱۲۰
چاقی مفرط دانش‌آموزان	۷	۶	۴	۶	۴	۷	۶	۷	۴	۶	۵	۶	۶	۶	۷	۸	۶	۶	۷	۴	۱۱۷
بیکاری دانش‌آموختگان	۶	۶	۵	۳	۳	۷	۷	۷	۵	۷	۶	۵	۶	۷	۶	۶	۴	۴	۵	۳	۱۱۱
تداوم بی‌سوادی	۵	۷	۴	۳	۳	۵	۶	۵	۵	۴	۵	۶	۵	۷	۶	۷	۳	۸	۷	۱۰	۱۰۸
انگیزه حرفه ایی پایین آموزشیاران؛	۶	۶	۴	۵	۶	۶	۸	۸	۳	۵	۴	۴	۶	۶	۴	۶	۵	۶	۵	۴	۱۰۷
فقدان مطالعات آمایشی	۸	۶	۳	۴	۵	۷	۶	۶	۴	۶	۵	۴	۵	۸	۴	۵	۴	۶	۶	۳	۱۰۶

جدول ۱۲۰- شرح مسائل راهبردی در حوزه اجتماعی-جمعیتی و آموزش

عنوان	شرح
سرمایه اجتماعی پایین در هر سه سطح	میزان سرمایه‌های اجتماعی در هر سه بعد کلان، میانی و خرد و همچنین شاخص کلی نسبت به میانگین کل کشور پایین‌تر بوده و در خصوص شاخص اصلی رتبه استان برابر ۱۰ بوده که استان مازندران در میزان سرمایه اجتماعی پایین جزو ۱۰ استان اول است.
طلاق	نسبت طلاق به ازدواج افزایش یافته است به‌گونه‌ای که از ۷/۹۹ در سال ۱۳۸۰ به ۳۷/۱۷ در سال ۱۳۹۷ رسیده است که بیشتر از میزان کل کشور می‌باشد.
اعتیاد	میزان دستگیرشدگان استان مازندران در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال ۱۳۹۵ افزایش پیدا کرده است.
بیکاری زنان	استان مازندران در ارتباط با بیکاری زنان وضعیت مناسبی نداشت و در همه‌سال‌های بررسی دهش به‌جز ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ جزو ۵ استانی بوده که بالاترین نرخ بیکاری در رابطه با زنان را داشته است.
پایین بودن احساس امنیت	استان مازندران از استان‌هایی است که احساس امنیت در آن در حد پایینی ارزیابی شده است. استان در بین استان‌های دیگر رتبه ۵ را داشته و جزو استان‌هایی بوده است که در آن میزان احساس امنیت کم ارزیابی شده است.
اعتماد عمومی پایین	اعتماد عمومی با دو متغیر قابل‌اعتماد بودن مردم و احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان سنجیده شده است که میزان آن در استان پایین بوده است به‌گونه‌ای که در متغیر قابل‌اعتماد بودن مردم رتبه ۱۱ و در متغیر احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان رتبه ۵ را داشته است.
اعتماد سازمانی پایین	میانگین اعتماد سازمانی استان مازندران برابر ۶۰/۷ بوده است که این میانگین در کشور برابر ۶۴/۳۴ است که این مسئله میانگین پایین استان مازندران در این متغیر را نشان می‌دهد.
میزان بالای انواع شرارت‌ها	میزان زورگیری و باج‌گیری (اخاذی)، چاقو و قمه‌کشی، سایر شرارت‌ها و دستگیرشدگان در استان به ترتیب برابر ۴/۲۹،۱۶/۹۶،۱/۳۱ و ۳۰/۹۷ در هر صد هزار نفر بوده است که از نسبت آن در کل کشور بالاتر بوده است.
فقر و محرومیت	جمعیت کل ساکن در مناطق محروم استان مازندران برابر با ۲۳۹/۴۸۲ نفر (۷/۰۸ درصد از جمعیت استان) است. از این تعداد ۱۱۸/۵۱۰ نفر زن و ۱۲۰/۹۷۲ نفر مرد هستند
سکونتگاه غیررسمی	استان مازندران حدود ۱۰۰ محله حاشیه‌نشین دارد که ۱۴۰/۰۰۰ نفر در سکونتگاه‌های غیررسمی این استان سکونت دارند
پایین بودن میزان باوری کل	میزان باروری کل در استان با اختلاف از میانگین میزان باروری کل کشور، پایین‌تر است. در دوره ۹۵-۱۳۹۱ رتبه استان مازندران به لحاظ این شاخص ۳۰ می‌باشد و بعد از استان گیلان، پایین‌ترین میزان باروری کشور برای این استان ثبت شده است. همچنین میزان خام ولادت در این استان بسیار پایین‌تر از متوسط کشوری می‌باشد (در سال ۱۳۹۸، در استان مازندران ۱۰/۱ ولادت ثبت‌شده به ازای هزار نفر جمعیت وجود داشته است، رقم مذکور برای کل کشور معادل ۱۴/۴ ولادت ثبت‌شده به ازای هزار نفر جمعیت می‌باشد).
پایین آمدن رشد سالانه جمعیت در سال‌های آتی	میانگین رشد سالانه جمعیت استان در طول ۴۰ سالهی منتهی به سال ۱۳۹۵، برابر با ۱/۸ درصد بوده، به عبارتی حدود ۰/۵ درصد از متوسط رشد جمعیت در سطح کشور، پایین‌تر می‌باشد. در دوره ۹۵-۱۳۹۰ رشد سالانه جمعیت استان، ۱/۳۳ درصد می‌باشد که این رقم نیز از رشد ۱/۲۴ برای کل کشور، پایین‌تر می‌باشد.
تمرکز نامتوازن جمعیت	از مجموع ۲۲ شهرستان استان، سهم جمعیتی ۶ شهرستان حدود ۶۳/۴ درصد از کل جمعیت استان می‌باشد.
منفی شدن رشد جمعیت نقاط روستایی	در دوره ۹۵-۱۳۹۰، رشد جمعیت نقاط روستایی استان مازندران منفی شده است، هر چند که از میانگین رشد نقاط روستایی کشور کمی بالاتر می‌باشد.
پیری جمعیت	جمعیت رو به‌سوی سالمندی، جمعیتی است که بین ۷ تا ۱۴ درصد آن جمعیت را گروه‌های سنی ۶۵ ساله و بیشتر تشکیل دهند. در سال ۱۳۹۵، اندازه میزان کهن‌سالی جمعیت استان مازندران معادل ۷/۶ درصد بوده است و بعد از استان‌های گیلان و مرکزی، پیرترین ساختار سنی جمعیت در سطح کشور به استان مازندران اختصاص دارد، پیش‌بینی می‌شود در سال ۱۴۱۵ حدود ۱۵ درصد از جمعیت استان بالاتر از ۶۵ سال باشند.
بالا بودن نسبت مهاجران برون‌استانی	بر اساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (سال ۱۳۹۵)، حدود ۱۱/۸ درصد از خانوارهای استان (معادل ۱۲۷۴۳۹ خانوار) زن سرپرست می‌باشند که بیش از ۵۰ درصد از آنان یک‌نفره (خودسرپرست) هستند. رتبه استان به لحاظ نسبت خانوارهای زن سرپرست در سطح کشور، ۱۹ می‌باشد.
سونامی بازنشستگی کارکنان	مازندران با کمبود حدود ۱۰ هزار نیرو روبرو است. مهم‌ترین دلایل این معضل شیب تند بازنشستگی معلمان می‌باشد
کمبود فضای آموزشی	در استان مازندران سرانه فضای آموزشی ۵ متر می‌باشد و پایین‌تر از میانگین کشوری است.
ضعف دسترسی به سامانه شاد	حدود ۱۹ درصد از دانش‌آموزان (۱۰۰ هزار دانش‌آموز) استان به‌خصوص در بخش روستایی، به دلایلی مانند نبود اینترنت و گوشی هوشمند از دسترسی سامانه شاد محروم هستند.

جدول ۱۲۱- مسائل راهبردی در عرصه زیربنایی و نظام سکونتگاهی

مسئله	ابعاد																					امتیاز نهایی
	بعد تحلیلی (ویژگی‌های تحلیلی)															محتوای مسئله (ماهیت مسئله)		کنش مسئله			منبع مسئله	
	فاصله‌ی و عدم وضوح	عمر مسئله	پیچیدگی	گستگی	عدم قطعیت	میزان قابلیت درک	منفی بودن	ماندگاری	نیروی بودن (محیط)	شدت اثر و پیامد	کشمکش زایی/جدا گری	وابستگی و ارتباطات زیاد	غیرعادی بودن	مقیاس کارکردی	چندبعدی بودن (اقتصادی/اجتماعی و)	کنترل ناپذیری	عدم قطعیت ناشی شدن از کنش	میزان ناشی شدن از کنش	غیرعمدی بودن	میزان ربط ارتباط ذینفعان (مسئولیت)	
	↑	↑	↑	↑	↑	↓	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	
محدودیت شاخص‌های کیفی حمل‌ونقل جاده‌ای استان در مقایسه با میانگین کشوری	۵	۶	۴	۵	۵	۶	۸	۵	۴	۶	۵	۵	۴	۶	۷	۵	۳	۳	۶	۷	105
محدودیت‌های مربوط به تأمین برق در زمان اوج مصرف و حضور جمعیت خوش‌نشین	۶	۵	۵	۷	۸	۵	۴	۶	۵	۴	۶	۶	۵	۵	۸	۶	۴	۵	۴	۵	109
روند کاهنده نرخ رشد جمعیت شهری و پایین بودن نرخ رشد جمعیت شهری استان نسبت به میانگین کشور	۸	۷	۵	۴	۳	۴	۵	۶	۵	۶	۳	۶	۴	۵	۵	۳	۵	۴	۴	۵	۹۷
محدودیت‌های طبیعی و توپوگرافی در توسعه شهری و روستایی	۶	۷	۶	۳	۴	۵	۴	۵	۴	۵	۳	۵	۳	۴	۴	۳	۴	۳	۴	۴	۸۶
نرخ منفی رشد جمعیت روستایی و روند فزاینده تخلیه جمعیت روستایی	۴	۶	۴	۲	۳	۳	۲	۶	۶	۴	۴	۳	۵	۳	۳	۶	۳	۲	۴	۳	۷۶
عدم توازن در توزیع جمعیت شهری در شهرهای استان	۶	۵	۷	۳	۵	۵	۷	۶	۷	۷	۳	۶	۶	۳	۶	۴	۵	۴	۴	۷	۱۰۶

جدول ۱۲۲- شرح مسائل راهبردی در حوزه زیربنایی و نظام سکونتگاهی

مسئله	شرح
روند فزاینده توسعه شهرها و تبدیل نقاط روستایی به شهر و تبدیل اراضی کشاورزی به مسکونی	ویژگی‌های طبیعی منحصربه‌فرد خطه شمال کشور طی سال‌های متمادی زمینه‌ساز جذب جمعیت گردشگر و ساکنین موقت برای استان بوده است که این موضوع زمینه‌ساز توسعه بیش‌ازحد سکونتگاه‌های شهری، تبدیل اراضی کشاورزی به مسکونی و ویلا سازی در اراضی کشاورزی و تبدیل نقاط روستایی به شهر را حاصل شده است.
نرخ منفی رشد جمعیت روستایی و روند تخلیه جمعیت روستایی	در ارتباط با نرخ رشد جمعیت روستایی استان مازندران می‌بایستی خاطر نشان کرد که برای اولین بار در دوره ۸۵-۱۳۷۵ روند تغییرات جمعیت روستایی استان همانند کشور، معکوس و منفی شده است و میانگین نرخ رشد جمعیت استان برای دوره ۳۰ ساله نزدیک به صفر است، که این امر ناشی از تبدیل نقاط روستایی به شهر، الحاق روستاها به شهر و از بین رفتن اراضی کشاورزی روستایی و تبدیل آن‌ها به ویلا است.
محدودیت شاخص‌های کیفی حمل‌ونقل جاده‌ای استان در مقایسه با میانگین کشوری	بررسی و مقایسه شاخص‌های حمل‌ونقل استان مازندران نشان از وضعیت نامناسب این استان نسبت به میانگین کشوری دارد، به‌طوری که نسبت طول آزادراه و بزرگراه به جمعیت ۲۵ کیلومتر به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر است، این مقدار از میانگین کشوری پایین‌تر است و البته در زمان تعطیلات که به جمعیت این استان افزوده می‌شود محدودیت‌های مربوط به شبکه حمل‌ونقل مشهودتر است.
محدودیت‌های مربوط به تأمین برق در زمان اوج مصرف و حضور جمعیت خوش‌نشین	جمعیت ساکن استان مازندران در سال ۱۳۹۵ نزدیک به ۳/۳ میلیون نفر بوده است. ظرفیت تولید برق در استان به‌گونه‌ای است که در فصول عادی سال مشکلی در توازن تولید و مصرف برق وجود ندارد، اما در فصولی که جمعیت غیر ساکن و گردشگر در استان حضور دارد، تأمین برق استان با مشکل مواجه می‌شود.

جدول ۱۲۳- تعیین مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط‌زیست

مسئله	ابعاد																				امتیاز نهایی
	بعد تحلیلی (ویژگی‌های تحلیلی)															محتوای مسئله (ماهیت مسئله)		کنش مسئله			منبع مسئله		
	ناملموسی و عدم وضوح	عمر مسئله	پیچیدگی	گنگی	عدم قطعیت	میزان قابلیت درک	منفی بودن	ماندگاری	بیرونی بودن (محیط)	شدت اثر و پیامد	کشمکش زایی/ جدا گری بالا	وابستگی و ارتباطات زیاد	غیرعادی بودن	مقیاس کارکردی	چندبعدی بودن (اقتصادی/اجتماعی و)	کنترل ناپذیری	عدم قطعیت ناشی شدن از کنش	میزان ناشی نشدن از کنش	غیرعمدی بودن	میزان ربط/ارتباط نداشتن (مسئولیت)	
	↑	↑	↑	↑	↑	↓	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	
گسترش بی‌رویه و افقی سکونتگاه‌ها در مناطق ساحلی و جلگه‌ها	۶	۸	۶	۴	۶	۶	۸	۵	۶	۷	۳	۶	۷	۷	۷	۵	۵	۶	۳	۵	۱۱۸
قرارگیری استان در پهنه خطر زیاد و بسیار زیاد زلزله	۵	۱۰	۵	۳	۶	۴	۵	۱۰	۱۰	۵	۴	۳	۲	۵	۵	۸	۵	۹	۱۰	۹	۱۲۳
رطوبت زیاد در فصل تابستان و اقلیم آسایش پایین	۸	۵	۶	۶	۴	۶	۹	۵	۵	۶	۳	۶	۸	۶	۶	۴	۳	۴	۶	۴	۱۱۰
تغییرات اقلیمی چند سال اخیر و تغییر الگوی بارش	۴	۶	۵	۵	۴	۳	۸	۷	۷	۸	۷	۸	۸	۹	۱۰	۵	۶	۵	۶	۸	۱۲۹
تعارض بین استفاده از زمین و توان اکولوژیک	۸	۷	۶	۵	۴	۵	۸	۸	۳	۷	۶	۵	۶	۷	۸	۳	۲	۲	۴	۳	۱۰۷
کاهش ذخایر آبزیان دریای خزر ناشی از برداشت‌های بی‌رویه	۵	۵	۴	۵	۴	۵	۱۰	۹	۵	۹	۴	۸	۹	۹	۸	۳	۴	۴	۶	۷	۱۲۳
محدودیت اراضی جهت استقرار کارکردهای جدید سازمان فضایی	۵	۹	۵	۳	۶	۴	۵	۹	۹	۵	۴	۳	۲	۵	۵	۸	۵	۸	۹	۸	۱۱۷
قطع غیر مجاز درختان جنگل‌ها	۶	۷	۶	۴	۶	۵	۸	۵	۶	۷	۴	۶	۶	۷	۷	۵	۵	۶	۴	۵	۱۱۵
آلودگی سواحل و دریای خزر	۷	۹	۸	۵	۷	۸	۹	۹	۷	۸	۶	۶	۶	۸	۸	۶	۶	۷	۶	۷	۱۴۳

جدول ۱۲۴- شرح مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط‌زیست

مسئله راهبردی	شرح
آلودگی سواحل و دریای خزر	عوامل انسانی و طبیعی بسیاری در آلودگی دریای خزر وجود دارد. فعالیت‌های نفتی، کشاورزی، پسماندها، صید بی‌رویه و... اثراتی منفی روی دریای خزر گذاشته و باعث تغییرات جدی در منابع زیستی این دریا شده است
گسترش بی‌رویه و افقی سکونتگاها در مناطق ساحلی و جلگه‌ها	مناطق ساحلی استان مازندران تحت تأثیر عوامل اجتماعی و اقتصادی، روند رو به رشدی جمعیتی را شاهد هستند، به‌گونه‌ای که به بستر مناسبی برای رشد شهرنشینی و افزایش جمعیت شهری تبدیل‌شده‌اند. متعاقب آن، بهره‌برداری از منابع طبیعی و اقتصادی، زمین‌های مولد و اکوسیستم‌های حساس ساحلی موجبات گسترش افقی شهرهای ساحلی و نزول کیفیت زیست‌محیطی این شهرها را فراهم آورده که منجر به تهدید توسعه پایدار شهرهای ساحلی شده است
قرارگیری استان در پهنه خطر زیاد و بسیار زیاد زلزله	بر اساس نقشه پهنه‌بندی خطر نسبی، بیشترین وسعت گستره استان مازندران در محدوده با خطر نسبی زیاد را دارد. به سمت جنوبی استان از خطر زمین‌لرزه افزایش می‌شود به‌طورکلی جنوبی‌ترین بخش استان، دارای خطر نسبی بسیار زیاد می‌باشد
تغییرات اقلیمی چند سال اخیر و تغییر الگوی بارش	شاخص اقلیمی دومارتن نیز بر این موضوع تاکید داد که از غرب به شرق استان مازندران شرایط رطوبتی و بارندگی روند کاهشی درحالی‌که میزان درجه حرارت افزایش‌یافته و در نتیجه اقلیم خشک‌تر می‌شود. اما بررسی روند تغییرات این شاخص به‌طور متوسط در منطقه مطالعاتی نشان می‌دهد که دارای یک روند کاهشی ملایمی بوده که تغییر تاکنون سبب تغییر مشخص اقلیم از نظر دامنه شاخص اقلیمی نشده ولی در صورت عدم کنترل عوامل مؤثر بر این روند این پتانسیل وجود دارد که در دهه آینده این روند نزولی سبب تغییر اقلیم منطقه شود. نوسانات این تغییرات شاخص اقلیمی در غرب مازندران بیش از شرق استان است.

جدول ۱۲۵-تعیین مسائل راهبردی در عرصه اقتصادی

مسئله	ابعاد																				امتیاز نهایی
	بعد تحلیلی (ویژگی‌های تحلیلی)													محتوای مسئله (ماهیت مسئله)		کنش مسئله			منبع مسئله		
	ناملموسی و عدم وضوح	عمر مسئله	پیچیدگی	کنگی	عدم قطعیت	میزان قابلیت درک	منفی بودن	ماندگاری	بیرونی بودن (محیط)	شدت اثر و پیامد	کشمکش زائی/جدا گری بالا	وابستگی و ارتباطات زیاد	غیرعادی بودن	مقیاس کارکردی	چندبعدی بودن (اقتصادی/اجتماعی و)	کنترل ناپذیری	عدم قطعیت ناشی شدن از کنش	میزان ناشی شدن از کنش	غیرعمدی بودن	میزان ربط/ارتباط نداشتن (مسئولیت)	
	↑	↑	↑	↑	↑	↓	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	
بهره‌وری نسبتاً پایین بخش معدن در استان	۵	۵	۵	۴	۵	۴	۵	۴	۵	۶	۵	۵	۴	۴	۵	۵	۳	۳	۱	۱	۸۴
سهم پایین ارزش‌افزوده استان در بخش صنعت کشور	۵	۴	۶	۴	۶	۵	۶	۶	۶	۸	۵	۷	۵	۵	۷	۴	۳	۳	۱	۲	۹۸
بهره‌وری پایین بخش کشاورزی به‌ویژه تولید محصولات در زمین‌های آبی	۵	۵	۵	۴	۵	۴	۵	۶	۵	۶	۴	۵	۴	۴	۵	۵	۴	۳	۲	۱	۸۷
پایین بودن سطح دانش نیروی اشتغال در بخش صنعت	۴	۵	۵	۴	۵	۵	۵	۶	۶	۷	۵	۷	۵	۵	۶	۵	۳	۲	۲	۲	۹۴
بازرگانی و تجارت ضعیف	۵	۴	۶	۴	۶	۵	۶	۶	۶	۸	۵	۷	۵	۷	۷	۶	۳	۳	۱	۲	۱۰۲
گردشگری ناپایدار	۵	۴	۶	۴	۶	۵	۶	۶	۶	۸	۵	۷	۵	۵	۷	۴	۳	۳	۱	۲	۹۸

جدول ۱۲۶-شرح مسائل راهبردی استان مازندران در عرصه اقتصادی

عنوان مسئله	شرح مسئله
بهره‌وری نسبتاً پایین بخش معدن در استان	بررسی سهم معادن در حال بهره‌برداری نشان می‌دهد که استان با دارد بودن ۲/۳ درصد از معادن در حال بهره‌برداری در رتبه ۱۸ کشور قرار دارد. بررسی اشتغال در این بخش نیز نشان می‌دهد که شاغلان بخش معادن در حال بهره‌برداری کشور ۲/۷۹ درصد از کل شاغلان بخش معدن را تشکیل داده‌اند. اما میزان سرانه ارزش تولیدات معادن در حال بهره‌برداری استان ۰/۶۵ درصد است که بیانگر بهره‌وری نسبتاً پایین استان در بخش معدن است. کمبود صنایع تبدیلی، عدم بهره‌گیری از دانش و فناوری‌های نو بن در زمینه استخراج معادن موجب شده است که ارزش‌افزوده کمتری با توجه به ظرفیت نیروی انسانی و معادن در استان تولید شود. سایر محصولات کانی غیرفلزی با ۱۲/۲۸ درصد از اشتغال استان و ۲۶/۳۴ درصد از نظر تعداد کارگاه که معادل ۷۲۹ دومین بخش استان از نظر اشتغال در زمینه صنایع معدنی در استان است. اما بررسی میزان ارزش‌افزوده این بخش در اقتصاد ملی و استانی کمتر از دو درصد است.
سهم پایین ارزش‌افزوده استان در بخش صنعت کشور	بررسی بخش صنعت استان نشان می‌دهد که با توجه به پتاسیل‌های بالای استان در زمینه صنایع تبدلی و عمدتا در بخش کشاورزی، اما میزان ارزش‌افزوده کمتری را تولید کرده است. بررسی رتبه استان از نظر ارزش‌افزوده بخش صنعت نشان می‌دهد که رتبه استان در سال‌های موردبررسی ۲۲ بوده است. این بدین معنی است که مازندران جز استان‌های با سهم پایین در تولید ارزش‌افزوده کشور است. بررسی اشتغال صنعتی کارگاه‌های استان نشان می‌دهد که ۳/۳۵ درصد از شاغلان بخش کارگاه‌های صنعتی ده نفر به بالا کشور در استان مشغول به فعالیت هستند. افزون بر آن ۳/۵۸ درصد از تعداد کارگاه‌ها در مازندران واقع‌شده‌اند. سهم استان از ارزش تولید کارگاه‌های صنعتی ۲/۲۷ درصد و سهم استان از ارزش‌افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر ۲/۳ درصد است که با توجه به میزان اشتغال و تعداد کارگاه میزان ارزش‌افزوده پایینی را تولید کرده است.
بهره‌وری پایین بخش کشاورزی به‌ویژه تولید محصولات در زمین‌های آبی	بررسی توزیع سطح برداشت محصولات زراعی کشور در سال زراعی ۹۷-۹۸ نشان می‌دهد که ۵/۹ درصد از زمین‌های زراعی و ۱/۵ درصد از زمین‌های دیم کشور در استان مازندران واقع شده است. به عبارتی سهم استان از زمین‌های زراعی کشور ۳/۸ درصد است و از این نظر در رتبه ۱۲ کشور قرار دارد. بررسی توزیع میزان تولید محصولات زراعی کشور نشان می‌دهد که تولید آبی ۳/۳ درصد و تولید دیم ۴/۹ درصد از تولیدات کشور را در سال ۹۷-۹۸ تشکیل داده است. در نهایت ۳/۵ درصد از تولیدات محصولات زراعی کشور در این استان تولید شده است و رتبه استان در این زمینه دهم است. این بدن معنی است که استان نیازمند توسعه بخش کشاورزی با تاکید بر الگوهای کشت نوین است. به عبارتی استان مازندران با توجه به سهم ۳/۸درصد از زمین‌های زارعی اما سهم ۳/۵ درصدی از تولیدات را داشته است.
پایین بودن سطح دانش نیروی اشتغال در بخش صنعت	بررسی سطح تحصیلات کارکنان بخش صنعت استان نشان می‌دهد از مجموع شاغلان بخش صنعتی ۶۶/۸ درصد دیپلم و پایین‌تر از دیپلم قرار دارند. سطح تحصیلات فوق‌دیپلم ۱۰/۲۵ درصد، لیسانس ۱۸/۹۹ درصد و فوق‌لیسانس ۳/۶ درصد را شامل می‌شود سهم تحصیلات دکتری در صنعت استان ۰/۳۲ درصد می‌باشد.
بازرگانی و تجارت ضعیف	باوجود سواحل دریایی بسیار بنادر استان ضعیف بوده و از نظر ترانزیتی نیز کارکرد قابل‌توجهی ندارند.
گردشگری ناپایدار	گردشگری به‌جای اینکه منجر به توسعه شود منجر به نابودی طبیعت و زمین‌های کشاورزی و تورم نیازهای اساسی شده است

۴-۲- تدوین اهداف بنیادین

اهداف بنیادین سند، اهدافی هستند که در جهت حل مسائل راهبردی استان مازندران در پیش‌گرفته شده‌اند. در جدول زیر اهداف بنیادین سند به تفکیک محورهای مطالعاتی آورده شده است.

جدول ۱۲۷- اهداف بنیادین سند راهبردی توسعه مازندران

محور	اهداف بنیادین
منابع طبیعی و محیط‌زیست	- نظام جامع مدیریت سواحل در راستای اصول توسعه پایدار - حفاظت منابع آب و خاک و ذخایر ژنتیکی گیاهی منحصربه‌فرد شمال کشور - تولید و مصرف پایدار انرژی با توجه به ظرفیت‌های موجود در استان (بارش، باد و ...) - اصلاح مدیریت کشاورزی و ارتقاء بهره‌وری آب - ارتقاء تاب‌آوری استان در برابر خطرات طبیعی و انسانی - تشریک‌مساعی مسئولین و مردم در مدیریت محیط‌زیست استان - حفظ محیط‌زیست خزر
اقتصادی	- قطب امنیت غذایی کشور - رتبه نخست از نظر دار بودن صنایع تبدیلی در بخش کشاورزی - قطب پروتئین کشور - تاب آوری اقتصادی - رقاب پذیری اقتصادی - دستیابی به رتبه نخست تولید محصولات باغی در کشور - قطب تولید خاویار کشور - تبدیل‌شدن به قطب تولید محصولات صنعتی وابسته به صنعت چوب - توسعه اقتصاد دریا پایه - تنوع اقتصادی - افزایش درجه پیچیدگی اقتصادی - گسترش صادرات غیرنفتی
اجتماعی-جمعیتی	-کاهش نرخ بیکاری و افزایش نرخ اشتغال در استان به‌ویژه اشتغال زنان - افزایش مشارکت، اعتماد و انسجام در استان در جهت ارتقای سرمایه اجتماعی -کاهش آسیب‌های اجتماعی و افزایش سطح نشاط اجتماعی در استان -توانمندسازی نیروی انسانی -افزایش سطح مدارای اجتماعی و آشنایی با قوانین موجود - نظارت بیشتر بر نهاد خانواده و آموزش حل مشکلات به زوجین - برقراری عدالت اجتماعی - توسعه اقتصادی - توسعه پایدار -برقراری عدالت اجتماعی -کاهش آسیب‌های اجتماعی - دستی بابی به رشد متعادل و مطلوب جمعیت طی ۲۰ سال آینده -جلوگیری از پیری جمعیت - برقراری توازن جمعیتی در سطح شهرستان‌های استان

محور	اهداف بنیادین
	- بهبود وضعیت دسترسی به آموزش؛ - بهبود وضعیت سواد - بهبود زیر نظام‌های آموزش عالی؛
زیربنایی	- ارتقا و توسعه زیربناهای اصلی استان و افزایش پیوندهای فراملی دریایی - مدیریت پایدار تولید و توزیع منابع بر اساس محدودیت‌های محیط
مدیریتی-نهادی	- مشارکت حداکثری نهادهای دولتی در تصمیم‌گیری و اجرا - ارتقای مدیریت امنیت در حوزه‌های مختلف توسعه - برنامه‌ریزی راهبردی و تمرکز بر مسائل اصلی توسعه استان - برخورداری استان از وجود افراد و نهادهای اثرگذار جهت هدایت فرایند توسعه - مشارکت بالای مازندرانی‌ها در اداره استان - تحصیلات بالای استاندارها، مدیران و معاونان استان - اجرایی نمودن حداکثری برنامه‌ها و پروژه‌ها در همه‌ی حوزه‌ها - فعال بودن کلیه ستادها و کارگروه‌های استان مازندران - تقویت هماهنگی بین ستادها و کمیته‌های استانی - فعال شدن نهادهای مدنی و تشکل‌ها در طول سال و نه در ایام خاص - حرکت به‌سوی رقابت اقتصادی به‌جای رقابت محلی و قومی - افزایش سهم حضور زنان در مدیریت و کارکنان دولت - استفاده از افراد توانمند بومی برای مدیریت در استان - آشکار و روشن‌سازی مأموریت‌ها و وظایف نهادها و دستگاه‌های فعال در استان - مدیریت باثبات و بومی و آشنا با وضعیت اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و طبیعی استان و ثبات در تصمیم‌گیری - استفاده از آخرین دستاوردهای فنی و تخصصی در مدیریت کیفیت - انطباق مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان با وظایف و مأموریت‌های اصلی آن - نظارت بر عملکرد شوراها و کمیته‌ها و پرداختن به وظایف اصلی و مهم در تصمیم‌گیری و نه صرفاً هماهنگی - مدیریت یکپارچه، بین بخشی، میان‌رشته‌ای و مبتنی بر قلمروهای فضایی - فهم صحیح و دقیق مجریان از برنامه‌ها و اهداف - تأمین منابع مالی و پولی مناسب و به‌موقع و کاهش ریسک - آموزش نیروهای متخصص و بین‌رشته‌ای جهت راهبری توسعه استان - ایجاد نظام پایش، نظارت، ارزیابی و بهبود - برنامه‌ریزی مشارکتی و از پایین به بالا - تمرکز مدیریت بر نتایج و بروندادها - تمرکز مدیریت بر مسئله‌های اولویت‌دار استان - الزام قوانین و مقررات پشتیبان اجرای آمایش استان - هماهنگی با تغییرات و فرصت‌ها و تهدیدهای جدید
نظام سکونتگاهی	- توسعه الگوی خوشه‌ای و شبکه‌ای در نظام سکونتگاهی استان - زیست پذیر ساختن محیط و محدودسازی توسعه بر مبنای توان طبیعی محیط

۴-۳- تدوین چشم‌انداز

در برنامه‌ریزی راهبردی چشم‌انداز، محرکی انگیزشی، هدف غایی و تصویر و دید شرایط ایده آل، مطلوب و منحصربه‌فرد منطقه یا سازمان در آینده است که از ویژگی‌های وضوح، خلاصه‌وار، امید، چالش‌انگیز، خاطره‌انگیز و تحقق‌پذیر، مطابقت باارزش‌ها و فرهنگ و زمان‌بندی برخوردار است. با توجه به اهداف و اسناد فرادست، استان مازندران:

استان مازندران به عنوان نگین سبز شمال کشور به پاس بهره‌گیری از قابلیت‌های اقتصاد آبی، گردشگری پایدار و کشاورزی سبز و همچنین صنایع دانش بنیان و رقابت‌پذیر نه تنها معیشت پایدار برای ساکنان خود فراهم ساخته بلکه پایداری محیط زیستی منطقه را حفظ ساخته است.

۴-۴- مأموریت‌های اصلی

مأموریت‌ها در واقع علت وجودی، هدف و شرح کارهای منحصر به فردی است که منطقه برای نیل به چشم‌انداز خود انجام می‌دهد. بنابراین مأموریت‌ها با کلماتی همچون حمایت، بهینه کردن، خلق، درگیری، یاری، کمک، فراهم کردن، برآورده کردن، تأمین ترویج و غیره آغاز می‌شود. در واقع، مأموریت کلان مازندران، پایدار کردن پیشرفت و آبادانی آن است و در کنار آن موارد زیر نیز به‌عنوان مأموریت‌های استان مطرح می‌باشد:

- خلق فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی عادلانه برای جمعیت عشایر؛
- رونق و مقاومتی کردن اقتصاد منطقه؛
- ریشه‌کنی فقر و تأمین معیشت ایمن و باثبات برای تمامی گروه‌ها؛
- بهره‌برداری خردمندانه و پایدار از قابلیت‌ها و مواهب خدادادی به‌ویژه منابع دریایی و آبی؛
- کاهش آسیب‌پذیری در برابر مخاطرات طبیعی و سایر شوک‌های بیرونی؛
- کاهش و یا از بین بردن عدم تعادل‌ها و بی‌عدالتی‌های فضایی؛
- توسعه منابع و سرمایه‌های انسانی جوان و بافرهنگ، متخصص، مشارکت جو، مولد و سالم؛
- حفظ، حمایت و ترویج ویژگی‌های ارزشمند سبک زندگی سال و مولد روستایی و عشایری؛
- برقراری عدالت و دربرگیرندگی اقتصادی، اجتماعی-فضایی؛
- حفظ، ارتقا و ترویج سبک زندگی ایرانی-اسلامی؛

- تأمین نیازهای اساسی همگان و ایجاد برابری در دسترسی به فرصت‌ها و تسهیلات؛
- توانمندسازی و مقتدرسازی محرومان و در حاشیه ماندگان و بی‌صدایان؛
- خلق مدیریت قلمرویی یکپارچه و سبز؛
- ارتقای تعاملات اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی؛

۴-۵- بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید

پس از بررسی و تحلیل و شناسایی مسائل راهبردی، در نهایت به‌منظور تعیین نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، از روش تحلیل راهبردی (سوات) استفاده شد. این روش در ادبیات برنامه‌ریزی راهبردی، ابزاری مؤثر برای تحلیل، هدایت و کنترل محیط مورد برنامه‌ریزی به شمار می‌آید. این روش بر این اصل استوار است که هر پدیده در یک محیط رقابتی تحت تأثیر سازمان‌دهی ساختار درونی خود و عوامل ناشناخته و خارج از کنترل در محیط بیرونی (محیط پیرامون) قرار دارد. بنابراین سنجش و تحلیل راهبردی می‌تواند شکاف بین شرایط موجود و مطلوب را به‌منظور دستیابی به الگوی پایدار، زیست‌پذیر و رقابتی تعیین و سپس ارزیابی نماید. هدف تحلیل راهبردی استان مازندران، شناسایی عوامل درونی و بیرونی مؤثر بر آن در دستیابی به اهداف توسعه است که در محورهای مدیریتی-نهادی، اقتصادی، اجتماعی-جمعیتی، منابع طبیعی و محیط زیست، زیربنایی و نظام سکونتگاهی به تحلیل آن می‌پردازد.

- **محور نظام مدیریتی**

جدول ۱۲۸- عوامل درونی و بیرونی در نظام مدیریتی توسعه فضایی استان

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت (Strengths)	نقاط ضعف (Weakness)	فرصت‌ها (Opportunities)	تهدیدها (Threats)
نظام مدیریت	- وجود سازوکارهای قانونی جهت پراکنش فضایی جمعیت به‌ویژه در کل استان در راستای تعادل بخشی در سطح استان و پرهیز از تمرکز جمعیت؛ - تحصیلات مناسب استانداران با ۵۸ درصد فوق لیسان و دکتری مناسب و لیسانس ۳۲ درصد و کمتر از آن ۱۰ درصد؛ - مشارکت بالاتر از متوسط کشوری برای مازندرانی‌ها؛ - تهیه سند ملی توسعه استان و تعیین تکلیف فعالیت‌ها و محورهای توسعه؛ - فعال بودن ستادها و کمیته‌های استانی در جهت بررسی و رفع مشکلات و موانع؛ - تمرکز بر توسعه امنیتی مبتنی بر اقتصاد و جمعیت به‌جای رویکرد صرف امنیتی و سخت‌افزاری؛ - وجود قوانین و مقررات نهادی جهت پایش، نظارت، ارزیابی و بهبود و نیاز به به‌کارگیری صحیح از آن‌ها؛ - بهبود سازوکارهای قانونی ادغام برنامه‌های عمرانی با برنامه آمایش	- نبود دستورالعمل‌ها و ضابطه‌های لازم در سطوح استانی؛ - نگاه سیاسی و امنیتی در امور اقتصادی، عمرانی و مدیریتی در استان مازندران؛ - ضعف در توجه کافی به عرف‌ها، عادات، سنت‌ها و فرهنگ بومی؛ - نهادهای مدنی در استان رشد بایسته‌ای نیافته؛ - عدم ادغام ملاحظات زیست‌محیطی در فرآیندهای تصمیم‌گیری و توسعه‌ای؛ - رقابت محلی به‌جای رقابت اقتصادی، عدم ارتباط منطقی میان نخبگان محلی با مرکز، نخبگان توسعه‌نیافته، بروکراسی حاکم، اقتصادی کشاورزی سنتی؛ - نیمی از کارکنان دولت دارای مدرک کارشناسی (۵۱ درصد) و نیمی (۴۷ درصد) دیگر پایین‌تر؛ - انتصاب مدیران تنها از روی انگیزه‌های سیاسی و جناحی و مدیران استان مازندران ۵۳ درصد غیربومی و ۴۵ درصد بومی؛ - فقدان ساز و کارهای مناسب جهت نظارت بر اجرای مصوبات شوراها؛ - فقدان مشارکت مردم در توسعه استان؛ - تمرکز بر امور زیربنایی و عمرانی و عدم توجه به امور اجتماعی و اقتصادی؛ - اعمال‌نفوذ گروه‌های فشار و گروه‌های خارج از سازمان بر روند و اولویت اجرای برنامه‌ها و اقدامات؛ - نگاه امنیتی به منابع طبیعی و کشاورزی این استان؛ - عدم وجود بازوی اجرایی در سطح شهرستان برای سازمان برنامه‌وبودجه استان؛ - تناسب کم مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان با وظایف و مأموریت‌های اصلی آن؛ - توزیع نابرابر فرصت‌ها و منابع در سطح استان مازندران؛ - عدم نظارت بر فعالیت‌ها و مصوبات شوراها، کمیته‌ها و کمیسیون‌های موجود و فعال در استان؛ - عریض و طویل بودن کارگروه‌ها و تعداد زیاد اعضای آن‌ها و مشکلات در گفتگو، تعامل و تصمیم‌گیری؛ - مدیریت مقطعی و کوتاه‌مدت در سطح کلان استان؛	- رفع حقوقی و قانونی در جهت گسترش ارتباطات اقتصادی و فرهنگی با سایر نقاط کشور؛ - استفاده از ظرفیت‌های تخصصی و فنی بخش خصوصی خارج از استان جهت تحقق مدیریت یکپارچه در سطح پایش، نظارت، ارزیابی و تصمیم‌سازی؛ - یکپارچه‌سازی داده‌ها و اطلاعات موجود در نهادهای دولتی و غیردولتی و ایجاد سامانه هدایت و کنترل توسعه استان؛ تلقی از دستگاهای دولتی به‌عنوان محلی برای اشتغال؛ - وضع چارچوب‌های قانونی برای استفاده از ظرفیت‌های مالی و پولی بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری جهت کاهش ریسک سرمایه‌گذاری؛ - وضع قوانین مدیریتی و حقوقی جهت کاهش ریسک فعالیت انتفاعی و غیرانتفاعی نظیر ارائه مجوزها، تسهیلات، تخفیفات و غیره؛ - هدفمند نمودن و استفاده از مصوبات ستادهای ملی نظیر ستاد بازآفرینی شهری، ستاد اقتصاد مقاومتی، هیئت دولت و غیره جهت هماهنگی و تسهیل امور در استان؛	- فقدان نگرش فضایی در تصمیم‌گیری‌ها و چندپارگی نهادهای خدمت رسان در سطح ملی و استانی؛ - تداوم حضور افراد با مهارت‌ها و تخصص‌های پایین در ادارات استان؛ - عدم ایجاد سازوکار لازم برای مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی و اجرای طرح توسعه استان؛ - امنیتی شدن رویکرد توسعه در استان و عدم استفاده حداکثری از ظرفیت‌های استان؛ - ضعف در نظارت کیفی بر توسعه استان و اتلاف منابع ملی و استانی؛ - ریسک بالای مشارکت در توسعه استان و اجرای ناقص برنامه‌ها؛ - ضعف در قوانین پشتیبان جذب منابع و ظرفیت‌های داخل و خارج از استان؛ - ایجاد پیامدهای نامطلوب اجتماعی، اقتصادی، محیط زیستی اقدامات و پروژه‌ها به دلیل عدم ارزیابی قبل و حین اثرات و انجام اصلاحات لازم؛ - بی‌ثباتی در نظام تصمیم‌گیری؛ - افزایش کشمکش‌ها به دلیل ساختار غیررسمی و قومی ای موجود در داخل و

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت (Strengths)	نقاط ضعف (Weakness)	فرصت‌ها (Opportunities)	تهدیدها (Threats)
	استان؛ - الزام شدن دستگاه‌های استان به اجرای کردن برنامه آمایش استان؛	- نبود نظام یکپارچه و همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان؛ - عدم توجه مدیریت استان به حفظ نخبگان استانی و ایجاد ثبات سیاسی و مدیریتی؛ - عدم ثبات ساختارهای سازمانی و عدم مشارکت فعالانه اعضاء شوراها و ستادهای استانی در تصمیم‌سازی‌ها و تصمیم‌گیری‌ها؛ - تهیه اسناد متعدد توسعه در سطح استان و تداخل تصمیم‌گیری‌ها در برخی موارد نظیر سند ملی توسعه استان، طرح ناحیه؛ - نبود هماهنگی و هم‌افزایی مدیریتی در تصمیم‌گیری‌ها و تداخل قلمروهای مدیریتی؛ - برنامه‌ریزی توسعه استان بدون تمرکز بر اولویت‌های مسائل استان از نگاه مردم و نهادهای مردمی؛ - ابهام و عدم شفافیت در مسائل امنیتی و اثرات و الزامات آن بر توسعه استان؛ - فقدان برنامه‌ریزی پایین به بالا و برنامه‌ریزی با مشارکت مردم و نمایندگان شهری و روستایی آن‌ها؛ - ضعف در ایجاد چارچوب استفاده از منابع و دارایی‌های بخش خصوصی و مردمی در توسعه استان؛ - فقدان نیروهای متخصص و فنی موردنیاز و کافی برای راهبری توسعه استان؛ - نبود سازوکار منسجم نظارت، ارزیابی و بهبود عملکرد سازمانی در راستای اجرای برنامه توسعه استان؛ - عدم تأمین منابع مالی موردنیاز با توجه به درآمد کم تولید ناخالص استان؛ - نبود سیستم جامع داده‌ها و اطلاعات جهت رصد توسعه و شناسایی به‌موقع مشکلات و چالش‌ها؛ - پروژه محور بودن توسعه و عدم توجه به نتایج و پیامدها و سطح دستیابی به اهداف توسعه استان؛ - فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی موردنیاز تحقق برنامه آمایش استان؛ - نبود سازوکار پایش زمانی پروژه‌ها و اقدامات و ایجاد تغییرات با توجه به شرایط؛ - عدم توجه به زنجیره و ماتریس نتایج و کاهش کارآمدی اقدامات؛	- ایجاد کمیته‌های نظارتی در ابعاد مختلف مدیریت آمایش استان در چارچوب اختیارات نهادهای حاکمیتی (استانداری) و تهیه برنامه بهبود؛ - تبادل اطلاعات و تجربیات با سایر استان‌های موفق در اجرای برنامه توسعه آمایش استان؛	خارج استان مازندران و عدم همکاری و وحدت رویه در توسعه استان؛ - تصویب مصوبه‌های شوراهای عالی در مغایرت با برنامه مصوب آمایش استان؛ - نبود نیروهای متخصص و میان‌رشته‌ای در راستای تحقق آمایش در استان؛ - باسوادی زنان و حضور بیشتر آنان در مدیریت استان؛

- در محور اقتصادی

جدول ۱۲۹- عوامل درونی و بیرونی در نظام اقتصادی

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت (Strengths)	نقاط ضعف (Weakness)	فرصت‌ها (Opportunities)	تهدیدها (Threats)
نظام اقتصادی	- نرخ بیکاری پایین‌تر از متوسط کشوری - روند کاهشی نرخ بیکاری - رتبه سوم از متوسط درآمد سالانه یک خانوار شهری بالاتر از میانگین کشوری - رتبه دوم از متوسط درامد سالانه یک خانوار روستایی بالاتر از میانگین کشوری - نرخ مشارکت اقتصادی بالاتر از متوسط کشوری - بار تکفل خالص و ناخالص پایین‌تر از میانگین کشور - رتبه دوم در نرخ مشارکت اقتصادی مناطق شهری در کشور - نرخ مشارکت اقتصادی بالاتر از متوسط کشوری - بالاترین ارزش‌افزوده بخش کشاورزی در کشور - رتبه چهارم سرانه تولید آبزیان در کشور - مزیت نسبی در بخش کشاورزی - رتبه دوم سرانه ارزش‌افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر(میلیون ریال به نفر) - سهم پایین استان از آب مصرف‌شده در بخش صنعت - رتبه ششم در تولید ارزش‌افزوده بخش خدمات کشور - چند کشتی بودن بخش کشاورزی - بهره‌وری بالای بخش باغات استان - رتبه دوم از نظر تولید محصولات باغی کشور - سهم ۴۲/۷ درصد از تولید محصولات دیمی باغی کشور - سهم بالای تحصیلات در صنعت مواد غذایی و آشامیدنی - قطب نئوپان وام دی اف کشور با ظرفیت ۴۵ درصد از تولیدات کشور - رتبه اول ذخیره فلورین - رتبه دوم ذخایر ذغال سنگ با ۱۹ معدن - رتبه اول سنگ گرانیت	- روند نسبتاً کاهشی تولید ناخالص داخلی بدون نفت - روند کاهشی ارزش‌افزوده - سهم بالا از آب مصرف‌شده استان از منابع آب کشور - سهم بالای استان از آب مصرف‌شده در بخش کشاورزی - توسعه کم صنایع تبدیلی در استان به توجه به پتانسیل بالای استان - کمبود صنایع تبدیلی در زیر بخش‌های کشاورزی - بهره‌وری پایین بخش مداد غذایی و آشامیدنی - بهره‌وری پایین در بخش سایر مواد کانی غیرفلزی - بهره‌وری پایین در بخش ساخت منسوجات	- دسترسی به دریای برای گسترش اقتصاد دریای پایه - هم‌جوار دریایی با چهار کشور ترکمنستان، قزاقستان، روسیه و آذربایجان - تبدیل‌شدن به هاب جریان کالایی - امکان بهره‌گیری مطلوب از ورود حجم سرمایه در بخش مسکن - وجود منطقه ویژه اقتصادی جهت توسعه صادرات - امکان تبادل کالا و انرژی با کشورهای همسایه - انتقال انرژی استان‌های شمال شرقی کشور - امکان گسترش ارسال کالا به داخل و خارج کشور مبتنی بر محصولات بخش کشاورزی	- واردات محصولات کشاورزی و باغی - درجه ریسک بالای اقتصادی - ثبات اقتصادی پایین متأثر از اقتصاد سیاسی - رقبای منطقه‌ای - فقدان تعرفه ترجیحی با کشورهای همسایه به‌جز روسیه - عدم روابط دیپلماتیک مطلوب با کشور ترکمنستان و قزاقستان - نبود کنسرسیوم‌های قوی جهت تقویت بخش صادرات - وجود تحریم‌های بین‌المللی - تغییرات دائم قوانین و مقررات

- در محور منابع طبیعی و محیط‌زیست

جدول ۱۳۰- عوامل درونی و بیرونی در نظام طبیعی و محیط زیستی توسعه فضایی استان

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت (Strengths)	نقاط ضعف (Weakness)	فرصت‌ها (Opportunities)	تهدیدها (Threats)
نظام طبیعی و محیط‌زیست	- منابع طبیعی و گونه‌های متنوع و چشم‌اندازهای زیبا و شرایط آب و هوایی مناسب - طیف ارتفاعی متنوع گستره استان - وجود شبکه هیدروگرافی گسترده در سطح استان پوشش گیاهی مناسب متأثر از شرایط آب و هوایی و خاک - وجود بخش اعظمی از ذخایر زغال سنگ کل کشور در استان مازندران - وجود جنگل-های تجاری تجدیدشونده وجود خاک غنی و حاصل‌خیز و شرایط مناسب محیطی برای رشد، تکثیر و پرورش گیاهان - وجود رودخانه‌های مهم در استان به لحاظ اکولوژیکی مانند(رودخانه‌های حفاظت‌شده تلاقی بخشی از مسیر آزادراه تهران- سردآبرود و چالوس) - جود شرایط ویژه و منحصربه‌فرد اکولوژیک و وجود خلیج گرگان در پناهگاه میانکاله - وجود درنای سیبری به‌عنوان پرنده مهاجر در پناهگاه حیات‌وحش سمسکنده - وجود رویشگاه‌های درختی مختص منطقه هیرکانی - قابلیت حدود ۶ درصد از کل وسعت اراضی جنگلی استان جهت حفاظت و آبخیزداری	- کاهش ذخایر منابع آبی به‌ویژه افت سطح آب‌های زیرزمینی - مصرف بخش زیادی از منابع آب در بخش کشاورزی - اتلاف آب در نتیجه به‌کارگیری روش‌های سنتی - قطع غیرمجاز درختان جنگل‌ها - تعارض بین استفاده از زمین و توان اکولوژیک - گسترش بی‌رویه و افقی سکونتگاها در مناطق ساحلی و جلگه‌ها - تخریب محیط‌زیست ناشی از فعالیت‌های معدنی - تخریب مراتع در نتیجه عوامل قهری و طبیعی و انسانی - مخروبه بودن ۶۰۰ هکتار از جنگل‌های استان - افزایش شدید گونه‌های نامرغوب مرتعی در جنگل‌ها - کمبود آب در اثر نابرابری سطح تقاضا و عرضه آب به‌واسطه استفاده توریستی بدون برنامه و بیش‌ازحد از طبیعت - تعارض توریسم با سایر استفاده-های ممکن از منابع نظیر صید و کشاورزی در بعضی مناطق استان - روند رو به افزایش استفاده از سوخت‌های فسیلی و تجدید ناپذیر در مناطق ساحلی و حوضه‌های بالادست - قرارگیری شهرهایی نظیری بهشهر، ساری، قائمشهر، آمل، نوشهر، چالوس و تنکابن و رامسر در حد بالای خطرپذیری زلزله - گسترش آلودگی‌های محیط زیستی در تمامی عرصه‌ها - روند رو به فزونی آلودگی محیط‌زیست خزر	- همگنی طبیعی با استان‌های هم‌جوار کشور (گلستان، گیلان) و امکان ایجاد منطقه همگن فضایی (استان‌های ساحلی شمال کشور) - برخورداری از مرز آبی طولانی در سرتاسر شمال استان رسوب‌گذاری شدید رودخانه‌ها و تشکیل رخساره‌های دلتایی در سواحل دریای مازندران - وجود عامل همرفت به‌عنوان مولد باران‌های محلی تنوع اقلیمی بین جلگه و کوهستان - ریزش‌های جوی فراوان و روان آب‌های سطحی گسترده در استان - تخم‌ریزی انواع ماهیان دریایی و رودخانه‌ای استان حفاظت دریا و رودخانه‌های مرزی از آلودگی مواد نفتی - ممنوعیت تبدیل اراضی جنگلی و مرتعی به سایر کاربری‌ها مگر در مورد طرح‌های ملی منطقه‌ای با مجوز قانونی - استعداد نسبی بالا تا متوسط پهنه‌های وسیعی از استان برای فعالیت آبزی‌پروری	- تخریب آلودگی‌های زیست‌محیطی -فرسایش فیزیکی و مکانیکی خاک در بخش‌های خاوری و باختری و در نتیجه ایجاد دامنه‌های نامنظم - شوری و قلیائیت خاک در برخی نواحی - استقرار مراکز جمعیتی برتر در پهنه خطرپذیری بالای زلزله - نوسانات قابل‌توجه آب دریای خزر - ریسک زیاد کارهای معدنی - تخریب و نابودی اکوسیستم‌های باارزش به‌واسطه احداث آزادراه تهران — شمال - باتلاقی شدن تمامی محوطه اثر طبیعی ملی خشکه‌داران در اثر جریان سیلابی رودخانه‌های بالادست - روند تصاعدی آلودگی‌های صنعتی و کشاورزی در دریای مازندران - ورود خیل عظیمی از آلودگی از سوی کشورهای منهی به خزر به محیط‌زیست آن

- در محور اجتماعی-جمعیتی-آموزش

جدول ۱۳۱- عوامل درونی و بیرونی در نظام اجتماعی-جمعیتی و آموزشی توسعه فضایی استان

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت (Strengths)	نقاط ضعف (Weakness)	فرصت‌ها (Opportunities)	تهدیدها (Threats)
بررسی و تحلیل اجتماعی و فرهنگی	- احساس مطلوب بودن جامعه - میزان بالای رضایت از زندگی - عام‌گرایی نسبت به غریبه‌ها - تاریخ و فرهنگ غنی	- افزایش میزان آسیب‌های اجتماعی مانند اعتیاد و شرارت‌ها - افزایش طلاق در استان و بالا بودن نرخ آن به نسبت کل کشور - پایین بودن سرمایه اجتماعی در هر سه سطح -پایین بودن میزان اعتماد مردم به هم - پایین بودن میزان اعتماد سازمانی -میزان پایین مشارکت	- وارد شدن آثار مثبت فرهنگی و اجتماعی به استان به دلیل حضور گردشگران - استفاده از ظرفیت‌های گردشگری و حضور گردشگران در راستای تقویت گردشگری - افزایش اهمیت موضوع سرمایه اجتماعی در استان و استفاده از آن در سیاست‌گذاری‌ها	- عدم وجود فرهنگ مطالب در استان - تبدیل و تغییر فرهنگ به دلیل حضور زیاد گردشگر و همچنین نفوذ رسانه در بین مردم -عدم برنامه‌ریزی در خصوص جوانان و هدر رفت انرژی جوانان و گرایش آن‌ها به آسیب‌های اجتماعی - افزایش میزان آسیب‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی با توجه به افزایش میزان مصرف‌کنندگان مواد مخدر
فقر و محرومیت	-وجود شهرک‌ها و نواحی صنعتی در مناطق محروم -وجود معادن در بخش‌های محروم -جاذبه‌های گردشگری طبیعی - وجود گمرکات ساری، نوشهر و بابلسر - وجود مناطق ویژه اقتصادی فریدون کنار، امیرآباد، اسکله و سکوی نفتی نکا	- رشد بیکاری - خشک‌سالی - -فقر مطلق در زمینه تامین معاش -مهاجرفرستی -توزیع نامتوازن امکانات در سطح استان	- مزیت نسبی در تولید محصولات باغی - مزیت نسبی در دامداری و دامپروری - مزیت نسبی در پرورش دام سنگین - مزیت نسبی در پرورش شترمرغ، بلدرچین، مرغابی و غاز - مزیت نسبی در پرورش زنبور عسل - مزیت نسبی در شیلات و صید و صیادی - مزیت نسبی در وجود جنگل‌ها و مراتع - مزیت نسبی چشمگیر در تولید گل و گیاهان گلخانه‌ای - مزیت نسبی در تولید صنایع دستی چوبی	- رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در استان - مهاجرفرستی (داخل استان و خارج از آن) - فقر معیشتی و تاثیرات نامطلوب بر سلامتی ساکنین استان

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت (Strengths)	نقاط ضعف (Weakness)	فرصت‌ها (Opportunities)	تهدیدها (Threats)
			- مزیت نسبی در تولید چرم، کلوچه، مربا، ترشیجات و ... - وجود پتانسیل در ارائه خدمات مرزی	
حاشیه‌نشینی و محلات فرودست	- جاذبه‌های گردشگری طبیعی استان - دسترسی به مراتع حاصلخیز - وجود مناطق ویژه اقتصادی فریدون کنار، امیرآباد، اسکله و سکوی نفتی نکا	- رشد مهاجرت از روستا به شهر -کاهش بهره‌وری کشاورزی -توزیع نامتوازن امکانات در سطح استان -ضعف بخش کشاورزی -فقر شهری و روستایی -بیکاری - عدم تناسب تحصیلات با نیازهای استان	- گردشگری و بهره‌مندی از امکانات در جهت جذب گردشگر نه صرفا مسافرپذیری	- رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در استان - افزایش آسیب‌های اجتماعی -بالا رفتن قیمت زمین به دلیل افزایش تقاضا در مناطق شهری - تبدیل زمین‌های کشاورزی به مسکونی -افزایش فقر - مهاجرت روستا-شهری -توزیع نامتعادل جمعیت
بررسی ویژگی‌های جمعیتی	- مهاجرپذیری استان - بالا بودن سهم جمعیت ۶۴-۱۵ ساله از کل جمعیت	- پایین بودن رشد سالانه جمعیت برای کل استان - منفی شدن رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی - پایین بودن میزان باروری کل - پایین بودن میزان خام ولادت - بالا بودن میزان خام مرگ‌ومیر - بالا بودن نسبت جمعیت سالمند - پایین بودن نسبت جمعیت جوان - بالا بودن میزان تراکم جمعیت - عدم توازن جمعیتی در سطح شهرستان‌های استان - نابرابری تعداد جمعیت مردان و زنان در هرم سنی و جنسی جمعیت - افزایش جابه‌جایی درون استانی به‌ویژه به سمت شهرهای پرجمعیت - بالا بودن نسبت مهاجران برون‌استانی - بالا بودن سهم خانوارهای زن سرپرست	- فراهم بودن نیروی محرک توسعه و بالندگی استان به‌واسطه نیروی انسانی جوانی که در دسترس قرار دارد.	- کاهش کیفیت دسترسی به خدمات در نقاط شهری پرجمعیت به‌واسطه جابه‌جایی پیش‌بینی‌نشده جمعیت - پیر شدن جمعیت و افزایش بار تکفل - افزایش مسائل و آسیب‌های اجتماعی در سطح استان به‌واسطه بالا بودن میزان مهاجران برون‌استانی از یک‌سو و نسبت خانوارهای زن سرپرست و عدم دسترسی اعضای این خانوارها به

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت (Strengths)	نقاط ضعف (Weakness)	فرصت‌ها (Opportunities)	تهدیدها (Threats)
		- بالا بودن سهم خانوارهای زن سرپرست یک‌نفره (خودسرپرست)		امکانات و خدمات رفاهی از سوی دیگر
- تعلیم و تربیت رسمی عمومی و آموزش بزرگ‌سالان	- بالاترین نرخ پوشش تحصیلی(رتبه اول کشوری)؛ - وضعیت مطلوب سوا در سطح استان	- وجود حجم ۳۰ درصدی مدارس تعمیری و تخریبی پیری بدنه انسانی آموزش‌وپرورش؛ - عدم دسترسی حدود ۱۰۰ هزار دانش‌آموزان به سامانه شاد - غیراستاندارد بودن فضای آموزشی به‌خصوص در مورد مدارس غیردولتی؛ - پایین بودن سرانه فضای آموزشی؛ - چاقی و اضافه‌وزن دانش‌آموزان؛ - عدم استقبال از خدمات سوادآموزی - وجود ۵۰ هزار بی‌سواد بالای ۴۹ سال در سطح استان؛ - عدم وجود آمار دقیق تعداد بی‌سوادان؛ - عدم ساماندهی دقیق وضعیت استخدامی آموزشیاران نهضت؛		- احتمال آسیب دیدن معلمان و دانش‌آموزان در مدرسه؛ - کمبود معلم در بلندمدت؛ - تهدید سلامت فراگیران در آینده؛ - پایدار بودن بی‌سوادی بی‌انگیزگی آموزشیاران نهضت و افت کیفیت آموزش
- آموزش عالی	- وجود ۱۵۶ موسسه آموزش عالی در سطح استان(رتبه پنجم کشور)؛ - بیش از ۱۵۵۶۸۳ دانشجوی شاغل در مقاطع مختلف تحصیلی؛	- بیکاری فارغ‌التحصیلان؛ - عدم تناسب رشته‌های دانشگاهی با نیازها و مزیت‌های استان؛ - دانش‌بنیان نبودن صنعت و ارتباط ضعیف بین دانشگاه، صنعت و بازار کار؛		- هدر رفت منابع آموزش عالی و پاسخگو نبودن آموزش عالی به نیازهای خاص استان؛ - بالا رفتن آسیب‌های اجتماعی و بیمارهای روحی در جوانان به دلیل معضل بیکاری

- در محور زیربنایی و نظام سکونتگاهی

جدول ۱۳۲- عوامل درونی و بیرونی در نظام زیربنایی و سکونتگاهی توسعه فضایی استان

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت (Strengths)	نقاط ضعف (Weakness)	فرصت‌ها (Opportunities)	تهدیدها (Threats)
نظام زیربنایی	– وضعیت مناسب تولید برق در استان برای جمعیت ساکن – وضعیت مناسب استان از نظر شاخص دسترسی به آب و برق و گاز	– محدودیت‌های تولید برق در زمان حضور جمعیت خوش‌نشین	– ظرفیت توسعه نیروگاه‌های تجدید پذیر در استان – موقعیت مناسب بندر امیر آباد و روابط خارجی بندر نوشهر با بندر اکتائو – دسترسی به خطوط ریلی، دریایی، جاده‌ای و هوایی به‌طور هم زمان از تمامی نقاط استان	– تولید بیش از ۸۶ درصد برق استان در نیروگاه نکا – سهم بالای مصرف آب در بخش کشاورزی
موقعیت استراتژیک	– موقعیت مناسب نسبت به دریای خزر – ظرفیت بالای تولیدات کشاورزی – ظرفیت‌های متعدد بخش صنعت و معدن – وجود نیروگاه سیکل ترکیبی نکا در استان – قرارگیری در مسیر کریدورهای بین‌المللی	– محدودیت زیرساخت‌های ترانزینی استان – پایین بودن شاخص‌های کیفی راه بخصوص در زمان اوج حضور	– ظرفیت توسعه نیروگاه‌های تجدید پذیر در استان – موقعیت مناسب بندر امیر آباد و روابط خارجی این بندر نوشهر	– تولید بیش از ۸۶درصد برق استان در نیروگاه نکا
سکونتگاهی	– تعادل نظام سکونتگاهی از نظر رتبه-اندازه و توزیع جمعیت – ظرفیت‌های طبیعی محیط جاذب جمعیت	– تبدیل اراضی کشاورزی به سکونت – تبدیل روستاها به شهر و الحاق‌های روستا شهری – از بین رفتن اراضی ارزشمند کشاورزی – محدودیت‌های طبیعی در توسعه شهرها – روند تخلیه جمعیت روستایی و نرخ رشد پایین جمعیت روستایی	– موقعیت مناسب ساحلی در حاشیه دریای خزر – ظرفیت‌های بالای پذیرش – گردشگر	– مخاطرات طبیعی ناشی از آلودگی آب و خاک – برداشت بیش‌ازحد از توان محیط طبیعی

فصل پنجم

تدوین راهبردها و سیاستها

۵-۱- راهبردها و سیاست‌ها

در این بخش با بهره‌گیری از نتایج تحلیل‌ها در ابعاد مختلف و همچنین مسائل و اهداف راهبردی، راهبردها و سیاست‌های اصلی سند توسعه استان مازندران تدوین شده است. علاوه بر تدوین راهبردها، سیاست‌های فضایی نیز برای هر یک از راهبردها تدوین گشته تا به‌طور تفصیلی‌تر حوزه‌های کنش را مشخص سازد. این راهبردها و سیاست‌ها بر اساس مسائل راهبردی استان مازندران و اهداف بنیادین تدوین‌شده می‌باشد.

در حوزه مدیریتی، ایجاد ساختار نهادی شایسته، سازگار، بومی، یکپارچه و نیرومند در کلیه ابعاد مدیریت توسعه فضایی استان مازندران، ایجاد و افزایش ظرفیت قانونی و حقوقی مدیریت توسعه فضایی استان مازندران، آموزش و به‌کارگیری نیروهای متخصص و متناسب با راهبری توسعه فضایی استان مازندران، تأمین منابع مالی و پولی در سطح ملی و استانی با رویکرد مشارکت حداکثری راهبردهای اصلی می‌باشند.

در عرصه نظام سکونتگاه تقویت نظام سکونتگاهی خوشه‌ای-شبکه‌ای و محدودسازی توسعه بر مبنای ظرفیت‌های محیط طبیعی راهبردهای اتخاذشده به‌منظور ساماندهی نظام شهری و روستایی استان می‌باشند.

با توجه به اهمیت تولید و بخش اقتصاد استان مازندران راهبردهای این حوزه گسترده‌تر بوده و شامل توسعه صنایع تبدیلی، استفاده از شیوه‌های نوین بازاریابی، توسعه فرهنگ تجارت الکترونیک، تقویت و تکمیل زنجیره ارزش محصولات باغی، توسعه باغات در اراضی شیب‌دار، یکپارچه‌سازی اراضی شالیزی، توسعه صنایع تبدیلی در بخش لبنیات، ارتقای سطح دانش زمینه بخش صنعت و کشاورزی، توسعه و ایجاد کنسرسیوم‌های تحقیقاتی، تغییر و بازنگری در تولید انرژی از سوخت‌های فسیلی با سمت انرژی‌های پاک، جذب سرمایه‌گذاری خارجی، شناسایی بخش‌ها با بالاترین مشوق جذب سرمایه، جستجوی بازار برای کالای مازاد در بخش کشاورزی، توسعه تجارت محصولات گرمسیری و معتدل بخش کشاورزی، تشویق مصرف کالاهای داخلی، اعتباربخشی به کار و کارآفرینی و بازاریابی و رقابت جهت انحصار بر بازار خاویار جهان می‌باشد.

در عرصه زیربنایی راهبردها شامل توسعه زیرساخت‌های بندر و ساحلی و تقویت پیوندهای بندری، توسعه زیرساخت‌های فناوری اطلاعات، توسعه زیرساخت‌های انرژی‌های تجدید پذیر و حفاظت از آب دریای خزر است.

در عرصه اجتماعی راهبردها شامل توانمندسازی نیروی انسانی در استان در جهت مشارکت بیشتر، افزایش سطح امنیت، منزلت و رفاه اجتماعی در استان، ایجاد بستر برای مشارکت بیشتر مردم، افزایش میزان سرمایه‌های اجتماعی در هر سه سطح، نظارت بیشتر بر آسیب‌های اجتماعی و جلوگیری از افزایش آن در استان، اشتغال‌زایی

و مهارت، گسترش صنایع، تأمین زیرساخت‌ها در نقاط مختلف استان و کاهش نابرابری، مدیریت منابع آبی، تقویت نهادهای اجتماعی و ایجاد ساختارهای مدنی مناسب، افزایش توانمندسازی اجتماعی، اشتغال‌زایی و مهارت افزایی، پذیرش سکونتگاه‌های غیررسمی موجود و ارائه خدمات زیربنایی به محدوده‌های شکل‌گرفته، کنترل رشد و توسعه بی‌رویه شهر و مدیریت زمین، پیشگیری از مهاجرت، مدیریت منابع آب، ارتقاء میزان باروری، جلوگیری از جابه‌جایی جمعیت و ساماندهی تحرکات جمعیتی در سطح استان، ترمیم و تجهیز فضای آموزشی، جذب نیروی انسانی، بهبود وضعیت آموزش مجازی، استانداردسازی فضای آموزشی، بهبود سرانه فضای آموزشی، ارتقا سلامت جسمانی فراگیران، ارتقا تقاضای اجتماعی سوادآموزی، گسترش دامنه شمول سوادآموزی، تعیین آمار دقیق بی‌سوادان، ارتقای انگیزه حرفه‌ای آموزشیاران، کاهش بیکاری، انجام مطالعات آمایش آموزش عالی، تعمیق رابطه صنعت و دانشگاه می‌باشد.

در بعد محیط زیستی نیز راهبردهای بسترسازی برای ارتقاء جنبه‌های کمی و کیفی سواحل استان، توسعه بخش گردشگری طبیعی با توجه به ظرفیت‌های اقلیمی و طبیعی موجود استان، توسعه جنگل‌های استان و حفاظت از جنگل‌های هیرکانی، توسعه بخش معدن با توجه به تنوع ذخایر معدنی استان، ایجاد و تقویت نظام‌های کارآمد کنترل و مدیریت بحران پدیده‌های طبیعی با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین و راهبرد اتخاذ مدیریت جامع، هماهنگ و نظام‌مند منابع حیاتی تدوین شده است.

جدول ۱۳۳- راهبردها و سیاست‌های سند توسعه استان مازندران در محورهای مختلف

بعد	راهبرد	سیاست فضایی
مدیریتی	- ایجاد ساختار نهادی شایسته، سازگار، بومی، یکپارچه و نیرومند در کلیه ابعاد مدیریت توسعه فضایی استان مازندران؛ - ایجاد و افزایش ظرفیت قانونی و حقوقی مدیریت توسعه فضایی استان مازندران؛ - آموزش و به‌کارگیری نیروهای متخصص و متناسب با راهبری توسعه فضایی استان مازندران؛ - تأمین منابع مالی و پولی در سطح ملی و استانی با رویکرد مشارکت حداکثری؛	- تمرکز و یکپارچگی در تصمیم-گیری از طریق تشکیل کمیته راهبری توسعه استان؛ - حضور دبیر کمیته راهبری توسعه استان در شوراهای عالی با موضوع استان مازندران؛ - رفع موانع اجتماعی و فرهنگی در نظام مدیریتی استان؛ - الزام کلیه ستادها و کمیته‌های استانی به اجرای سند توسعه فضایی استان و ارائه برنامه اجرایی به کمیته راهبری و تأیید و تصویب آن برای اجرا؛ - ارجاع کلیه تصمیمات نهادی و ستادی مغایر با سند توسعه فضایی استان و یا ضرورت بازنگری در تعدادی از برنامه‌های سند به کمیته راهبری و تصمیم‌گیری نهایی توسط آن و الزام اجرایی آن؛ - مشارکت حداکثری کلیه دخیلان توسعه فضایی استان در تصمیم-گیری‌ها؛ - تهیه برنامه نظارت کمیته راهبری بر اجرای برنامه توسعه استان؛ - استفاده از ظرفیت‌های فنی و تخصصی خارج از نهادهای دولتی به دلیل کمبود نیروی انسانی ماهر و کافی برای رصد توسعه فضایی استان؛ - رفع موانع قانونی و حقوقی اجرای سند توسعه فضایی استان؛

بعد	راهبرد	سیاست فضایی
		– شفافیت در الزامات و مقررات امنیتی و سیاسی مؤثر بر توسعه فضایی استان؛ – ارتقای دانش فنی و تخصصی نیروهای فعال در نهادها و ستادها؛ – تهیه راهنماها و دستورالعمل‌های اجرایی برنامه توسعه فضایی استان و آموزش دوره‌ای آن به مجریان؛ – به‌کارگیری مشاوران فنی و تخصصی برای راهبری توسعه فضایی استان؛ – بودجه‌ریزی مشارکتی؛ – تعیین سهم و نحوه تخصیص اعتبارات و بودجه در بخش‌های مختلف؛ – ایجاد و تحکیم نظم و انضباط مالی و پولی؛
نظام سکونتگاهی	– تقویت نظام سکونتگاهی خوشه‌ای-شبکه‌ای – محدودسازی توسعه بر مبنای ظرفیت‌های محیط طبیعی	– توسعه شهر-منطقه مرکزی استان با مرکزیت چهار شهر(ساری، بابل، آمل و قائمشهر) – تقویت پیوند شهرهای میانی و کوچک با شهرهای اصلی – تقویت پیوندهای روستا-شهری – تقویت خوانایی نظام چندمرکزی توسعه شهرها – استقرار نظام پایش و ارزیابی مدیریت زمین – استقرار رویکرد انتقال حق توسعه به‌منظور ممانعت از تبدیل اراضی کشاورزی
نظام اقتصادی و فعالیت	– توسعه صنایع تبدیلی – استفاده از شیوه‌های نوین بازاریابی – توسعه فرهنگ تجارت الکترونیک – تقویت و تکمیل زنجیره ارزش محصولات باغی – توسعه باغات در اراضی شیب‌دار – یکپارچه‌سازی اراضی شالیزی – توسعه صنایع تبدیلی در بخش لبنیات – ارتقای سطح دانش زمینه بخش صنعت و کشاورزی – توسعه و ایجاد کنسرسیوم‌های تحقیقاتی – تغییر و بازنگری در تولید انرژی از سوخت‌های فسیلی با سمت انرژی‌های پاک – جذب سرمایه‌گذاری خارجی – شناسایی بخش‌ها با بالاترین مشوق جذب سرمایه – جستجوی بازار برای کالای مازاد در بخش کشاورزی – توسعه تجارت محصولات گرمسیری و معتدل بخش کشاورزی – تشویق مصرف کالاهای داخلی – اعتباربخشی به کار و کارآفرینی – بازاریابی و رقابت جهت انحصار بر بازار خاویار جهان	– حضور فعالانه در پیمان‌های منطقه‌ای – تاکید بر سیاست‌های رشد درون‌زا با توجه به قابلیت طبیعی و انسانی استان – توسعه بخش‌ها با مزیت نسبی – توسعه حمل‌ونقل دریایی با توجه به بنادر مهمی همچون امیرآباد، نوشهر، فریدونکنار – توسعه سیستم حمل و نقلی ریلی و اتصال آن به مراکز بندرگاهی – توسعه اقتصاد دانش‌بنیان – اجرای سیاست‌های بانکی و مالی در راستای حمایت از تولید – رویکرد صادرات محور به بخش کشاورزی و صنعت – تاکید بر توسعه خدمات پشتیبان تولید – تعیین صنایع و حوزه‌های پیشران – تاکید بر مزیت‌های نسبی استان همچون بخش کشاورزی، صنایع تبدیلی و بخش گردشگری –گذار سیاست‌گذاری مبتنی بر مزیت نسبی و تاکید بر سیاست‌های مبتنی بر مزیت نسبی و همکاری – توسعه نقش شرکت‌های لبنی جهت توسعه صادرات به کش. رهای همسایه
نظام زیربنایی، حمل‌ونقل و ارتباطات	– توسعه زیرساخت‌های بندر و ساحلی و تقویت پیوندهای بندری – توسعه زیرساخت‌های فناوری اطلاعات – توسعه زیرساخت‌های انرژی‌های تجدید پذیر – حفاظت از آب دریای خزر	– تقویت زیرساخت‌های بندر شیلات و ایجاد بنادر گردشگری – توسعه روابط فرامرزی بخصوص با بندر آکتائو – تقویت بخش فناوری اطلاعات و زیرساخت‌های آن به‌منظور استقرار صنایع هایتک – ایجاد نیروگاه‌های جدید با ظرفیت بالا به‌منظور تامین انرژی موردنیاز و تقویت صادرات انرژی – توسعه پیوندهای بندری بین بنادر داخل کشور – توسعه پیوندهای فراملی با بنادر حاشیه خلیج‌فارس – حفظ کیفیت منابع آب و آب دریای خزر از طریق کاهش تخلیه آلاینده‌ها

بعد	راهبرد	سیاست فضایی
اجتماعی- فرهنگی	- توانمندسازی نیروی انسانی در استان در جهت مشارکت بیشتر -افزایش سطح امنیت، منزلت و رفاه اجتماعی در استان -ایجاد بستر برای مشارکت بیشتر مردم - افزایش میزان سرمایه‌های اجتماعی در هر سه سطح - نظارت بیشتر بر آسیب‌های اجتماعی و جلوگیری از افزایش آن در استان	-افزایش برنامه‌های نظارتی و آموزشی در خصوص کاهش و کنترل آسیب‌های اجتماعی و نظارت دقیق بر آسیب‌های اجتماعی در استان - افزایش سطح سرمایه‌های اجتماعی درجهت افزایش انسجام، اعتماد و مشارکت اجتماعی در استان -حمایت از سازمان‌های مردم‌نهاد - ایجاد برنامه‌های توسعه‌ای در فعالیت‌های فرهنگی- اجتماعی در استان - استفاده از ظرفیت‌های بومی در جذب گردشگر و همچنین توانمندسازی آن‌ها در این حوزه - معرفی اماکن گردشگری استان در رسانه‌ها و بالا بردن کیفیت خدمات‌رسانی این اماکن
فقر و محرومیت	- اشتغال‌زایی -مهارت - گسترش صنایع -تأمین زیرساخت‌ها در نقاط مختلف استان و کاهش نابرابری - پیشگیری از مهاجرت - مدیریت منابع آبی	- بهره‌مندی از فرصت‌های گردشگری و ... -تأمین زیرساخت‌های گردشگری - افزایش مهارت‌های افراد و برگزاری دوره‌های فنی و حرفه‌ای در زمینه‌های کارا فرینی و مهارت‌های اشتغال و... - توانمندسازی اقتصادی ساکنین مناطق محروم توسعه صنایع و رشته‌های صنعتی - بهره‌گیری از مناطق ویژه اقتصادی فریدون کنار و ... -رونق صادرات محصولات کشاورزی -حمایت و تشویق به تشکیل صندوق‌های اعتباری در سطح محلات -تقویت زیرساخت‌های شهری در تمامی مراکز شهری - ایجاد جاذبه در مناطق مهاجر فرست و ارائه تسهیلات مسکن - ایجاد جاذبه درم بدا -بهره‌گیری از شیوه‌های نوین آبیاری - تناسب قابلیت زمین با نوع کشت
حاشیه‌نشینی و محلات فرودست شهری	-تقویت نهادهای اجتماعی و ایجاد ساختارهای مدنی مناسب - افزایش توانمندسازی اجتماعی -اشتغال‌زایی و مهارت افزایی -پذیرش سکونتگاه‌های غیررسمی موجود و ارائه خدمات زیربنایی به محدوده‌های شکل گرفته - کنترل رشد و توسعه بی‌رویه شهر و مدیریت زمین - پیشگیری از مهاجرت - مدیریت منابع آب	-گسترش نهادهای مردم‌نهاد و دفاتر تسهیلگری به‌منظور ارتقای توانمندی‌های ساکنین - افزایش تاب‌آوری اجتماعی، افزایش مشارکت و اعتماد اجتماعی - توسعه مرکز فنی و حرفه‌ای و توسعه مراکز کارآفرینی -ارائه تسهیلات رفاهی و زیربنایی به سکونتگاه‌های غیررسمی - اعمال سیاست‌های تشویقی جهت مقاوم‌سازی مسکن -حمایت بیمه‌ای از محصولات کشاورزی -افزایش بهره‌وری کشاورزی - استفاده از شیوه‌های نوین آبیاری
جمعیتی	- ارتقاء میزان باروری -جلوگیری از جابه‌جایی جمعیت و ساماندهی تحرکات جمعیتی در سطح استان	- اجرای سیاست‌های مربوط به تشویق موالید به‌ویژه حمایت‌های اقتصادی پایدار از خانواده‌های جوان -ارائه تسهیلات کافی به جوانان در زمینه ازدواج و فرزند کاهش نرخ بیکاری و ایجاد فرصت‌های شغلی در نقاط روستایی و مناطق محروم استان - دسترسی آسان مردم مناطق محروم به خدمات آموزشی و رفاهی و کمک به پیشرفت و آبادانی مناطق محروم
تعلیم و تربیت رسمی عمومی و آموزش بزرگسالان	- ترمیم و تجهیز فضای آموزشی؛ - جذب نیروی انسانی؛ - بهبود وضعیت آموزش مجازی؛ - استانداردسازی فضای آموزشی؛ - بهبود سرانه فضای آموزشی؛	- تامین نیروی انسانی از طریق دانشگاه فرهنگیان، تبدیل وضعیت نیروهای حق‌التدریس و ..... - تامین و تجهیز فضای ورزشی در سطح مدارس و ایجاد زمینه برای تحرک و فعالیت بیشتر فراگیران؛ - ترمیم و نوسازی فضای‌های آموزشی فرسوده و رعایت استانداردهای

بعد	راهبرد	سیاست فضایی
	- ارتقا سلامت جسمانی فراگیران؛ - ارتقا تقاضای اجتماعی سوادآموزی؛ - گسترش دامنه شمول سوادآموزی؛ - تعیین آمار دقیق بی‌سوادان؛ - ارتقای انگیزه حرفه‌ای آموزشیاران؛	آموزشی به‌خصوص در مورد مدارس غیرانتفاعی دولتی؛ - بهبود وضعیت دسترسی به آموزش‌های مجازی(سامانه شاد) از طریق ایجاد زیرساخت‌ها و .....؛ - انجام اقدامات فرهنگی مانند ارائه مشاوره به افراد و توجیه آن‌ها در خصوص اهمیت و مزایای سوادآموزی برای آن‌ها؛ - تعیین تکلیف در خصوص وضعیت استخدامی و بیمه آموزشیاران به‌منظور ایجاد انگیزه بیشتر در نیروهای انسانی؛ - گسترش دایره شمول پذیرش افراد بی‌سواد با استفاده از تغییر بازه سنی فراگیران به فراتر از ۴۹ سال؛ - احصاء، رصد و شناسایی افراد بی‌سواد با استفاده از ظرفیت‌های دو رنو برون‌سازمانی؛
آموزش عالی	- کاهش بیکاری؛ - انجام مطالعات آمایش آموزش عالی؛ - تعمیق رابطه صنعت و دانشگاه؛	- جلوگیری از رشد کمی آموزش عالی در سطح استان و افزایش کیفیت آموزش‌های ارائه‌شده به‌خصوص در مؤسسات غیردولتی با استفاده از راهکار تغییر از عرضه محوری به تقاضامحوری؛ - انجام مطالعات آمایشی در سطح آموزش عالی استان و تطابق آموزش‌ها و پژوهش‌های دانشگاهی با نیازها و مزیت‌های استان؛ - متناسب‌سازی خروجی‌های آموزش عالی با نیازهای زیست‌بوم باهدف کاهش بیکاری دانش‌آموختگان؛ - تقویت ارتباط بین صنعت و دانشگاه و جهت‌دهی به پژوهش‌های دانشگاهی در جهت پاسخ‌دهی به نیازهای صنعت؛
منابع طبیعی و محیط‌زیست	- بسترسازی برای ارتقاء جنبه‌های کمی و کیفی سواحل استان - توسعه بخش گردشگری طبیعی با توجه به ظرفیت‌های اقلیمی و طبیعی موجود استان - توسعه جنگل‌های استان و حفاظت از جنگل‌های هیرکانی - توسعه بخش معدن با توجه به تنوع ذخایر معدنی استان - ایجاد و تقویت نظام‌های کارآمد کنترل و مدیریت بحران پدیده‌های طبیعی با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین - اتخاذ مدیریت جامع، هماهنگ و نظام‌مند منابع حیاتی - کاهش آلودگی محیطی در خزر	- تهیه و اجرای برنامه جامع برای حفاظت از سواحل استان با همکاری بخش خصوصی - اعمال مدیریت بهینه جهت تقویت حوزه‌های آب خیر با اولویت آبخوان‌های با بیلان منفی - مدیریت یکپارچه حفاظت و پیش‌گیری از آلودگی سفره‌های آب زیرزمینی استان... - جلوگیری از شوری آب و خاک - استفاده از فناوری‌های سبز و سازگار با محیط‌زیست ایجاد سازوکار قانونی مشارکت مردم بومی در حفظ محیط‌زیست - تدوین برنامه و الزام اجرایی برای حفظ تالاب‌ها و مناطق حفاظت‌شده استان - بازبینی قوانین و مقررات محیط زیستی - استفاده از روش‌های نوین و خلاق برای توسعه گرشگری جایگزین - تدوین قوانین و جریمه سخت برای آلودگی سواحل

منابع و مأخذ

۱- اداره کل حفاظت محیط‌زیست استان مازندران، https: //mazandaran. doe. ir

۲- اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری مازندران، http: //www. mzfrw. ir/

۳- اداره کل هواشناسی استان مازندران، http: //www. mazmet. ir/

۴- استانداری استان مازندران، وزارت کشور، http: //www. ostan-mz. ir/

۵- اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق (۱۳۹۶) بنیاد برکت.

۶- امانی، مهدی (۱۳۸۹)، مبانی جمعیت‌شناسی، انتشارات سمت، تهران، چاپ ۹.

۷- ایراندوست، کیومرث (۱۳۸۹) سکونتگاه‌های غیررسمی و اسطوره حاشیه‌نشینی، چاپ دوم، انتشارات سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران.

۸- برنامه آمایش استان مازندران، چکیده مطالعات آمایش استان مازندران (۱۳۹۷) مهندسان مشاور مازند طرح

۹- جغرافیای استان مازندران (۱۳۹۹)، جغرافیای استان مازندران، تهران: دفتر تدوین و تألیف کتاب‌های درسی (وزارت آموزش‌وپرورش).

۱۰-خبرگزاری ایرنا، ۲۲ دی ۱۳۹۸، https: //www. irna. ir/news/

۱۱-خبرگزاری مهر، ۱۵ دی ۱۳۹۸ https: //www. mehrnews. com/news/

۱۲-خبرگزاری مهر، ۳۰ تیر ۱۳۹۷ https: //www. mehrnews. com

۱۳-خط فقر در ایران در سال ۱۳۹۵ و مروری بر روش محاسبه آن (۱۳۹۷) معاونت پژوهش‌های اقتصادی، مرکز پژوهش‌های مجلس.

۱۴-خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب‌وکار و اشتغال پایدار (تکاپو) استان مازندران (۱۳۹۶) وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی

۱۵-دفتر تقسیمات کشوری (۱۳۹۸)، نقشه و جدول تقسیمات کشوری ایران، تهران: وزارت کشور.

۱۶-زاهدی، محمدجواد و دیگران (۱۳۹۲) تحلیلی بر مسائل اجتماعی- فرهنگی مؤثر بر حاشیه‌نشینی (مطالعه موردی، شهر ساری)، جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران، سال دوم، شماره پنجم، تابستان.

۱۷-سازمان برنامه‌وبودجه استان گیلان(۱۳۹۷)، تهیه و بازنگری برنامه آمایش استان گیلان- تحلیل وضعیت فرهنگی و سرمایه اجتماعی

۱۸-سازمان برنامه‌وبودجه استان مازندران (۱۳۸۸)، برنامه آمایش استان مازندران- تحلیل وضعیت فرهنگی و سرمایه اجتماعی

۱۹-سازمان برنامه‌وبودجه کشور(۱۳۹۸)، سالنامه آماری استان مازندران ۱۳۹۷، مرکز آمار ایران، انتشارات: دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی

۲۰-سازمان برنامه‌وبودجه کشور(۱۳۹۹)، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور ۱۳۹۸-۱۳۹۴، مرکز آمار ایران، انتشارات: دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی

۲۱-سازمان برنامه‌وبودجه کشور(۱۳۹۹)، سالنامه آماری کشور ۱۳۹۷، مرکز آمار ایران، انتشارات: دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی

۲۲-سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۸۵)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.

۲۳-سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۹۰)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.

۲۴-سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۹۵)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.

۲۵-سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۹۷)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.

۲۶-سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (۱۳۹۷)، اطلس راهنمای استان‌های ایران، تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح).

۲۷-سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران، https: //jkmaz. ir/

۲۸-سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی کشور، نقشه راه علوم زمین و معدن استان مازندران، ۱۳۹۵

۲۹-سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان مازندران(۱۳۹۸). سالنامه آماری استان مازندران.

۳۰-سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان مازندران، ۱۳۹۷، برنامه آمایش استان مازندران.

۳۱-سازمان نقشه‌برداری کشور (۱۳۹۴)، اطلس نقشه و اطلاعات مکانی (استان مازندران)، تهران: سازمان نقشه‌برداری کشور (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور).

۳۲-سالنامه آماری کشاورزی استان مازندران ۱۳۹۸-۱۳۹۷

۳۳-سایت شرکت سهامی آب منطقه‌ای استان مازندران، http: //www. mzrw. ir/

۳۴-ستوده، هدایت الله (۱۳۷۳). مقدمه‌ای بر آسیب‌شناسی اجتماعی، چاپ دوم، تهران: آوای نور.

۳۵-سرور، رحیم و خلیجی، محمد. (۱۳۹۴). سنجش درجه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان کهگیلویه و بویراحمد، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ششم، شماره ۲۱، صص ۸۹-۱۰۲.

۳۶-شرکت مدیریت منابع آب ایران، دفتر مطالعات پایه منابع آب، http: //wrbs. wrm. ir/

۳۷-شفیعی، فاطمه، جعفری صیادی، فاطمه، نوری درزیکلایی، پریسا (۱۳۹۹)، شناسایی چالش‌ها و الزامات مدیریت بهینه آب در کشاورزی (موردمطالعه: استان مازندران)، فصلنامه‌ی علمی-پژوهشی مهندسی آبیاری و آب ایران، سال ۱۰، شماره‌ی ۴، صص ۲۷۲-۲۸۸.

۳۸-شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور(۸۶-۱۳۸۵) سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
۳۹-شهام، افشین و هیلدا دادفر (۱۳۹۷)، جغرافیای جهانگردی ایران، تهران: نشر طراوت.
۴۰-شورای اجتماعی کشور(۱۳۹۳)، پیمایش ملی سنجش سرمایه اجتماعی کشور، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات
۴۱-شورای اجتماعی کشور(۱۳۹۵)، پیمایش ملی وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی ایران، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات
۴۲-شورای عالی انقلاب فرهنگی(۱۳۹۴). ضوابط اجرایی حاکم بر آمایش آموزش عالی در جمهوری اسلامی ایران(مصوبه جلسه ۷۷۶).
۴۳-شورای عالی انقلاب فرهنگی(۱۳۹۴). طرح آمایش آموزش عالی(در چارچوب نقشه جامع علمی کشور).
۴۴-صدیق سروستانی، رحمت اله (۱۳۸۵). آسیب‌شناسی اجتماعی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۴۵-لحمیان، رضا (۱۳۹۶) آمایش فضایی مناطق حاشیه‌نشین و بررسی شکل‌گیری اسکان غیررسمی (مطالعه موردی، شهر ساری)، نشریه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، شماره ۳۴
۴۶-مرکز آمار ایران (۱۳۵۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۷-مرکز آمار ایران (۱۳۶۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۸-مرکز آمار ایران (۱۳۷۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۹-مرکز آمار ایران (۱۳۸۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۵۰-مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۵۱-مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۵۲-مرکز آمار ایران(۱۳۹۸). بررسی وضعیت سواد و تحصیل جمعیت زیر ۶ سال و بیشتر بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن۱۳۶۵-۱۳۹۵.
۵۳-مرکز آمار ایران(۱۳۹۹). گزارش وضعیت اجتماعی و فرهنگی ایران.
۵۴-نگاهی به فقر چندبعدی و بررسی وضعیت آن در ایران (بی‌تا) دفتر مطالعات رفاه اجتماعی، وزارت تعاون، کارو رفاه اجتماعی.
55- Bryman, A. (2007). Barriers to Integrating Quantitative and Qualitative Research. Journal of Mixed Methods Research, 1, 8-14.
56- Corbin, J., Strauss, A. (2008). Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

سند راهبردی انقلاب اقتصادی

در تدوین سند راهبردی انقلاب اقتصادی بر اساس آمایش سرزمین، لزوم شناخت اولیه و پایه از مسائل و مشکلات موجود، جهت برنامه‌ریزی‌های نظام مند؛ مبتنی بر پتانسیل‌ها، استعدادها و مزیت‌های اقتصادی، اجتماعی، زیربنایی، محیط زیستی و مدیریتی هر استان، ما را ناگزیر به انجام پژوهش در ۳۱ مجلد و برای هر استان یک جلد مجزا نموده است. امید است که پژوهش راهبردی صورت گرفته زیربنای پیشرفت و رشد اقتصادی هر استان در مراحل بعد قرار گیرد.

57- Creswell, J.W. (1994) Research Design: Qualitative & Quantitative Approaches, London: SAGE Publications.
58- Hanson, W. E., Creswell, J. W., Clark, V. L. P., Petska, K. S., Creswell, J. D. (2005). Mixed methods research designs in counseling psychology. Journal of counseling psychology, 52(2), 224.
59- Johnson, R., Onwuegbuzie, A. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. Educational Researcher, 33, 14-12.
60- Johnson, R., Onwuegbuzie, A., Turner, L. (2007). Toward a Definition of Mixed Methods Research. Journal of Mixed Methods Research, 1, 112-21.
61- Persian Gulf Studies. (2019). Strategy and Geopolitics of the Persian Gulf, Tehran: University of Tehran
62- Reinharz, S. (1 992). Feminist Methods in Social Research. New York: Oxford University Press.
63- The Encyclopedia of The Middle East. (2020). The Encyclopedia of The Middle East and North Africa, London: Routledge